

9 74.00

1/25

K 21

B.E. Karimova

KREATIV PEDAGOGIKA

74.00
K 21

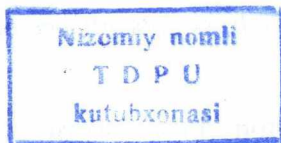
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

B.E. Karimova

KREATIV PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma
Bakalavriyat yo'nalishi talabalari uchun

932257

Toshkent
"Innovatsiya-Ziyo"
2022

UO'K: 378.1

KBK: 74.00

K 21

B.E. Karimova

**Kreativ pedagogika. O'quv qo'llanma. – Toshkent:
"Innovatsiya-Ziyo", 2022, 316 b.**

Ushbu qo'llanma ta'lim tizimini isloh qilishda xorijiy tajribalarga asoslangan xalqaro standartlarga mos keluvchi o'quv adabiyoti bo'lib, unda "Kreativ pedagogika" fanini o'zlashtirish jarayonida talabalar bilishi lozim bo'lgan ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlar namunalari berilgan.

Shuningdek, Kreativ pedagogika fani mazmuni, kreativ pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari, zamonaviy ta'lim mazmunini belgilovchi muhim omillar, fanning tamoyil va mezonlari, o'qituvchini kreativ shakllantirishning modeli ko'nikma va malakalari, nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallar bayon etilgan.

Taqrizchilar:

Sh.S. Shodmonova

*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika universiteti
"Pedagogika" kafedrası professori, pedagogika fanlari doktori*

M.T. Ahmedova

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi "Pedagogika va psixologiya"
kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi*

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022-yil 9-sentabrdagi 302-sonli buyrug'i bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-7261-4-7

© **B.E. Karimova, 2022.**
© **"Innovatsiya-Ziyo", 2022.**

KIRISH

Respublikamiz ta'lim tizimini isloh qilishda xorijiy tajribalarga asoslangan xalqaro standartlarga mos keluvchi o'quv dasturlari bilan muvofiqlashtirish oliy pedagogik ta'lim tizimini takomillashtirishga asos bo'ldi. Bu borada 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida ta'kidlanganidek, mamlakatimizda "Ta'lim va ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalarini faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, ilmiy tadqiqot va innovasion faoliyatni rag'batlantirish, ilmiy va innovasiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish..." kadrlar tayyorlashning sifat darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Fanning maqsadi – bakalavr talabalariga ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari va strategiyasi, tanqidiy va ijodiy fikrlash, yangiliklarini o'zlashtirish, ularni amaliyotda sifatli qo'llash, to'ldirish va yangilash qobiliyatiga ega bo'lishga yo'naltiradigan nazariy va amaliy ma'lumotlar berishdan iborat.

Fanning vazifalari – talabalarni kreativ pedagogika asoslariga oid bilimlar bilan qurollantirish; metodik jihatdan pedagogik jarayonni kreativ samarali tashkil etish uchun zarur ko'nikmalarni egallash; kreativ pedagogika fanini o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda zamonaviy yangi texnologiyalarni keng doirada qo'llay olishga yo'naltirish; pedagogik faoliyatni amalga oshirishda ijodiy va metodik savodxonlikni oshirish; yangiliklarni yaratadigan ijodiy shaxsni shakllantirishdan iborat.

"Kreativ pedagogika" fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr talabalari:

- kreativ pedagogika fani mazmuni, kreativ pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari, zamonaviy ta'lim mazmunini belgilovchi muhim omillar, kreativ pedagogika fanini tamoyil va mezonlari, kreativ pedagogika fanini o'qitishda o'quvchilarning ijodiy faoliyati, kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlari haqida bilimga ega bo'lishi lozim;

- kreativ ta'lim muhitining asosiy talablari, kreativ ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik shartlari, o'qituvchining kreativ shakllantirishning modeli ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi zarur;

- o'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv; nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallarni to'plash va ularni saralashda kreativ yondashuv; o'quv axborot (ma'lumot)larini samarali izlashda pedagogning kreativlik sifatleri; o'qituvchining kasbiy faoliyatida kreativ muloqot; kommunikativ qobiliyat kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim.

I BO'LIM. KREATIV PEDAGOGIKA PREDMETI

1-MAVZU: "KREATIV PEDAGOGIKA" FANINING PREDMETI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Tayanch tushunchalar: *kreativlik, pedagogika, "Kreativ pedagogika" fani, fanning maqsadi, fanning vazifalari, fanning obyekti, fanning predmeti, fanning tarkibiy tuzilmasi, fanning asosiy kategoriyalari, Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, ilmiy- tadqiqot metodlari.*

1. Kreativ pedagogika fanining predmeti, maqsad va vazifalari

Zamonaviy pedagogikada "kreativ pedagogika" tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj "Kreativ pedagogika"ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi. "Kreativ pedagogika" fanining umumiy asoslari mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kamol topishlari uchun zarur shart-sharoitni yaratishga xizmat qiladi. Shaxsning mutaxassis sifatida kasbiy kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Kasbiy etuklik inson ontogenezining muhim davrlari kasbiy kamol topish, rivojlanish g'oyalarining qaror topishi (14-17 yosh)dan boshlanib, kasbiy faoliyatning yakunlanishi (55-60 yosh)gacha bo'lgan jarayonda kechadi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogengizi – tug'ilishidan boshlab, to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq. Ma'lumki, kasbiy tajriba bilim, ko'nikma va malakalarning integratsiyasi sifatida aks etadi. Biroq,

kasbiy-ijoiy faoliyat ko'nikmalarining o'zlashtirilishi nafaqat amaliy ko'nikma va malakalarning integratsiyasi, mutaxassis sifatida faoliyatni samarali tashkil etish usul va vositalarini ishlab chiqishni emas, shu bilan birga kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarining yetarli darajada o'zlashtirilishini talab etadi. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatleri, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etiladi. So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010-y.), Ken Robinson (2007-y.), Fisher, Frey (2008-y.), Begetto, Kaufman (2013-y.), Ali (2011-y.), Treffinger (2008-y.) va b. tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalarini ko'rish mumkin.

Birgina Ken Robinson tomonidan 2007-yilda tayyorlangan "Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?" nomli video lavha YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o'qituvchilar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013-y.). O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta'lim departamenti, 2013).

Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o'qituvchilarni kasbiy o'sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan darajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish

qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, o'quv yilining oxirida kelib oliy ta'lim muassasalarida talabalarning fanlarni o'zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko'plab talabalarning ta'lim olishga nisbatan qiziqishi yo'qolgan. Buning natijasida o'qituvchilar ham avvalgidek zavqu shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o'ylashmayapti. Ta'lim tizimini boshqaruvchi organlar ta'lim olishga nisbatan xohish-istagi bo'lmagan talabalar, bu kabi ta'lim oluvchilarni o'qitishni istamayotgan o'qituvchilar faoliyatini o'zgartirish borasida yangidan-yangi chora-tadbirlar belgilansa-da, ahvol o'zgarishsiz qolmoqda. Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o'ylab, rejalashtirilib qo'yilishi talabalar uchun qiziq bo'lmayotgandir, balki ta'lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi talabalar uchun hech qanday stimuly bermayotgandir, rag'bat bildirmayotgandir. O'quv mashg'ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, talabalarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish ta'lim olishga bo'lgan munosabatni o'zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag'batlantirishda asosiy omil bo'lar. O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – **kreativlik** sanaladi¹.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'nosini tushunib olish talab etiladi.

Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui" (Azzam, 2009) sanaladi. Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: "kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim". Emebayl (1989)ning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir.

Ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi

¹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar (Kim, 2005).

"Kreativlik" tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar (Myordok, Ganim, 1993; Shternberg, 1985). Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar (Xui, Sternberg, 2002; Rudovich, Xui, 1997; Rudovich, Yue, 2000). Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar (Kaufman, Lan, 2012). Ko'pgina o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat o'qituvchilar ham aslida "kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar. *Ayni o'rinda shuni alohida qayd etib o'tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. Xo'sh, o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday namoyon eta olishlari mumkin. Bu o'rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: "Agarchi o'zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo'lganingiz yoki bo'lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g'oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir"*².

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. **Har tomonlama fikrlash** talabalardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda **bir tomonlama fikrlash** esa birgina to'g'ri

² O'sha asar, 4-5-betlar.

g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechim ning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechim da to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash). Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda "kreativlik" tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassisleri kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatleri mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P.Torrens tomonidan 1987-yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o'tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo'yicha baholash imkoniyatini yaratadi. O'quvchi tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan javoblar aynan mana shu to'rtta mezonni qanoatlantirishi lozim³.

E.P.Torrens fikricha, "**kreativlik**" ⁴ tushunchasi negizida quyidagilar yoritiladi:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechim ini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama- qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlik.

Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin⁵. O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ)

³ O'sha asar, 4-5-betlar.

⁴ Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. СПб: Питер, 2009.

⁵ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4

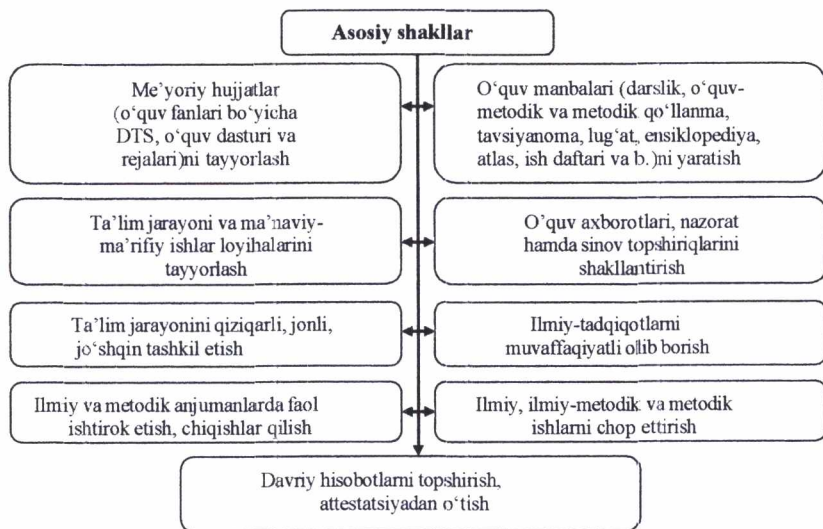
yondashuvida aks etadi. So'nggi yillarda ushbu holat "pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ifodalanmoqda. "Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2) o'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish-qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish⁶.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda *erkin, mustaqil fikrlash* ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi.

Ular quyidagilardir:

Pedagogik kreativlikning asosiy shakllari

⁶ O'sha asar, 7-bet

Pedagogik kreativlik – pedagogning an’anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta’lim va tarbiya jarayonini samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi g’oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo’lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati.

Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, obyekti va predmeti. Ko’z oldingizga ta’lim jarayonini yuksak mahorat bilan boshqarayotgan, uni o’ziga xos va qiziqarli tarzda jo’shqinlik, zavqu shavq bilan tashkil etayotgan o’qituvchini keltiring. U, garchi o’zini kreativ shaxs yoki ijodkor deb bilmasa-da, biroq, kreativlikni namoyon etuvchi ta’lim jarayonini tashkil etayotganidan, unga imkon beradigan metod, usullarni qo’llayotganligidan o’zi ham mamnun, qolaversa, talabalarning minnatdor bo’lishlariga erishmoqda. O’qituvchi ta’lim jarayonida kreativ metod, usullardan qancha ko’p foydalansa, o’ziga va o’zining ijodiy, kreativ imkoniyatlariga nisbatan ishonchi shuncha ortadi⁷.

Pedagoglar tomonidan kreativlik sifat va ko’nikmalarining o’zlashtirilishida fan sifatida “Kreativ pedagogika” muhim o’rin tutadi.

Kreativ pedagogika – 1) pedagogda ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan ijodiy, kreativ yondashish, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo’lgan qobiliyat va malakalarini rivojlantirish;

2) talabalarda o’quv materiallarini o’zlashtirishga ijobiy, mustaqil yondashish, o’quv topshiriqlarini bajarishda yangi, ijodiy va kreativ g’oyalarni ilgari surish qobiliyati ko’nikmalarini shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish asosida kasbiy tayyorlash asoslarini yoritadigan, shaxs kreativligining turli yosh bosqichlari xususiyatlariga muvofiq rivojlanishi masalalarini o’rganuvchi fandır.

Har qanday fan kabi “Kreativ pedagogika” o’quv predmeti ham aniq maqsadni ko’zlaydi. “Kreativ pedagogika” fanining **maqsadi** shaxsni kreativ o’qitish, tarbiyalash va rivojlantirishdan iborat.

“Kreativ pedagogika muayyan vazifalarni bajaradi.

⁷ O’sha asar, 7-bet.

Ular quyidagilardan iborat:

- 1) ta'lim mazmuni, o'quv rejalari va dasturlarini saralash;
- 2) o'quv moduli (fani)ni o'qitishning taktika va strategiyalarini belgilash;
- 3) mos psixologik-pedagogik tashxis vositalarini tanlash;
- 4) ta'lim oluvchilarning kreativ rivojlanishini bashoratlash;
- 5) kreativ shaxsni shakllantirishning boshqaruv tizimini ishlab chiqish

Ma'lumki, har bir fan o'zining tadqiqot obyekti va predmetiga ega bo'ladi. "Kreativ pedagogika" ham o'z obyekti va predmetiga ega.

Ular:

Obyekti – Barcha yosh bosqichlarida kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish jarayoni.

Predmeti – Kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish metodologiyasi, ustuvor tamoyillari, yetakchi g'oyalari, muhim yo'nalishlari, asosiy bosqichlari va boshqalar.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonida quyidagi holatlar so'z yuritilayotgan jarayonda samaradorlikka erishishni kafolatlaydi:

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish chora-tadbirlarini belgilash;

- talabalarining kreativ tafakkurini shakllantirishga yordam beruvchi shakl, metod va vositalar tizimini asoslash;

- mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash;

- talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-pedagogik bilimlarning amaliyotga tatbiq etishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

Har qanday fan singari "Kreativ pedagogika" fani ham o'zining **tarkibiy tuzilmasiga** ega. Ushbu fan quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega:

-kreativ ta'lim asoslari: maqsadi, vazifalari, obyekti, predmeti, subyekt lari, mazmuni, metodologiyasi, shakllari, metodlari, vositalari, metodikasi va texnologiyalari;

-malakali kadrlarni tayyorlash va ular tomonidan kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kreativ shaxsni shakllantirish **bosqichlari**

Kreativ pedagogikaning umumiy mohiyati uning konseptual holatlarini ifodalovchi bir qator tushunchalar asosida ochib beriladi. Ular quyidagilardan iborat:

Ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi

Ijodkor shaxs – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs

Kreativ shaxs – jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs

Bunyodkor shaxs – ham jarayon, ham natija sifatida obyektiv ijodkorlikni

amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarini yarata oladigan shaxs

Kreativ shaxsni tayyorlash – ijodkorlikka o'rgatish va o'zini o'zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni

Ijod – ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi

Ijodkor shaxsni tarbiyalash – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g'oya, ularni amalga oshirish ko'nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish va rivojlantirish

Kasbiy-ijodiy faoliyat – mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati

Ijodiy topshiriqlar – muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil

asosida hal qilishga yo'naltirilgan masalalar tizimi

Kasbiy-ijodiy imkoniyat –

- 1) kasbiy kompetensiya, malakaga egalik;
- 2) kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o'zlashtirganlik;
- 3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;
- 4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi

Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi – ijodkorlikning jarayon va natija sifatida obyektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko'rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta'limot;

Ijodiy tafakkur – tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi;

Kreativ qobiliyat – shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta'minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati;

Ijodiy qobiliyat – ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo'ladigan individual xususiyati

O'zini o'zi ijodiy faollashtirish – shaxsning ijodiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi;

Pedagoglarning kasbiy-ijodiy imkoniyati kasbiy masalalarni ijobiy hal qilish va ularning yechimini tegishli darajada baholashda ko'rinadi.

“Kreativ pedagogika”ning boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Shu bilan birga “Kreativ pedagogika” fani bir qator ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda kreativ shaxsning shakllanishi va rivojlanishi masalalarini tadqiq etadi :

Kreativ pedagogikaning pedagogika turkum va ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorligi pedagogik texnologiyalarni yaratish va ta'lim amaliyotiga samarali tatbiq etish masalalarini

o'rganadi.

Korreksion (maxsus) pedagogika – imkoniyati cheklangan kar-soqov (surdopedagogika), ko'r (tiflopedagogika), aqliy jihatdan rivojlanishda ortda qolgan (oligofrenopedagogika) bolalarga ta'lim berish va ularni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Xususiy metodika (xususiy fanlarni o'qitish) – turli o'quv fanlari (m: fizika, matematika, biologiya, kimyo, tarix, huquq, jismoniy tarbiya va h.k.lar)ni o'qitishning o'ziga xos jihatlarini tadqiq qiladi.

Kasbiy pedagogika – turli (ijtimoiy, texnik, madaniy-maishiy, ishlab chiqarish) yo'nalishlarida tegishli soha (mas., qishloq xo'jaligini rivojlantirish, madaniy-maishiy xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirish va boshqalar) bo'yicha kasbiy faoliyatni samarali yo'lga qo'yish yo'llarini o'rganadi.

Ta'lim menejmenti – ta'lim muassasasi faoliyatini samarali tashkil etish va oqilona boshqarish masalalarini tadqiq qiladi.

Qiyosiy pedagogika – ta'limning jahon, mintaqa, davlat miqyosidagi rivojlanishining umumiy va alohida tendentsiyalari, qonunlari va qonuniyatlarini o'zaro solishtirish, qiyoslash asosida o'rganadi, xalqaro pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy jihatlarini, milliy pedagogik madaniyatlar almashinuvining shakl va usullarini aniqlaydi.

Hamkorlik pedagogikasi – turli fanlar yoki mutaxassislik asoslarining ta'lim beruvchi hamda oluvchilar o'rtasidagi o'zaro muloqot asosida samarali o'rganish mazmuni, tamoyillari, shakllari, metodlari va vositalarini ko'rsatib beradi.

Neyropedagogika – inson miyasining ijodiy imkoniyatlarini aniqlash va amaliy (funktsional) rivojlantirish, shaxsda faoliyatga nisbatan faol, ongli munosabatni qaror toptirish, ijtimoiy xulq-atvorni psixologik korreksiyalash, bolalar ruhiy rivojlanishni tashxislash va bashoratlashning yangi ilmiy dasturlari, samarali shakl va metodlarini, shuningdek, yangi turdagi maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tadqiq etadi.

Pedagogik texnika – nopedagogik OTM pedagoglarini pedagogik mahorat va pedagogik texnika asoslari bilan tanishtirish orqali ularda ta'lim jarayonini sifatli, samarali tashkil etish

ko'nikma, malakalarini rivojlantirish masalalarini o'rganadi.

Pedagogik kvalimetriya – ta'lim sifatini izchil nazorat qilish va samarali boshqarishga oid muammolarni tadqiq etadi.

Pedagogik jarayonlarning tizimli tahlili – pedagoglarda ta'lim va tarbiya jarayonlarining mohiyatini yaxlit tizim sifatida anglash, turli, shu jumladan, muammoli vaziyatlarni yaxlit, izchil tahlil qilish malakalarini rivojlantirish muammolarini tadqiq etadi.

Pedagogik prognostika va pedagogikaning istiqbolli yo'nalishlari – mavjud sharoitda pedagogik turkum fanlarni sifati o'qitish, ta'lim va tarbiya jarayonlarining samaradorligini oshirish muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini izlash, istiqbolli yo'nalishlarini belgilash masalalarini tahlil etadi.

Pedagogik jarayonni boshqarishda qarorlar qabul qilish – pedagoglar tomonidan ta'lim va tarbiya jarayonlarining izchil, tizimli, samarali boshqarilishini ta'minlash, mavjud pedagogik vaziyatlarda tizimli tahlil asosida oqilona qarorlar qabul qilinishiga erishish masalalarini o'rganadi.

Falsafa – tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini o'rganadi.

Estetika asoslari – nafis san'atni, badiiy ijodiyotni, tabiat va turmushdagi go'zallikning mohiyati, shakllarini, inson va ijtimoiy borliq o'rtasidagi qadriyatlar munosabatini o'rganadi.

Psixologiya – inson faoliyati, shaxs xatti-harakatlarida borliqning aks etishini, ruhiy jarayonlar, hodisalar va xislatlarning mohiyatini yoritadi.

Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta'minlanadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obykti va subyekt iv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Zamonaviy sharoitda "Kreativ pedagogika" tomonidan kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish yo'lida quyidagi pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlardan foydalanilmoqda:

Quyida mazkur metodlarning mohiyati to'g'risida qisqacha so'z yuritiladi:

1. Suhbat metodi pedagogik kuzatish chog'ida talabanning kreativlikka oid bilimlarini boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyekt lari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat **individual, guruhli hamda ommaviy shaklda** o'tkaziladi. Suhbat jarayonida talabalarning kreativlik imkoniyatlari to'la namoyon bo'lishiga erishish muhim.

Suhbatning samarali kechishini ta'minlovchi shartlar:

1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmuni aniqlash, savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;

2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;

3) suhbat ishtirokchilarining sonini aniqlashtirish;

4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;

5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;

6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit

7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;

8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish

2. Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan shaxs tomonidan kreativlik sifatleri, imkoniyatlari va malakalarining o'zlashtirish darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, pedagog tomonidan ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

3. Pedagogik-psixologik tashxis metodlari. Bu kabi metodlar shaxsning kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislash hamda baholashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda shaxsning kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislashda

o'nlab metodlar qo'llanilmoqda. Ular orasida bir guruh metodlar amaliy jihatdan samarali bo'lib, ular rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng qo'llanilmoqda. Gauenaning "Zahiraviy model", Slosson testi, Vekslerov shkalasi. Vekslerov shkalasi ("WPPSI" testi), boshlang'ich maktablar uchun mo'ljallangan Stanford testi hamda Torrens testlari (jumladan, "Tugallanmagan rasmlar" testi) shular jumlasidandir.

4. Pedagogik tajriba (lot. "eksperiment" - "tajriba qilib ko'rish") metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi **turlari** mavjud.

Pedagogik tajribalarni amalga oshirishda asosiy e'tibor ularning samarali kechishiga qaratiladi. Bunda esa bir qator shartlarni inobatga olish lozim. Ya'ni:

Pedagogik tajriba samaradorligini ta'minlovchi:

- tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi; tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi;
- tadqiqot obyektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi; tajriba o'tkazilish vaqti va davomiyligining aniqlanishi;
- zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi;
- tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash.

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

5. Anketa (fr. "tekshirish") metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Metod tizimli savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Savollarga javoblar, odatda, yozma shaklda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketalar quyidagicha bo'ladi:

1) ochiq savollar (erkin, batafsil javob berish uchun imkon yaratadigan savollar)ga ega;

2) yopiq savollar (“ha”, “yo‘q”, “ijobiy”, “salbiy” va h.k. tarzda) javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar)ga ega anketalar. Anketa metodini qo‘llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur.

Anketa samaradorligini ta‘minlovchi shartlar:

3) savollar muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;

4) savollar yirik hajmli va noaniq bo‘lmasligi kerak;

5) savollar o‘quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;

6) savollarga to‘la javob qaytarilishi uchun yetarlicha vaqt ajratilishi kerak;

7) anketa o‘quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbaiga aylanmasligi zarur;

8) javoblar muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart

1. Pedagogik kuzatish metodini qo‘llashda ta‘lim muassasalarining o‘quv-tarbiya ishlari jarayonini o‘rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo‘lga kiritilgan ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi farq tahlil qilinadi. PK murakkab va o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo‘lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta‘lim-tarbiya sifatini oshirish, shaxsda kreativlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatuvni tashkil etishga qo‘yiladigan shartlar:

kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;

kuzatishni tizimli ravishda yo‘lga qo‘yish;

kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;

har bir holatning mohiyatini sinchiklab o‘rganish;

xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

2. Pedagogik kvalimetriya ta‘lim sifatini nazorat qilish va samarali boshqarish maqsadida qo‘llaniladi. Bunda turli darajadagi testlar, muammoli vaziyatlarni hal qilish (keyslarni yechish) asosida shaxsning kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil eta olish ko‘nikmalariga egaligi, ularning darajasi o‘rganiladi hamda

baholanadi.

3. Bola (talaba)lar ijodini o'rganish metodi talabalarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha BKM darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – ikki varaqli kundalik, insho, yozma ish, kichik esse, referat, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlari, pedagogik amaliyot hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bola (talaba)lar ijodini o'rganishda:

- 1) fan olimpiadalari;
- 2) tanlovlar;
- 3) maktab ko'rgazmalari;
- 4) festivallar;

5) musobaqalar va h.k.larning natijalarini tahlil qilish, samaradorligini baholash orqali shaxsning muayyan ma'naviy-axloqiy sifatlar va amaliy faoliyat ko'nikmalariga egaliklari baholanadi

4. Ekspert baholash metodi zamonaviy sharoitda deyarli barcha sohalara olib boriladigan tajribalarda jarayonida qo'llaniladigan va keng ommalashgan ilmiy-tadqiqot metodlardan biri sanaladi. Ko'p holatlarda shaxsda kreativlik sifatleri va ijodiy faoliyat ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash psixolog, pedagog va bevosita kreativlikka dahldor sohalarning vakillari – malakali mutaxassislar ishtirokida amalga oshiriladi.

Ammo ta'lim jarayonida hamkorlik ta'limi tamoyillariga muvofiq talabalarning o'rtasida ham ularning o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan kreativ yondashuvlarining samaradorligini baholash maqsadida ekspert guruhi shakllantirilishi ham mumkin. Bu guruh talabalar tomonidan tayyorlangan ijodiy mahsulotlar va ularning sifatini baholaydi. Shunday qilib, zamonaviy sharoitda ta'lim va tarbiya jarayonlarining ifatli, samarali tashkil etilishi ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda.

Mazkur zaruriyatning qondirilishi pedagoglarning yuqori darajada kasbiy kompetentlik, mahorat va malakalarga ega bo'lishlarini taqozo etadi.

Pedagoglarning ta'lim jarayoniga kreativ yondashuvlari talabalarda ta'lim olishga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirishga yordam beradi. Qolaversa, talabalarning mutaxassis sifatida kreativ sifat, ijodkorlik ko'nikma, malakalarini faol o'zlashtirishlari uchun zarur sharoitni yaratadi. "Kreativ pedagogika" fanining asoslari talabalar va pedagoglarda kreativlik sifatleri va ijoiy faoliyat ko'rsatish malakalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. "Kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. "Kreativ pedagogika"ning maqsadi nimadan iborat va u qanday vazifalarni hal qiladi?
3. "Kreativ pedagogika"ning obyekti va predmetini nima tashkil etadi?
4. "Kreativ pedagogika"ning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. "Kreativ pedagogika" qanday fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda rivojlanadi?
6. Kreativ shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda qanday ilmiy- tadqiqot metodlari qo'llaniladi?

AMALIY MASHG'ULOT

Mavzu: "Kreativ pedagogika" fanining nazariy asoslari

Maqsad: Talaba "Kreativ pedagogika" fani, uni ta'lim jarayonida yangi, zamonaviy kreativ vaziyatlarni vujudga kelishi tarixini o'rganish. Test, maxsus, test, shaxs kreativligini aniqlovchi test, topshiriq, pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir topshiriq, E.P.Torrens, "Tugallanmagan rasmlar" testi, Devid L'yuis, bolalarda kreativlikni rivojlantirish, Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalarini o'rganib tahlil qilish.

Reja:

1. Kreativ pedagogika fanining nazariy asoslari.
2. Kreativ pedagogika fanining o'qitish va o'qish jarayonlari tavsifi.

Mashg'ulotning topshirig'i:

1. "To'ldirilgan hikoya" testi yordamida pedagogning kreativlik sifatlariga egaligini o'rganish

"To'ldirilgan hikoya" testi

Test har biri 8 ta rasmdan iborat ikkita to'plam asosida tashkil etiladi. Hikoyaning qahramoni – Ferdinand nomli shaxs. Testning maqsadi ta'lim oluvchilarning Ferdinandning odatiy kundalik hayotida ro'y bergan ikki hodisalarning mohiyatini qanchalik to'g'ri anglay olishlarini aniqlashdan iborat.

Ferdinand oilali, uning rafiqasi va o'g'li bor. U korxonalaridan birida rahbar bo'lib ishlaydi. Shu sababli ikkinchi hikoyada uning qo'l ostida ishlaydigan xodimlari ham ishtirok etadi.

Har ikki to'plam testlarida birinchi qatorda joylashgan to'rtta rasm orqali Ferdinandning hayotida ro'y bergan voqealarning izchilligi aks ettirilgan. Biroq, bu qatorda bitta rasm tushirib qoldirilgan. Sizlar ikkinchi qatorda berilgan yana to'rtta rasm orasidan birinchi qatordan tushirib qoldirilgan rasmni joyiga qo'yish talab etiladi. Tegishli rasm o'z joyiga qo'yilgach, Ferdinand

bilan bog'liq voqeaning mazmuni to'la anglanadi.

Tinglovchilarning xatti-harakatlari ikki holatni yuzaga keltiradi:

1) bordi-yu, tegishli rasm to'g'ri topilsa, personajlarning his-tuyg'ularini to'g'ri anglanadi va Ferdinandning hayotida ro'y bergan voqeaning mazmuni ham to'g'ri tushuniladi;

2) agarda tegishli bo'lmagan rasm bo'sh katakka qo'yilsa, u holda voqeaning izchilligi ta'minlanmaydi.

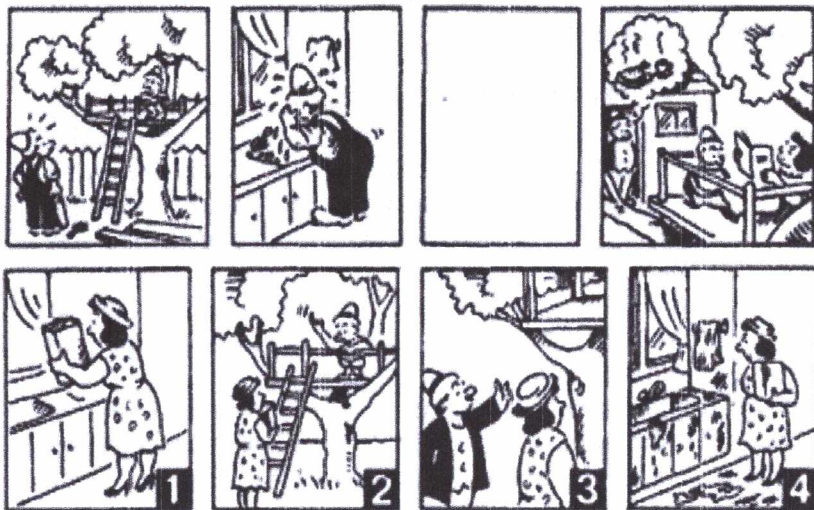
Demak, e'tiboringizga havola etilayotgan rasmlarni diqqat bilan ko'zdan kechiring va bo'sh katakni tegishli rasm bilan to'ldiring!

Har bir test bilan ishlashingiz uchun Sizlarga 10 daqiqa vaqt beriladi.

Reglament tugashiga bir daqiqa qolganda Sizlarni ogohlantiramiz.

Topshiriqni imkon qadar tez bajarishga harakat qiling. Bir topshiriq uchun ko'p vaqt ajratmang. Garchi javobni noto'g'ri deb hisoblasangiz-da, uni bayon eting!

1-variant

2. Pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir topshiriqlarni bajarish. Obyektni shakllantirishga oid topshiriq

Kasbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq bir-biri bilan mutlaqo bog'liq bo'lmagan ixtiyoriy 3-4 ta predmetni oling. Ular asosida imkon qadar ko'proq "hodisa"lar haqida hikoya (xabar) qiling. Hikoya (xabar)ingiz imkon qadar badiiylik kasb etsin!

Misol uchun: devor, velosiped, osmon.

Hodisa: "Bola uy yo'lagining devoriga suyab qo'yilgan velosipedni yetaklab, deraza oldiga keldi va osmonga qaradi" (jumlada ifoda etilgan hodisa shunchaki xabar. Hodisaning mohiyati ijodiy xarakter kasb etishi uchun badiiy ibora va o'xshatishlardan foydalanish zarur.

• Obyektlarning umumiy belgilarini topishga oid topshiriq

Kasbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq, bir-biri bilan mutlaqo kam bog'langan yoki mutlaqo bog'lanmagan 2 ta obyektning oling. Quyidagi jadval asosida ularga taalluqli o'zaro o'xshash jihat (belgi)larni topishga harakat qiling. O'xshash jihat (belgi)larni ot yordamida ifodalang. O'zaro o'xshash jihat (belgi)larning imkon

qadar ko'proq bo'lishiga harakat qiling.

Namuna

Bir-biri bilan mutlaqo kam bog'langan yoki mutlaqo bog'lanmagan obyektlar	
Tarbiyaviy tadbir	Sayohat

•Obyektning muqobillari yoki unga zid bo'lgan obyektlarni topishga oid topshiriq

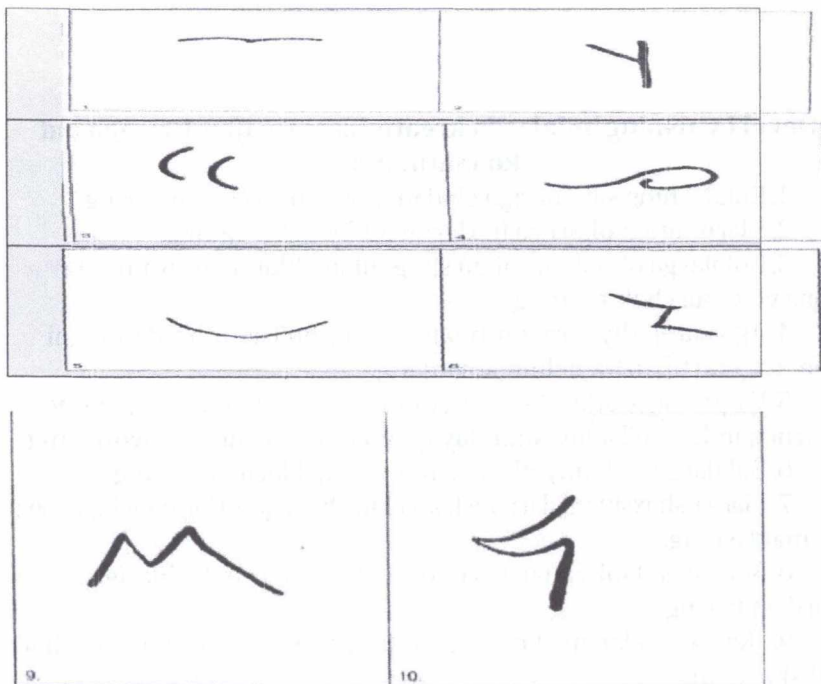
Kasbiy faoliyatingizga taalluqli bir obyektни oling. Ikki ustunli jadvalni shakllantiring. Birinchi ustunga muqobili, ikkinchi ustunga esa doir zidi bo'lgan obyektни qayd eting. Ularning xususiyatlarini tizimlashtiring.

Samolyot	Olov

3. E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi bo'yicha ishlash

Amerikalik psixolog E.P.Torrens tomonidan asoslangan "Tugallanmagan rasmlar" testi yuzasidan ishlashga oid topshiriq. Tinglovchilarning e'tiborlariga E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi havola etiladi va berilgan shtrixlarga tayangan holda to'laqonli rasm (surat)ni ishlash topshirig'i beriladi.

E.P.Torrensning “Tugallanmagan rasmlar” testi

Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari bilan tanishish va u yuzasidan muhokama tashkil etish.

Tinglovchilarning e'tiborlariga Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari havola etiladi va u bilan batafsil tanishib chiqish tavsiya etiladi. Ko'rsatmalar bilan tanishilgach, jamoada muhokama tashkil etiladi.

Muhokama uchun savollar:

1. Devid Lyuis ko'rsatmalarining ahamiyatini Siz qanday baholaysiz?
2. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga rioya etasiz?

3. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga e'tibor qaratasiz?

4. Ko'rsatmalar bilan tanishish asosida shaxsan Siz qanday xulosalarga keldingiz.

5. Sizningcha, ko'rsatmalardan eng ahamiyatlisi qaysi?

Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari

1. Bolalarning savollariga chidam bilan to'g'ri javob bering.
2. Ularning savollari va fikrlarini jiddiy qabul qiling.
3. Bolalarga o'z ishlari bilan shug'ullanishlari uchun alohida xona yoki burchak ajrating.
4. Agarda ijodiy jarayon bilan bog'liq bo'lsa, u holda bolani xonadagi tartibsizlik uchun koyimang.
5. Vaqti-vaqti bilan bolalarga ularni yaxshi ko'rishingizni va ularni qanday bo'lsalar, shunday qabul qilishlarini namoyon eting.
6. Bolalarga imkoniyatlariga mos yumushlarni buyuring.
7. Ularga shaxsiy rejalarini ishlab chiqish va qarorlar qabul qilishga ko'maklashing.
8. Bolalarga faoliyatlarda yuqori natijalarga erishishlariga yordam bering.
9. Kamchiliklarini ko'rsatgan holda bolani boshqalar bilan solishtirmang.
10. Bolani kamsitmang va o'zini yomon, ojiz deb hisoblashishiga yo'l qo'ymang.
11. Uni mustaqil fikrlashga o'rgating.
12. Bolani sevimli mashg'ulotini tashkil etishi uchun zarur buyumlar bilan qurollantiring.
13. Uni turli voqealarni o'ylab topishga, fantaziya qilishga majburlang, bu jarayonda unga yordamlashing.
14. Bolani yoshlikdan o'qib-o'rganishga odatlantiring.
15. Doimo bolaning ehtiyojlariga e'tibor qaratting.
16. Har kuni bola bilan yuzma-yuz suhbatlashish uchun vaqt toping.
17. Oilaga oid masalalarning muhokamasiga bolalarni ham jalb qiling.
18. Xatolari uchun bolani masxara qilmang.

19. Bolani har bir yutug'i uchun maqtang.
20. Uning yutuqlarini maqtashda samimiy bo'ling.
21. Bolani turli yoshdagi kishilar bilan muloqot qilishga o'rgatib boring.
22. Uning borliqni anglashiga yordam beradigan amaliy tajribalarni o'ylab toping.
23. Bolaga turli latta-puttalar bilan o'ynashni taqiqlamang – bu uning tasavvurini boyitadi.
24. Uni muammoni topish va uni hal qilishga rag'batlantiring.
25. Bolaga nisbatan o'z munosabatingizni baholashda odil bo'ling.
26. U bilan muhokama qilinadigan mavzularni cheklamang.
27. Bolaga qarorlarni mustaqil qabul qilish va uning uchun javobgar bo'lish imkonini bering.
28. Bolaga uning shaxs bo'lib shakllanishi uchun yordam bering.
29. Bolaga uning uchun foydali bo'lgan teleko'rsatuvlarni tomosha qilishi va radio eshittirishlarni tinglashi uchun ko'maklashing.
30. Uni o'z qobiliyatlarini ijobiy qabul qilishga odatlantirib boring.
31. Bolani kattalardan mustaqil bo'lishga o'rgatib boring.
32. Bolaning o'ziga va uning sog'lom fikrga egaligiga ishonning.
33. Bolaga “Men ham buni bilmayman” deb, uni muvaffaqiyatsizliklarga bee'tibor bo'lishga o'rgatmang.
34. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo'lishiga ishonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga yetkazishi uchun imkoniyat yarating.
35. Kundalik daftar yuriting va unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib boring.

Mashg'ulotning yakuni

Tinglovchilarning faoliyati umumiy tarzda tahlil qilinadi. Imkon qadar har birining faoliyatiga baho beriladi. Mashg'ulot yakunlanadi.

2-MAVZU. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH JARAYONI YAXLIT TIZIM SIFATIDA

Tayanch tushunchalar: *sifat, kreativlik sifatlari, malaka, ijodiy faoliyatning malakalari, kreativ sifatlarni rivojlantirish yo'llari, pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar, shaxs kreativligini rivojlantirish tamoyillari, pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar, pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari, pedagoglarning kreativlik imkoniyatining muhim darajalari, shaxsning kreativligi darajasini aniqlovchi mezonlar.*

1. Pedagoglarga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari. Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi. Xo'sh, shaxs faoliyatida kreativlik xususiyatlari qachondan namoyon bo'ladi?

Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansa-da, biroq bu holat bolalarning kelgusida ijodiy yutuqlarni qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi. Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

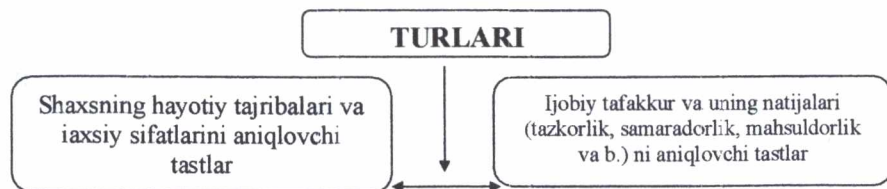
Kreativ pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun talabalar pedagogika oid bilimlarni puxta o'rganish asosida quyidagi ko'nikma, malakalarni o'zlashtira olishlari zarur: kreativ pedagogikaning asosiy g'oyalari, konsepsiyalari, qonuniyatlarini va pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish; kreativ pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish; asosiy kreativ pedagogik faktlarni bilish; ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash⁸.

Psixologiyada E.P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi test ishlab chiqilgan. E.P.Torrensning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi:

⁸ Fayzullayeva N. Pedagogik bilimlar – o'qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi //Uzluksiz ta'lim j. – T.: 2006. 6-son. – 102-bet

Bugungi kunda psixologiyada shaxs kreativligi uning faoliyatiga xos ikki jihatga ko'ra aniqlanmoqda. Bunda faoliyatning ikki jihatini yorituvchi testlardan foydalaniladi.

Ular quyidagilardir:

E.P.Torrensning shaxsa kreativ sifatlarini namoyon bo'lishini aniqlovchi testlarning turlari

Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdan oldin sinfda qulay muhitni yaratish lozim. Kreativ muhitda ta'lim olayotgan talabalarda asta-sekin kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish ortadi, shuningdek, kreativ tafakkurga ega o'qituvchini kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyil bo'ladi (Sternberg & Williams, 1996). Kreativlik xarakteridagi o'quv-bilish muhiti talaba-o'quvchilarda ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lgan tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga olib keladi (Boykin & Noguera, 2011, 2012; Marks, 2000, as cited in Jensen, 2013)⁹.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining kreativ tafakkurga ega bo'lishlari ularda ijodiy muhitning qanchalik tarkib toptirilganligiga bog'liq. "To'laqonli kreativlik xarakteriga ega ta'lim muhitini yaratish puxta o'ylangan rejaga tayanadi. O'qituvchilar agarda o'zlarining kreativ o'qitish metod va strategiyalarini qo'llash (ya'ni keng ko'lamda o'ylash va kreativ fikrlash jarayonini tashkil etish)da katta samaradorlikka erishishni istasalar, buni talabalar ongiga singdirishlari va o'z vazifalarini sidqidildan bajarishlari lozim (Higgins, Hall, Baumfield, & Moseley, 2005)"¹⁰. Qolaversa, "kreativ xarakterga ega muhitdagina talabalar o'rganayotgan mavzuning mazmuni, o'quv axborotlar o'rtasidagi o'zaro aloqani tushunish

⁹ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 6-7.

¹⁰ O'sha asar. – 7-bet

imkoniyatiga ega bo'ladi va bu haqida fikrlash boshlashadi (Anderson et al., 2000)¹¹

Ta'lim amaliyotining kreativ xarakter kasb eta olmayotganligi bir qator tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. M: xorijiy mamlakatlarda Begetto, Kaufman, Kirshner (2010), Sveller, Klark (2006) kabi tadqiqotchi-pedagoglar buning sabablari hamda ularni bartaraf etish shartlarini quyidagilar bilan izohlaydilar: "Ko'p hollarda, o'qituvchilar fanning faqat mazmuni bilan tanishadilar, biroq fikrlash jarayoniga katta ahamiyat va e'tibor va talablar qanday rivojlanishlari mumkinligi haqida hech qanday ma'lumot bermaydilar.

O'qituvchining palapartish yo'riqlar berish yondashuvining samaradorligi talabalar o'quv faoliyatini oshirishga yo'naltirilgan metod va strategiyalardan sezilarni darajada past (Beghetto, Kaufman, 2010; Kirschner, Sweller, Clark, 2006). Vaholanki, talablarda fikrlash ko'nikmasi bo'yicha yo'riqlarni aniq va tushunarli etkazib berish uchun o'qituvchi (tanqidiy, kreativ) fikrlash usullari, ko'nikmalarni samarali shakllantirish yo'llari bilan talabalarni tanishtirish, orqali talabalar o'quv faoliyatini nazorat qilish va uni yo'naltirishi lozim"¹².

Mualliflar tomonidan bildirilgan fikrlarning misollar yordamida yoritilganligi o'qituvchi va talabalarning kreativ fikrlash jarayonini tashkil etish to'g'risidagi fikrlarini oydinlashtirishga yordam beradi. "M: talabalar "Immigratsiya hodisasining mohiyati"ni "Aqliy hujum" strategiyasi asosida o'rganish jarayonida, eng avvalo, strategiyaning o'zi nimaligini, uni qanday qo'llash zarurligi haqidagi tushunchalarga ega bo'lishlari lozim"¹³.

Shaxs kreativligini rivojlantirish jarayonida "tabaqalashtirish", "davrlashtirish" tushunchalarining muhim ahamiyat kasb etishi e'tiborni tortadi. Xo'sh, bu ikki tushuncha qanday mazmunni ifodalaydi?

Kreativ jihatdan rivojlanishda har bir shaxs hayotida davr va bosqich muhim ahamiyat kasb etadi. Demak:

Kreativlikning rivojlanish davri – ma'lum kreativlik sifatlarining

¹¹ O'sha asar. – 7-bet

¹² O'sha asar. – 7-bet

¹³ O'sha asar. – 7-bet

rivojlanishi yakuniga etgan qandaydir vaqt birligi.

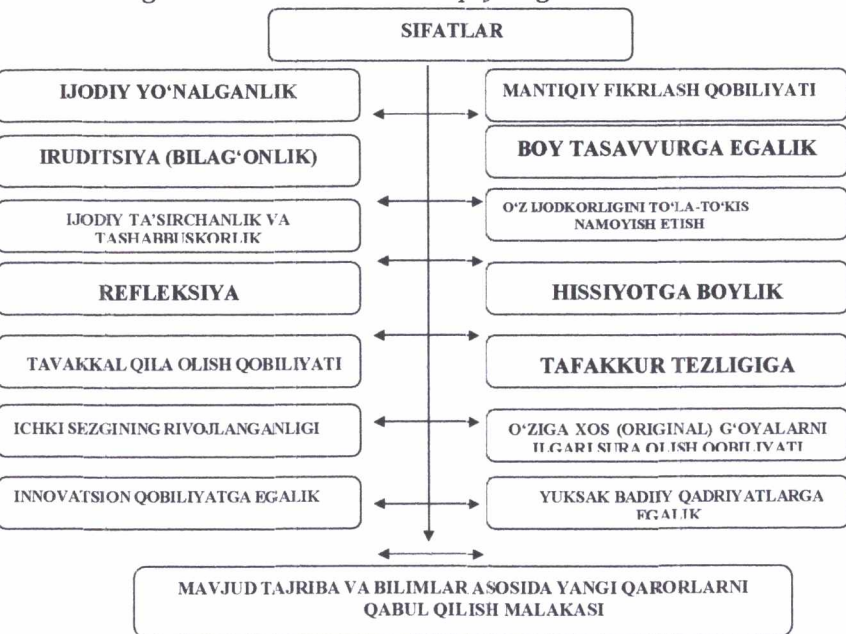
Kreativlikning rivojlanish bosqichi – muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi.

Shunga ko'ra ma'lum davr va bosqichlarda pedagoglarda ham kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyat malakalari rivojlanadi.

Kreativ tafakkurga ega talabalar: boshqa talabalarning xayoliga kelmagan g'oyalarni bildiradi; o'zlarini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi; ba'zan mavzu aloqasi yo'q yoki g'ayrioddiy savollar beradi; yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi; g'oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko'radi;

Muammoning yechimini topishda noan'anaviy yondashuvni tanlaydi.

Shaxsga xos kreativlik sifatleri quyidagilar sanaladi:

Shaxsga xos kreativlik sifatlarining turlari

Pedagoglar kreativlik sifatleri bilan bir qatorda ijodiy faoliyatni tashkil etishga layoqatlilikni ifodalovchi quyidagi malakalarga ham ega bo'lishlari zarur:

Pedagoglarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon

beradigan malakalar guruhlari: bilishga oid (gnostik) malakalar;

- loyihalash malakalari;
- ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar;
- tadqiqotchilik malakalari;
- muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari;
- tashkilotchilik malakalari;
- izchillikni ta'minlovchi (protsexual) malakalar;
- texnik-texnologik malakalar

**Quyida ushbu malakalar guruhlarining mohiyati yoritiladi:
Kreativ bilishga oid (gnostik) malakalar:**

- talabalarning yosh va individual xususiyatlari, jamoaning ijtimoiy-psixologik o'ziga xosligini inobatga olgan holda o'quv-tarbiyaviy vazifalarni aniq belgilash;

- zamonaviy ta'lim talablaridan kelib chiqqan holda o'quv-tarbiya jarayonini didaktik, psixologik va metodik jihatdan rejalashtirish va kreativ holatda tahlil qilish;

- ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning kreativ shakl, metod va vositalarni asosli ravishda tanlay olish;

- talabalar tomonidan o'quv dasturi talablaridan kelib chiqqan holda materiallarni o'zlashtirganlik natijalarini, o'quvchilarning tarbiyalanganlik, kreativlik darajasini aniqlay bilish;

- talabalarining bilishga bo'lgan qiziqish, ehtiyoj va faolliklarini rivojlantirish bo'yicha turli ko'rinishdagi ishlarni olib borish;

- darsda, darsdan tashqari sharoitlarda, to'garak, klub yoki jamiyatlarda turli tarbiyaviy ishlarni kreativ yondoshgan holda olib borish;

- talaba, ularning ota-onalari bilan individual ishlarni amalga oshirish;

- talabada sog'lom turmush kechirishga bo'lgan ehtiyojni shaxsiy va umumiy gigienaga amal qilish ko'nikmalarini, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish malakalarini shakllantirish;

- ta'lim jarayonida turli ko'rsatmali qurollar, zamonaviy texnik vositalar, axborot va ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanish;

- didaktik material va ko'rsatmali qurollarni ishlab chiqish;

- ota-onalarni pedagogik bilimlar asoslari, bolalarning asosiy yosh xususiyatlari, psixologik o'ziga xosliklari, turli yosh

bosqichlarida farzandlar bilan ota-onalar o'rtasida kechadigan munosabatlar mohiyatidan kreativ xabardor qilish;

- o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va shaxsiy faoliyatda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish.

Loyihalash malakalari:

- dars yoki tarbiyaviy tadbirlarning kreativ loyihalarini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik xaritasini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbir mohiyatini bosqichma-bosqich

yoritish;

- ta'limiy yoki tarbiyaviy faoliyat maqsadini aniq belgilash;

- maqsadga mos keladigan vazifalarni aniqlash;

- o'quv materialining didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini bayon etish;

- o'quv yoki tarbiyaviy xarakterdagi material mazmunini shakllantirish;

- o'quv yoki tarbiyaviy material mazmunini ochib beradigan bir qancha ma'lumotlar o'rtasidagi o'zaro izchillikni ta'minlash;

- talabalarni mustaqil fikrlashga rag'batlantiruvchi savollar tizimini ishlab chiqish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbirning metodik tuzilishini asoslash;

- dars yoki tarbiyaviy tadbir jarayonida bajariladigan

pedagogik topshiriqlar tizimini aniqlash;

- yangi materialni bayon etishda turli zamonaviy(kreativ) yondashuvlarni qo'llash;

- muayyan izchillikka ega test topshiriqlarini ishlab chiqish;

- talabalar bilim darajasini tashxislash jarayonini asoslash;

- talabalar jamoasi hamda alohida talabaning tarbiyalanganlik va rivojlang darajasini tashxislash jarayonini asoslash.

Ijodiy-amaliy (konstruktiv) malakalar quyidagilar:

- alohida-alohida ma'lumotlardan foydalangan holda yaxlit o'quv va tarbiyaviy xarakterdagi materialni shakllantirish;

- o'quv materialini turli rasm, surat, jadval, diagramma, model va boshqalar bilan boyitish;

- o'ziga xos, original o'quv materialini tayyorlash;

- mustaqil ravishda yangi metodni asoslash;

- o'quv mashg'uloti (dars) va tarbiya tadbir uchun ko'rsatmali qurollar to'plamini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik pasporti, xaritasini yaratish;

- dars yoki tarbiyaviy tadbirda foydalanish uchun multimediya materiallarini yaratish;

- o'quv materialining taqdimot variantini tayyorlash;

- turli mavzulardagi tarbiyaviy tadbirlar uchun talabalarning faol ishtirokida videoroliklar yaratish;

- turli shakl va metodlarga asoslangan sinov topshiriqlari (savol, topshiriq, masala, misol, mashq, test), baholash mezonlarini ishlab chiqish;

- nazorat ishlarini tashkil etishga ijodiy yondashish.

Tadqiqotchilik malakalari:

- ilmiy izlanish olib borish metod va vositalarini tanlash;

- manbalar bilan ishlash (nazariy tahlil, muhim ma'lumotni topish, tezis, konspekt, referat, kartoteka bilan ishlash, adabiyotlar ro'yxatini tuzish);

- nashr manbalari va axborot texnologiyalari (Internet) materiallari bilan tanishish;

- anketa so'rovini tashkil etish;

- zamonaviy pedagogik muammolarni aniqlash, dolzarbligini asoslash;

- mavjud manbalar asosida muammoning ishlanganlik darajasini o'rganish;

- pedagogik tajriba olib borish metodikasini ishlab chiqish;

- uch (yoki to'rt) bosqichli pedagogik tajribani ilmiy-metodik tashkil etish;

- ilmiy maqola, axborot va hisobot tayyorlash;

- ilmiy maqolalarni nashrga tayyorlash;

- pedagogik tajriba natijalarini umumlashtirish va tahlil qilish;

- tahlil natijalarini matematik-statistik tahlil qilish;

- statistik tahlil natijalariga ko'ra xulosa chiqarish va ilmiy-tavsiyalarni ilgari surish;

- pedagogik tajriba natijalarini muhokama qilish (savollar qo'yish, shaxsiy fikrni bildirish, tanqidiy fikrlarni ayta olish, amaliy takliflar berish)

Muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari:

- talabalar, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbariyati, hamkasblar bilan muloqotda turli shakl, metodlardan foydalanish;
- pedagogik amaliyotning barcha ishtirokchilari bilan amaliy, ishchanlik yoki shaxsiy munosabat o'rnatish;
- talabalarga ma'lumotlarni yetkazishning samarali yo'l va vositalarini topish;
- topshiriqlar yuzasidan talabaning javobi yoki shaxsiy fikrlarini tinglay bilish;
- pedagogik jarayonlarda yuzaga keladigan nizolarning oldini olish, bartaraf etish yoki rivojlantirish;
- jamoa va turli bosqichdagi talabalar o'rtasida o'zaro munosabatlarni mustahkamlash;
- jamoada sog'lom raqobatga asoslangan muhitni qaror toptirish;
- talabalarining faoliyatlarini rag'batlantirish;
- talaba javobidagi xato yoki xatti-harakatidagi kamchiliklarga munosabat bildirish;
- talabalar bilan ta'limiy hamkorlikka erishish.

Tashkilotchilik malakalari:

- talabalarining o'quv-bilish faoliyatini boshqarish;
- talabalarda ilmiy bilimlarni o'zlashtirish ko'nikma, malakalarini shakllantirish;
- dars jarayonida vaqtni to'g'ri taqsimlash va rejani samarali bajarish;
- talabalar bilan individual ishlarni tashkil etish;
- guruh jamoasi bilan jamoaviy yoki guruhli ishlarni olib borish;
- talabalarda ta'lim muassasasi ichki tartib-qoidalariga rioya etish ko'nikmalarini shakllantirish;
- talabalarga o'quv va ijtimoiy topshiriqlarni berish;
- o'quvchilarning diqqatini boshqarish;
- talabalar o'rtasida bahs-munozara tashkil etish va uni boshqarish;
- darslarda o'yin texnologiyalaridan foydalanish;
- talabalarining o'quv faolliklarini oshirish, ularning mustaqilligini ta'minlash;
- kichik guruhlarini shakllantirish asosida topshiriqlar

bajarilishini ta'minlash;

- talabalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlar ro'yxatini ishlab chiqish.

Izchillikni ta'minlovchi (protsessual) malakalar:

- o'quv materiali mazmunini bayon qilishda nutqiy izchillikni ta'minlash;

- og'zaki va yozma nutqni bayon qilishda o'zaro izchillikni qaror toptirish;

- talabalarining mavjud bilimlari bilan yangi o'zlashtiriladigan bilimlar o'rtasida muayyan izchillikni yuzaga keltirish;

- talabalarining mavjud hayotiy qarashlarini yangi g'oyalar bilan boyitish;

- darsda va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarda talabalarni faol faoliyatga undovchi metodlardan foydalanishda muayyan izchillikka erishish;

- talabalar BKM darajasining DTS talablariga muvofiq kelishida ma'lum izchillikka erishish;

- guruh jamoasining ijtimoiy-psixologik holatini o'rganish metodlaridan foydalanishda pedagogik faoliyat izchilligini ta'minlash;

- talabalarining tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini baholashda doimiy izchillikka erishish.

Texnik-texnologik malakalar:

- ta'lim jarayoniga zamonaviy texnik vositalarini tatbiq etish;

- dars jarayoni mazmunini texnologik pasport va texnologiya xarita yordamida yoritish;

- o'quv materiali mazmunini yorituvchi slaydlarni tayyorlash;

- o'quv mashg'ulotlarini axborot texnologiyalari, interfaol metodlar yordamida tashkil etish;

- ixtisoslik fani xususiyatidan kelib chiqqan holda turli texnik vositalardan foydalanish;

- o'quv materiallarini audio va video yozuvlari, taqdimot asosida bayon qilish;

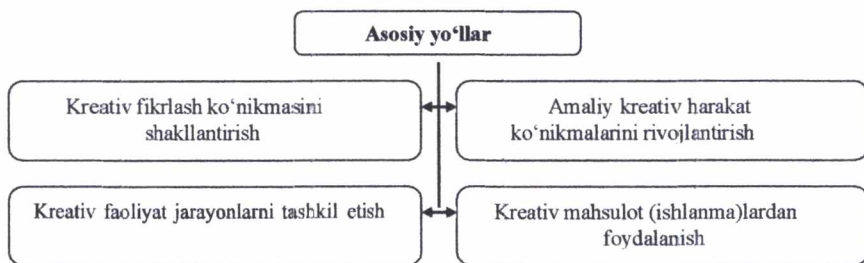
- talabalarda o'quv materialini mustahkamlash va o'quv topshiriqlarini berishda axborot texnologiyalarini qo'llash;

- kompyuter imkoniyatlaridan foydalanishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish;

- talabalarining BKMni baholashni kompyuter asosida tashkil etish;

- talabalarining bilim olganlik va tarbiyalanganlik darajalarini tashxis qilishda kompyuter yordamiga tayanish va b.

2. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari. Aytib o'tilganidek, barcha shaxslarda bo'lgani kabi pedagoglarga ham kreativlik sifatleri o'z-o'zidan rivojlanmaydi. Shunga ko'ra tadqiqotlarda shaxsda kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yo'llari yoritiladi. *Patti Drepeau*¹⁴ tomonidan ham shaxsda kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

Kreativ sifatlarini rivojlantirish yo'llari

Quyida mazkur yo'llarning mohiyati xususida so'z yuritiladi.

1-yo'l: Kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish. Bunda asosiy urg'u

kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish asosiy e'tibor markazida bo'lib, talabalar fe'llar yordamida kreativ xarakterdagi harakatlarning mohiyatini ifodalashga yo'naltiriladi. Xususan, o'qituvchilar kreativ fikrlash ko'nikmasini samarali shakllantirish maqsadida talabalarga ularni fikrlashga undovchi savollar tarkibida zarur fe'llarning bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Bu holat misollar bilan tushuntirilsa, talabalardan "yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab bering" mazmunidagi nazorat savoli ularda kreativlikni shakllantirmaydi. Zero, savol tarkibidagi

¹⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – r. 9.

“ta’riflab bering” tushunchasi o‘z mohiyatiga ko‘ra “mavjud bilimlaringizni birma-bir aytib o‘ting” deyish bilan teng.

2-yo‘l: Nazorat savollarini berishda talabalarni fikrlashga undovchi so‘z

(fe‘l)lardan foydalanish ularning kreativ fikrlashlarini osonlashtiradi. Shu sababli shaxsda kreativ sifatlarni shakllantirishning birinchi yo‘liga ko‘ra pedagoglar turli, antiqa, noan’anaviy hamda puxta javobni berishga majbur qiluvchi so‘z (fe‘l)lardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

M: “bog‘liqlikni toping”, “yarating”, “bashorat qiling”, “fikrni mantiqan bayon eting”, “tasavvur qiling” kabi so‘z (fe‘l)lardan foydalanish amaliy jihatdan samarali sanaladi.

Agarda pedagog talabalardan “yurak va qon aylanish tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’riflab berish”ni talab qilish o‘rniga, “yurak va qon aylanish tizimi o‘rtasidagi bog‘liqlikning barcha turlarini keltirish”ni so‘rashi lozim. Natijada talabalar ham mavjud bilimlarni umumlashirish, ham yangi fikr va g‘oyalarni ilgari surish imkoniyatiga ega bo‘ladi.dz

Pedagoglar birinchi yo‘lni qo‘llash – talabalarda kreativlik ko‘nikmasini shakllantirishda yosh o‘qituvchilarning “Kreativlik xaritasi”dan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

3-yo‘l: Amaliy kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.
Pedagoglar

talabalarda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ko‘rsatmali metod va usullardan foydalanadi. Bu o‘rinda savollardan foydalanish faqat qisqa muddatda yordam berishi mumkin, biroq talabalarda interfaollik va kirishimlilikni rivojlantirmaydi.

Patti Drepeau o‘z asarida bir qator talabalarda interfaollik va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali bo‘lgan yo‘l va metodlarni keltirib o‘tadi. Xususan:

- Veb-saytlar bilan ishlash;
- vizuallashtirish;
- barcha nuqtai nazarlarni inobatga olish;
- muhim g‘oyalarni turli vaziyatlarda va o‘rinli qo‘llash (g‘oyani boshqa sharoitga ko‘chirish – transformatsiya);
- ramziylashtirish kabi yo‘llar;

- "Aqliy hujum";
- "Keys-stadi" kabi metodlar¹⁵

4-yo'l: Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish. Mazkur yo'l talabalarni

muammoni yechish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish jarayonida kreativ, ijodiy fikrlashga urg'u beradi. Mazkur jarayonlarda kreativ metod va usullar faol qo'llanilmasa-da, kreativ fikrlash yuz beradi. M: "Yurak va qon aylanishi tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni topish" (Isaksen & Treffinger, 1985). Topshiriqni bajarar ekan, talabalar odamning qon aylanishi tizimi bilan bog'liq turli muammolarni tahlil qiladi. Natijada ushbu jarayonda ko'p tomonlama fikrlash, mushohada yuritish ro'y beradi.

5-yo'l: Kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish. Bu yo'lni tutishda

pedagog talabalarga "Odamning qon aylanish tizimi" mavzusida Power Point dasturi yoki multimediyaya yordamida taqdimotni yaratish topshirig'ini berishi mumkin. Taqdimotni tayyorlash jarayonida talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalari faol rivojlanadi.

Talabalar o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar talabalarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo'rquv hissi mavjud bo'lsa, fikrni noto'g'ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchrasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi. Talabalarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi¹⁵.

Nima deb o'ylaysiz: oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kreativ fikrlashga undash jarayonida mazkur yo'llardan qay tartibda foydalanish kutilgan natijalarni kafolatlaydi. Bu o'rinda **Patti Drapeau** quyidagi maslahatni beradi: "Bir manzildan ikkinchi manzilga borish uchun biz ikki va undan ko'p yo'nalishlarni bosib

¹⁵ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – r. 8-10.

o'tamiz"¹⁶. Bu fikr quyida bildiriladigan ko'rsatmalarga ham taalluqlidir. O'qituvchi dars jarayonida bir yoki bir nechta (yuqorida keltirigan) yo'llardan foydalanishi mumkin. O'qituvchi kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantiruvchi yo'llarni (1-yo'l) qo'llashga qaror qilsa, u bevosita kreativ muammolarni hal etish (3-yo'l) ustida ish olib borayotgan talabalarni kreativ fikrlash strategiyalari (2-yo'l)dan foydalanishga ham samarali jalb etadi. Dars esa kreativ mahsulotni (4-yo'l) ishlab chiqish bilan yakunlanadi. Kreativ fikrlash jarayonining mohiyatini yorituvchi xarita o'qituvchilarga dars jarayonida namoyon bo'ladigan kreativlik darajasi, turini aniqlashga yordam beradi"¹⁷. Ko'p holatlarda o'qituvchilar hamda talabalarining o'zlari ham shunday savolga duch kelishadi: kreativ fikrlash jarayonining odat sifatida namoyon bo'lishiga erishish mumkinmi? Bu o'rinda Patti Drapeau shunday fikrlarni ilgari suradi: "Miya tadqiqotlari kreativ fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish usullari va uni qanday qilib odatga aylantirish mumkinligini tushunish imkonini beradi. Kreativlik miyaning old (g'oyalari yuzaga keladigan) va chekka (tahlil qilish) sohalarining o'zaro muvofiqlikda ishlashi va dopamin (kishining o'zini yaxshi his etishiga yordam beruvchi) moddasining ishlab chiqarilishi natijasida ro'y beradi. Ta'lim olish miyada kichik burmalarining paydo bo'lishiga olib keladi hamda miyaning faol ishlashi natijasida bu jarayon kuchayadi. Inson miyasi obraz, bashorat, his-tuyg'u, emotsiya va ma'noga boy ma'lumotlar olishni ma'qul ko'radi. "Agarda ma'lumot hech qanday hissiyot va fikriy jarayonlardan holi bo'lsa, u miyada saqlanmaydi" (Willis, 2006, p. 44). Biroq, kreativ fikrlash miyada uning "ta'lim olish va o'rganish metodlariga zid bo'lgan" yangi usullarni qo'llash va noan'anaviy, original g'oyalarning ishlab chiqilishini taqozo etadi (DiSalvo, 2011, 1-bob). Kreativ fikrlash ko'nikmasini mashq qildirish natijasida talabalar faqatgina o'rnatilgan aloqalarga tayanibgina qolmay, balki miyada yangi, ma'noga boy aloqalarni o'rnatish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va yangicha fikrlashga moyil bo'ladi. Doimiy ravishda olib borilgan mashqlar natijasida yangicha kreativ fikrlash odatiy va avtomatik xarakterga ega bo'ladi. Inson miyasi

¹⁶ O'sha asar. – 10-bet.

¹⁷ O'sha asar. – 12-bet

doimo to'g'ri ishlashga odatlangan, ya'ni miya uchun faqat birgina to'g'ri javob mavjud bo'ladi. Vaholanki, bu kreativlik emas. Kreativlik – talabalarning o'z qarashlarini himoya qilish jarayonida barcha javoblar to'g'ri bo'lishi mumkin degani. Kreativlik muhitiga singib ketish sanaladi. Shu sababli kreativ fikrlashni odatga aylantirish uchun talabalar mazkur jarayonga ishonch bilan qaray olishlari lozim. Talabalar kreativlik rag'batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar. Kreativ muhitda o'qituvchi va talabalar boshqalarga nisbatan samimiy munosabatda bo'lishni va ularning fikr mulohazalarini hurmat qilishni o'rganadilar. Xato qilishdan yoki muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo'rqish, haddan tashqari baxolarga e'tibor qaratish, boshqalardan ajralib turish, mensimaslik va tanqidga uchrashdan, kamsitilishdan qo'rqish xissi mavjud talabalarda kreativlik odatga aylanmaydi. Kreativlikni odatga aylantirish, talabalarning o'qishdagi muvafaqqiyat va o'z-o'ziga bo'lgan hurmatni oshirish faqatgina kreativ fikrlashni muvofiq ravishda qo'llash orqali va sog'lom muhitdagina erishish mumkin"¹⁸.

Xorijlik pedagoglar, xususan, Patti Drapeauning fikricha, bir shaxsning, ayniqsa, o'qituvchining kreativligi boshqa (talaba)larni ijodiy jarayonni tashkil etishga ruhlantiradi. "Kreativlik yuqumlilik xususiyatiga egadir; kreativ bo'lish uchun kishi ko'proq kreativ insonlar bilan muloqot qilishi va hamisha izlanishda bo'lishi lozim. Har qanday ko'nikmani shakllantirish mumkin bo'lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko'nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu talabalarga ham taalluqli bo'lib, kreativlik ustida ishlash talabalarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq, talabalarni ruhlantirish va kreativ bo'lishga undash o'qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog'liq. Kreativlik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik nazariyachilarining ishlari talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda qo'llanma sifatida xizmat qiladi (2.1-jadval). Bu auditoriyadagi muhit, talabalarda fikrlash tarzining shakllanishi, o'qituvchining yondashuv va strategiyalari elementlarini o'z ichiga oladi"¹⁹.

¹⁸ O'sha asar. – 12-13-betlar.

¹⁹ O'sha asar. – 14-bet.

2.1-jadval. Talabalarda kreativlikni shakllantirish²⁰

Talabalarda kreativlikni shakllantirish	
<i>Talabalarni ...</i>	- qiziqarli; - murakkab vazifalar; - aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlash
<i>Talabalarga ...</i>	- kreativlik muvozanatsizlik hissini yuzaga keltirishini anglatish; - bezovtalik va qo'rquv hissidan xalos bo'lishga yordam berish; - kreativ fikrlash ko'nikmalarini boshqa ko'nikmalar bilan rivojlantirishga yordam berish; - "qutqarib" qolish emas, balki yo'l- - yo'riq ko'rsatish
<i>Talabalarni ...</i>	- suhbatlar orqali rag'batlantirish; - konstruktiv sharhlar bilan ta'minlash; - yangi ko'rsatmalar bilan tanishtirib borish
<i>Talabalar ...</i>	- o'zlarida kreativlikning boshqa turlarini ham rivojlantira olishlari; - guruhda ishlay olishlari; - hissiy jihatdan erkin va ijobiy fikrlarga ega bo'lishlari uchun poydevor bo'ladigan muhitni yaratish

Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchi alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda "o'qituvchining roli auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat. Pannels va Klakstonlar (2008) qayd etganlaridek, muhit (autoriya haqida gap ketganida maqsad va vazifalar) kreativlikni shakllantirishga ta'sir etadi, boshqa tadqiqotchi Pirtoning (2004) fikricha esa, kreativlik tavakkal qilishni talab etadi. Vaholanki, o'qituvchi sinfda talabalar o'zini erkin seza oladigan va o'z fikrlari, g'oyalari bilan bo'lisha oladigan muhit yaratishi lozim. Talabalar kreativlik sinf xonasida o'z g'oya va fikrlarini turli yo'llar bilan ifoda etishlari mumkin va

²⁰ O'sha asar. – 15-bet

ular buni qadrlamoqlari lozim. Talabalar miyada yuz berayotgan jarayonlarni yanada faollashtirish uchun o'rnatilgan qonun qoidalar, standartlardan chetga chiqib, turli savollar berishda erkin harakat qilishlari kerak. O'qituvchi talabalardagi kreativlikni noodatij g'oyalarni o'rtaga tashlash va ularni verbal va noverbal tarzda rag'batlantirish orqali qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchining talabalar berayotgan kreativ g'oyalari nisbatan to'g'ri munosabati ularning mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan shartlarni anglashida muhim ahamiyatga ega. Mazkur elementlarning barchasi o'qituvchi-talaba munosabatining muhim qismi bo'lib, talabalar muvaffaqiyatini ta'minlaydi (*Hattie, 2011*)²¹.

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;
- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- 4) boshqalarga tobe bo'lish;
- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash

"Kreativ muhitda o'qituvchi talabalar diqqat-e'tiborini jalb etish maqsadida biror bir yangilikdan foydalanadi. Qiziquvchanlik va shubhani uyg'otuvchi ma'lumot talabalarni o'ziga jalb etib, ularda o'qishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi (Koutstaal, 1997; Willis, 2006). Olib borilgan miya taqiqotlari shuni ko'rsatdiki, yangilik hamisha miyani faollashtiradi.

O'qituvchi talabalarni yangi ma'lumot va manbalar bilan ta'minlaganda yoki yangi strategiyalarni qo'llaganda, miya "uyg'onadi" va e'tibor qaratadi. Masalan, biror bir adabiy asar qahramoni yoki tarixiy shaxsga o'xshab kiyinish, tarixiy buyum yoki zamonaviy predmetlardan foydalanish, musiqa eshittirish, latifalar aytilish, sinf xonasidagi jihozlar o'rnini almashtirish, o'yinlar o'ynash (bu o'rta maktab o'quvchilari va oliy ta'lim muassasalari talabalariga ham birdek taalluqli), dars shaklini

²¹ O'sha asar. – 15-bet.

o'zgartirish. Kreativ muhitda o'qituvchi talabalarga tez-tez tanlash imkonini beradi. Tanlov kreativlikni shakllantirishda muhimdir (Sprengrer, 2010) va u talabalarni ruhlantirib, ularga o'qishni nazorat qilish imkonini beribgina qolmay, balki huquq va imkoniyatlarini kengaytiradi. Tanlov huquqi nafaqat o'qituvchi-talaba munosabatini yaxshilash, balki har ikki tarafning ham individualligini ifodalashga zamin yaratadi (Deci, 1995). Tanlov huquqi faqat bir tomonlama bo'lishi ham mumkin, ya'ni tanlov talaba tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirilishi va yakuniy natija ikki yoki undan ko'p shaklda taqdim etilishi mumkin"²²

Oliy ta'lim muassasalarida ham o'qituvchilar talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ularning jamoa bo'lib, kichik yoki katta guruhlarda ishlashlari uchun zarur shart-sharoitni yaratib bera olishlari zarur. Zero, katta va kichik guruhlarda ishlash jarayonida bildirilgan har qanday fikrni kreativ jihatdan rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi.

O'qituvchi kreativlik darslarida jamoa tuyg'usining ahamiyatini anglaganholda, doimiy ravishda guruhlarni o'zgartirib, talabalarda jamoa bo'lib ishlash, boshqalar qobiliyati va mahoratini hurmat qilish ko'nikmasi shakllantiradi. Vaholanki, yakka tartibda ishlash ma'lum vaziyatlarda samara bersa, kreativlik darslarida kichik guruhlarda ishlash maqsadga muvofiqdir, chunki kreativlik ko'nikmasi ijtimoiy fenomendir (Farrell, 2001; John-Steiner, 2000; Sawyer, 2003, 2006); Soyerning fikriga ko'ra, kreativ qarashlar jamoa bo'lib ishlash jarayonida va kreativ hamkorlik natijasida shakllanadi (Sawyer, 2006a, p. 42).

O'quvchilarni kichik guruhlarga bo'lish mezonlari:

talabalarni ma'lum sohadagi qobiliyatlariga ko'ra kichik guruhlarga bo'lish; talabalarni bunday qobiliyatiga ko'ra bo'lish aslo kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq bo'lmasligi lozim. Bunday guruhlarda talabalar erkin harakat qila olishlari va vaqti kelsa boshqa guruhga o'tishga tayyor bo'lishlari lozim;

hamkorlik guruhlari talabalarning qiziqishlari asosida tashkil etiladi; bunday guruhlar turli bilim va qobiliyat darajasiga ega talabalardan iborat bo'lishi ham mumkin. Ko'p hollarda bunday

²² O'sha asar

guruhdagi talabalar ma'lum bir rol, ya'ni mas'uliyatni o'z yelkalariga oladilar. Mazkur guruhni shakllantirishda asosiy e'tibor talabaning kognitiv xohish-istaklariga emas, balki uning ilmiy va ijtimoiy bilimiga beriladi;

•moslashuvchan guruhlar talabalarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va xohish-istaklari asosida tashki etiladi. Guruhning qiziqishlari o'zgarsa, shunga ko'ra uning a'zolari ham o'zgaradi. Bunday guruh talabalarda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantiradi.

O'qituvchi talabalar muvafaqqiyatga erishishlari uchun ularni qiziqarli, murakkab vazifalar va aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlaydi. Ma'lum vazifani bajarish jarayonida talabalar ishga "berilib" ketishlari sababli ular vaqt tushunchasini unutib qo'yadilar. Vaholanki, talabalar maktab sharoitida kamdan-kam bunday holatga tushsalar-da, o'qituvchilar bunday muhitni yaratishga intilishlari lozim"²³.

3. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar va tamoyillar. Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun, avvalo, o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, talabalarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, talabalar ham shunday bo'la oladi.

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi: 1) ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish; 2) talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; 3) innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish; 4) kutiladigan natija.²⁴

²³ O'sha asar. – 16-17-betlar

²⁴ O'sha asar. – 22-25-betlar.

Pedagogning kreativlik potentsiali ko'p darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi:

4. Kreativ ko'nikmalar va talabalarda kreativ ko'nikmalarni shakllantirish

jarayonining mohiyati. "Kreativlik otasi" nomi bilan mashhur Pol Torrans to'rtta kreativlik ko'nikmasini aniqlagan (1987). Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko'nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkin (7-bob):

1. Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.

2. Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.

3. O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G'oyalarni kengaytirish ko'nikmasi qo'shish degan so'zga asoslanadi.

Kreativlik darslarida talabalardan ajoyib g'oyalarni o'ylab topish (o'ziga xoslik); ularni kengaytirish (ishlab chiqish); yoki boshqa g'oyalar bilan solishtirish va ulardagi bog'liqlikni topish (moslashuvchanlik) talab etilganda, mazkur ko'nikmalar bir-biri bilan kesishadi.

Ravonlik

Kreativ ravonlikning asosiy maqsadi talabalarda bir emas, balki bir nechta g'oyalarni o'rtaga tashlash ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Son asosiy maqsaddir; bir qator g'oyalar ichidan bir yoki undan ko'p maqbulini topishimiz mumkin. Ko'p hollarda o'qituvchilar talabalarda ravonlik ko'nikmasini shakllantirish uchun "aqliy hujum" strategiyasidan foydalanadilar. Bu mashq og'zaki yoki yozma (g'oyalarni qog'ozga yozib, keyingi talabaga qo'shimcha g'oyalar kiritish uchun uzatishi lozim) tarzda bajarilishi mumkin. "To'xta va boshla" mazmundagi "Aqliy hujum" mashqida talabalar g'oyalarni o'rtaga tashlab, ularni tahlil qiladilar va baholaydilar, so'ng bu yana bir bor qaytariladi. Talabalar bu mashqda yaxshi natijalarga erishsalar, ulardagi kreativlik

²⁷ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. –188

ko'nikmasi erkin va ravon fikrlash ko'nikmasi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Agarda aksi bo'lsa, doimiy mashq va tajriba yordamida yaxshi natijalarga erishi mumkin. O'qituvchi mazkur mashqni bajarishda qiyinchilikka uchragan talabalarni kuzatishi tabiiy. Faqatgina yuzaki ma'lumotga ega bo'lgan talabalar cheklangan bilimga ega bo'lganliklari sababli turli va qiziqarli g'oyalarni o'ylab topishda qiynaladilar. Ba'zi hollarda esa, yetarlicha ma'lumot va bilimga ega talabalar ham mazkur mashqni bajarishda qiyinchilikka uchrashlari mumkin. Bunday vaziyatda o'qituvchi quyidagi strategiyalardan foydalangan holda talabalarga yordam berishi mumkin:

▪ *Sinfda talabalarga ruh bag'ishlovchi muhitni yaratish. O'qituvchi talabalarga sinfdagi barcha buyumlar, jihoz, deraza va devorga osilgan rasm, jadval, sxemalarga e'tibor qaratishni va ularga sinchiklab qarashni so'raydi. Sinfidagi barcha narsalar talabalarda qanday g'oyalarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ularga bu jihoz va buyumlar nimalarni eslatdi yoki qanday ma'lumot bilan bog'liqligi bor? Masalan, agarda talabalar sunami haqida "aqliy hujum" mashqini bajarayotgan bo'lsalar, tashqarida nur sochib turgan quyosh ularga sunami quyoshli kunda ro'y berishini eslatishi mumkin. Yangi g'oyalarni o'ylab topishda talabalar qiziqishlaridan foydalanish. "Aqliy hujum" mashqi ma'lum bir adabiy asar haqida bo'lsa, asar qahramonlari xarakteri va ularning xatti-harakatlarini ular yoqtirgan asar qahramonlari, televizion ko'rsatuv ijodkorlari yoki mashhur sportchilarning fe'l-atvori va xatti-harakatlari bilan solishtirishlari mumkin.*

Talabalar kreativlikda ravonlik va erkinlikka erishmasalar, mashq va darslar jarayonida ularning miyasiga birinchi kelgan g'oyagagina tayanib qoladilar, vaholanki bunday g'oya boshqalarning g'oyasida ajralib turmaydi va talabani keng fikrlashidan dalolat bermaydi. Qolaversa, muammoning yechimini topishda qancha ko'p g'oya topilsa, to'g'ri javob yoki variantni tanlash imkoniyati shuncha katta bo'ladi. Masalan, tarix darsi jarayonida yevropalik bosqinchilar Amerika mintaqasiga ilk bor qadam qo'yganda, ular topgan birinchi narsa "kompyuter" degan javob ham noto'g'ri bo'lar edi; javoblar berilayotgan savollar doirasida bo'lishi lozim. Savol qancha ko'p detallarni o'z ichiga olsa,

talabalar ham muvofiq ravishda javob topishga harakat qiladilar.

Moslashuvchanlik

O'quvchilar keng fikr yurita olsalar, vaziyat va muammoga ham bir qancha va turli yechim topadilar. Talabalarda moslashuvchanlikni ular turli nuqtai nazar va fikrlarni inobatga olganlari va ularni tahlil qilganlarida, turli fikrlarni bir-biri bilan solishtirganda va ularning o'xshash va farqli tomonlarini topganlarida va nihoyat muvafaqqiyatga erishib, yaxshi natijalar ko'rsatayotganlarida kuzatish mumkin.

Moslashuvchan bo'lish uchun talabalar ma'lumotning faqat yuzaki qismini emas, balki uning chuqur mohiyatini anglab yetishlari lozim. Moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirishda talabalar amaliyot bilan ta'minlansa va ularga yo'l- yo'riq ko'rsatilsa, kelgusida turli g'oyalarni topishda bu kuchli stimuly bo'lib xizmat qiladi.

Agarda talaba ko'plab g'oyalar topgan bo'lsa, u moslashuvchanlikni emas, balki ravon fikrlashni namoyon qilmoqda, chunki bunda barcha e'tibor bitta yoki bir turdagi javoblarga qaratiladi. Talabalarda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirishda soni jihatdan ko'p emas, balki turli mazmundagi g'oyalarni topish kerakligini alohida ta'kidlab o'tish lozim.

Muammoning mazmunini chuqur anglagan holda ham, talabalar turli g'oyalarni topishda qiynaladilar yoki umuman bunga qodir bo'lmaydilar. Bu esa, o'z o'rnida, ularda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirish kerakligidan dalolat beradi.

Tajriba va doimiy mashq yordam bersa-da, o'qituvchi talabalarga murabbiy sifatida turli strategiyalardan foydalanishni o'rgatishi kerak. Talabalarga turli g'oyalar turli toifa (kategoriyalar)ga bo'linishini anglashida yordam berish mumkin. Masalan, "hayvonlar" kategoriyasiga talabalar hayvonlar nomlarini keltiradilar. Birozdan so'ng, "taomlar" kategoriyasiga talabalar avval milliy keyin boshqa xalqlar taomlari ro'yxatini tuzadilar. Mashq shu yo'sinda davom etadi. Bu talabalar bir kategoriya, ya'ni bir fikrdan ikkinchisiga o'tish va unga tezda moslashish ko'nikmasini o'zlashtirmaguncha davom etadi. Talabalarda bunday ko'nikma shakllangach, ulardan moslashuvchanlik bilan fikrlashni

talab qilish mumkin. Masalan, “Agarda Zolushka yetim va kambag‘al bo‘lmaganida, voqealar rivoji qanday tus olgan bo‘lardi?” va “Janubiy shtatlar fuqarolik urushi davrida qanday strategiyani qo‘llanganda, urushda g‘olib bo‘lardi?”. Turli kategoriyalarga mansub savollar talabalarda moslashuvchanlik ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Talabalarni birgina kategoriyada “qotib” qolishini oldini olish uchun majburiy solishtirish strategiyasini qo‘llash mumkin. Masalan, o‘qituvchi “intilganga tole yor” shiori Zolushka voqeasi yoki matematik tenglama, “perpetuum mobile”, ya‘ni abadiy g‘ildirakka nisbatan qanday qo‘llanilishi mumkinligi haqida so‘rashi mumkin.

Mazkur strategiya moslashuvchanlik bilan fikrlash orqali voqealar va tushunchalar o‘rtasida bog‘liqliklarni topishga yordam beradi. Ko‘p yillar avval Aleks Osborn moslashuvchanlik bilan fikrlashni kuchaytiruvchi savollar toifasini tuzib chiqqan (1963). Eberlening 1971-yilda ishlab chiqqan SCAMPER mnemonik sxemasi substitute (almashtirmoq/o‘zgartirmoq), combine (birlashtirmoq), adapt (moslashtirmoq), modify (o‘zgartirmoq/boshqa shakl bermoq), maximize/minimize (maksimallashtirmoq/minimallashtirmoq), put to other uses (boshqa soha/usulda qo‘llash), eliminate (oldini olmoq) va rearrange (qo‘llanilishini o‘zgartirish) kabi tushunchalar asosida ishlab chiqilgan. 2.2-jadval 4-sinf o‘qituvchisi **SCAMPER** mnemonik sxemasidan talabalarda moslashuvchan fikrlashni rivojlantirishda istiqomat qilayotgan shahri, tuman, mahallasining ramzi yoki iqtisodiyot, sanoat, oziq-ovqat sohasiga tegishli ma‘lumotlarni va aynan Mayn shahrining ramzi bo‘lgan mashhur olmali pirogidan o‘quvchilar e‘tiborini tortishda foydalanganini ko‘rsatadi. O‘quvchilar mnemonik sxemadan foydalangan holda agarda mashhur olmali pirogni pishirishda shokoladdan foydalanilsa va pishirish jarayonida pirogning tarkibi yoki shakli o‘zgartirilsa, qanday natijaga olib kelishi va qanday qilib bu shokoladli pirogni Mayn shahrining mashhur pirogiga aylantirish mumkinligini tahlil qiladilar”²⁵.

²⁵ O‘sha asar. – 18-21-betlar.

2.2-jadval. SCAMPER strategiyasini qo'llash asosida kreativ fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish²⁶

SCAMPER mnemonik sxemasidan moslashuvchan fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda foydalanish		
SCAMPER	Savollar	Vazifalar
<i>Substitute</i> (almashtir moq/o'zgartirmoq)	Agar shokoladning o'rniga vanilladan foydalanilsa, qanday pirog hosil bo'ladi?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing
<i>Combine</i> (birlashtirmoq)	Agar shokoladli pirog qaymoqli krem bilan bezatilsa, qanday ta'mga ega bo'ladi?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing.
<i>Adapt</i> (moslashtirmoq)	Yumaloq pirog shaklini qanday o'zgartirish mumkin?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, uni
<i>Maximize/minimize</i> (maksimallashtirmoq/ minimallashtirmoq)	Pirogning eng kichik/katta bo'lagi qanday shaklga ega?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, uni ta'riflang.
<i>Put to other uses</i> (boshqa soha/usulda qo'llash)	Shokoladli pirog bilan yana nimalar qilish mumkin?	Variantlar ro'yxatini tuzing.
<i>Eliminate</i> (oldini olmoq)	Shokoladli pirogga shakar solish esdan chiqqanda nima bo'lar edi?	Variantlar ro'yxatini tuzing.
<i>Rearrange</i> (qo'llanilishini o'zgartirish)	Shokoladli pirogni insonlar taom o'rnida iste'mol qilsalar qanday natijaga olib kelar edi?	Variantlar ro'yxatini tuzing

²⁶ O'sha asar. – 21-bet.

O'ziga xoslik

O'ziga xoslik noodatiy g'oyalari o'ylab topish ko'nikmasidir. O'quvchilar o'zlarida avval moslashuvchanlik va ravonlik ko'nikmalarini shakllantirib, so'ng noodatiy, original g'oyalarni kashf etish ko'nikmasini hosil qilishlari lozim. Ravon fikrlash ko'nikmasi o'quvchilarda originallikni rivojlantirishda boshlang'ich va asos soluvchi qadam bo'lib xizmat qiladi; agarda talaba ko'p g'oyalarni o'rta qadam tashlasa, ulardan bir yoki ikkitasi, albatta, boshqa talabaning g'oyasi ham bo'ladi (Simonton, 1999). Moslashuvchan fikrlash o'quvchilarga ularning har bir g'oyalari bir-biridan farqlanishini ko'rish va anglash imkonini beradi; ularning orasida hammasidan ajralib turuvchi g'oya bo'lsa, demak ana shuni original (o'ziga xos) g'oya hisoblanadi.

Talabalar original g'oya kontekstdan kelib chiqishi lozimligini anglashlari lozim. G'oya bir dars jarayonida, birgina sharoitlar va bir vaqt oralig'ida taqdim etilishi lozim. Talabalarda ravon fikrlash va moslashuvchanlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida o'ziga xos tarzda (original) fikrlash to'g'risida ham ma'lumot berib o'tish lozim. Masalan, talabalarni "aqliy hujum" strategiyasi yordamida ocharchilikka qarshi kurashish mavzusida muammoning yechimi ro'yxatini tuzish (ravnlik), so'ng berilgan g'oyalarni bir necha kategoriyalarga bo'lib chiqish (moslashuvchanlik) va ulardan qay biri o'ziga xos (original) g'oya ekanligini aniqlash talabalarda shakllangan ko'nikmalarining bir paytning o'zida qo'llanilishini ko'rsatib beradi. (Mazkur yondashuv iqtidorli insonlarning keng fikrlash modeli asosida yaratilgan; Schlichter, 1986). Moslashuvchan fikrlash ko'nikmasini shallantirishda talabalar qiziqishlari va madaniy qarashlaridan foydalanish ularning originallikni tarbiyalashda katta samara beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o'rta ta'lim mavtabi o'qituvchisi mazkur strategiyani o'quvchilarda o'ziga xos (original) tarzda fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda qo'llagan. U ravonlik va moslashuvchanlik bo'yicha mashq va o'yinlarni o'z ichiga olgan elektron dastur ishlab chiqqan. O'quvchilar berilgan vazifalarni PowerPoint prezentatsiyasi, portfolio yoki boshqa shaklda bajarish tanloviga ega edilar. Talabalar natijalarni qo'shiq PowerPoint prezentatsiyasi shaklida taqdim etdilar. Bunday yondashuv asosida ishlab chiqilgan,

keyinchalik o'qituvchi va o'quvchilar orasida mashhur bo'lib, u vazifa mazmunini chuqur anglash va natijalarni original tarzda ko'nikmalarini shakllantirishda o'z samarasini ko'rsatdi.

Yaratuvchanlik

"Yaratuvchanlik" tushunchasi boshqa bir g'oyani rivojlantirish va uni kengaytirishga asoslanadi, ya'ni berilgan vazifalar anu shu g'oya asosida bajariladi. Bir g'oyani kengaytirish uchun talabalar mavzu, muammo yoki vazifa mazmunin chuqur anglab etishlari va talab etilgan darajada bilimga ega bo'lishlari lozim.

Talabalarga "yaratuvchanlik" tushunchasi haqida gapirganda, ularga hayotiy misollar keltirish maqsadga muvofiqdir (masalan, kompyuterlar, rekonstruksiya, kino va adabiy asarlar, ilmiy tushunchalar va nazariyalar, insonlar hayotida yuzaga keladigan muammolarni yechish maqsadida tashkil etilgan tashkilotlar). Talabalarda ishlab chiqish ko'nikmasini shakllantirishda adabiy yoki asarlarni bir-biri bilan taqqoslash (ba'zan ko'p betli asarlar kichkina kam betli asarlar kabi ko'p ma'lumot bermaydi) mashqi katta samara beradi"²⁷.

5. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar

va tamoyillar.

Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, talabalarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, talabalar ham shunday bo'la oladi. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi" ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi:

- 1) ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;

²⁷ O'sha asar. – 22-25-betlar. kutiladigan natija.

2) talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish;

3) innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish;

6. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari. Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi.

U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o'z- o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi.

Kreativ potentsial bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ potentsiali an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;

- yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;

- bir qolipda fikrlamaslik;

- o'ziga xoslik;

- tashabbuskorlik; noaniqlikka toqat qilish;

Pedagog kreativlik potentsialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;

- yangi-yangi g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish;

- ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish;

hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish

Har bir pedagogning o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi.

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib,

rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

O'qituvchilar darslarda talabalarning erkin fikr yuritishlarini ta'minlay olishlari kerak. Xuddi shu holatdagina ularning fikrlari kreativlik kasb etadi.

"Kreativlik darslarida talabalar birgina "to'g'ri" javobni izlash o'rniga o'zlarini erkin va xotirjam sezishlari va yuzaga kelgan muammolarga turli yechimlarni izlab topishlari maqsadga muvofiqdir. Qancha ko'p g'oya va fikrlarni o'rtaga tashlasalar, shuncha ko'p g'oyalar kreativ bo'ladi (Simonton, 1999). O'quvchilar "Aqliy hujum" metodidan foydalanganlarida noaniqlikka duch kelishlari mumkin. Talabalarni to'g'ri yo'lga yo'naltirish va keyinchalik ularni mustaqil "sayohatga" qo'yib yuborish ularda kreativ va, hattoki noaniq bo'lsa-da, turli g'oyalarni o'ylab topishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi. Chak Djons aytganiday, "Qo'rquv hissining yuzaga kelishi kreativlikka asoslangan har qanday ishda mavjud; xavotir kreativlikning xizmatkoridir" (Goleman, Kaufman, & Ray, 1992). Talabalarni yo'naltirish talabalarda o'qituvchiga bog'liq bo'lib qolmay, ularda avtomatik ravishda harakat qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Yuqori sinf o'quvchilari yoki yuqori kurslarining malakali talabalari jarayonni kichik alohida qism va bosqichlarga bo'lib, yosh va tajribasiz talabalarni ruhlantirib, bu esa o'z o'rnida kreativlik ko'nikmasining shakllanishiga o'z ta'siri o'tkazadi

(Amabile, 1998). O'qituvchilar talabalarga manbalar bilan ta'minlash, maslahat berish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, ularning progress va muvafaqqiyatini aniqlashda mezonlarni ishlab chiqishda murabbiy sifatida xizmat qiladilar. Shuningdek, yuqori kurs talabalari nafaqat ichki kreativlikni shakllantirish, balki kichik guruhlarda ishlash, kreativlik va sharhlar berishga qiziqтира oladilar ham (m: ong sayohati, tasavvur chegarasi, kelajakdagi muammolarni yechish, yangilik ochmoq va kashfetmoq)²⁸.

Kreativlik potensialiga ega pedagog o'zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:

- bajariladigan vazifaning mohiyati va ahamiyatini belgilay bilish;
- masalaning qo'yilishini tahlil qila olish;
- masalani hal qilish rejasini tuzish;
- masalani hal qilishda samarali metodlar (analiz, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash va b.) larni qo'llash;
- masalani hal qilish usullarini tanlay olish;
- qabul qilingan qarorning to'g'riligini asoslash va qayta tekshirish;
- masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish)ni olib borish;
- masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala yechimi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rasmiylashtirish.

Pedagogning kreativ potentsiali quyidagi tarkibiy asoslarni o'z ichiga oladi:

1. **Maqsadli-motivli yondashuv** (ijodiy faoliyat qadriyat sanaladi va u pedagogning qiziqishlari, motivlari, faoliyatni tashkil etishga intilishida ko'zga tashlanadi).

2. **Tezkor-faoliyatli yondashuv** (o'zida ma'lum fikriy-mantiqiy fikrlashga doir harakatlar, shuningdek, amaliy (maxsus, texnik, texnologik) faoliyat usullarini ifodalaydi).

3. **Mazmunli yondashuv** (o'zida pedagogik, psixologik, maxsus va innovatsion xarakterdagi BKMni aks ettiradi).

4. **Refleksiv-baholash** (bunda shaxsiy ijodiy faoliyat mohiyatini anglash, o'z- o'zini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash

²⁸ O'sha asar. – 17-18-betlar.

ko'zga tashlanadi

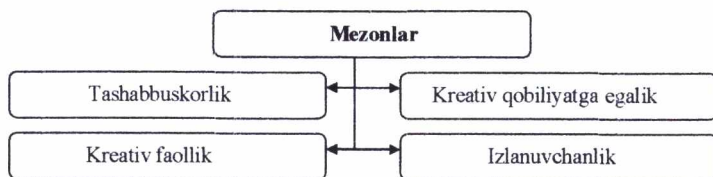
5. **Pedagoglarning kreativlik fikrlashi:**

- ijodiy fikrlashga odatlanadi;
- ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish ko'nikmalarini puxta o'zlashtiradi;
- pedagogika yoki mutaxassislik fani yutuqlari hamda ilg'or tajribalardan foydalanish imkoniyatlarini mustaqil tahlil qiladi;
- pedagogik jamoa tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot va ijodiy loyihalarni bajarishda faol ishtirok etadi.

7. **Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar va ularning darajalari**

Kasbiy faoliyat samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi – kreativ potentsiali darajasini baholash muhim ahamiyatga ega.

Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar quyidagilar sanaladi:

Pedagogning kreativ potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar

Ushbu mezonlar pedagoglar kreativ potentsialini uch darajada aniqlash imkonini beradi:

Pedagog kreativ potensialining muhim darajalari

No	Darajalar	Daraja xususiyatlari
1.	Yuqori	Muntazam ravishda turli tashabbuslarni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligini izchil namoyib etib boradi, kreativ jihatdan o'ta faol, izlanuvchan
2.	O'rta	Ba'zan u yoki bu tashabbusni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligi muntazam bo'lmasa-da, ammo namoyon bo'ladi, kreativ jihatdan bir qadar faol, izlanuvchan bo'lishga intiladi
3.	Past	Garchi u yetarlicha asoslanmagan bo'lsa-da, tashabbusni ilgari surishga intiladi, kreativ qobiliyati yetarlicha namoyon bo'lmaydi, izlanuvchan bo'lishga intilmaydi

Shunday qilib, malaka oshirish kurslarida "Kreativ pedagogika" moduli (fani)ni o'qitish pedagoglarda ularga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi. Pedagoglarda kreativlik sifatlari, ijodiy-pedagogik faoliyat malakalarini rivojlantirish borasida amerikalik tadqiqotchi Patti Drepeau tomonidan taklif qilingan yo'llarda foydalanish kutilgan natijalarni qo'lga kiritishga yordam beradi. Qolaversa, pedagoglarda kreativlik sifatlarini shakllantirishda ustuvor tamoyillar asosida ish ko'rish aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyat samaradorligini kafolatlaydi. Malaka oshirish kurslarida amaliy mashg'ulotlar jarayonida pedagoglarning kreativlik imkoniyatlarining aniq mezonlar asosida aniqlash, daraja ko'rsatichlarini baholash asosida bu boradagi yutuq va kamchiliklarni belgilash, yutuqlarni boyitish, kamchiliklarni bartaraf etish chora- tadbirlarini belgilash mumkin bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik kreativlikka qanday sifatlar xos?
2. Pedagoglarda qanday ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari mavjud bo'lishi zarur?
3. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning qanday yo'llari mavjud?
4. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar nimalarda aks etadi?

5. Shaxs kreativligini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari qaysilar?
6. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari nimalarda aks etadi?
7. Pedagoglar kreativlik imkoniyatlarining tarkibiy asoslari nimalardan iborat?
8. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday mezonlar yordamida aniqlanadi?
9. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday darajalarda namoyon bo'ladi?

2-amaliy mashg'ulot

Mavzu. Kreativ yondashuv asosida didaktik ta'minotni yaratish

Tayanch tushunchalar: *o'quv topshiriqlari, ish qog'ozlari, keyslar, darajali testlar, auditoriyani jihozlash, ma'naviy-ma'rifiy tadbirni tashkil etish uchun xona (joy, ayditoriya)ni jihozlash.*

1. Muayyan mavzu bo'yicha nazariy yoki amaliy mashg'ulot uchun o'quv topshiriqlarini shakllantirish va ular uchun ish qog'ozlarini tayyorlash.

O'zingiz uchun yaxshi tanish bo'lgan mavzuda nazariy yoki amaliy mashg'ulot uchun kamida 3 ta o'quv topshiriqni shakllantiring va ularning barchasi uchun ish qog'ozlarini tayyorlang.

Namunalar

“Keys-stadi” texnologiyasi bilan ishlash uchun ish qog'ozlari

Keys yechish uchun modulli yo'riqnoma

Muammoning dolzarbligini asoslovchi dalillar	Muammoning sabablari	Muammoning ijobiy yechimini ta'minlovchi shart-sharoit (omil, metod, vosita)

Keys muammosini tahlil qilish va yechish jadvali

Muammoni tasdiqlovchi dalillari	Muammoni kelib chiqish sabablari	Guruh tomonidan taklif qilingan yechim	Guruh yechimi

“Konseptual jadval” GO bilan ishlash uchun ish qog‘ozi.

O‘rganilayotgan mavzu mohiyatini yorituvchi muhim jihatlar	Muhim belgi (yoki tavsif)lar		
	1-belgi (tavsif)	2-belgi (tavsif)	3-belgi (tavsif)
1-jihat			
2-jihat			
3-jihat			
4-jihat			
5-jihat			
6-jihat			
...			

2. Muayyan mavzu bo‘yicha ma‘ruza va amaliy mashg‘ulot, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar to‘plamini shakllantirish.

O‘zingiz uchun yaxshi tanish bo‘lgan mavzuda ma‘ruza va amaliy mashg‘ulot, shuningdek, reyting nazorati uchun keyslar to‘plami (kamida 4 ta keys)ni shakllantiring.

Namuna

Keys bayoni. Uzoq yillik ish tajribasiga hamda talabalar o‘rtasida alohida hurmatga ega tarix fani o‘qituvchi auditoriyaga kirib, doskada o‘zining karikatura janrida ishlangan rasmini ko‘radi. Karikatura yorqin ishlangan, har bir shtrix aniq ishlangan, qolaversa, rasm juda kulgili chiqqan. Butun guruh o‘qituvchining karikaturasiga, uning ijodkoriga nisbatan munosabatini kutyapti. Biroq, o‘qituvchi shoshilmasdan, katta

qiziqish bilan karikaturani tomosha qildi va shunday dedi: “Karikatura shunchalik yaxshi chiqibdiki, uni hatto o’chirgim kelmayapti. Rasm ijodkori – yosh rassom uni qog’ozga ko’chirib olishi kerak. Men karikaturist (rassom)ni munosib baholayman!”.

Keys savollari: 1. O’qituvchining mavjud vaziyatdagi holatini shaxsan Siz qanday baholaysiz?

2. Bu vaziyatda o’qituvchi qanday tarbiya metodini qo’lladi?

Keys yechimi. Bu vaziyatda o’qituvchi o’zining tarjibali va pedagogik nazokatga egaligini namoyon eta oldi. U karikaturani o’zining ustidan kulish vositasi deb emas, aksincha, san’at asari sifatida qabul qildi. Natijada o’qituvchi aybdor talabani qidirib, unga tanbeh berishni istamadi. Buning o’rniga o’zining san’atga bo’lgan muhabbatini ko’rsatdi. Bunday yondashuv talabalarga o’qituvchining irodali, o’ziga hurmat bilan munosabatda bo’lishi, hissiyotlarini jilovlay olish, o’z-o’zini boshqara bilish qobiliyatiga egaligini ko’rsatdi. Oqibatda talabalar o’qituvchining ruhan barqaror ekanliklarini angladi. Shu sababli keyingi safar ular o’qituvchini kamsitish yoki ustidan kulishni istashmaydi.

Bayon etilgan vaziyatda o’qituvchi 1) **izohlash** (o’zida muayyan guruh yoki alohida shaxsaga yo’naltirilganlikni ifodalovchi hissiy-og’zaki ta’sir etish usuli); 2) xulq va faoliyatni rag’batlantirish metodlaridan biri bo’lgan – **qo’llab-quvvatlash metodi**dan foydalandi.

2-muayyan mavzu bo’yicha ma’ruza va amaliy mashg’ulot, shuningdek, reyting nazorati uchun darajali testlar to’plamini shakllantirish.

O’zingiz o’qitadigan fan bo’yicha B.Blum taksonomiyasiga ko’ra o’quv maqsadlarini belgilashning 6 ta kategoriyasi bo’yicha, har biri uchun 2 tadan jami 12 ta darajali test tuzing.

3-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH MAZMUNI (ma'ruza)

Mavzu rejasi:

1. "Kreativ pedagogika" fani mazmuni.
2. Zamonaviy ta'lim mazmunini belgilovchi muhim omillar.
3. Kreativ pedagogika fanini tamoyil va mezonlari.

Tayanch tushunchalar: kreativlik sifatlari, kreativlik sifatlariga egalikni aniqlash, shakl, metod, vosita, kreativlik sifatlarini rivojlantirish, axborot texnologiyalari.

1. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar. Xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi amaliyotida shaxs kreativlik sifatlarida shakllantirish yoki rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metod va strategiyalar qo'llaniladi. Ushbu metod va strategiyalarning didaktik ahamiyati shundaki, ular talaba va o'quvchilarni o'quv materiallari yuzasidan chuqur o'ylashga majbur qiladi. Shu sababli bu metod va strategiyalarni kreativlik sifatlari nihoyatda past rivojlangan o'quvchi va talabalar bilan ishlash jarayonida samarali qo'llab bo'lmaydi.

Kzikszentmixayli (Csikszentmihalyi, 1996) kreativ shaxslar ikki toifaga bo'linadi, degan fikrni ilgari suradi:

1. Katta kreativlar ("katta K"). Ular o'zlari faoliyat olib borayotgan sohaning yetakchilari bo'lib, sohada doimo o'zgarishlarni sodir etishga intiladi.

2. Kichik kreativlar ("kichik K"). Ular o'zlarining kreativlik sifatlaridan faqatgina kundalik hayotda muayyan foydaga erishish uchun foydalanadi.

Aksariyat talabalar o'zlarini kreativ shaxs emas, deb hisoblaydi. Ularning nazarlarida kreativlik go'yoki ular yetisha olmaydigan orzu va u faqat iqtidorli

shaxslardagina namoyon bo'ladi. Bunday fikrga ega talabalar kreativlik sifatlariga egalik o'z sohasining yetakchilari (ya'ni "katta K" toifasiga kiruvchi shaxslar), san'at sohasida tahsil olayotgan yoki faoliyat yuritayotgan talabalarda bo'lishiga ishonadilar. Talabalar

qachonki kreativ shaxs bo'lish uchun o'z sohasining yetakchisigina bo'lish shart emasligini tushunsalar, o'zlarida kreativlik sifatlarini samarali shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Shundagina ular o'zlarini past baholashga barham berib, yangi, ilg'or g'oyalar bilan o'zlarini namoyon etishlari, ta'lim jarayonida kun sayin faollik ko'rsatishga muvaffaq bo'ladilar, ta'lim olishga bo'lgan qiziqishlari ortadi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari yanada yaxshilanadi. O'zlarini baland baholay boshlab, kreativ sifatlarni namoyon etish borasida mavjud ko'rsatkichlardan ko'ra yuqori natijalarga erishishga intiladilar.

Amaliyotning ko'rsatishicha, talabalar qancha ko'p kreativlik sifatlarini namoyon etsalar, shuncha ko'p faollikka erishadilar.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar bugungi kunda iqtidorli bolalarni aniqlash borasida katta tajribalarga ega. Ta'lim tizimida iqtidorli bolalarni aniqlash va ularga ta'lim berishga oid ko'plab metodikalar mavjud. Quyida ularning ayrimlari to'g'risida to'xtalib o'tiladi:

Slosson testi²⁹. Katta yoshlilar hamda bolalarning aqliy qobiliyatini o'lchashga xizmat qiladi. Berilayotgan barcha testlarga javoblar og'zaki tarzda olinadi. Kichik yoshli bolalarga berilayotgan topshiriqlarning ayrimlari bolalar tomonidan ayrim harakatlar (masalan, qog'oz, qalam yoki ruchkalardan foydalanish)ning bajarilishiga oiddir. Test aqliy qobiliyat darajasining o'rganilayotgan sifatlarga nisbati tarzida aniqlanadi. Bu o'rinda yuqori natija 120 va undan ortiq ko'rsatkich sanaladi.

Veksler shkalasi³⁰. Veksler shkalasi ("PPSI" testi) aqliy qobiliyatni aniqlashga imkon beruvchi individual test hisoblanadi. U ikki qismdan iborat:

1) og'zaki shkala (ma'lum materialni o'zlashtirish, uning mazmunini tushunish, arifmetik topshiriqlarni bajarish, o'zaro o'xshashliklarni topish, lug'at boyligiga egalikni namoyish etish kabi beshta ko'rsatkich bo'yicha baholanadi);

²⁹ Одаренные дети (Пер. с англ.). – М.: Прогресс, 1991. –С. 177-178.

³⁰ Тот источник. – С. 177.

2) harakat shkalasi (kubiklardan konstruksiyalar yaratish, labirintlarni topish, chizilayotgan surat (kartinalar)ni yakuniga yetkazish, tavsuya etilayotgan kod (tasvir)lar mohiyatini ochib berish (“Hayvonlarning uylari” mavzusi bo‘yicha) kabi beshta holat ko‘rsatkichlari bo‘yicha baholanadi.

Torrens (I) testi³¹. Torrens (I) testi yozma shaklda bo‘lib, tafakkurning quyidagi sifatlarini aniqlashga yordam beradi:

- 1) tezkorlik; aniqlik;
- 2) tasavvurning boyligi va o‘ziga xosligi.

Test noto‘g‘ri shaklda yoritilgan surat (kartina)ni to‘g‘ri shaklda ifoda etishga asoslanadi. Bunda boladan juda yorqin ranglarda noto‘g‘ri tasvirlangan kartinani alohida qog‘ozga to‘g‘ri shaklda qayta tasvirlay olish talab etiladi.

Torrens (II) testi³². Torrens (II) testi og‘zaki shakldagi test bo‘lib, bolalar va kattalarning ijodiy qobiliyatini og‘zaki usullar yordamida aniqlashga xizmat qiladi. Test quyidagi tavsifga ega:

- 1) savollarni bera olish malakasiga egalik;
- 2) surat (kartina)lar majmuida tasvirlangan vaziyatlarga mos keluvchi holatlarning sabab va oqibatlarini aniqlay olish;
- 3) kundalik hayotda eng oddiy va ommaviy predmetlarni qo‘llashning o‘ziga xos usullarini taklif eta olish;
- 4) barcha uchun yaxshi tanish bo‘lgan predmetlar bo‘yicha kutilmagan savollarni bera olish;
- 5) taxminlarni ilgari sura olish.

Pedagogik manbalarda pedagogning kreativ tafakkuri darajasini quyidagi metodlar³³ yordamida baholash mumkin ekanligi ko‘rsatilgan:

1) ta‘lim-tarbiya jarayonida o‘qituvchi shaxsi va faoliyatini bevosita o‘rganish metodlari (pedagogik kuzatish, o‘qituvchining ish hujjatlari va rejalarini o‘rganish, suhbat va h.k.);

2) pedagogik tafakkurni tashxislashga yordam beruvchi maxsus metodlar (tashxisli vaziyatlar, anketa, reyting, test va b.)

Ushbu metodlar yordamida oliy ta‘lim muassasalari talabalarining pedagogik bilimlari darajasini ham baholash

³¹ Тот источник – С. 183

³² Тот источник – С. 183

³³ Занина Л. В., Мнесьшикова Н. Л. Основы педагогического мастерства / Учеб. пособие для студ. пед. Вузов. – Ростов-на-Дону, Феникс, 2003. – С. 238.

mumkin. Faqat bu o'rinda o'qituvchining ish hujjatlari, rejalarini o'rganish emas, balki talabalarning individual, mustaqil ta'lim olishlari va ularning natijalarini tahlil etish maqsadga muvofiq.

2. Talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishda DTSning ahamiyati. Shaxsning kreativlik ko'nikmalariga ega bo'lishida yuqorida aytib o'tilganidek, ta'lim jarayonini muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ta'lim mazmunida kreativlik g'oyalari hamda talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishga doir yondashuv o'z ifodasini topishi zarur. DTS esa haqli ravishda o'zida ta'lim mazmunini to'laqonli ifoda etadi. *Shu sababli Patti Drepeau AQSHning DSUA (Davlat standartlarining umumiy asoslari – SSSS)da o'quvchi va talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi g'oyalarning qay darajada o'z ifodasini topganligini tahlil etadi. Uning bu boradagi fikrlari amaliy ahamiyatga ega ekanligini inobatga olgan holda quyidagi muallifning bu boradagi mulohazalari batafsil keltiriladi*³⁴.

Davlat standartlarining umumiy asoslari (DSUA – CCSS) talabalar tomonidan tegishli fan yoki mutaxassislik asoslari bo'yicha belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal darajasini o'zlashtirish va tushunilishini talab etuvchi maqsadni qanoatlantiradi. Mazkur standartlar, shuningdek, o'qituvchi tomonidan o'qitish tizimining tashkiliy jihatdan tashkil etilishini ta'minlaydi. Davlat standartlarining umumiy asoslari (DSUA – CCSS)ning mohiyati: axborot matnining murakkabligi hamda unga nisbatan tanqidiy yondashuv talabalarga malakali mutaxassis bo'lishlari va xizmat bo'yicha (kasbiy sohada) o'sishlarini ta'minlash imkoniyatini yaratadi. Davlat standartlari o'z mohiyatiga ko'ra talabalarga rag'batlantiruvchi mazmuni o'rganish imkoniyatini ta'minlash orqali ular tomonidan akademik bilim va ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'z tirish yo'llarini belgilab beradi. Shunday ekan, nima uchun DSUA (CCSS)ni muvaffaqiyatli o'zlashtirish vositasi sifatida ularning kreativ potensialidan foydalanish mumkin emas?

Asarning 1-bobida ta'kidlab o'tilganidek, talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarining namoyon bo'lishi ular tomonidan kasbiy

³⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. - 42-58-betlar.

bilim va ko'nikmalarning sidqidildan, mamnun holda o'zlashtirish darajasini kuchaytiradi (Beghetto, Kaufman, 2010). DSUA (CCSS)dagi matnli murakkablik talabalardan kreativ fikrlashni hamda kreativ fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lishni talab etadi. Ammo, (42) filologiya fanlari bo'yicha ingliz standarti (Eng yaxshi metodistlar Assotsiatsiyasining Milliy markazi, Davlat maktablari rahbarlarining Boshqaruv Kengashi (NGA) tomonidan ishlab chiqilgan standartlarning umumiy tahlili ularda ta'lim oluvchi shaxsida kreativ potensialni oshirish choralari belgilanmaganligini ko'rsatadi. Ularda ta'lim oluvchilarning bilim va ko'nikmalarini belgilash maqsadida qayta sanab o'ting, izohlang, keltiring kabi fe'llar qo'llanilgan bo'lsa, kreativ fikrlash holatini ifodalovchi - aloqani hosil qiling, birlashtiring va xulosani ilgari suring tarzidagi fe'llar kam qo'llanilgan yoki mutlaqo qo'llanilmagan. Xuddi shuningdek, matematika fanlari bo'yicha standartlar (NGA Markazi, 2010)ida ham hal qiling, qo'llang, izohlang va tushuntiring kabi fe'llar kreativ fikrlash holatini ifodalovchi - sharhlang, e'tiborni qarating yoki taqqoslang kabi fe'llarga nisbatan ko'p qo'llanilgan.

Ushbu holat o'qituvchidan o'z faoliyatida DSUA (CCSS) talablarini qondirish yo'lida talabalarning kreativ potensialini oshirishga xizmat qiladigan ijodiy nutqdan foydalanishga e'tibor qaratishni talab etadi. Talabalarning ijodiy imkoniyatlarini birlashtirish uchun esa o'qituvchi o'zining dars rejalarini shunday tuzishi kerakki, buning natijasida o'quv axborotlarini ijodiy qayta ishlash orqalitalabalar kreativ fikrlash imkoniyatiga ega bo'lsin. Bunga erishish uchun fikrni rivojlantiring (m: "fikrni rivojlantiring", tuzing (m: "reja tuzing", ishlab chiqing (m: "harakat mexanizmini ishlab chiqing").

Birinchi darajali DSUA (CCSS) hamda talabalar uchun mo'ljallangan Amaliy standartlari (NGA Markazi, 2010) "hisob-kitob oqibatlarini kengaytirish"ga xizmat qila olishi zarur. Agarda talabalardan 2, 4, 6, 8 ko'rinishdagi sanoq tartibini kengaytirish (davom ettirish)ni so'rasa, u holda o'qituvchi talabalarni kreativ fikrlashga unday olmaydi. Bunday holatda talabalar raqamlarning mohiyati va tartiblanishi haqidagi mavjud bilimlarini rivojlantirmagan holda 2, 4, 6, 8 ko'rinishdagi sanoq tartibini shunchaki kengaytirish (davom ettirish)lari mumkin. Agar, bordi-yu,

o'qituvchi talabalarining e'tiboriga 1, 2, 3, 2, 1 ko'rinishdagi sanoq tartibini taqdim etish orqali ulardan mazkur sanoq tartibi oqibatlarini imkon qadar ko'pusullar bilan ifodalashni talab etsa, u holda talabalarining raqamlar mohiyati va ularning tartiblanishi haqidagi qarashlarini rivojlantirishga erishadi. Zero, bu jarayonda talabalar tahlil asosida bir necha darajali javoblarni taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'qituvchilar talabalarining kreativ fikrlashga undashni xohlar ekan, bu vaqtda ular darslar jarayonida talabalarining kreativ fikrlash qobiliyatlaridan unumli foydalanish yoki ana shu ko'nikmalar negizida uyushtiriladigan darslarni tashkil etishda o'zlarining tasavvur imkoniyatlari hamda kreativ potentsiallarining samarali foydalana olishga erishishlari zarur. Garchi bunga bir qarashda erishish qiyindek tuyulsa-da, biroq, mazkur jarayon u qadar qiyin kechmaydi. Qolaversa, o'qituvchi tomonidan qo'llanilayotgan axborot vositalari (m: tartiblashga doir matematik misolning ko'rsatmali namoyish etilishi) ham talabalarining kreativ fikrlash qobiliyati, tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilar o'zlari tomonidan tashkil etilaigan darslarda adolatli tarzda talabalarining kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan yo'l, shakl, metod va vositalardan foydalansalar, buning natijasida bu boradagi g'oyalar asta-sekin DSUA (CCSS)da ham o'z in'ikosiga ega bo'lib boradi. DSUA (CCSS)da aks etadigan qarama-qarshiliklarni yaxshi anglash uchun dastlab mazmun, mavzular, kichik mavzularni ifodalovchi tushunchalarni bayon etib o'ting: odatda ular ot sifatida qayd etiladi. So'ngra standartda o'z ifodasini topgan fe'llarni bayon eting: fe'llar talabalarni fikr yurishga undaydi (m: tasvirlang (ta'riflang), tahlil qiling, ifodalang, aniqlang). Talabalarining kreativ potentsialini namoyon etishga xizmat qiladigan topshiriqlarni standartga kiritishning bir usuli unda ifodalangan fe'llarni kreativ fikrlashga ko'nikmalarini ifodalovchi fe'llarga almashtirish hisoblanadi; boshqa usul esa talabadan talab etiladigan javobning darajasini belgilash maqsadida mavjud so'zlarni sifat va ravishda ifodalanishini ta'minlashdan iborat.

(CCSS)da "o'qish" tushunchasi "kichik paragraf mohiyatini asosiy mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda paragraflar

o'rtasidagi chegara bo'yicha aniqlagan holda izohlash" (RI.2.2; NGA Markazi, 2010a)dan iborat bo'lishi zarur. Standart, asosan, talabalar qaysi asosiy mavzu va paragraflarning "yadrosi" nimadan iborat ekanligini bilishlari kerakligini taqozo etadi; talabalar, shuningdek, kichik matnlar bo'laklarini ifodalovchi tushunchalar bilan tanish bo'lishlari lozim. Mohiyatiga ko'ra fe'l nafaqat past darajadagi, unchalik qiziqarli bo'lmagan fikrni boshqa fikrlar bilan o'zaro tenglashtiradi. Standartni qayta ko'rib chiqishda fe'llar kreativ fikrlar bilan almashtirish taqozo etiladiki, oqibatda talabalar zarur kreativ fikrlash ko'nikmalarini o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi. Hozirda qayta ko'rib chiqilgan standartda "o'qish" tushunchasi "kichik paragraf matnining asosiy mavzusini almashtirishda paragraflarni matn chegaralarida aniqlashga e'tiborni qaratish" tarzida talqin etiladi. Bunda talabalardan ularning asosiy mavzuni izohlay olish imkoniyatiga ega bo'lishlari, bu jarayonga ijodiy yondasha olishlari talab qilinadi. Talabalar matn xususida chuqurroq o'ylashlari va mavzu to'g'risidagi tushunchalarini mustahkamlay olishlari kerak. Asosiy mavzuni o'zgartirish asosiy mavzuni izohlashga nisbatan ko'proq darajada intellektual o'yin va ilgari surilayotgan chaqiriq sanaladi. Bilim, ko'nikma va malakalarni ifodalovchi fe'llarning almashtirilishi natijasida standart o'zida 1-bobda aytib o'tilganidek, o'quv majburiyatlarini o'zida aks ettiradi. Qiziquvchan talabalar bu yo'l bilan o'quv majburiyatlarining o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lishiga erishadi (Grant, Gallate, 2012).

Quyida yuqorida bildirilgan fikrlarni yorituvchi jadvallar keltiriladi.

Qayta shakllantirilgan standart: paragraflarni matn chegaralarida aniqlash orqali ularni tugal fikrni ifodalovchi so'zlar yordamida kichik paragraf matnining asosiy mavzusi bilan o'zaro muvofiqlashtirish

Qayta shakllantirilgan standart: har bir media uchun noyob bo'lgan metodlarning **kreativ** samaradorligini tahlil qilish orqali yozma tarixiy solnoma, drama va she'rni ularni audio yoki multimediya varianti (m: yorug'lik, ovoz, rang, yoki kamera markazi va filmdagi burchaklar) bilan solishtirish va taqqoslash.

2. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar. Yuqorida aytib o‘tilganidek, shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish murakkab jarayon sanaladi. Ta’lim jarayonini kuzatish, bevosita pedagogik jarayonni tashkil etish jarayonida quyidagi metodlar³⁵ talabalarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish bilan birga pedagoglarda kasbiy faoliyatni tashkil etishda namoyon bo‘luvchi ijodiy malakalarni mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Quyida mazkur metodlarni qo‘llash imkoniyati “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” fanining negizidan joy olgan “Pedagogika tarixi”³⁶ bo‘limi bo‘yicha misollarni keltirish orqali ochib berilgan (keltirilgan misollar o‘z mohiyatiga ko‘ra shaxs kreativligini rivojlantirishga yordam beradi:

1. Guruhlashtirish. Metodni qo‘llashda talabalar o‘quv materialini mazmunan yoki unda faol qo‘llanilayotgan tayanch tushunchalar asosida guruhlariga ajratib oladilar. Bu usul o‘quv materialining kichik bo‘lagida ilgari surilgan g‘oyalarni puxta o‘zlashtirib olish asosida navbatdagi bo‘lak matni bilan ishlashga asoslanadi. Guruhlashtirishda dastlabki bo‘lak o‘quv materiali mohiyatini chuqur anglamay turib, keyingi bo‘lak matni bilan ishlashga yo‘l qo‘yilmaydi. Zaruriyat bo‘lsa, har bir bo‘lak materiali talabalar tomonidan qayta-qayta o‘rganiladi. Guruhlashtirish reja tuzish usuli uchun dastlabki asos bo‘la oladi.

Ta’lim jarayonida talabalarda guruhlashtirish metodini qo‘llash ko‘nikma va malakalarini hosil qilishga e‘tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash uchun guruhlar shakllantirildi.

Misol uchun: Mahmud Qoshg‘ariyning pedagogik qarashlarini o‘rganishda yaxlit o‘quv materialini quyidagicha guruhlashtirish mumkin:

a) Mahmud Qoshg‘ariyning “Devoni lug‘atit turk” asari va uning ommalashish tarixi;

b) asarda bilim olishning ijtimoiy ahamiyati va bilimli kishilarning shaxsi haqidagi qarashlarning yoritilishi;

³⁵ Turdiyeva M. Oliy ta’lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkurni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomida gi TDPU, 2008. – 36-40-b.

³⁶ Turchieva M. Oliy ta’lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkurni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomida gi TDPU, 2008. – 38-42-b.

- v) insoniylik fazilatları to'g'risidagi fikrlar asar mohiyatini ochib beruvchi jihatlardan biri ekanligi;
- g) mehmon va uning ijtimoiy mavqeiini asarda aks ettirilishi;
- d) asarda mol-mulk va unga munosabat masalalarining bayon etilishi;
- j) xalq maqollarining asar mohiyatini ochib berishdagi o'rni

2. Reja tuzish. Talabalarni o'zlashtirilayotgan mavzu bo'yicha reja tuzishga undash va dastlabki ko'nikmalarni hosil qilish ular tomonidan o'quv materialini mohiyatini chuqur anglanishiga zamin yaratadi. Binobarin, bu holatda tinglanayotgan (o'qituvchi hikoyasi) yoki o'qilayotgan (darslik, qo'llanma, yordamchi adabiyotlar, Internet materiallar va boshqalar) o'quv materialini mantiqiy ravishda guruhlariga ajratish va har bir guruhga kiritilgan materialning tub mazmunini ochib berishga xizmat qiluvchi iboralarni ajratish talabadan barqaror diqqat, mantiqiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishni taqozo etadi. Usulni qo'llashda shior bo'lgan talab – rejaning har bir bandi uchun belgilanayotgan ibora o'zida o'quv materialini muayyan bo'lagida ilgari surilayotgan fikr va qarashlar haqidagi ma'lumotni reja bilan tanishayotgan vaqtdayoq anglata olishi zarur.

Ta'lim jarayonida talabalarda reja tuzish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha rejalar tuzildi.

M.: Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning pedagogik qarashlarini o'rganish chog'ida talabalar tomonidan rejaning quyidagi tarzda tuzilishi maqsadga muvofiq:

3. Tayanch tushunchalarni aniqlash. Ushbu metodni qo'llashda talabalar ularning e'tiborlariga havola etilayotgan o'quv materialida ilgari surilayotgan fikrlar mohiyatini anglatuvchi asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsata olishlari lozim.

Talabalarining tayanch tushunchalarni aniqlay olishlari ularni o'quv materialini mohiyatini yetarli darajada anglay yoki o'zlashtira olganliklaridan dalolat beradi. Ta'lim jarayonida talabalarda tayanch tushunchalarni aniqlash ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash

asosida bir qator mavzular bo'yicha tayanch tushunchalar ajratildi.

Misol uchun: sohibqiron Amir Temurning pedagogik qarashlarini o'rganish chog'ida talabalarning o'quv materiali bo'yicha quyidagi tayanch tushunchalarning aniqlay olishlari ularning bu borada muayyan ko'nikmalarga ega ekanliklaridan dalolat beradi:

Xo'jailg'or qishlog'i (Kesh viloyatidagi), Ko'ragon, "Temur tuzuklari", shariat, davlatni boshqarish, kengash o'tkazish, podsho va vazirlar, axloq- odob, do'stlik, shirinsuxanlik.

4. Mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish. O'qituvchi talabalar e'tiborini o'rganilayotgan o'quv materialini mazmuniga ko'ra mustaqil kichik mavzularga ajratishga qaratadi. Bu usulni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarda berilayotgan o'quv axborotlar orasidan eng muhim fikrlar yoki qarashlarni ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Binobarin, bo'lajak o'qituvchilar o'quvchilarga eng muhim axborotlarni uzata olish qobiliyatiga ega bo'lishlari zarur. Bu holat o'quvchilarni jismonan toliqishdan saqlaydi.

Ta'lim jarayonida talabalarda mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha mavzu ichida kichik mavzular hosil qilindi.

Misol uchun: Unsurul-Maoliy Kaykovusning pedagogik qarashlarini o'rganish davrida talabalarni taxminan mavzu ichida quyidagi kichik mavzularni hosil qilishga undash maqsadga muvofiqdir:

I. Unsurul-Maoliy Kaykovus va "Qobusnoma" asarining pedagogik fikrlar taraqqiyoti tarixidagi o'рни.

II. "Qobusnoma" asarida juvonmardlik ruknlari va odobi to'g'risidagi qarashlarning yoritilishi.

III. "Qobusnoma" asarida bilim olishga bo'lgan munosabatning ifodalanishi.

IV. Asarida turli kasb egalari ijtimoiy mavqeining baholanishi.

V. "Qobusnoma" asarida axloq tarbiyasi asoslarining bayon etilishi.

VI. "Qobusnoma" asarida ota-onaning oiladagi o'рни

masalalarining tahlil etilishi.

VII. "Qobusnoma" asarida do'st tutish odobining yoritilishi

5. Turkumlashtirish. Pedagogik bilimlarni muayyan yo'nalishlar, jihatlar yoki muhim belgilariga muvofiq ajratish ularning talabalar tomonidan ma'lum tizim asosida o'zlashtirilishiga imkon beradi.

Ta'lim jarayonida talabalarda pedagogik bilimlarni turkumlashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha pedagogik bilimlar turkumlashtirildi.

M: turkumlashtirish usulidan foydalanish "Pedagogika tarixi"dan Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari o'rganishda quyidagi andozaga muvofiq qo'llanilishi mumkin:

Alisher Navoiyning insoniy sifatlar haqidagi qarashlari

Insoniy sifatlar haqidagi qarashlar		
Ma'naviy- axloqiy sifatlar	Salbiy sifatlar	O'qituvchi va uning odobi

6. Qayta bayon etish. O'rganilgan mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch so'zlar yordamida o'quv materialini mazmunini o'z fikrlari bilan ifodalash. Misol uchun Yan Amos Komenskiyning pedagogik qarashlarini o'rganish jarayonida quyidagi tayanch tushunchalar talabalar tomonidan o'rganilgan mavzu mazmunini qayta bayon etilishiga imkon beradi:

1952-yil, "Ugorskiy Brod" (Moraviya), "Chex qardoshlari", "Tillar va hamma fanlarning ochiq eshigi" (1631-yil), "Buyuk didaktika" (1632-yil), "Pan softiya" ideyasi, "Hislar vositasi bilan idrok qilinadigan narsalarning suratlari" (1648-yil), dunyoqarash, tarbiya yo'nalishlari, yosh davrlari, didaktik tamoyillar, sinf-dars tizimi, axloqiy tarbiya, o'qituvchi shaxsi.

7. Sxemalashtirish. Talabalar o'rganilgan o'quv materialini bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini mavzu mohiyatini yorituvchi sxema, jadval yoki tasvirlar asosida namoyish etadilar.

Ta'lim jarayonida talabalarda sxemalashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha sxemalar yaratildi. Shuningdek, rasm, shakl va tasvirlarning yaratirilishiga ham erishildi.

M: Abu Nasr Forobiyning pedagogik qarashlarini o'rganish chog'ida talabalarining quyidagi tarzda sxemalarning ishlay olishlari kutilgan maqsadga erishilganlikni ifodalaydi:

Moslavshuvchanlikni shakllantirishda "aqliy hujum" mashqlari katta samara beradi. Bunda talabalar nafaqat bir qator g'oyalalar, balki turli-tuman g'oyalarni topishlari lozim. O'quvchilarda moslavshuvchan fikrlashni faollashtirishda quyidagi savollar qo'l keladi³⁷:

- ... vaziyat qanday oqibatlariga olib kelishi mumkin?
- ... amalga oshirishda qanday usullardan foydalanish mumkin?
- agar ...bo'lsa bu nimaga olib kelishi mumkin?
- Sizningcha hayotda va ta'lim tizimida nimalarga o'zgartirishlar kiritish lozim?
- ...ta'sir etishi mumkin bo'lgan vaziyat, muammo, mavzular ro'yhatini tuzing.

▪... rivojlantirishning qanday usullari mavjud?
O'ziga xoslikni (originallik) shakllantirishda quyidagi savollardan foydalanish o'quvchilarda original javoblarni berishni faollashtiradi:

- ...ni qanday ishlab chiqish mumkin?
- ...ni rivojlantirish usullari ro'yxatini tuzing?
- ...ni ihtirom qiling?
- ...ni amalga oshirishda o'z yondashuvingizni ifodalang?
- ...ni yaratishda o'z taklifingizni kiriting?

Ishlab chiqish mavzusida esa, quyidagi savollar talabalardan muvofiq javoblarni olishda qo'l keladi:

- ...ga qo'shing;
- ...ni quring;
- ...ni kengaytiring;

³⁷ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 21-44-betlar.

- ...ni oshiring;
- ...ni ishlab chiqing.

▪**Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining mohiyati va bu jarayonning borishi.** Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish o'ziga xos murakkab jarayon sanaladi. Shu sababli mazkur jarayonni samarali tashkil etish uni metodik jihatdan to'g'ri, oqilona tashkil etishni taqozo qiladi. Amerikalik pedagog Patti Drapeauning bu boradagi fikrlari amaliy ahamiyatga ega. Muallifning talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish hamda rivojlantirishga oid yondashuvlarini ifodalovchi g'oyalari quyida keltirilgan jadvallarda o'z ifodasini topgan³⁸.

▪**“Aqliy hujum” strategiyasi** talabalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalaridan ijobiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o'ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Strategiya mavzu doirasida ma'lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Mashg'ulotda strategiyani qo'llashda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

1) talabalarni muammo doirasida keng fikr yuritishga undash, ular tomonidan mantiqiy fikrlarning bildirilishiga erishish;

2) talabalarning har bir fikri rag'batlantirilib boriladi, fikrlar orasidan samaralisi tanlab olinadi; fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikrlarning tug'ilishiga olib keladi;

3) har bir talaba o'zining shaxsiy fikrlariga asoslanishi va ularni o'zgartirishi mumkin; fikrlarni umumlashtirish, turkumlashtirish yoki ularni o'zgartirish ilmiy asoslangan fikrlarning shakllanishiga zamin hozirlaydi

Strategiya qo'llanilganda talabalarning faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildiriladigan

³⁸ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 61-79-betlar

fikrlarni baholashga yo'l qo'yilmaydi (zero, fikrlar baholanib borilsa, talabalar diqqatlarini shaxsiy fikrlarni himoya qilishga qaratadi, oqibatda yangi fikrlar ilgari surilmaydi; metodni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarni muammo bo'yicha keng fikr yuritishga undash ekanligini yodda tutib, ularni baholab borishdan voz kechishdir).

"Baliq skeleti" grafik organayzeri (GO) talabalarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradi. Uni qo'llashda talabalarda mantiqiy fikrlash, mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushuncha, ma'lumotlarni muayyan tizimga keltirish, ularni tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Undan foydalanish quyidagicha amalga oshiriladi:

- 1) o'qituvchi talabalarni GOni qo'llash sharti bilan tanishtiradi;
- 2) talabalar kichik guruhlariga birlashtiriladi;
- 3) guruhlar topshiriqlarni bajaradi;
- 4) guruhlar o'z yechimlarini jamoaga taqdim etadi;
- 5) jamoa guruhlarining yechimlari yuzasidan muhokama uyushtiradi

"Bumerang" strategiyasi. Texnologiya talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, yodda saqlash, so'zlab berish, fikrlarni erkin bayon etish, qisqa vaqt ichida ko'p bilimga ega bo'lish, o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilar faoliyatining birdek baholanishi uchun sharoit yaratishga xizmat qiladi. U o'qituvchiga tarqatma materiallarning o'quvchilar tomonidan guruhli, individual shaklda samarali o'zlashtirilishini, auditoriyada tashkil etiladigan suhbatning munozaraga aylanishini ta'minlash orqali ularning faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Bu texnologiyadan suhbat-munozara shaklidagi darslarda individual, juftlik, guruhli va jamoaviy shakllarda foydalanish mumkin.

"Venn diagrammasi" GO talabalarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish, tushunchalarni sintezlash ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarini shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi. Talabalar

tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish samaralidir.

“Zinama-zina” strategiyasi talabalarda o'rganilayotgan mavzuni kichik mavzularga ajratilgan holda rasm, tasvir, jadval yoki slaydlar asosida o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, u talabalarda mavzuni o'rganishga ijodiy yondashish, shaxsiy fikr, o'zlashtirilgan tushunchalarni tasviriy ko'rinishlarda ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Insert” GO yangi mavzu bo'yicha talabalarning muayyan tushunchalarga egaliklarini aniqlash, ularda matnga nisbatan tahliliy yondashish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Keys-stadi” (yoki “O'quv keyslari”) metodi (ingl. “case” – metod, “sudy” – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) texnologiyasi talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. U talabalarni bevosita har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi.

Texnologiyaning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

“Kichik esse” strategiyasi kichik hajmli, erkin bayon usuliga ega bo'lib, o'rganilayotgan muammo yoki tahlil qilinayotgan masala yuzasidan shaxsiy taassurot, tasavvurlarni ifodalashga xizmat qiladi. U talabalar tomonidan o'rganilgan mavzu, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha erkin fikr bildirish, mazmun-mohiyatini qayta bayon qilish imkonini beradi. Kichik essenini yaratishda talabalar mavzu g'oyalarini umumlashtirish, tizimlashtirish, turkumlashtirish, xulosalarni bayon etish imkoniga

ega bo'ladi.

“Klaster” GO (“Klaster” – g’uncha, to’plam, bog’lam) puxta o’ylangan strategiya bo’lib, uni talabalar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg’ulotlarda qo’llash mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g’oyalarni umumlashtirish, ular o’rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

“Kontseptual jadval” GO talabalarni o’rganilayotgan mavzu (masala, muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlarini bo’yicha taqqoslashga o’rgatadi. Undan foydalanishda talabalarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma’lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

“Mantiqiy chalkash zanjir” strategiyasi tushunchalar, bildirilgan fikrlar o’rtasida bog’liqlikni yuzaga keltirish, ularni mantiqiy jihatdan ketma-ketlikda to’g’ri ifodalashga yordam beradi. Uning mohiyatiga o’qituvchi mavzuni yorituvchi ma’lumotlarni to’g’ri va noto’g’ri tartibda bayon etadi. Talabalarning vazifasi mantiqiy jihatdan noto’g’ri ifodalangan ma’lumotlarni to’g’ri dalillarga aylantirish, yuzaga kelgan mantiqiy chalkashlikni tuzatish, fikrlarni muayyan ketma-ketlikda to’g’ri joylashtirgan holda uzilgan zanjirni “ulash”dan iborat.

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda turli didaktik, texnik va axborot-kommunikatsion vositalardan ham samarali foydalanish mumkin.

Ana shunday vositalardan biri Patti Drepeau tomonidan taklif etilgan “Kreativlik xaritasi”dir.

Mavjud tushunchalarni boyitish. Mavzu bo’yicha o’zlashtirilgan mavjud tushunchalarga mazmunan yaqin bo’lgan pedagogik yoki psixologik terminlarni qo’shish. M: “So’fiylik ta’limotida yetuk inson muammosining talqin etilishi” mavzusini o’rganish chog’ida o’quv materialining mohiyatini quyidagi tushunchalar yordamida yetarli darajada anglash mumkin:

Sunniylik, shialik, tavhid, so’fiylik, ma’naviy komillik, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Naqshbandiya tariqati

Ushbu tushunchalar mohiyatini o’rganish asosida talabalar qo’shimcha ravishda komil inson, komillikning ijtimoiy ahamiyati,

ijtimoiy omillarning shaxs kamolotiga ta'siri kabi tushuncha va iboralarni ham o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Pedagogik vaziyatlarni hal qilish. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkur va kreativlik sifatlarini shakllantirishda ularning turli pedagogik vaziyatlar yechimlarini topish layoqatiga ega bo'lishlariga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Bunda quyidagicha ish ko'rildi:

1) talabalar turli mazmundagi pedagogik vaziyatlar bilan tanishtirildi;

2) ularning taqdimetilgan pedagogik vaziyat yuzasidan mushohada yuritishlariga imkon berildi;

3) muayyan talabaning pedagogik vaziyatlarning ijobiy yechimlarini topish borasidagi shaxsiy qarashlari tinglanib, auditoriyada pedagogik vaziyat yechimining qay darajada to'g'ri ekanligiga baho berildi

Talabalarning pedagogik vaziyatlar yechimini topishlarida L.V.Zanina hamda N.P.Menshikova³⁹larning g'oyalariga tayanishlari tavsiya etildi. Ya'ni, ular bu jarayonda:

1) dastlab pedagogik vaziyat yechimini topishga yordam beruvchi bir necha farazlarni ilgari surishlari;

2) harakat yo'nalishlari, faoliyat turlari, shuningdek, pedagogik ta'sir yoki tarbiya metodlarini belgilashlari;

3) ularning natijaviyligini taxmin qilishlari;

4) yechimni topishga yo'naltirilgan faoliyatning bir necha variantlarini ishlab chiqishlari;

5) samarali usullarni tanlashlari;

6) maqbul tashkiliy shakllarni belgilashlari mumkinligi ta'kidlab o'tildi

Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish bu borada samaradorlikka erishishga yordam beradi.

Quyidagi interfaol metodlar o'z mohiyatiga ko'ra shaxsda vaziyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, muammoni tahlil qilish,

³⁹ Заняна Л.В., Меньшикова Н.Л. Основы педагогического мастерства /Учеб.пособие для студ. пед. Вузов.- Ростов-на-Дону, Феникс, 2003. - С. 288.

sintezlash, tizimning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va aloqadorlikni topish, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini hosil qiladi. Quyida ulardan ayrimlari namuna sifatida keltiriladi:

“AJIL” (“Amaliy jamoaviy ijodiy loyihalar”) strategiyasi talabalarda ijodiy faoliyat malakalarini, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy loyiha (ish)larning shakllari to'g'risidagi tushunchani hosil qilishga ko'maklashishga xizmat qiladi. “Ajil” texnologiyasini o'quv jarayonida “Jamoaviy ijodiy ishni tashkil etish” mavzusidagi suhbat yoki “Men – jamoaviy ish tashkilotchisiman” nomli blits-o'yin o'tkazilgandan so'ng qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish. Ta'lim jarayonida tobora faol qo'llanilayotgan zamonaviy vositalardan biri axborot texnologiyalari sanaladi. Ularning texnik, texnologik imkoniyatlari ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, samarali tashkil etishda pedagoglar uchun nihoyatda qo'l keladi. Bugungi kunda ta'limda radio eshittirish, teleko'rsatuvlar, filmlarni namoyish imkoniyatlari mavjud. Ulardan foydalanish o'qitish sifatini yaxshilaydi, shaxsning kreativ sifatleri, kasbiy malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalari orasida kompyuterlarning alohida o'rni bor. Zamonaviy o'qitishda komp'yuter texnologiyasi pedagoglar uchun eng yaqin “yordamchi” bo'lmoqda. Ta'lim jarayonida ulardan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi:

1) real ishlab chiqarish faoliyatiga mos keluvchi hajm, psixologik va mantiqiy- tarkibiy tuzilma mohiyatga ko'ra o'quv axborotini to'la taqdim etilishini ta'minlaydi; 2) o'quv axborotlarining tezkor yangilanishini inobatga olgan holda ularni taqdim etish tezligini zarur darajada bo'lishiga ko'maklashadi; 3) o'quvchilarga bajarilayotgan ish-harakat yoki faoliyat sifati haqidagi ma'lumotni berishda tezkorlikni ta'minlaydi;

4) ishlab chiqarish ustasiga o'quvchi faoliyatini nazorat qilish va unga zarur o'rinlarda maslahat, yo'nalish hamda ko'rsatmalar berish imkoniyatini yaratadi.

Axborot texnologiyalarining moslashuvchanlik va interaktivlik xususiyatiga egaligi talabalarning o'zlashtirish darajasiga bog'liq

holda o'tilgan mavzuni qaytarish, mavzu ustida ishlashlarni individual tempda amalga oshirish, shuningdek, tabiiy muloqotni imitatsiyalash, ya'ni, elektron darslik matni bilan talaba o'rtasida muloqot o'rnatib, so'rovnomalar, verbal, noverbal, ovoz va b. yordamida o'qituvchi mavjudligini his etish imkoniyatini yaratadi. Bu turdagi texnologiyalar yordamida multimedia mahsulotlari, elektron albom, elektron atlas, raqamli video lavhalar, virtual stendlar, audio va video vizual materiallar, shuningdek, prezentatsiyalar tayyorlash imkoniyati mavjudki, ular ta'lim jarayonining qiziqarli tashkil etilishini ta'minlaydi. Qolaversa, ular vositasida talabalar, pedagoglarning hissiy-estetik tuyg'ulari shakllanadi. Bu esa shaxsning kreativligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Quyidagi axborot, shu jumladan, kompyuter texnologiyasi yordamida pedagog tomonidan kreativ yondashuv asosida tayyorlanib, ta'lim jarayonida samarali foydalanish mumkin bo'lgan ijod mahsulotlari sanab o'tiladi.

Multimedia – bir necha ko'rinishdagi: elektron shakldagi grafik, matnli, raqamli, ovozli, musiqali, video, audio, fotografiya, harakatlanuvchi obrazlar (animatsiyalar) va boshqa axborotlarni uzatuvchi kompyuter texnologiyalari uchun taalluqli umumiy tushuncha

Elektron albom – rasmlar, suratlar, chizmalar va boshqa grafik tasvirlar hamda ularning izohlarini o'zida aks ettiruvchi elektron shakldagi to'plam

Elektron atlas (yun. "Atlas" – birinchi bo'lib, osmon globusini yaratgan afsonaviy Liviya podshosining nomidan) – muayyan o'quv moduli (o'quv fani) bo'yicha tavsiya etilgan va o'ziga xos grafik tasvirlarga ega bo'lib, o'quv maqsadlariga ko'ra foydalaniladi

Raqamli video lavhalar – o'quv moduli (o'quv fani) bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga yordam beradigan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan 3D o'lchamdagi zamonaviy o'quv manbai

Virtual stendlar – 1) real obyekt, predmet, jarayon, voqea va hodisalarning elektron modeli; 2) matn, rasm, sxema, jadval, diagramma va b. shakldagi axborot, jarayon hamda virtual muhitlarni yaratish, saqlash, ishlov berish, raqamlashtirish va

tizimli ravishda amalga oshirishni ifodalovchi kompyuterli vosita

Imitatsion virtual trenajyor (ingl. "train" – "tarbiyalamoq", "o'qitmoq", "mashq qildirmoq") – elektron shakldagi o'quv-mashqlantiruvchi qurilma bo'lib, u yordamida mehnat faoliyatining real sharoiti modellashtiriladi, muayyan faoliyat (m: mashina (mexanizm)ni boshqarish, murakkab stanokda ish bajarish yoki harbiy texnika sirlarini o'zlashtirish) ko'nikmalari shakllantiriladi, ko'nikmalar malakalarga aylantiriladi hamda hosil bo'lgan malakalar takomillashtiriladi.

Axborot texnologiyalarining imkoniyati va pedagoglarning kasbiy faoliyatlariga ijodiy yondashishlari natijasida yaratilgan multimedial mahsulotlari, audio va video materiallar, xususan, video animatsiyalar ham ta'lim jarayonida faol qo'llaniladi.

Multimedia mahsulotlari – o'zida AKTning dasturiy va texnik imkoniyatlari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materialini tinglovchilarga etkazib berilishini mujassamlashtirgan ishlanma (mahsulot)lar

Audio va video vizual materiallar – o'quv axborotlarini kompyuter texnologiyasi yordamida ovozli va vizual shaklda qabul qilinishini ta'minlovchi materiallar

Video animatsiyalar – chizilgan (rasmli) yoki kichik hajmli obraz (hajmiy, qo'g'irchoq yoki o'yinchoqli obyekt)larni harakatga keltirish va bu harakatning har bir bosqichini ketma-ket suratga olinganligini ifodalovchi elektron tasvirlar

Prezentatsiya (taqdimot; lot. "praesentatio" – taqdim etish) – muayyan mavzu yoki muammo bo'yicha o'quv (ilmiy, amaliy) xarakterdagi materiallarning ish qog'ozlari (oddiy yoki vatman qog'ozlar) hamda axborot-kommunikatsion vositalar (kompyuter, proyektor, protsesor va boshqa qurilmalar) yordamida taqdim etilishi

Mohiyatiga ko'ra axborot texnologiyalari yordamida tayyorlangan va ta'limiy maqsadlarda foydalaniladigan ijod mahsulotlar talabning bilish faoliyatini faollashtirishi, uning o'quv materialni o'zlashtirish maqsadlari bilan qurollantirish, o'quv materialni tushunishi va o'zlashtirishini kuchaytirish, fanlararo aloqani chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun elektron shakldagi ijod mahsulotlari turli jarayon va

hodisalarni tushunishni osonlashtirishga, tajribalarni bajarish usullari bilan tanishtirishga, laboratoriya jihozlarida ishlashni yengillashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Talabalarning kreativ fikrlash ko'nikmalariga egaliklarini baholash. Kreativlik o'qituvchining yondashuvi o'quvchilarning qiziqishlari va ko'rsatgan natijalari asosida baholanishi mumkin. Agar o'quvchilarga biror bir adabiy asar yoki hikoyaning oxirini o'zgartirish vazifasi berilgan bo'lsa, ular asar yoki hikoyaning mazmunini saqlab qolgan holda, qancha va qanday (original) g'oya (variant)lar o'ylab topganiga qarab baholanadilar.

"Talabalarning kreativlik ko'nikmalariga egaliklarini baholashda muhim omillarni inobatga olish. Baholash kreativlikni o'ldiradimi? "Bu vaziyatga bog'liq" (Beghetto, 2005, 255-bet). Baholash kreativlikni sinfda o'quvchilar bajarishi shart bo'lgan majburiy kriteriyaga aylantirishi mumkin (Kaufman, Plucker & Baer, 2008). Bu turdagibaholash nafaqat o'quvchilarning erishgan yutuqlari, balki ularning kreativ fikrlash tarzi va yangiliklarga intilishini yanada chuqurroq tushunishda yordam beradi. Ta'lim jarayonida o'quv rejasiga kreativ o'yinlarni kiritishning birgina o'zi yetarli emas. Baholash

o'quvchilarda metakognitiv, ya'ni fikrlash to'g'risida fikrlash ko'nikmasini shakllantirish uchun kerak. Agarda o'quvchilar fikrlash, nima uchun aynan shu yechimni tanlaganliklari va ko'plab g'oyalarni o'ylab topishda qanday strategiyadan foydalanganliklarini sharhlay olsalar, demak bu metakognitiv fikrlash deb ataladi. Talabalar kreativ fikrlash va innovatsion usullardan muammolarning yechimini topishda foydalansalar, demak ular metakognitiv fikrlash strategiyasini amalda qo'llagan bo'ladilar.

O'quvchining ishlarini izohlash. Sharh berishning asosiy maqsadi talabalarni ruhlantirish, kirishimlilikini oshirish, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi to'siqlarni olib tashlash va yutuqlarga erishishda ko'maklashishdan iborat. Sharh shakllantiruvchi, obyektiv va spetsifik bo'lsagina samara beradi. Villiamning (2011) fikriga ko'ra sharh o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni oshiradi, boshqa bir olimning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra "sharh" o'quvchilar o'qish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi

(Hattie, 2009, 2012, 18-bet). Biroq, shuni aytib o'tish kerakki ba'zan o'quvchining bajargan ishiga qo'yilgan baho o'qituvchi tomonidan berilgan sharhni inkor etishi mumkin. Olib borilgan tadqiqotlar (Butler, 1988, Wiliam, 2011) natijasiga ko'ra, bir guruhdagi talabalarga bajargan ishlari yuzasidan berilgan sharh (bahosiz) natijasida keyinroq ular o'z bilim darajalarini oshirganlar va vazifalarni yanada yaxshiroq bajarganlar, ammo, ikkinchi guruhdagi talabalarning bajargan vazifalariga berilgan baho va sharh natijasida, talabalar faqat berilgan baho bilan qiziqqanlar, sharh esa e'tibordan chetda qolgan. Asosiy e'tibor bahoga berilgani sababli sharh keraksiz narsa bo'lib qolmoqda.

Sharhni qachon va qaysi paytda berishni bilish ham muhimdir. "Agarda sharh tez berilgan bo'lsa, o'quqchilar unga o'rganib qoladilar va muammoni mustaqil hal qilish o'rniga hamisha o'qituvchining sharhini kutadi" (Bangert-Drowns, Kulik, Kulik, Morgan, 1991, Goodwin, Miller, 2012, 83-bet). Talabalarga yangi materiallarni o'zlashtirish jarayonida berilgan sharh ularni noto'g'ri qaror qabul qilish, ma'lumotlarni noto'g'ri tushunish va noto'g'ri fikrga qilishini oldini oladi. O'quv jarayonida talabalar o'zlashtirgan materiallari va olgan bilimlarini tajribada tatbiq etayotganlarida sharh berishdan oldin ularga o'z ishlariga o'zlari baho berishlari va kerak bo'lsa, yo'l qo'ygan xatolarini tuzatishga imkon berish zarur. O'z-o'ziga baho berish (aynan xatolari ustida ishlash) strategiyasi talabalarda metakognitiv fikrlash doirasini kengaytirib, fikrlash to'g'risida fikrlashga ham da'vat etadi. O'z-o'ziga baho berish (xatolari ustida ishlash)da talabalar nafaqat ko'nikma, balki vaqtni ham inobatga olishilari zarur. Bunday strategiyani qo'llashda o'qituvchining asosiy vazifasi talabalarni yo'naltiradigan savollar berishdan iborat, masalan, "Qanday usullardan foydalandingiz?", "Vaqtinizni yanada mazmunli o'tkazishning qanday yo'llarini bilasiz? va h.k.

Kerakli paytda sharh berish o'qituvchining vaqtini tejaydi. Fisher va Freyning (2012) fikriga ko'ra, xatolarni emas, balki yanglishishlarni oldini olish kerak, chunki xatoni tuzatish mumkin; u o'quvchining bilim darajasi pastligini aks ettirmaydi. Biroq, yanglishish boshqa omil bo'lib, u o'quv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Fisher va Frey yanglishishni to'rt turga ajratishgan:

▪ Amaliy yanglishish talabaniing bilim darajasi pastligi yoki fikrlash doirasi torligini aks ettiradi.

▪ Metodik yanglishish talabalar o'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llay olmasligi natijasida yuzaga keladi.

▪ O'zlashtirilgan bilimlarni turli vaziyatlarda yanglish qo'llash.

▪ Noto'g'ri, yolg'on ma'lumot asosida yanglish fikrlarni shakllantirish.

Kreativlik va mazmunning bevosita bog'liqligi. Mazmun va kreativlik o'rtasida ramziy bog'liqlik mavjuddir: mazmun bo'lmasa, kreativlik ham shakllanmaydi, ya'ni kreativ bo'lish yoki kreativ fikrlash uchun saba bo'lishi kerak. Talabalarning bajargan ishlari yoki savollarga berayotgan javoblarini baholash jarayonida o'qituvchi ular yanglishish yoki xatoga yo'l qo'yayotgaliklarini aniqlashi zarur. Talaba mazmun jihatdan yetarli bilimlarga egami? O'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llay olyaptimi? Kreativ fikrlashda ko'proq tajribaga muhtojmi?

O'quv jarayonida kreativ maqsadlarni belgilash. Viggins (Wiggins, 2012, 11-bet) sharhga "oldimizga qo'ygan maqsadlarimizga erishish yo'lida bajargan amallarimiz haqidagi ma'lumot" deya izoh beradi. Samarali sharh berish uchun talabalarning maqsadi, unga erishishda bajargan xatti-harakatlari bo'lishini talab etadi. Agarda talabalarning maqsadi bo'lsa, sharh berishdan ma'no topsa bo'ladi, aks holda bu shunchaki "nima qilishi zarurligi haqidagi" ma'lumot bo'lib qoladi (Brookhart, 2012, 24-bet).

Kreativ o'quv jarayonida talabalarning maqsadi "ular bilishi zarur bo'lgan va qila olishi mumkin bo'lgan vazifaning ifodasi"dir (Marzano, 2009, 13-bet) va u mazmun, fikrlash jarayoni va natija (mahsulot)ga asoslanishi zarur⁴⁰

Amerikalik pedagog Patti Drepeau talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllanganlik hamma rivojlanganlik darajasini baholashga doir samarali metodikani ishlab chiqqan. Quyida muallifning bu boradagi metodikasining mohiyati to'laqonli aks ettirilgan jadvallar keltiriladi⁴¹.

Xulosa qilib aytganda, pedagoglarning kreativlik sifatlariga

⁴⁰ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – 142-144-betlar.

⁴¹ O'sha asar. – 150-171-betlar.

egaliklarini aniqlash ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, ular o'zlaridagi mavjud kreativlik sifatlari, ularning darajasi borasida aniq tasavvurga ega bo'ladi, ikkinchidan, ular tomonidan tashkil etilayotgan ta'lim jarayoning sifati hamda samaradorligi xususida bir to'xtamga kelish mumkin. Shuningdek, kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash orqali pedagoglarning bu boradagi faoliyatlari yo'nalishlarini belgilash imkoniyati yuzaga keladi. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish muayyan bosqichlarda kechadi. Mazkur bosqichlarning har birida kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalarining maqsadli, izchil qo'llanilishi, shuningdek, pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish o'qitish sifatining yaxshilanishi, samaradorligining oshishi uchun qulay sharoitni yaratadi.

Nazorat savollari:

1. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini qanday metod va vositalar yordamida aniqlash mumkin?
2. Pedagoglarda kreativlik sifatlarning rivojlanishi qanday bosqichlarda kechadi?
3. Qanday metodni pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi?
4. Patti Drapeau tomonidantalabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan qanday vosita taklif etilgan?
5. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari yordamida qanday ijodiy mahsulotlarni yaratish mumkin?

3-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINING O'QITISH MAZMUNI VA MOHIYATI *(amaliy mashg'ulot)*

Kreativ pedagogika fanining o'qitish mazmuni va mohiyatini chizma ko'rinishida tasvirlash.

O'quv fani bo'yicha aniq mavzularda keyslar to'plamini shakllantirish. O'quv fani bo'yicha aniq mavzularda darajali testlar to'plamini shakllantirish.

1-g'oya. "To'xta va boshla". Turli kategoriyaga mansub savollar

Odatda o'qituvchilar bir hil savolar berishga moyil bo'ladi. Bu esa bir xillikni keltirib chiqaradi. Turli kategoriyaga mansub savollar esa o'quvchilarda nooddiy javoblar berish, tahmin qilish, natijani oldindan ko'ra bilish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Bunday savollar quyidagilarni tashkil etadi:

▪ *Agarda ... (bo'l)sa nima bo'lgan bo'lar edi? Masalan, agarda Amerika fuqarolar urushida Shimoliy shtatlar emas, balki Janubiy shtatlar g'olib bo'lganidan, bu qanday natijalarga olib kelgan bo'lar edi? Agarda o'lchov birliklari bo'lmaganida, inson hayoti qanday kechgan bo'lardi? Agarda Tomas Edison chiroq lampasini ihtirol etmaganida bizning hayotimiz qanday ko'rinishga ega bo'lardi?*

▪ *Foydalanishning boshqa usullari. Masalan, mobil telefonlardan yana qanday maqsadla va qanday vaziyatlarda foydalanish mumkin? Kompyuterga ma'lumot kiritishda qo'llaniladigan disklardan yana qanday maqsadlarda foydalanish mumkin?*

▪ *Mahsulot (predmet, obyekt, qonun va h.k.)ni yaxshilash, takomillashtirish. Mustaqillik Deklaratsiyasiga o'zgartirishlar kiritish. Ob-havoni oldindan aytib beruvchi uskunani takomillashtirish.*

▪ *Istiqbolga intilmoq. Mashhur insonlarning turli muammolar, ta'lim tizimi, siyosiy rejimga nisbatan bo'lishi mumkin bo'lgan munosabati, fikrini yozing.*

▪ *Sabab va oqibat. Masalan, Fuqarolar urushining sabab va oqibatlarini yozing. Adabiy asar qahramoni xatti-harakatining sabab va oqibatlarini yozing. Chiqindini qayta ishlash sabab va*

oqibatlarini keltiring.

2-g'oya. "To'xta va boshla". Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi

Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi yuzaga kelgan muammoga teskari

tomondan qarash va uni boshqacha yondashuv bilan tahlil qilish demakdir. Bunday strategiya o'quvchilardan erkin fikrlash, maslashuvchanlikni talab etibgina qolmay, balki ularda turli original fikr va qarashlarning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi g'oyalari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Havo ifloslanishini oldin olish emas, balki havoni yanada ko'proq

ifloslantirish.

- Urushlarga barham berish emas, balki yanada ko'proq urushlarni keltirib chiqarish.

- Ichimlik suvini tejash emas, balki behudaga sarflash.

- Boshqalarni xursand qilish o'rniga yoqimsiz vaziyatlarni keltirib chiqarish.

- Ijobiy fikrlashni emas, balki salbiy fikrlashni targ'ib etish.

- A'lochi emas, ikkichi bo'lish.

3-g'oya. "To'xta va boshla". Ovoz/tovush effektlari

O'quvchilarga ravon fikrlash, moslashuvchanlik va originallikni o'rgatish jarayonida matn yoki adabiy asardan parchani ma'noli, intonatsiya va asarda yoritilgan ovoz/tovushlarni o'hshatib o'qish, ya'ni matni to'laligicha, unda ta'riflangan barcha hodisalarni to'la ifoda etish ko'nikmasini ham shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun dars boshida o'quvchilardan video/audio yozmadagi tovush, ovozlarga e'tibor qaratishlarini so'rang; ular nimalarni anglatmoqda, asarga qanday tus, ma'no bermoqda. Tovushlar nimaga xizmat qiladi? Ular asar mazmun va ma'nosini chuqur anglab yetishda o'quvchilarga yordam beradimi? O'quvchilarga ma'lum bir asar, audio yozma, matn,esse, hujjatli filmdagi

tovushlarni “aqliy hujum” strategiyasini qoʻllagan holda kategoriyalarga boʻlib, ularning asardagi vazifasini aniqlashni vazifa sifatida bering. Soʻng talabalar asar maʼnosi va mazmunini chuqur anglashda qanday kategoriyaga mansub tovushlar koʻproq rol oʻynaganini aytishlari lozim. Mazkur vazifani bajarish va bunday strategiyani qoʻllashda quyidagi savollar varaqasidan foydalanish mumkin (2.4-Jadval). Natija va javoblar qogʻozga tushirilgach oʻquvchilar berilgan asarni dars jarayonida oʻqib eshittirishlari lozim.

4-gʻoya. “Toʻxta va boshla”. Kartochkalar bilan ishlash

Kartochkalar bilan ishlash maʼlum bir adabiy asarning mazmuni va maʼnosini chuqur anglib etishning boshqa usullaridan biridir. Kartochkalarning bir tomoniga asarda yoritilgan voqea yoki qahramon biror bir ramz yoki rasm koʻrinishida chiziladi. Kartochkalarning soni asarning hajmiga bogʻliq; ular 30 dan 40 gacha boʻlishi mumkin. Ramz va rasmlarni chizishda oʻquvchilarni jalb etish ularda abstrakt fikrlash koʻnikmasini rivojlantiradi, faqatgina oʻqituvchi rasmlar maʼnosini aytmasligi lozim. Oʻquvchilar orasidan biri doskaga chiqib, kartochkalardan birini tanlab sinfxonada oʻtirgan oʻquvchilarga koʻrsatadi. Oʻquvchilar umumiy muhokama orqali kartochkadagi rasm va ramz qaysi qahramon yoki voqeani ifodalashini topishlari lozim.

5-gʻoya. “Toʻxta va boshla”. Oʻzaro bogʻlang va muammoning yechimini toping

Mazkur strategiya talabalardan maʼlum bir muammo va obyekt/predmet oʻrtasidagi bogʻliqlikni topib, uning yechimini izlashni talab etadi. Muammoning yechimi berilgan obyekt/predmetga asoslangan boʻlishi shart. Bunday mashqlar oʻquvchilarda erkin fikrlash va moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Oʻquvchilar kichik guruhlarga boʻlinib, mavzu boʻyicha berilgan muammo va obyekt/predmet oʻrtasida iloji boricha koʻproq bogʻliqlikni topishlari kerak. Soʻng oʻquvchilar tomonidan taqdim etilgan variantlar orasidan eng maqbul yechim tanlab olinadi.

6-g'oya. "To'xta va boshla". O'zgaruvchan matritsa

O'zgaruvchan matritsa grafik organayzer bo'lib, unda asosiy urg'u talabalarning erkin fikrlash va moslashuvchanlik ko'nikmalariga beriladi. Bunda talabalar mavjud nazariyalarni o'z tadqiqotlari va o'z yondashuvlari asosida o'zgartiradilar. Organayzer dars mazmuni va mavzudan kelib chiqib tuziladi. Masalan, o'quvchilar tabiiy fanlardan olgan bilimlari asosida bulutlar, ularning shakli nimalarga bog'liq ekanligi haqida organayzer yordamida ifoda etishlari mumkin.

7-g'oya. "To'xta va boshla". Nima nimani anglatadi?

O'quvchilar mavzu, matn mazmuni o'rtasida bog'liqlik mavjud bo'lgan biror bir ramz yoki rasmni chizish mashqi Vilgelm ramziy obraz konsepsiyasi deb nomlanadi (2002). Masalan, o'rta ta'lim maktabining adabiyot darsida o'qituvchi o'quvchilardan yozuvchi S.E. Xintonning (1967) "Autsayderlar" (The Outsiders) nomli hikoyasi mazmunini ifodalovchi simvol chizib berishni so'raydi. O'quvchilardan biri ramka ichiga rasm chizadi; rasm mozaika shaklida bo'lib, har bir rasm bo'lagining orqa tomoniga 1 yoki 2 raqami qo'yilgan bo'ladi. So'ng o'quvchilar rasm bo'laklaridan birini tanlab, raqamlar asosida ikki guruh tuzadilar. Guruhlarga ajralgach, berilgan asar mazmun mohiyatini ifodalovchi ramziy rasmni muhokama qiladilar va uni mayda detallar bilan to'ldiradilar. Har bir guruhning qo'shimchalari turlicha bo'lib, o'quvchilar o'z qarashlarini himoya qilishlari lozim.

8-g'oya. "To'xta va oshla". YANM (Yangi va noodatiy mahsulot)

Mazkur strategiyadan talabalarni yangi mahsulot (narsa, konsepsiya, g'oya, musiqa, she'r, badiiy asar, global muammoning yechimi va h.k.)ni yaratishga rag'batlantirishda foydalanish katta samara beradi. Mazkur strategiyani uch o'lchamli materiallarni qo'llagan holda turli vaziyatlarga moslashtirish mumkin. Masalan,

dars jarayonida noodatiy fikrlashni targ'ib qilish orqali o'rnatilgan qonunlarni o'zgartirish yoki ularni yangilari bilan almashtirish, ya'ni o'quvchilarning kiritgan yangiliklari o'zgalarning manfaatlari va haq- huquqlariga zarar yetkazmasligi lozim. O'quvchilarning ixtiro va yangiliklari tajribada tatbiq qilinsa, qilinmasada, ular insoniyat uchun xizmat qilishi, ularning hayotini qulaylashtirishi zarur. Mazkur strategiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarda biror narsani o'zgartirish orqali erkin va mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirshdir.

9-g'oya. "To'xta va boshla". His eting

Mazkur strategiyani biror narsaga timsol berishda qo'llash mumkin. Talabalar biror bir obyekt yoki buyum o'rniga o'zlarini qo'yib ko'radilar. Bunda ularga quyidagi savollar yordam beradi:

- O'zingizni qanday his etyapsiz?
- Nima haqida o'ylayapsiz?
- Hozir nima qilmoqchisiz?

Bu startegiyani boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini o'qitishda ham qo'llash mumkin, masalan, 2.6-jadval parallelogram va Luis Sakarning Holes (O'ra) (1998) mazmunini yoritishda qo'llash mumkin. Ko'p hollarda o'qituvchilar mazkur strategiyadan asarga qisqacha muzmun berish yoki asar qahramonining fe'l-atvorini ta'riflab berish yoki bir asar qahramonini boshqasi bilan taqqoslashda foydalanadilar. Bu usul asar yoki uning qahramonlari muhokama qilishda katta samara beradi.

10-g'oya. "To'xta va boshla". Yo'qotilgan va topib olingan

Talabalar "yo'qolgan" ma'lumotni topadilar. Hayolan yo'qotilgan ma'lumot mavjud ma'lumotga aniqlik kiritishga hizmat qiladi.

Masalan, o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari Shaping Earth's Surface: Water (Kramer, 2005) kitobida yoritilgan "Venetsiyada toshqin" nomli maqolani o'qiydilar. O'qituvchi o'quvchilarga avval toshqin, uning oqibatlar haqidagi yo'qolgan ma'lumot (matn, maqola)ni topishlari kerakligi aytadi. Bu qanday ma'lumot bo'lishi mumkin? O'quvchilar kitobdagi ma'lumot bilan bog'liq bo'lgan

ma'lumotni izlashga kirishadilar, ya'ni ularning o'zlari ma'lumotni olgan bilimlari asosida yozadilar. Bunda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, muhokama asosida ma'lumotlarni qog'ozga tushiradilar.

Bunday usulni adabiyot darslarida ham qo'llash mumkin. Masalan, biror bir badiiy asar: hikoya, masal yoki she'rning bir qismi olib tashlanadi, ya'ni ma'lumot yo'qoladi. O'quvchilar esa yo'qolgan ma'lumotni qayta tiklashlari lozim. Bunda o'quvchilar taklagan ma'lumot asarning mazmunini saqlab qolishi shart.

11- g'oya. "To'xta va boshla". Nuqtai nazarni ifodalash

Mazkur strategiyani debat deb nomlash ham mumkin. Bunda talabalar boshqalarning fikrini inobatgan olgan holda o'z qarashlari to'g'ri ekanligini isbotlashlari lozim. O'qituvchi o'quvchilarni ikki guruhga ajratib, ikki xil nuqtai nazarni o'rtaq tashlaydi. Har bir o'quvchi o'z fikrini himoya qilgan holda kichik bayon yozadi, so'ng kichik guruhdagi boshqa talaba bilan bo'lishadi. O'quvchilar har bir bayondan eng asosiy fikrlarni saralab oladilar va boshqa guruhdagi

o'quvchilarga qarshi turishda ulardan foydalanadilar. Har bir fikr og'zaki bildirilib, bir o'quvchi bittadan gap o'qiydi. O'quvchilar guruhlarda har bir fikr va qarashlarning ketma-ketligini ham muhokama orqali kelishib oladilar. Bunday usul o'quvchilarda jamoa bo'lib, hamkorlikda ishlash ko'nikmasini tarbiyalaydi.

4-MAVZU : KREATIV TA'LIM MUHITI: MOHIYATI, XUSUSIYATLARI (ma'ruza)

Reja:

1. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish.
2. O'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash tamoyillari.
3. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar.

Tayanch tushunchalar: *o'quv dasturlari, o'quv manbalari, o'quv materiallari, tamoyillar, o'quv materiallarini samarali tayyorlash tamoyillari, didaktik ishlanmalar, didaktik ishlanmalarni tayyorlashga qo'yiladigan talablar.*

1. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish. Bir qarashda ta'lim jarayonini kreativ g'oyalar asosida tashkil etish o'quv dasturida belgilangan talablardan chetga chiqishdan tasavvur qoldiradi. Biroq, kreativlik, ijodiy yondashish o'quv mashg'ulotlarini mavjud DTSga moslashtiradi. Qolaversa, o'qituvchilardan o'qitish jarayoniga nisbatan kreativ, ijodiy yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladigan metod, usul va vositalar mashg'ulotlarni metodik jihatdan samarali, to'g'ri olib borilishini ta'minlaydi.

Pedagoglarning o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko'rishlari kutilgan ta'limiy natijaning qo'lga kiritilishi uchun zarur sharoitni vujudga keltiradi:

aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi;

talabalarining ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi; o'quv axborotlarining asoslanganligi;

talabalarining o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish imkoniyatiga egalik;

talabalarni juftlikda, kichik guruhlarda faol ishlashlari uchun sharoit yaratish;

talabalarda mustaqil, ijodiy, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish;

zamonaviy ahamiyat kasb etishi;

estetik jihatdan sifatli bo'lishi;

noaniq tushuncha va iboralardan holi bo'lishi; aniq natijani kafolatlay olishi;

turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatiga egalik; mavjud BKMni mustahkamlashga xizmat qilishi va boshqalar.

O'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda pedagoglar o'quv manbalari (darslik, o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari, xrestomatiya kabi bosma nashrlar, shuningdek, Internet materiallari, EATR kabi elektron axborot manbalaridan olingan ma'lumotlardan maqsadli, samarali foydalanishlari mumkin. Bu o'rinda olingan ma'lumotlarning ishonchligi muhim. Shu sababli pedagoglar didaktik materiallarni tayyorlashda o'quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e'tiborni qaratishlari zarur. Binobarin, ilmiy asosga ega dalillar bilan boyitilgan didaktik materiallar talabalarning umumiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Demak, pedagoglarning o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlari talabalarning umumiy rivojlanishi hamda kasbiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati pedagog tomonidan taqdim etilayotgan o'quv materiallarining qay darajada sifatli tayyorlanishiga ham bog'liq. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashishlari talab etiladi. Bunda ular o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, talabalarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o'quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydigan tamoyillarni inobatga olishlari zarur. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar zamonaviy talablar.

Nazorat savollari:

1. O'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv o'zida nimani ifodalaydi?
2. O'quv manbalarini yaratishga kreativ yondashishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?
3. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida tayyorlash qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz?
4. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida samarali tayyorlashda qanday tamoyillar inobatga olinadi?
5. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar nimalarda iborat?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Pedagogika nazariyasi/OTM uchun darslik. Muallif: M.X.Toxtaxodjaye va b. Prof. M.X.Toxtaxodjaye vaning umumiy tahriri ostida. – T.: "Iqtisod-moiya", 2010. 136-140-b.
3. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Inog'omova. T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012.193-b.

4-MAVZU: KREATIV TA'LIM MUHITI (*amaliy mashg'ulot*)

Kreativ ta'lim muhitini klaster orqali tasvirlash, o'quv fani bo'yicha aniq mavzularda rebus va anagrammalarni tayyorlash. O'quv fani bo'yicha aniq mavzularda krossvord, skanvord va boshqa boshqotirmalarni tayyorlash.

Keys. Pedagogik kengash yeig'ilishida maktab direktori o'qituvchilarning e'tiborlariga quyidagi ma'lumotni aytib o'tdi: 6 nafar ota-ona tomonidan farzandini ingliz tili chuqurlashtirilib o'tiladigan 5-sinfga qabul qilinishi so'ralgan ariza berildi. Sinfga faqatgina bir nafar o'quvchini qabul qilish imkoniyati bor. Sizlar qanday fikrdasizlar, kimni qabul qilamiz?

Ariza bergan o'quvchilarning ijtimoiy ahvoli va tabaqalashtirilgan sinfga qabul qilinishni asoslovchi holatlari:

1- o'quvchi: boshqa tumanda istiqomat qiladi, maktab yonida uning buvisi yashaydi, qolaversa, u tabiiy fanlardan a'lo baholarga o'qiydi.

2- o'quvchi: maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi, uning mahalladagi barcha do'stlari ana shu sinfda ta'lim olishganligi sababli shu maktabga o'tishga qaror qilgan.

3- o'quvchi: boshqa shahardan kelgan, uning ota-onasi diplomat, shu sababli o'quvchi ingliz tilini mukammal biladi, qolaversa, 3 oydan so'ng ular boshqa davlatga ko'chib ketadi.

4- o'quvchi: ikkinchi yilga qolgan, 4 fanni "qoniqarsiz" bahoga o'zlashtiradi, qolaversa, ichki ishlar bo'limda ro'yxatda turadi, biroq, maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi.

5- o'quvchi: qishloqdan ko'chib kelgan, u yerdagi maktabda esa ingliz tili

o'qitilmagan, maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi, ko'p vaqtini bekor o'tkazadi.

6- o'quvchi: bolalikdan 2-guruh nogironi, bolalar selebral paralichi (BIQP) tashxisiga ega, fanlarni "4" va "5" baholarga o'zlashtiradi, yolg'iz onaning qo'lida tarbiyalanadi, shu bilan birga maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi.

Sizningcha, ingliz tiliga ixtisoslashtirilgan sinfga qaysi o'quvchi qabul qilinadi?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarni ijtimoiy muhofazalash to'g'risida"gi Qonuni.

Ta'lim muassasalarining "Taqaballatirilgan ta'limni tashkil etish to'g'risida"gi Nizomi.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.

Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.

Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.

Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga uring. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Fuqarolarni ijtimoiy muhofazalash to'g'risida"gi Qonunlarida bayon etilgan me'yoriy talablarga muvofiq ingliz tiliga ixtisoslashtirilgan sinfga bolalikdan ikkinchi guruh nogironi bo'lgan o'quvchi qabul qilinadi.

5-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH SHAKLLARI (*ma'ruza*)

Reja:

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda ta'lim turlari va shakllari tavsifi.
2. Ta'limni tashkil etish tizimi.
3. Kreativ pedagogika fanini o'qitishning asosiy shakllari.

Tayanch tushunchalar: *matn, vizuallik, matnning vizuallik xususiyati, o'quv topshiriqlari, o'quv topshiriqlarining turlari, ish qog'ozlari, keys, darajali test, auditoriyani jihozlash.*

Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi. Shaxsda kreativlikni shakllantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar faqatgina ko'ngilochar xarakterdagi topshiriq, mashq yoki vazifalardan iborat bo'lib qolishi kerak emas. Balki, talabalarga beriladigan barcha topshiriq, mashq va vazifalar mavjud davlat ta'lim standartlarga mos kelishi, talabalarga bilim, ko'nikma va malakalarini to'laqonli namoyish qila olish imkoniyatini yaratishi zarur. Mashg'ulotlar jarayonida o'qituvchilar talabalarni asta-sekin mas'uliyatdan ozod qilish orqali mustaqil ta'lim olishga rag'bat bildiradigan shaxs bo'lishlariga erisha olishlari lozim (Fisher, Frey, 2008)⁴².

Pedagogning kreativligi rivojlantirishda uning ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga ijodiy yondashish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun pedagoglar o'zlarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish yo'lida tizimli, izchil amaliy harakatlarni tashkil etishlari zarur. Quyida ularning ayrimlari xususida to'xtalib o'tiladi.

Matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish. Matnli, ayniqsa, katta hajmdagi matnli axborotlar talabalar tomonidan

⁴² Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014

qiyin qabul qilinadi. Zamonaviy sharoitda matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish talab etilmoqda. O'quv axborotlarini grafik shakliga o'tkazishda ma'lumotlarni model, sxema, jadval, diagramma, tasvir, klaster, matematik, fizik, geometrik ko'rinishlarida ifodalash maqsadga muvofiqdir. Bu tarzda talabalarga taqdim etilgan axborotlar talabalar tomonidan samarali qabul qilinadi. Ayni vaqtda OTM talaba, o'quvchilarni "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" yo'nalishida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotda tinglovchilar bilan quyidagi matnli axborotni klasterda ifodalash ko'nikma, malakalari bilan qurollantirildi:

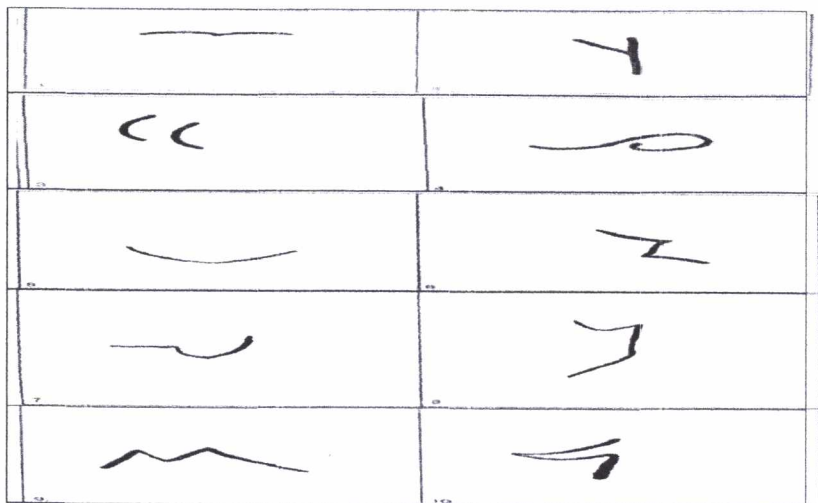
Lug'aviy ma'nosiga ko'ra "taksonomiya" tushunchasi "tartib bilan joylashtirish qonuni" ma'nosini anglatadi. Obyektlarni ularning o'zaro bog'liqligiga asoslangan holda murakkablashib boradigan darajalar ketma-ketligi (iyerarxik tarz)da joylashtirgan holda turkumlashtirish, tizimlashtirish "taksonomiya" deb ataladi. Pedagogik taksonomiya – pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq va xossasiga ko'ra ko'p bosqichli (iyerarxik) tuzilishga ega obyektlarini tavsiflash, tartibga solish va tizimlashtirish nazariyasi. B.Blum rahbarligida 1956-yilda AQSHda "Pedagogik taksonomiya" g'oyalari e'lon qilindi. XX asrning 60-yillarida D.Kratvol va boshqalar tomonidan pedagogik maqsadlarni ifodalovchi taksonomiyaning navbatdagi g'oyalari shakllantirildi

B.Blum taksonomiyasi kategoriya (mezon)lari

<i>Nº</i>	<i>Mezonlar</i>	<i>Mazmuni</i>
1.	<i>Bilish</i>	<i>Bilimlardan xabardor bo'lish, ularni o'zlashtirish, yodda tutish, qayta yodga olishni ifodalaydi</i>
2.	<i>Tushunish</i>	<i>Bilimlar yuzasidan fikrlash, mushohada yuritish, nazariy holatdan amaliyotga ko'chish mantig'ini o'zlashtirish</i>
3.	<i>Qo'llash</i>	<i>Bilimlarni amaliyot (amaliy haraktlar)da qo'llash</i>
4.	<i>Analiz</i>	<i>Mavjud bilimlarga tayangan holda yaxlit, birbutunobyekt, hodisa, voqelik va jarayonni tarkibiy elementlarga ajratgan holda o'rganish, juz'iy xulosa chiqarish</i>
5.	<i>Sintez</i>	<i>Mavjud bilimlarga tayangan holda ayrim, alohida tarkibiy elementlar asosida yaxlit, bir butun obyekt, hodisa, voqelik va jarayon to'g'risida umumiy xulosa chiqarish</i>
6.	<i>Baholash</i>	<i>Shaxsning nazariy bilim hamda amaliy ko'nikma, malakalarga egaligini baholash</i>

1. **Maxsus testlar bilan ishlash.** Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida tinglovchilarda kreativlik qobiliyati va sifatleri mavjudligini aniqlashda E.P.Torrensning “Tugallanmagan rasmlar” testidan foydalanish samarali natijalarni beradi.

2. Mazkur test quyidagi shtrixlaran iborat noaniq tasvirlardan iborat bo‘lib, tinglovchilarga ularni tugatib berish

topshirig‘i beriladi:

OTM talaba, o‘quvchilarni P.Torrensning “Tugallanmagan rasmlar” testi qo‘llash jarayonida tinglovchilar tomonidan ko‘plab takliflar beriladi. Berilgan takliflar tinglov-pedagoglarning qay darajada kreativlik sifatlariga egaligi, tasavvurining qanchalik boyligini ifodalaydi.

Ta’limni tashkil etish tizimi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgan kundan boshlab o‘tgan qisqa vaqt ichida o‘zbek xalqi siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida katta yutuqlarga erishdi; o‘z tarixiga yangicha tafakkur asosida yondoshish, ulug‘ ajdodlar qoldirgan boy madaniy, ma’naviy merosni o‘rganish sharafiga muvassar bo‘ldi, milliy g‘ururi qayta tiklandi; respublikada ilm-fan, jumladan pedagogika fani yangi taraqqiyot bosqichiga ko‘tarilmoqda; o‘tmishdagi pedagogik tafakkur

daholarining shuhratini tiklash, ularning g'oyalarini xalq hayotiga tatbiq etishdek ulug' ishlar amalga oshirilmoqda.

Asrimizning boshlarida Abdulla Avloniy "Tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" degan edi. Bu fikr hozirda demokratik jamiyat qurayotgan, kelajakda buyuk davlat barpo qilish niyatida bo'lgan O'zbekiston Respublikasi uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Keng pedagogik ma'nodagi tarbiya ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, jamiyat tomonidan tayyorlangan, ajratilgan kishilar yoxud o'qituvchilar yoki tarbiyachilar tomonidan amalga oshiriladi va turli xildagi o'quv mashg'ulotlari, maxsus o'tkaziladigan bir qator tarbiyaviy tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Bizning mamlakatimizda yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning yagona tizimi yaratilgan bo'lib, talabalarni ilmiy-dunyoqarash, insonparvarlik, g'oyaviylik, ijtimoiy gumanizm hamda internatsionalizm, vatanimizga cheksiz muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash usuli qo'llanib kelinmoqda.

Fanning bakalavr tayyorlash tizimida pedagogik qonuniyatlarini ishlab chiqarish taraqqiyoti, kollejlardagi tarbiyaviy munosabatlar, umumpedagogik mutaxassislik ta'limining o'zaro bog'liqligi metodlari bilan talabalarni nazariy va amaliy jihatdan tayyorlab borish ko'zda tutiladi.

Pedagogika fani bo'yicha mazkur ma'ruzalar matni kasbiy pedagogik tayyorgarlik bakalavr yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

O'quv yurtning tarixan taraqqiy etish davrida ta'limni tashkil qilish shakllari turlicha bo'lgan. Ta'limni tashkil etish shakllari ma'lum ijtimoiy tuzum va shu tuzumning manfaatlariga mos holda shakllangan.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk chex pedagogi Ya. A. Komenskiy (1592 - 1670) tarixda birinchi bo'lib maktab ta'limida sinf-dars tizimini yaratdi. Ya. A. Komenskiyning ta'limni tashkil qilish haqidagi qarashlari bir qator jiddiy qarshiliklarga uchragan bo'lsa ham g'arb mamlakatlariga juda tez tarqaldi va ta'limni tashkil qilishning birdan-bir shakli deb e'tirof etildi.

Sinf-dars tizimi sharq mamlakatlariga, jumladan, Markaziy

Osiyodagi eski musulmon maktablariga tatbiq bo'lmadi. Ularda oktyabr to'ntarishiga qadar o'rta asr maktablariga xos ta'lim tizimi davom etib keldi.

Sinf – yoshi va bilimi jihatdan bir xil bo'lgan ma'lum miqdordagi o'quvchilar guruhidir.

Dars deb bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga aytiladi.

Dars – o'quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir. Dars – o'quv ishlarining markaziy qismidir.

Ayni paytda, o'quv yurtlarimizda ta'limni tashkil qilish shakllari ikki turda olib borilmoqda.

1.Sinf-dars shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar.

2.Amaliy va tajriba ishlari shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar.

Darsga bo'lgan talablar. Dars, yuqorida aytib o'tilganidek, o'qitishni tashkil etishning o'zgarmas shakli emas. O'quv amaliyoti va pedagogik tafakkur doimo uni takomillashtirish yo'llarini izlaydi. Bu sohada turli xil ko'rik-tanlovlar, respublika miqyosida o'tkazilayotgan pedagogik o'qishlarda o'rta qo'yilayotgan ilg'or o'qituvchilarning fikr va mulohazalari diqqatga sazovordir. Turli-tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi lozim:

1. Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim.

2. Har bir dars mustahkam g'oyaviy-siyosiy yo'nalishga ega bo'lmog'i lozim.

3. Har bir dars turmush bilan, amaliyot bilan bog'langan bo'lmog'i lozim.

4. Har bir dars xilma-xil usul, uslub va vositalardan unumli foydalangan holda olib borilmog'i lozim.

5. Darsga ajratilgan har bir soat va daqiqalarni tejab, undan unumli foydalanmoq lozim.

6. Har bir dars o'qituvchi va o'quvchilarning faolligi birligini ta'minlamog'i lozim.

7. Darsda o'quv materiallarining mazmuniga oid ko'rsatmali

qurollar, texnika vositalari va kompyuterlardan foydalanish imkoniyatini yaratmoq lozim.

8. Dars mashg'ulotini butun sinf bilan yoppasiga olib borish bilan har qaysi o'quvchining individual xususiyatlari, ularning mustaqilligini oshirish hisobga olinadi.

9. Har bir darsda mavzuning xarakteridan kelib chiqib, xalqimizning boy pedagogik merosiga murojaat qilish va undan fondalanmoq imkoniyatini izlamoq lozim.

Kreativ pedagogika fanini o'qitishning asosiy yo'nalishlari.

Pedagogik kreativning yo'nalishlari ko'p bo'lib, ulardan ba'zilarini keltiramiz.

Pedagogik jarayonitakomillashtirish, uni ta'lim oluvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan pedagogik kreativlar: hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan kreativlik va boshqalar.

Ta'lim oluvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan pedagogik kreativlik. Muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch signallar konspektlari kreativligi va boshqalar.

O'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan pedagogik kreativlik. Bu kreativlar o'rgatilayotgan bilimlarning didaktik tizimi chuqur mazmunga ega bo'lishi, bilimlarga tizimli nuqtai nazardan yondashish, ta'lim oluvchilarga bilimlarni egallashning eng maqsadga muvofiq yo'llarini o'rgatish kabi tamoyillarga asoslanadi.

O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil qilishga asoslangan kreativlik. Bu tabaqalashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lim kreativligi; ta'limning jamoa usuli, guruhli, kompyuterli ta'lim kreativligi kabilar kiradi.

Tabiatga muvofiq lashtirilgan pedagogik kreativlik. Bularga ta'lim oluvchining tabiiy imkoniyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan pedagogik kreativlar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim kreativlari. Bularga ta'lim oluvchi shaxsining ijobiy sifatlarini, ayrim sohalaridagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish kreativlari kiradi.

Bulardan tashqari, **xususiy (o'quv fanlari), alternativ hamda mualliflik pedagogik kreativlari** yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda pedagogik kreativlikning turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan asoslari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik kreativlardir. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha.

Empirik - sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu kreativda asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv - atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish kreativi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik - yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi.

Topkirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi bo'lib, optimallashtirilgan (bir necha variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiqini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ - tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inversion - axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ - axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv - axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda

o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inklyuziv - o'qituvchi bilan ta'lim oluvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil

qilish.

Hozirda pedagogik kreativning yuqorida aytilganlardan tashqari mutaxassislar tomonidan tajriba-sinovlar olib borilayotgan boshqa yo'nalishlari ham mavjud.

Ta'lim jarayoniga pedagogik kreativlikni joriy etishning o'rni. Oliy ta'limni isloh qilish bu masalalarga ilmiy asoslangan nuqtai nazardan yondashishga majbur etadi. Har qanday loyihalash, o'qitishning ilmiy asoslangan vositalari bo'lgani holda uning texnologikligi hisoblanmaydi. Loyihalash *metodologik funksiya* bajaradi. U talabning psixik rivojlanish qonuniyatlari, o'quv jarayonining rivojlanish xususiyatlari va pedagogik boshqaruv usullarining tadqiqot vositasi sifatida maydonga chiqadi.

Oliy o'quv yurtida ta'limni *takomillashtirish maqsadida* pedagogik muloqotning yangi shakllari, axborotlarning tarkibiy qismlarini qayta ishlab chiqish, o'quv faoliyatini boshqarishning yangi shakllari talab qilinadi.

Texnologik taraqqiyot bugungi kunda ijtimoiy jarayonlarni kuzatib borishga qodir eng muhim komponentlardan biridir. Pedagogik ta'lim kreativini yaxshilash jamiyat madaniy saviyasini va uning iqtisodiy qudratini shakllantirish shartidir.

O'qitish kreativ ta'limning faoliyatini ta'minlaydi, bilimlarni mehnat jarayoniga tatbiq etishni ta'minlaydi, pedagogning ongliligini qolipga tushiradi, uning jadal harakat qilishiga va hayot yo'liga ta'sir ko'rsatadi.

Kasbiy o'qitish kreativ shaxsni intizom, iroda va ixtisoslikka bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi. Mutaxassisga bo'lgan har tomonlama talabni qanoatlantirishga qaratilgan ta'lim kreativlari pedagog va talabning hamkorligiga tezlikda moslangan psixologik-pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirishga yo'naltiradi.

Mutaxassislarni kasbiy tayyorlash texnologik tamoyili bo'lajak kasbga qaratilgan maqsadlar, mazmun funksiyalari, o'qitish metodlaridir. Shundan kelib chiqqan holda *pedagogik kreativlar* ishlab chiqiladi.

Pedagogik kreativlar ta'riflariga bo'lgan turli yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, haqiqatdan ham o'qitish kreativlari fan va ishlab

chiqarish hamda o'quv-pedagogik jarayon oralig'idan o'rin oladi. Bu kasbiy didaktik tayyorgarlik tizimidagi bilimlarning mustaqil sohasi bo'lib, u o'qitishning didaktika nazariyasi va amaliyoti bilan chambarchas bog'langan. U o'quv faoliyatini boshqarish jarayonini loyihalash va konstruksiyalash funksiyalarini o'zida qamrab oladi.

O'qitish kreativsi tarkibiga o'quv jarayonini boshqarishning aniq usullari, boshqarish va o'qitishning ayni istiqbolli tadbirlari haqidagi ham nazariy, ham amaliy bilimlar kiritiladi. O'quv jarayonining borishi sharoitlariga mos ravishda ularning izchilligi belgilanadi.

O'qitish kreativligi, o'qitish nazariyasi, o'qitish texnikasi. Ular o'quv faoliyatini boshqarish haqidagi pedagogik sohalardir, ular umumlashtirilgan darajasiga ko'ra amalga oshiriladi.

Pedagogik kreativ ta'lim istiqbolining jarayonlashtirilgan aspektidir. ***o'qitish kreativligini belgilash*** – bu kasbiy faoliyat sohasidagi ta'limiy va takomillashish samarasini ta'minlovchi o'quv jarayonini me'yoriy boshqarib turishdir.

Ilmiy adabiyotlarda pedagogik kreativning ***uch aspekti*** to'g'risida fikr yuritiladi:

• ***ilmiy aspektda*** o'qitishning maqsadi, mazmuni va metodlari ilmiy asoslanadi, pedagogik jarayon loyihalashtiriladi.

• ***tavsifiy aspektda*** rejalashtirilgan o'qitish natijalariga erishishning maqsadi, mazmuni, metodlari va vositalarining ishtiroki asosida algoritm jarayoni ishlab chiqiladi.

• ***amaliy aspektda*** pedagogik kreativ jarayoni amalga oshiriladi. Ta'lim amaliyotiga nisbatan pedagogik kreativning ***uch sathi*** belgilanadi:

• ***umumpedagogik*** kreativ yaxlit ta'lim jarayonni ifoda qiladi.

• ***xususiy metodik*** kreativ bir fan doirasidagi o'quv-tarbiya jarayonini amalga oshirish metodlari va vositalaridan iborat bo'ladi.

• ***lokal yoki modul*** kreativ o'quv tarbiya jarayonining maxsus bo'limlariga kreativni tatbiq qilishni ifoda qiladi. Bu kreativ xususiy didaktik va tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga qaratiladi.

Pedagogikada *o'qitish* kreativlari bilan birga ***ta'limiy kreativlar*** ham o'rin olgan. Ta'limiy kreativlar *mazmun-axborot aspekti*ni bildirsa, o'qitish kreativsi

jarayonga aloqador deb hisoblanadi, ya'ni ular orasida hali ham aniq farqlar belgilanmagan.

Pedagogik kreativ talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo'lishi lozim.

Kasbiy ta'lim tizimida o'qitish kreativlari *fundamental va amaliy* bilimlarning o'zlashtirilishini, harakatlarning refleksivligini aks ettiradi va o'z kasbiy faoliyatini shakllantiradi. Pedagogik kreativ o'qituvchi va talaba faoliyati bilan belgilanadi. Faoliyatning bunday turlariga ko'ra **pedagogik kreativning tuzilmasi** aniqlanadi: **konseptual asos, ta'lim jarayoni mazmuni, texnologik jarayondan** iborat bo'ladi.

Har bir pedagogik kreativ muayyan *ilmiy konsepsiyaga* asoslanadi. Pedagogik kreativning ilmiy konsepsiyasi ta'lim maqsadlariga erishishning falsafiy, psixologik, ijtimoiy-pedagogik va didaktik asoslashlarni qamrab oladi. *Texnologik jarayon* o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchi faoliyati, talaba faoliyati, o'quv jarayonini boshqarish usullari, o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi.

Tadqiqotchilar har qanday pedagogik kreativni qanoatlantiradigan **mezonlarni** belgilaydilar:

- **izchillik** pedagogik kreativning mezonni sifatida jarayonning mantiqiyliqi, pedagogik kreativning barcha qismlarining o'zaro bog'likligi, yaxlitligini o'z ichiga oladi.

- pedagogik kreativning mezonlaridan biri **boshqaruvga** asoslanganligidir. U o'quv jarayoni diagnostikasi, uni rejalashtirish va amalga oshirishni loyihalash, undagi o'qitish metodlari va vositalari bilan o'zgartirib turishdan iborat bo'ladi.

- pedagogik kreativning **samaradorlik** mezonni ta'lim jarayonining konkret sharoitlarida olinadigan yuksak natijalarni ko'zda tutadi.

- **qayta tiklash** pedagogik kreativlar mezonlaridan biridir. Unda pedagogik kreativlarni boshqa o'quv yurtlarida qo'llash imkoniyati tushuniladi.

Shunday qilib, oliy va o'rta maxsus maktabda mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi murakkab va doimiy harakatdagi tizimni tashkil etadi. Bu tizimda bo'lg'usi

o'qituvchining texnologik tayyorgarligi alohida o'rin tutadi. U bo'lg'usi pedagogning intellektual rivojlanishi, faol o'qishi, ijodiy shaxsning rivojlanishi, tafakkurning kasbiy yo'nalganligani idrok qilish, o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda tadqiqiy (ilmiy) tamoyillarni amalga oshirish bilan bog'langan. Bo'lg'usi pedagogning texnologik tayyorgarligi oliy o'quv yurtida pedagogik kreativlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Oliy va o'rta maxsus o'quv yurti ta'lim jarayonida **foydalaniladigan va keng tarqalgan** pedagogik kreativ holatlar:

- *muammoli o'qitish;*
- *o'yinli kreativlar;*
- *tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi kreativlar;*
- *o'qitishning tabaqalashtirilgan va individual kreativsi;*
- *programmalashtirilgan o'qitish kreativsi;*
- *kompyuter axborot kreativsi.*

Muammoli o'qitish jarayonida kreativ holatlar:

"Fikrlar hujumi" - bu metoddan maqsad mumkin qadar katta miqdordagi g'oyalarni yig'ish, talabalarni ayni bir xil fikrlash inersiyasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni yechish jarayonida dastlab paydo bo'lgan fikrlarni engishdir, bu metod A.F. Osborn tomonidan tavsiya etilgan. bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi bahs ishtirokchilari ishlab chiqqan g'oyalar tanqidini mutlaq taqiqlash, har qanday luqma va hazil-mutoyibani rag'batlantirishdir, bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi – mashg'ulot rahbariga bog'liq. "Fikrlar hujumi" ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi kerak, mashg'ulotning davomiyligi bir soatgacha.

Yalpi "fikrlar hujumi", bu metod J. Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan, u katta guruhlarda - 20 dan 20 tagacha bo'lgan yangi g'oyalar ishlab chiqish samaradorligini sezilarli darajada oshirishni ta'minlaydi. Barcha ishtirokchilar kichik-kichik 5-6 kishidan iborat guruhlariga bo'linadi va har bir kichik guruh hal qilinadigan ijodiy vazifa va muammo bo'yicha 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda o'zaro "fikrlar hujumi" o'tkazadi. Shundan so'ng har bir kichik guruh vakili o'z guruhlarida ishlab chiqilgan g'oya haqida axborot beradilar va o'qituvchi rahbarligida jamoa bo'lib unga baho beradilar va ulardan eng yaxshilari, betakrorlari tanlab

olinadi.

“Fikrlarning shiddatli hujumi” – destruktiv berilgan baho bilan dialog, bu metod E.A. Aleksandrov tomonidan taklif qilingan, G.YA. Bo’sh tomonidan o’zgartirilib yo’lga qo’yilgan dialogning mohiyati shundaki, kollektiv bo’lib g’oyalar ishlab chiqishda ishtirokchilarning ijodiy imkoniyatlari faollashtiriladi va unga zid g’oyalar qo’yiladi.

Mashg’ulot bosqichma-bosqich quyidagi tarzda o’tkaziladi: 1-bosqich: miqdor va psixologik muloqoti jihatidan maqbul kichik guruhlarini shakllantirish; 2-bosqich: vazifa, muammodan kelib chiqadigan maqsadlarni ifodalash; 3- bosqich: to’g’ridan-to’g’ri “fikrlar hujumi” qoidasiga asosan har bir guruhda g’oyalar ishlab chiqish; 4-bosqich; g’oyalarni tartibga solish va tasniflash; 5-bosqich: g’oyalarni destruktivlash, ya’ni amalga oshishi imkoniyatiga qarab baholash; 6-bosqich: avvalgi bosqichlarda bildirilgan tanqidiy mulohazalarga baho berish.

“Tarmoqlar” - fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya bo’lib, u o’quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o’rganishlariga yordam berib, o’quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog’lagan holda tarmoqlashlariga o’rgatadi.

Bu metod biron mavzuni chuqur o’rganishdan avval o’quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o’tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o’zlashtirish, umumlashtirish hamda o’quvchilarni shu mavzu bo’yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

“Bumerang” – mazkur kreativ bir mashg’ulot davomida o’quv materialini chuqur va yaxlit holatda o’rganish, ijodiy tushunib etish, erkin egallashga yo’naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo’lgan mavzularni o’rganishga yaroqli bo’lib, o’z ichiga og’zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg’ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o’quvchi yoki o’qituvchi rolida chiqishi mumkin. “Bumerang” kreativsi tanqidiy fikrlash, mantiqni shakllantirishga imkoniyat yaratadi; xotirani, g’oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og’zaki shakllarda

bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ta'lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi: jamoa bilan ishlash mahorati; muomalalik; xushfe'llik; ko'nikuvchanlik; o'zga fikriga hurmat; faollik; rahbarlik sifatlarini shakllantirish; ishga ijodiy yondashish; o'z faoliyatining samarali bo'lishiga qiziqish; o'zini xolis baholash.

Asosiy tushunchalar quyidagilar:

• *ochiq savollar* – bu savollar muomala, so'zlashuvni davom ettirishga imkon beradi. Ularga qisqa, bir xil javob berish mumkin emas.

• *yopiq savollar* – bu savollar oldindan “ha” yoki “yo‘q” tipidagi to‘g‘ri, ochiq, javoblarni berishni ko‘zda tutadi.

• *ko'ndalang so'roq* – bir-biriga guruhlab beriluvchi qisqa savollar qatori bo'lib, bu o'ziga xos axborotlar izlash hamda dalillarni, opponentlar pozitsiyasini aniqlash va muayyan qarorlar qabul qilish uchun ajoyib imkoniyatdir.

• ko'ndalang so'roq paytida munozaraga kirishish mumkin emas, bu vaqtda *faqat savollar beriladi*, munozaraga kirishilmaydi.

Kreativ faoliyatining nazariy omillari:

A.I. Prigojin **innovatsiya-kreativ** deganda *muayyan ijtimoiy birlikka – tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir.* Tadqiqotchilar (A.I. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar: *yangilikning individual mikrosathi va alohida-alohida kiritilgan yangiliklarni o'zaro ta'siri mikrosathi.*

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi. **Ikkinchi yondashuvda** alohida-alohida kiritilgan yangiliklarning o'zaro ta'siri,

ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'rnini ikkinchisi egallashdir.

Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar.

Kreativlik termini Angliya-Amerika psixologiyasida 60-

yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- *fikrining ravonligi;*
- *fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olishi;*
- *o'ziga xoslik (originallik);*
- *qiziquvchanlik;*
- *farazlar yaratish qobiliyati;*
- *xayol qila olish, fantastik (fantaziya.)*

M.N.Gnatko kreativlikni kishining ijodiy imkoniyati, sotsial – ijodiy faollikni namoyon qila olish qobiliyati bilan shartlangan kishi individlarining qandaydir maxsus xislati deb qaraydi.

Ijod tushunchasini belgilashda u jarayon – natija tavsifidan, kreativlikni belgilashda esa subyekt – shartlilik tavsifidan foydalanadi.

Ijod mezonlari, uning psixologik mexanizmlari, ijodiy tafakkurning rivojlanish texnikasi V.A.Kan-Kalik, Ya.A.Ponomarev, S.Yu.Stepanov, T.V.Frolov va boshqalarning ishlarida tadqiq etilgan.

D.B. Bogoyavlenskaya ishlarida ijod tahlili birliklari belgilab berilgan. Bunday birlik sifatida muallif intellektual faollikni ko'rsatadi hamda uning uchta bosqichini ajratadi:

• *rag'batlantirishning samarali yoki sustkashlik bosqichi. Shaxsning bu bosqichiga unga tashqaridan berilgan vazifalarni tashabbussiz qabul qilish xarakterlidir;*

• *intellektual faollikning evristik bosqichi. Bu bosqichda o'z faoliyati tarkibi va tuzilmasini tahlil qilish davom etadi, yangilik ochish, oqilona hal qilishga imkoniyat beradigan ayrim vazifalar qiyoslanadi;*

• *intellektual faollikning kreativ bosqichi. Bu bosqichda qo'lga kiritilgan empirik qonunlar kelgusi tadqiqotlar uchun maqsad bo'lib qoladi.*

Rag'batlantiruvchi, samarali va evristik bosqichga qoloq (ekstensiv) aqliy faoliyat, kreativ bosqichga intellektual faoliyat xosdir.

N.M. Gnatko kreativlik mexanizmlarni quyidagi bo'limlarga bo'lib o'rganishni taklif etadi:

- *potensial kreativlik;*

• *faoliyatdagi kreativlik*

Potensial kreativlik N.M Gnatkoning fikricha, muayyan tashqi sharoitlarda faolkreativlikka aylanishga nazariy tayyor shaklda namoyon bo'ladigan individiumning potensial joylashishini anglatuvchi kreativ faoliyatdir. Potensial kreativlik ijodning zaruriy subyektiv shartidir.

Faoliyatdagi kreativlik – faoliyatning biror turida ijodiy faollik ko'rsatuvchining bevosita tayyorgarligini ta'minlaydigan faoliyatining u yoki bu turi tavsifli potensial kreativ individiumning individual tavsiflari aloqalarini yuzaga keltiradi. Faol kreativlik ijodning eng muhim subyektiv shartidir (N.M.Gnatko).

Tadqiqotlar ko'rsatadiki, potensial kreativlik amalga oshirish mumkin bo'lgan kreativlikdir. Uni faoliyatdagi kreativlikka o'tkazish muayyan faoliyat turini tashuvchi (subyekt) tomonidan uning o'zlashtirilishida tub o'zgartirishlar qilish orqali amalga oshadi.

V.A. Slastenin, N.M.Gnatkoning potensial kreativlikni muntazam faoliyatdagi kreativlikka taqlid qilish asosida o'zgartirib borish haqidagi qarashlariga qo'shilgan holda uni to'ldirib, kreativlik taqlid qilish, nusxa olish yo'li bilan rivojlanadi hamda taqlid qilish asosidagi ijod haqiqiy ijodga olib keladi, deb hisoblaydilar.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari. Innovatsionlik pedagogik jarayonni ifodalab, nafaqat uning didaktik

qurilmasiga, balki o'qituvchining ijtimoiy mohiyatli natijalari va ruhiy qiyofasiga ham taalluqlidir.

Innovatsionlik ochiqlikni, boshqalar fikrining tan olinishini bildiradi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilishi dinamikasida amalga oshishini ko'zda tutadi.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart- sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi

kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

Yangilik kiritishning muhim sharti *muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir*.

Muloqotning yangi vaziyati – bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fan, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi.

Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi.

Keyingi sharti – bu o'qituvchining *madaniyat va muloqotga shayligi*.

O'qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usullarini yechishni aniqlashga qaratilganidir.

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasi o'zgarishi innovatsion faoliyat shartlaridan biridir.

Yangi munosabatlar an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyati bu o'qituvchi va talabaning ijoddagi hamkorligidir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

- *kasbiy faoliyatning ongli tahlili;*
- *me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;*
- *kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;*
- *dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;*
- *o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish.* Demak, o'qituvchi

yangi pedagogik kreativlar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o'qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

• ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni kreativsining tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda o'qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;

• ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, kreativlarini qidirishni taqozo qiladi;

• pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining munosabati xarakteri o'zgarishi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviytajribalarda innovatsiyani ijodiyqo'llash imkoniyatlari kiradi.

Yangilik pedagogik yangilik me'yori sifatida o'zidataklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo'llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, subyektiv darajalarini farqlaydilar.

Maqbullik me'yori o'qituvchi va talabning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi.

Natijalilik o'qituvchi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi.

Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o'qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda – sinalgandan va obyektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi.

V.A.Slastenin o'tkazgan tadqiqotlar o'qituvchining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarligini aniqlash imkoniyatlarini beradi. Ular quyidagi tavsiflardan iborat:

• mo'ljallangan yangilikni yalpi va uning alohida bosqichlari

muvaffaqiyatini bashorat qilish;

• kelgusida qayta ishlash maqsadida yangilikning o'zidagi va uni tatbiq qilishdagi kamchiliklarni aniqlash;

• yangilikni boshqa innovatsiyalar bilan qiyoslash, ulardan samaradorlarini tanlab olish, ularning eng ahamiyatli va pishqlik darajasini aniqlash;

• yangilikni tatbiq etishning muvaffaqiyatlilik darajasini tekshirish;

• yangilikni tatbiq etadigan tashkilotning innovatsiya qobiliyatiga baho berish.

O'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi.

Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi. V.A. Slastenin tadqiqotlarida o'qituvchining innovatsion faoliyatga bo'lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari belgilab berilgan. Unga quyidagi xislatlar taalluqli:

• shaxsning ijodiy-motivatsion yo'nalganligi. Bu – qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish; ijodiy yutuqlarga intilish; peshqadamlikka intilish; o'z kamolotiga intilish va boshqalar;

• kreativlik. Bu – xayolot (fantastlik), faraz; qoliplardan holi bo'lish, tavakkal qilish, tanqidiy fikrlash, baho bera olish qobiliyati, o'zicha mushohada yuritish, refleksiya;

• kasbiy faoliyatni baholash. Bu – ijodiy faoliyat metodologiyasini egallash qobiliyati; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash qobiliyati; mualliflik konsepsiyasi faoliyat kreativsini yaratish qobiliyati, ziddiyatni ijodiy bartaraf qilish qobiliyati; ijodiy faoliyatda hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati va boshqalar;

• o'qituvchining individual qobiliyati. Bu – ijodiy faoliyat sur'ati; shaxsning ijodiy faoliyatdagi ish qobiliyati; qat'iyatlik, o'ziga ishonch; mas'uliyatlilik, halollik, haqiqatgo'ylik, o'zini tuta bilish va boshqalar.

Innovatsion faoliyat tadqiqotlari o'qituvchining innovatsion faoliyatga hozirligi me'yorlarini belgilashga imkon berdi (V.A. Slastenin):

- *innovatsion faoliyatga bo'lgan zaruriyatni anglash;*
- *ijodiy faoliyatga jalb qilinishiga shaylik;*
- *shaxsiy maqsadlarni innovatsion faoliyat bilan moslashtirish;*
- *ijodiy muvaffaqiyatsizliklarni yengishga shaylik;*
- *innovatsion faoliyatni ijro etish uchun texnologik shaylik*

darajasi;

- *innovatsion faoliyatning kasbiy mustaqillikka ta'siri;*
- *kasbiy refleksiya bo'lgan qobiliyat.*

Oliy maktabdagi innovatsiya jarayonlari xarakteri kiritilgan yangiliklar xususiyatlari, o'qituvchilarning kasbiy imkoniyatlari, yangilik kiritish tashabbuskorlari va ishtirokchilarining innovatsion faoliyatlari xususiyatlari bilan belgilanadi.

Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri – o'qituvchi shaxsidir. O'qituvchi-novator sermahsul ijodiy shaxs bo'lishi, kreativlikni, keng qamrovli qiziqish va mashg'ullikni, ichki dunyosi boy, pedagogik yangiliklarga o'ch bo'lishi lozim.

O'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

- *yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;*
- *yangicha harakat qila olishga o'rgatish.*

Innovatsion faoliyatni tashkil etishda talabalarning o'quv-bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega.

Innovatsiya jarayonlari, ularning funksiyalari, rivojlanish qonuniyatlari, mexanizmlari va uni amalga oshirish kreativlari, boshqarish tamoyillarining pedagogik asoslarini o'rganish oliy maktab o'quv jarayonini zamonaviy pedagogika hamda psixologiya fanlari yutuqlari asosida jahon standartlari darajasida tashkil etish imkonini beradi.

Nazorat savollari:

1. Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi qanday ahamiyatga ega?
2. O'quv topshiriqlarining qanday turlari mavjud?
3. O'quv mashg'ulotlar uchun topshiriqlarni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratiladi?
4. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash qanday didaktik ahamiyatga ega?
5. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-

sinov- topshiriqlarini tayyorlashda qanday talablar inobatga olinadi?

6. Talabalarning o'quv faolligini oshirishda keys va darajali testlar to'plamini shakllantirishning ahamiyati qanday?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения: http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.

2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

3. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.

4. Савелина М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов / Учеб.-мет.пособие.– Ижевск:ФГБОУВПО "Удмуртский университет", 2013. – С. 9.

5. Сборник кейсов для по дисциплинам гуманитарного и социально-экономического цикла/ Учебн. мет. пособие. – СПб.: Изд-о Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2015. – С. 3.

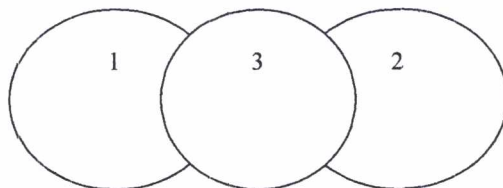
5-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH SHAKLLARI (amaliy mashg'ulot)

Kreativ pedagogika fanini o'qitish shakllari mavzusida intellekt karta tuzish. O'quv fani bo'yicha aniq mavzularda krossvord, skanvord va boshqa boshqotirmalarni tayyorlash.

Interfaol metodlardan foydalanish. Mashg'ulotlarda interfaol metod (strategiya, grafik organayzer)lar bilan ishlash talabalar tomonidan o'quv axborotlarini tizimli, yaxlit holda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Qolaversa, interfaol metodlar yordamida talabalar o'quv axborotlari bilan ishlashda bilimlarni tahlil qilish, sintezlash, muhim tushunchalarni tizimlashtirish, obyekt, jarayon, faoliyat, voqea, hodisalarning umumiy mohiyatini aniq ifodalash kabi ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Quyida pedagogik turkum fanlarini o'qitish hamda talabalar, OTM pedagoglarini qayta tayyorlash va ularning malakalarini oshirish kurslari tinglovchilarida kreativlik sifatleri, ijodiy-kasbiy faoliyat malakalarini shakllantirishda interfaol metodlardan foydalanishga oid misollar keltiriladi. **"Venn diagrammasi" grafik organayzeri (GO)** talabalarda mavzuga tahliliy yondashish, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarini shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi.

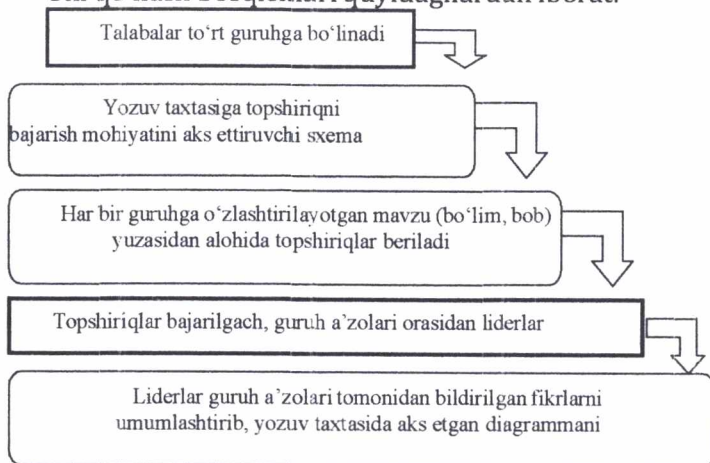
Yozuv taxtasi o'zaro teng to'rt bo'lakka ajratiladi va har bir bo'lakka quyidagi sxema chiziladi:

GO talabalar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy

bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada samaralidir.

Uni qo'llash bosqichlari quyidagilardan iborat:

GOni qo'llash jarayonida har bir guruh muayyan mavzuga oid topshiriqlarni bajaradi. Talabalar e'tiboriga quyidagi jadvalni taqdim etish mumkin:

Guruhlar	Diagrammaning tartib raqami	Topshiriqlar mazmuni
1-guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	
2-guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	
3-guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	
4-guruh	1-diagramma	
	2-diagramma	
	3-diagramma	

6-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA METOD VA VOSITALAR (*ma'ruza*)

Reja:

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlari.
2. Kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlarining o'ziga xos xususiyatlari.
3. Kreativ pedagogika fanini o'qitish vositalari va ularning tasnifi.

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlari. Kreativ ta'lim usullari. Ingliz adabiyotida "ijodkorlik" atamasi yangi narsa yaratish bilan bevosita bog'liq bo'lgan hamma narsani anglatadi; bunday yaratish jarayoni; ushbu jarayonning mahsuloti; uning mavzusi; kreativ jarayon qanday sharoitlarda; uni keltirib chiqaruvchi omillar va boshqalar. "Kreativlik", "ijodkorlik" bilan sinonimik tushuncha sifatida talqin qilinadi.

Ijodkorlik – (lot. Creatio - yaratish) ijodiy, innovatsion faoliyat; "shaxsning tubdan yangi g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati bilan tavsiflangan va mustaqil omil sifatida iqtidorlilik tarkibiga kiritilgan kreativ qobiliyatlarni" bildiradigan eng yangi atama (P. Torrens bo'yicha).

F.Barron va D.Xarringtonlar 1970-1980-yillarda ijodkorlik sohasidagi tadqiqotlar natijalarini jamlab, ijodkorlik haqidagi ma'lumotlarni quyidagi umumlashtirishni amalga oshirdilar:

1. Ijodkorlik – yangi yondashuvlar va mahsulotlarga bo'lgan ehtiyojga moslasha olish qobiliyati.

2. Yangi kreativ mahsulotning yaratilishi ko'p jihatdan ijodkorning shaxsiyati va uning ichki motivatsiyasining kuchiga bog'liq.

3. Shaxsning, kreativ jarayonning, mahsulotning o'ziga xosligi ularning o'ziga xosligi, asosiligi, topshiriqning adekvatligi va muvofiqligi (estetik, ekologik, shakl optimalligi, hozirgi vaqtda to'g'riligi va o'ziga xosligi).

4. Kreativ mahsulotlar tabiatan juda xilma-xil bo'lishi mumkin: matematikada muammoning yangi yechimi, kimyoviy

jarayonning ochilishi, musiqa, rasm yoki she'r yaratish, yangi falsafiy yoki diniy tizim, huquqshunoslikdagi yangiliklar, ijtimoiy muammolarni yangicha hal etish va boshqalar.

Kreativ usullar talabalarning o'zlarining professional mahsulotlarini yaratishga qaratilgan.

Kreativ o'qitish usullarining tasnifi:

1) **intuitiv** ("aqliy hujum", empatiya, ixtiro) – mantiqsiz harakatlarga, o'qituvchilarning intuitsiyasiga asoslangan;

2) **algoritmik retseptlar va ko'rsatmalar**

(Sinektika usullari, "morfologik tahlil") – o'qituvchilar tomonidan o'quv mahsulotlarini yaratish uchun mantiqiy yordamni qurish; 3) **evristik** – o'qituvchilarga muammolarni hal qilishda yordam berish, ularning mumkin bo'lgan to'g'ri yechimlariga "ishora qilish" va bunday yechimlar variantlarini qisqartirish.

Ixtiro qilish usuli – o'qituvchilarning ma'lum aqliy harakatlarining natijalariga ko'ra ilgari noma'lum bo'lgan mahsulotni yaratish usuli. Usul quyidagi texnikalar yordamida amalga oshiriladi: a) yangi obyekt yaratish uchun bir obyekt sifatini boshqasining sifati bilan almashtirish; b) obyekt xususiyatlarini boshqa muhitda izlash; v) o'rganilayotgan elementning o'zgarishi va bu o'zgarish natijasida olingan yangi obyekt xususiyatlarining tavsifi.

"Agar ..." usuli. Talabalarga, masalan, boshqa kasbiy vazifani bajarsa, nima sodir bo'lishini tavsiflash va rasm chizish tavsiya etiladi.

Giperbolizatsiya usuli. Bilish obyekti, uning alohida qismlari yoki sifatlari ortib bormoqda, yoki kamaymoqda: huquqiy ta'limda hali mavjud bo'lmagan yangilik ixtiro qilinadi.

Aglutinatsiya usuli. Talabalarga obyektning haqiqatga mos kelmaydigan fazilatlarini, xususiyatlarini, qismlarini birlashtirish va ularni tasvirlash taklif etiladi.

"Aqliy hujum" usuli – bu kreativ muammolarni guruhda hal qilish usuli yoki kommunikativ hujum usuli (A. Osborn, AQSh, 1937). Usulning asosiy vazifasi munozara ishtirokchilarini fikrlash inersiyasidan va stereotiplardan ozod qilish uchun juda ko'p g'oyalarni to'plashdir. Usulning xarakterli xususiyatlari

quyidagilardir: ishtirokchilarning kreativ fikrini faollashtirishga e'tibor berish; shaxsning tanqidiyligi va o'zini o'zi tanqid qilishni kamaytiradigan vositalardan foydalanish (to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma va / yoki hamdardlikni, o'zaro yordam va ma'qullashni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish), buning natijasida uning o'ziga ishonchi oshadi; maxsus tanlangan shaxslar guruhida ("g'oya generatorlari") erkin, cheksiz g'oyalarni yaratish asosida faoliyat yuritish bu – shaxsning intellektual qobiliyatlarini zaiflashtirish orqali ozod qilish sharoitida uning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy yo'li. Psixologik to'siqlar; shaxsning o'zini o'zi tanqid qilish darajasini pasaytirish va asl g'oyalarni xavfli deb, ong ostiga o'tkazishning oldini olish; yangi g'oyalar paydo bo'lishi uchun sharoit yaratish; psixologik xavfsizlik hissini targ'ib qilish.

Sinektika usuli – bu turli xil elementlarning kombinatsiyasi orqali o'quvchilarning tasavvurini rag'batlantirish usuli (J.Gordon, AQSh, 1952), "aqliy hujum" usuliga asoslangan, har xil turdagi analogiyalar (og'zaki, majoziy, shaxsiy), inversiya, assotsiatsiya va boshqalar. Usulning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: muammoni hal qilishda turli soha mutaxassislarini jalb qilish orqali tor imkoniyatlardan tashqariga chiqish (sinektika guruhi) harakat maydonini kengaytirish, kutilmagan fikrlar, g'ayrioddiy analogiyalar to'qnashuvi tufayli muammoni hal qilishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqish (to'g'ridan-to'g'ri, subyektiv, ramziy, fantastik) tafakkurni rivojlantiradi; shaxsning meditatsiyasini oshirish, obyektga imkon qadar ko'proq e'tibor berishga yordam beradi, intuitiv jarayonni faollashtirish uchun maqbul sharoitlarni yaratadi. Birinchidan, muammoning umumiy belgilari muhokama qilinadi, birinchi yechimlar ilgari suriladi va bartaraf etiladi, analogiyalar yaratiladi va ishlab chiqiladi, muammoni tushunish uchun analogiyalardan foydalaniladi, muqobil variantlar tanlanadi, yangi analogiyalar izlanadi. Shundan so'ng ular muammoga qaytadilar. Sinektika usulini qo'llashda natijalarga qaramaslik tavsiya etiladi, chunki fikrning so'zlashuvi uning rivojlanishini sekinlashtiradi.

Tizimli tahlil tamoyiliga asoslangan "morfologik tahlil" usuli (ko'p o'lchovli matritsalar usuli) (F. Zwickli, Shveysariya, 1942).

Yangi g'oyani ishlab chiqish jarayonida talabalar ushbu g'oya yoki vazifaning xususiyatlarining to'liq ro'yxatini (xususiyatlar, jarayonlar, parametrlar, mezonlar va boshqalar) ochib beradigan matritsani tuzishlari kerak. Kompilyatsiya qilish orqali yangi, kutilmagan va o'ziga xos g'oyalarni topish jarayoni mavjud

Tashkiliy faoliyat usullari, tartibga solish turi bir nechta guruhlar shaklida taqdim etiladi.

Talabalarning maqsad qo'yish usullari: o'qituvchi taklif qilgan to'plamdan o'quvchilarning maqsadlarni tanlashi; bolalar tomonidan tuzilgan maqsadlarni keyinchalik batafsil tavsiflash bilan tasniflash; talabalarning maqsadlarini ularga erishishning realligi uchun muhokama qilish; talabalar tomonidan oldindan belgilangan algoritmlardan foydalangan holda maqsadlarni loyihalash; talabalar tomonidan ta'lim maqsadlari va vazifalarining o'z taksonomiyalarini tuzish; fikrlash natijalari asosida maqsadlarni shakllantirish; individual va jamoaviy maqsadlarning nisbati, o'quvchi, o'qituvchi, maktab maqsadlari; maktabda qadriyat normalari va qoidalarini ishlab chiqish.

Talabalarni rejalashtirish usullari. Maktab o'quvchilari o'zlarining ta'lim faoliyatini ma'lum bir davrga (dars, kun, hafta) yoki mavzu, bo'lim, kreativ ish bo'yicha rejalashtirish taklif etiladi. Reja og'zaki yoki yozma, oddiy yoki murakkab bo'lishi mumkin, asosiysi, u o'z maqsadiga erishish uchun talabning asosiy bosqichlari va faoliyatini ko'rsatadi. Ish jarayonida reja o'zgartirilishi yoki to'ldirilishi mumkin, talaba o'zgarishlarni tuzatadi, ularning sabablarini aniqlaydi va ish oxirida rejalashtirishni aks ettiradi.

Talabalar uchun ta'lim dasturlarini yaratish usullari. Individual ta'lim dasturlarini yaratish talabalardan bir qator usullarni o'zlashtirishni talab qiladi: o'z o'rganish mavzusini semantik ko'rish; faoliyatning asosiy maqsadlari va yo'nalishlarini belgilash; o'rganiladigan masalalar va mavzularni tanlash; turli masalalar va mavzularda o'z taqdirini o'zi belgilash usuli; rejalashtirish usuli; o'z maqsadlariga erishish shartlarini aniqlash usuli; adekvat o'z-o'zini baholash va aks ettirish usuli.

Qoidalarni ishlab chiqish usullari. Talabalar tomonidan individual va jamoaviy faoliyat normalarini ishlab chiqish evristik

jarayon bo'lib, u faoliyatni aks ettirish, uning elementlarini aniqlash, faoliyat subyektlari va ularning funksional huquqlarini belgilash, tashkiliy va tematik asoslarni belgilash, qoidalar va qonunlarni shakllantirish usullaridan foydalanishni talab qiladi.

Qoida yaratish jarayonida uslubiy, pedagogik, refleksiv qobiliyatlarni rivojlantiruvchi topshiriqlarga misollar: "So'zni qanday talaffuz qilish kerak", "So'zni qanday o'rganish kerak", "Muammoni qanday hal qilish kerak", "Qanday kuzatish kerak" ko'rsatmalarini tuzing. Hodisa", "Qanday musiqa tinglash kerak" va boshqalar.

Ta'limni o'z-o'zini tashkil etish usullari: darslik, asosiy manbalar, qurilmalar, real obyektlar bilan ishlash; masalalarni yechish, mashqlar bajarish; modellar, hunarmandchilik; kreativ izlanishlar va boshqalar. Shaxsiy ta'lim dasturlarini amalga oshirishda o'quvchilarning o'zini o'zi tashkil etish usullari ham ahamiyatli bo'lib bormoqda: dasturlarni ishlab chiqish usullari, ularni boshqa dasturlar (o'qituvchilar, talabalar) bilan muvofiqlashtirish va tuzatish, natijalarni baholash usullari va boshqalar.

O'zaro ta'lim usullari. Talabalar juftlik, guruhlar yoki jamoaviy darslarda butun sinf bilan birgalikda o'zlariga mavjud bo'lgan pedagogik usullarni qo'llagan holda o'qituvchining funksiyalarini bajaradilar.

Ko'rib chiqish usuli. Do'stning o'quv mahsulotiga, uning og'zaki javobiga, darslik materialiga, tomosha qilingan videoga tanqidiy qarash, ularning mazmunini tahlil qilish, asosiy fikrlarni ajratib ko'rsatish – o'quvchilarning o'zini o'zi belgilashi uchun zarur shart-sharoitlar. Ko'rib chiqish usulini mashg'ulotlarga joriy etishdan oldin tayyorgarlik ishlari olib boriladi. Birinchi sharhlar maxsus mos yozuvlar sxemalari yordamida tuzilgan. Talabalarning baholashlari va mulohazalari rag'batlantiriladi, sharhlarga ijobiy munosabat o'rnatiladi.

Nazorat usullari. O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim ta'lim faoliyati baholash mezonlarini o'zgartiradi. Tashxis qilinadi va baholanadi, birinchi navbatda, o'quvchining o'sishi, uning ichki fazilatlarini. Shaxsiy fazilatlarining o'zgarishi – bilim, ko'nikma, malakalar – o'quvchi tomonidan yaratilgan ta'lim mahsulotlarini

tahlil qilish orqali tashxis qilinadi. Masalan, o'quvchi chizgan dunyo rasmiga ma'lum elementlar qo'shilsa, uning dunyo haqidagi tasviri, u haqidagi bilimlari mutanosib ravishda o'zgarib, aktuallashtirilgan bo'ladi.

Refleksiya usullari. Ta'limning tarbiyaviy natijasi faqat talaba tomonidan amalga oshiriladigan narsadir. Agar talaba nima qilganini va nimani o'rganganini tushunmasa, o'z faoliyatining usullarini, paydo bo'lgan muammolarni, ularni hal qilish yo'llarini va olingan natijalarni tushunarli shakllantira olmasa, uning ta'lim natijasi yashirin shaklda bo'ladi. Bu undan keyingi ta'lim uchun foydalanishga ruxsat bermaydi.

O'z-o'zini baholash usullari. Talabaning o'zini o'zi baholashi yakuniy fikrlashdan kelib chiqadi va ta'lim siklini yakunlaydi. O'z-o'zini baholash sifat va miqdoriy xarakterga ega: sifat ko'rsatkichlari talabaning ta'lim dasturi asosida shakllantiriladi yoki o'qituvchi tomonidan belgilanadi; miqdoriy jihatdan.

2. **Kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlarining o'ziga xos xususiyatlari.** "Kreativ faoliyatni o'rgatish metodikasi" tushunchasining mohiyati va mazmuni. Buyuk Britaniyada kreativ faoliyatni o'qitishning asosiy shartlaridan biri bu maxsus (ijodiy) o'qitish usullaridan foydalanishdir. Chet elda ushbu konsepsiyaning mohiyatini aniqlash uchun mahalliy o'qituvchilar tajribasiga murojaat qilaylik.

Mahalliy pedagogikada kreativ faoliyat bilan bog'liq bo'lgan o'qitish usullarining aniq ta'rifi va farqlanishi mavjud. O'quv jarayonining yetakchi tadqiqotchilari (V.I.Zagvyazinskiy, I.Ya.Lerner, M.I.Maxmutov, M.N.Skatkin va boshqalar) tasniflarida o'qitishning evristik, muammoli va tadqiqot usullari qayd etilgan. Ushbu tadqiqot kreativ faoliyatga o'rgatish metodlarini o'rganish muammosiga asoslanganligi sababli, bizning fikrimizcha, mahalliy ta'lim nazariyasida ham shunga o'xshash usullarni aniqlash kerak.

Evristik ta'lim usullari deb ataladigan narsa o'z ildizlarini Sokratik dialog usulidan oladi, bu o'qituvchi tomonidan talabalarga beriladigan bir qator yetakchi savollardan iborat [47, p. 787] va rasmiy (to'g'ridan-to'g'ri) usullarga qarshi bo'lib, nostandart muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishga asoslangan [47, p. 786].

Rus pedagogikasida V.I. Andreyev, evristik yoki tadqiqot usuli haqida birinchi eslatma A.Ya. Gerda botanika va zoologiyani o'rganish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqayotib, muallif talabalarga ularning qiziqishini uyg'otish va talabalarning o'quv va ilmiy faoliyatini o'qituvchi uchun zarur bo'lgan yo'nalishga yo'naltirish uchun mo'ljallangan bir qator muammoli masalalarni taklif qildi [2, p. 30-31].

Evristik usullarni shakllantirishning keyingi bosqichi XX asrning 20-30-yillari bo'lib, V.I. Andreyev tomonidan tadqiqot usulini ishlab chiqishga katta ahamiyat berildi. V.I. Andreyev, 20-asr o'rtalari asarlarida tadqiqot usuli suhbatning evristik usulining mantiqiy davomi ekanligi va evristik usulni qo'llashda o'qituvchi tomonidan qo'yilgan savollar seriyasining qat'iyiligi tufayli fikr yuritiladi. Evristik metod, talabani tashabbusi va uning tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish ko'pincha istisno qilinadi. Tadqiqot uslubini sharhlashda o'qituvchilar maqsad va vazifalarni belgilash, tadqiqot faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish jarayonida o'qituvchi yoki talabani yetakchi roli muammosiga e'tibor berildi.

V.F. Natali tadqiqot usulini muhokama qilar ekan, o'qituvchi yoki talabani o'qituvchi bilan birgalikda topshiriq qo'yishi tadqiqot usulining mohiyatiga zid emasligini yozgan va buni hatto olimlar ham o'z muammolarini hal qilish usullarini qarzga olishlari mumkinligi bilan isbotlagan va talabalar har doim ham o'z-o'zidan texnika va manipulyatsiyani kashf eta olmaydi. P.P. Blonskiyning so'zlariga ko'ra, talabani asta-sekin pastga tushirish, unga ilmiy ish usullarini o'rgatish kerak [2, p. 36] Vsesvyatskiy va A.P. Pinkevich o'qituvchi faqat talaba shug'ullanishi kerak bo'lgan maqsadni belgilashda ozgina yordam berishi mumkinligiga ishonadi. Shuningdek, o'qituvchilar o'rtasida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rejalashtirish masalasida kelishmovchiliklar yuzaga keldi. Ulardan ba'zilari rejalashtirish tadqiqot faoliyatining asosiy elementlaridan biri bo'lib, uni talaba amalga oshirishi kerak, deb hisoblagan bo'lsa, boshqalari bu bosqichda o'quvchilarning mustaqilligi shartli, ya'ni o'qituvchi tomonidan boshqariladi, deb hisoblagan. Biroq, 20-asrning o'rtalaridagi ishlarda talabaga yordam darajasi muammosi, bu yordamning tabiati va kreativ faoliyat erkinligini berish

shartlari ko'rib chiqilmagan. 36-37].

XX asrning o'rtalarida muammo bo'yicha bir necha qator savollardan iborat evristik suhbat usuli mashhur bo'ldi. Birinchi turkum talabalar tomonidan muammoni mustaqil ravishda shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u tabiiy ravishda qarama-qarshilik, ya'ni qiyinchilik deb ataladigan narsa bilan to'qnashuv natijasida paydo bo'ladi. O'qituvchining vazifasi yaxshi berilgan savollar orqali o'quvchilarning kreativ fikrini uyg'otishdir. Ikkinchi seriyada reja tuziladi va unga hamroh bo'lgan shartlar hisobga olinadi. Uchinchi qatorda rejani amalga oshirish, to'rtinchisida talabalar tomonidan xulosalar tuzish va olingan natijalarni tegishli adabiyotlarda qayd etilgan ma'lumotlar bilan taqqoslash amalga oshiriladi. Beshinchi savollar seriyasi natijani texnik qo'llash imkoniyatlarini aniqlash uchun mo'ljallangan. Andreyev o'quv muammolarini induktiv usullar bilan tashkil etishni cheklashni, shuningdek, usulni faqat qobiliyatli talabalarga yo'naltirishni ko'rib chiqadi, chunki muallifning fikriga ko'ra, qobiliyatsiz talabalar uchun bilim faoliyatini rag'batlantirish va yo'naltirish yetarli emas. p. 40-42]. O'qitish metodikasini rivojlantirishga 20-asrning ikkinchi yarmi o'qituvchilari I.Ya.ning fundamental tadqiqotlari katta hissa qo'shdi. Lerner, M.I.Maxmutov, M.N. Skatkina va boshqalar o'qituvchilar o'quvchilarning mustaqilligini oshirish miqyosida muammoli metoddan keyin o'qitishning evristik usulini keyingi bosqichga qo'yadilar. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, metod o'qituvchi tomonidan muammoni taklif qilish va uning yechimini talabalarga taqdim etishdan iborat bo'lib, o'qitishning tadqiqot usulidan oldin ular uchun yangi va dolzarb muammolarni hal qilish uchun talabalarning mustaqil kreativ faoliyatini tashkil etishga qaratilgan. I.Ya.ga ko'ra evristik usulning mohiyati, Lerner va M.N. Skatkin o'quvchilarni muammoli muammolarni o'qituvchining faol yordamisiz hal qilish imkonini beradigan mustaqillik darajasiga bosqichma-bosqich olib borish, ularni mustaqil ravishda savol berishga, farazlarni ilgari surishga va harakatlarni rejalashtirishga o'rgatishdir. Evristik usullarni o'zlashtirishning uchta darajasi mavjud:

- 1) muammoni ko'rish va tadqiqot rejasini tuzishni o'rganish;
- 2) muammoni yechishni osonlashtiradigan murakkabroq

masalani oddiylar qatoriga ajratishni o'rganish;

• 3) mavjud bilimlarni qo'llash bilan bir qatorda kichik qidiruv ishini amalga oshirishni nazarda tutuvchi muammoning yechim ini bosqichma-bosqich qurish [42, b. 197-207].

M.I. Maxmutov evristik va tadqiqot usullari o'rtasidagi farqni ikkinchisining amaliy mohiyatida ko'radi. Evristik usul mustaqil uchun muammoli mantiqiy vazifalar bilan tavsiflanadi talabalar tomonidan yoki o'qituvchi nazorati ostida amalga oshiriladigan qarorlar [26, p. 42].

Rus olimlari tadqiqotlariga tayanadigan polshalik psixolog va pedagog V.Okonning fikricha, evristik ta'lim gipoteza topishga qaratilgan, ammo yechim topish yo'nalishini tanlash erkinligi mavjud, uning darajasi muammoning turiga bog'liq. [30, b. 231].

O'qitish usullari haqida gapirganda, M.I. Maxmutov tafakkurning bir qancha umumiy usullarini ajratib ko'rsatadi, ular didaktik usullarni qurish uchun asos bo'ladi. Yarim evristik usul muammoning kafolatlangan yechimi bilan tavsiflanadi, lekin yechimning bir xilligi va to'g'riligini ta'minlamaydi, evristik usul esa harakatlarning noma'lum algoritmi tufayli yechimning o'zini kafolatlamaydi. Evristik masalalar doimo muammoni o'z ichiga oladi va uni hal qilish yo'li oldindan noma'lum va evristik retseptlar yordamida qidirishni talab qiladi. Shunday qilib, evristik usul o'qituvchi tomonidan faktik materiallarni mustaqil tahlil qilish va faoliyat tushunchalari va usullarini ochish uchun talabalar faoliyatini tashkil etishdan iborat bo'lib, o'qituvchi rahbarligida talabalar tomonidan amalga oshiriladigan yangisini ochish orqali amalga oshiriladi va tadqiqot usulidan ikkinchisining muammoliligining yuqori darajasi va eng muhimi, muammoni hal qilishda talabalarning mustaqilligi bilan farqlanadi [25, b. 33, 143-144].

V. I. Andreyev evristik usullarni kreativ muammolarni hal qilishda talaba faoliyatining intuitiv protseduralarini ishlab chiqish uchun pedagogik boshqaruv va shaxsiy o'zini o'zi boshqarish qonunlari va tamoyillarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan o'qituvchi va talaba faoliyatining evristik qoidalar tizimi sifatida belgilaydi. [49, b. 329]. E.E. Mulyukovanning ta'kidlashicha, o'quvchilar faoliyati uchun intuitiv protseduralarni ishlab chiqish

natijasi ularning kreativ intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish bo'ladi [28, p. 44].

70-yillarda politexnika yo'nalishidagi o'rta o'quv yurtlari psixologi G.Ya. tomonidan ishlab chiqilgan ixtiro nazariyasi bo'yicha bir qancha ishlar chop etildi. 1990-yillarda o'rta maktabga evristik ta'lim tushunchasi kirib keldi. Xutorskiyning evristikasi o'rganishning alohida qatlamiga - evristik ta'limga aylandi. Muammoli va evristik ta'limning asosiy farqi kognitiv faoliyatning tabiatidadir. Muammoli ta'limda natija o'qituvchiga ma'lum bo'lgan muammoli vaziyatlarni tashkil qilish yo'li bilan to'plangan bilimlarni o'quvchilarga berish maqsad qilib qo'yiladi, evristik ta'limda esa o'quvchilar shaxsiy tajriba hosil qiladilar. Evristik ta'limda o'quv faoliyatining natijasi oldindan noma'lum, o'quvchilar nafaqat materialni o'zlashtiradilar, balki o'zlarining ta'lim mazmunini yaratadilar, bilimning nazariy elementlarini va bilimlarni nazorat qilish va baholash usullarini quradilar [49, b. 40-41].

Evristik ta'lim haqida gapirganda, A.V.Xutorskoy evristik ta'lim usullarini taklif qiladi, ularni uchta guruhga ajratadi: kognitiv usullar (o'quvchiga muammoning mohiyatini aniqlashga yordam berish uchun mo'ljallangan); tashkiliy faoliyat usullari (kreativ faoliyatni tashkil etish va nazorat qilish bilan bog'liq); va kreativ usullar (bevosita kreativ faoliyatga yo'naltirilgan, ya'ni yangi mahsulot yaratishga qaratilgan faoliyat) [28, b. 45-50]. O'qitishning kreativ usullariga A.V. Xutorskoy evristik suhbat usuli, aqliy hujum usuli, inversiya usuli, siiktika usuli, "agar" usuli, giperbolizatsiya usuli, aglutinatsiya usuli va ixtiro usulini anglatadi. Bu usullarning barchasi muammoni shakllantirish va uning ustida ishlash va bu ish natijasida yangi mahsulot yoki g'oyaning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bizning fikrimizcha, kreativ usullarning alohida guruhga bo'linishi o'zini oqlaydi, ammo shu bilan birga, kreativ faoliyatni o'qitish kontseptsiyasini qabul qilgan xorijiy pedagogika tendentsiyalari yetarli darajada o'rganilmaganligi sababli taklif qilingan usullarning kamligini ta'kidlash kerak. Davlat darajasida va ushbu konsepsiya doirasida ishlash uchun ko'proq imkoniyatlarni taklif qiladi.

Yuqoridagilarni hisobga olib, "evristik ta'lim usuli" va "evristik

ta'lim usuli" atamalarining farqiga aniqlik kiritish zarurligini qayd etamiz. Evristik ta'lim bu – maxsus o'qitish usullarini qo'llash orqali o'quvchilar tomonidan shaxsiy tajriba va bilim olishga qaratilgan o'quv jarayonining maxsus tashkil etilishi hisoblanadi. Evristik ta'lim usullari muammoni qo'yish, muammoning yechimini topish bo'yicha ishlarni tashkil etish, yangi mahsulot yoki g'oya yaratish jarayoni bilan bog'liq. O'qitishning evristik usuli bu – metod, uning jarayonida talaba mustaqil (yoki qisman o'qituvchining rahbarligi ostida) muammoni aniqlash va muammoning yechimini topish ustida ishlashdan iborat bo'lgan kreativ faoliyatni amalga oshiradi. Shunday qilib, "evristik o'rganish usuli" va "evristik o'rganish usuli" faqat ikkinchisi evristik ta'limning tarkibiy qismi ekanligi bilan farq qiladi, birinchisi esa mustaqil harakat qila oladi.

Mahalliy pedagogikada qabul qilingan evristik faoliyat bilan bog'liq o'qitish usullarining xususiyatlarini ko'rib chiqib, 1-bobda o'tkazgan tadqiqotimizni hisobga olgan holda, shuni ta'kidlaymizki, mahalliy pedagogikada asosiy e'tibor talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qaratiladi va muammolarning yechimini topish ustida ishlanadi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, evristik faoliyat kreativ faoliyatning tarkibiy elementlaridan biri bo'lib, muammoli vazifaning yechim ini topish jarayoni bilan bog'liq bo'lsa, kreativ faoliyat esa prinsipial jihatdan yangi mahsulot yoki g'oyani yaratishga qaratilgan. Mahalliy pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, hozirgi vaqtda rus pedagogikasida kreativ faoliyat bilan bog'liq usullar muammoli muammolarni hal qilishga qaratilgan evristik usul bo'lib, o'qituvchi rahbarligida talabalar tomonidan amalga oshiriladi va o'quvchilarni mustaqil kreativ faoliyatga olib boradi. O'qituvchining ishtiroki va o'qitishning tadqiqot usuli bu evristik usuldan talabalarning katta darajadagi mustaqilligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, ta'limning tadqiqot usuli va amaliy faoliyat bilan evristik usulning nazariy tabiati o'rtasidagi bog'liqlik, asosan, muayyan muammoni hal qilish bo'yicha fikrlash va mantiqiy fikrlash va bu yechimni amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini ta'kidlash kerak. Shuningdek, rus o'qituvchilarining fikriga ko'ra, evristik usulning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, o'quvchilarga fikr yuritish uchun taqdim etilgan muammo ma'lum bir qat'iy yechimga ega bo'lishi

mumkin, ammo ular o'z ishi tugaguniga qadar talabalarga oshkor etilmaydi.

O'qitish usullarining xorijiy tasnifini tahlil qilish Britaniya pedagogikasida talabalarning kreativ faoliyati bilan bog'liq bo'lgan o'qitish usulini bildiruvchi yagona atama yo'qligini ko'rsatdi. Buyuk Britaniyada kreativ faoliyatni o'qitish bo'yicha ko'plab pedagogik tadqiqotlar va adabiyotlar mavjudligini va kreativ faoliyatni o'qitish usullarini eslatib o'tishni hisobga olgan holda, shuningdek, biz tomonidan xususan, evristik va kreativ faoliyat tushunchalari o'rtasida farq borligi, shuningdek, A.V.Xutorskoy ning fundamental tadqiqotlari natijalari. A.V.Xutorskoy evristik ta'lim va o'qitishning evristik usullariga bag'ishlangan bo'lib, biz o'qitish usullarini nomlashni o'rinli deb hisoblaymiz, ular yordamida kreativ faoliyat amalga oshiriladi, ya'ni ilgari bo'lmagan yangi mahsulot yoki g'oyani ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat. Umuman mavjud yoki shaxs uchun yangi, tadqiqot, mahsulot yoki g'oya va muammoli, kreativ vazifalar ustida ishlash orqali amalga oshiriladi. E'tibor bering, kreativ usullar evristik usullarning bir turi bo'lib, ulardan ma'lum bir yangi mahsulot yoki g'oyani yaratishga qaratilganligi bilan farqlanadi.

Kreativ faoliyatni o'rgatish usullarining muhim xususiyatlarini aniqlash uchun kreativ faoliyatni batafsil ko'rib chiqamiz va uning bosqichlarini aniqlaymiz.

K.Dunkerning fikricha, fikrlash jarayoni ma'lumotlar va maqsad o'rtasidagi ziddiyatni hal qilishdir. Ushbu rezolyutsiyaga bitta texnika bilan erishib bo'lmaydi, lekin evristika tomonidan boshqariladigan bir qator ketma-ket o'zgarishlar orqali amalga oshiriladi: ma'lumotlarga asoslangan taxminlardan foydalanish; turli variantlarni tekshirish orqali xatolardan saboq olish; xotirada javoblarni faollashtirish orqali qisman analogiyalardan foydalanish; vaziyat va maqsad o'rtasidagi ziddiyatni tahlil qilish; materialni tahlil qilish; maqsadga erishish yo'lidagi talablarni tahlil qilish; turli jihatlarni ko'rib chiqing, mahkamlashdan qoching; asosiy tamoyilni yaxshiroq idrok etish uchun maxsus shart-sharoitlar yaratish; old shartlarni tahlil qilish. K.Dunkerga ko'ra mavjud materialning asosiy xususiyati uning funkcionalligi, ya'ni maqsadga erishish uchun qanday foydalanish mumkinligidir [88, p.

13-14]. G.Wollas vazifa haqida fikr yuritish jarayonini: tayyorgarlik; inkubatsiya davri (kutish); tushuncha; tekshirish [88, p. o'n to'rt]. Puankare uzoq ongsiz ishning natijasidir [86, p. 70]. Yoritish muammo haqida noto'g'ri g'oyaning susayishi yoki inkubatsiya deb ataladigan narsa, ya'ni ongsiz aqliy faoliyatning rivojlanishi natijasi bo'lishi mumkin. Biroq, farazlarni shakllantirish jarayoni, deb qayd etadi V. Okon, bu tushunchalarning natijasi emas, balki izchil fikrlash va mantiqiy operatsiyalar natijasi bo'lishi kerak [30, b. 231-232]. A. Ditrixning fikricha, idrok yangi ma'lumotlarga asoslangan kreativ mahsulotni ishlab chiqish yo'lidagi birinchi qadamdir. Bir qator tushunchalar noto'g'ri, to'liq bo'lmagan yoki ahamiyatsiz bo'lishi mumkinligi sababli, miyaning kognitiv komponent uchun mas'ul bo'lgan qismining faoliyati zarur. San'at va fanda kreativ idrokning paydo bo'lishi muammoli muammolarni hal qilishda doimiy faollik tufayli bilim va ko'nikmalarning yuqori darajasini nazarda tutadi [82, p. 1015].

J.Dyui o'zining "Biz qanday fikrdamiz" ("Biz qanday fikrdamiz") asarida fikr yuritishning zaruriy shartlari qandaydir shubha yoki qiyinchilik ekanligini yozgan. Qiyinchilikka duch kelgan odam mavjud vaziyatdan chiqishning mumkin bo'lgan yo'lini yoki harakat rejasini taxmin qilishdan, mumkin bo'lgan yechim haqida fikr yuritishdan boshlaydi. Ma'lumotlarning mavjudligi yechimni ta'minlamaydi, ammo bu bittaga olib kelishi mumkin. J.Dyuning fikricha, farazning manbai oldingi tajriba bo'lib, bilim va mulohazalarning mavjudligi ma'lum tajriba bo'lmagan taqdirda qaror qabul qilishga olib kelmaydi. Taxmindan keyin tanqidsiz mulohaza, so'ngra har doim aqliy harakat qilish istagi bilan birga keladigan aks ettiruvchi fikrlash keladi. 12-13].

E. De Bono tushunchani evristik moment deb ataydi, u fikrlarning ehtimol bo'lmagan yo'nalishi yangi, samaraliroq g'oyaga olib keladi, buning natijasida muammoni hal qilishda ehtimol bo'lmagan yondashuv eng yuqori ehtimollikni oladi [7, p. 16]. Fikrlash jarayonida olingan har qanday xulosa amalda tegishli tarzda tekshirilishi kerak. Agar buning iloji bo'lmasa, taxminlarga asoslangan va tekshirish bilan tasdiqlangan xulosalarni aniq ajratish kerak [80, p. 27]. Har qanday taxmin izchil bo'lishi kerak va

heterogen taxminlar tashkil etilishi kerak [80, p. 41]. Ya'ni, har qanday fikrlash jarayoni besh bosqichdan iborat: qiyinchilik hissi; uning ta'rifi; mumkin bo'lgan yechim taklifi; argumentlar yordamida taxminni ishlab chiqish; tekshirish (tajriba), natijada taxminni tasdiqlash yoki rad etish [80, p. 72].

Evrastikaning rivojiga mashhur matematik va kreativ faoliyat tadqiqotchisi J.Poya katta hissa qo'shdi, u evrastikaning pedagogik va matematik mulohazalari bilan uyg'unlasha oldi [88, b. 11]. J.Poya matematik masalalarni yechish bo'yicha o'z tavsiyalarida masalaning yechimini izlayotgan odam o'ziga berishi kerak bo'lgan bir qancha savollarni ajratib ko'rsatdi. Tavsiyalar o'qituvchi tomonidan berilgan bir qator savollar orqali o'quvchi tomonidan matematik muammoni hal qilish jarayonini osonlashtirish uchun mo'ljallangan. Bizning fikrimizcha, bu maslahatlar nafaqat matematik masalalarga tegishli, balki har qanday o'quv fanida ham qo'llanilishi mumkin.

J.Poya yechim izlashda to'rt bosqichni taklif qiladi. Birinchi bosqichda vazifani anglash mavjud, talaba nima noma'lum va nimani izlash kerakligini tushunishga chaqiriladi. Ikkinchi bosqich ushbu ma'lumot va noma'lum o'rtasidagi aloqalarni izlashni o'z ichiga oladi, shu bilan keyingi fikrlash yoki harakat rejasini tuzish. Ushbu bosqichda yechimi allaqachon topilgan shunga o'xshash muammolarni ko'rib chiqish, iloji bo'lsa, ushbu bilimlarni qo'llash yoki asl muammoni qayta shakllantirishga harakat qilish tavsiya etiladi. Uchinchi bosqichda har bir harakatni sinchiklab nazorat qilgan holda qabul qilingan ish rejasining aniq bajarilishi ta'minlanadi. To'rtinchi bosqich bu – "orqaga qarash" deb ataladigan bo'lib, uning mohiyati yechim jarayonining o'zini va uni mumkin bo'lgan tekshirishni o'rganish, shuningdek, boshqa muammolarni hal qilish uchun to'plangan tajribani qo'llash imkoniyatini tushunishdir. [202-203].

Kreativ muammolarni hal qilish jarayoni, ya'ni evristik faoliyat quyidagi bosqichlardan iborat:

(1) qiyinchilikni anglash, ya'ni muammoni shu tarzda aniqlash;

(2) muammoning mohiyatini aniqlash, mavjud ma'lumotlar va yechim ga ta'sir etuvchi omillar, ya'ni tayyorgarlik;

(3) tanqidiy bo'lmagan, keyin esa aks ettiruvchi mulohazalarni o'z ichiga olgan inkubatsiya davri, shuningdek, ma'lum bir yechim ga ega bo'lgan o'xshash muammolarni tahlil qilish;

(4) yechim haqidagi taxmin yoki mavjud tajriba, bilim va ko'nikmalarga asoslanish va fikr yuritish natijasi bo'lgan "tushunish" deb ataladigan narsa;

(5) gipotezani ishlab chiqish va uni amalda sinab ko'rish, ya'ni ushbu gipotezani tasdiqlovchi yoki rad etadigan tajriba;

(6) ushbu qarorga olib kelgan jarayon haqida fikr yuritish va boshqa muammolarni hal qilishda to'plangan tajribani qo'llash variantlarini ko'rib chiqish.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, kreativ faoliyat natijada yangi mahsulot yoki g'oyani olishni nazarda tutadi, shuning uchun oldingi bosqichda mahsulotni ishlab chiqish va loyihalash faktini hisobga olgan holda evristik faoliyat bosqichlariga tegishli tuzatish kiritish kerak. Aks ettirish, shuningdek, natijada paydo bo'lgan mahsulot yoki g'oyani yakuniy bosqichlarida hayotga joriy etish. Kreativ faoliyatga ta'sir qiluvchi omillar quyidagilardir: (1) motivatsion omil, bundan tashqari, motivatsiya darajasining oshishi kreativ yechimlar sifatining oshishiga va qo'shimcha vazifalarni mustaqil ravishda belgilashga olib keladi va (2) hissiy omil. Shu sababli, o'quv kreativ faoliyatida o'qituvchiga katta rol berilishi kerak, u nafaqat talabalarning motivatsiyasini ta'minlashi, ya'ni o'quvchilarda doimiy qiziqish uyg'otadigan va ularni hal qilishga kuchli intilishni uyg'otadigan muammoli vazifalarni aniqlashi kerak. Ijobiy hissiy baholash bilan ham o'z muvaffaqiyatlarini mustahkamlash, ijobiy natija yo'qligiga adekvat munosabatni o'rgatish, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish. Yuqorida belgilab berilgan ijodiy faoliyatni o'rgatish xususiyatlari va A.Gropley (109-bet. 93-94) tomonidan berilgan tavsiyalar asosida biz ijodkorlikning quyidagi mezonlarini aniqladik, ya'ni ularning xususiyatlari ijodiy o'rganishni ko'rib chiqishga imkon beradi:

- qiyinchilik sababining mavjudligi, ya'ni savolga to'g'ridan-to'g'ri javob yoki

muammoning standart yechimining yo'qligi;

- analogiyalarni shakllantirish;
- g'oyalar va uyushmalar zanjirlarini qurish;
- muammolar bilan ishlash;
- masalalarni qayta ko'rib chiqish;
- muammolarni turli pozitsiyalardan ko'rib chiqish;
- mavjud ma'lumotlarni yangi usullarda ko'rib chiqish;
- talabalarning oldingi tajribasiga tayanish;
- mustaqil kirish imkoniyati amaliy faoliyat natijasida quyidagilar orqali erishish mumkin:

- qulay muhit va muvaffaqiyat muhiti;
- o'quvchilarning tasavvurini faol qo'zg'atish;
- o'quvchilar va o'qituvchilarda kreativ faoliyat yo'llari haqida bilimlarning mavjudligi;
- muayyan malaka, bilimlarning rivojlanish darajasiga qarab tashkil etilgan guruhlarda ishlash;
- o'qituvchi (trener) rahbarligida talabalarning ishlashi;
- talabalarga adekvat erkinlik darajasini ta'minlash;
- o'qituvchining aniq tavsiyalari va muvaffaqiyat uchun aniq mezonlarning

mavjudligi. Britaniyalik o'qituvchilarning [127] tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan o'qitish usullarining o'ziga xos xususiyatlarini batafsil ko'rib chiqamiz:

- takrorlanuvchanlik: guruhni metod bilan bir yoki ikki marta tanishtirish kifoya,

shunda ular uni boshqa materiallar bilan va boshqa o'quv predmeti doirasida qo'llashlari mumkin, bu esa darsda faoliyat usullarini tushuntirishga vaqtni tejash va ko'proq vaqt ajratish imkoniyatini beradi. O'rganilayotgan mavzuning mazmuni;

- yagona to'g'ri yechimning yo'qligi: usullar ochiq, ya'ni bir qancha to'g'ri

yechimlar mavjud va o'quvchilar uning qonuniyligini isbotlay olsalar, to'g'ri yechim ko'rib chiqilishi mumkin, usullarning mohiyati tashkil etishdan iborat. Aqliy faoliyat, uning maqsadi (o'qituvchi tomonidan) yakuniy yechim emas, balki dalillarni topish va sabablarni aniqlash;

- guruh muhokamasining mavjudligi: muammo yuzasidan fikr

yuritish jarayonida ish guruhlarda amalga oshiriladi, bu nafaqat o'z fikrini bildirish zarurligini, balki uni og'zaki isbotlash qobiliyatini, fikrlarni tinglash qobiliyatini ham anglatadi. guruhning boshqa a'zolarining fikrlari va ijobiy va salbiy tomonlarini o'z qarorlari va guruhning boshqa a'zolari tomonidan taklif qilingan yechimlar sifatida aniqlash;

- moslashuvchanlik: taklif qilingan usullar turli yoshdagi talabalar bilan

ishlashda va turli o'quv fanlarini o'rganishda qo'llanilishi mumkin;

- keng o'zgaruvchanlik: o'qituvchi topshiriq matnini erkin o'zgartirishi va dars

maqsadiga qarab usullarni o'zgartirishi mumkin;

- o'qituvchi tomonidan fanni kreativ o'qitishga hissa qo'shish: o'qituvchining

o'zgaruvchanligi, moslashuvchanligi, takrorlanuvchanligi va o'quv faoliyatining turli bosqichlarida qo'llash imkoniyati kabi xususiyatlariga asoslanib, darsga tayyorgarlik ko'rish va darsni o'tkazish. Usullarni tanlash, ularning qonuniyligi va samaradorligi haqida fikr yuritish va hokazolar bilan bog'liq kreativ jarayonga bog'lanadi;

- usullarining tabiatiga ta'siri [99-101].

Bizning fikrimizcha, biz ilgari olingan va yuqorida tavsiflangan xulosalarni hisobga olgan holda, ushbu ro'yxatga quyidagi xususiyatlarni qo'shish kerak:

- amaliy faoliyatga kirishish va talabaning kelajakdagi hayoti uchun foydali bo'lgan shaxsiy tajriba orttirish imkoniyati;

- metodni amalga oshirish jarayonida talabalarning ma'lum darajada mustaqilligining mavjudligi;

- boshqa o'quv fanlarini integratsiya qilish imkoniyati;

- o'quvchilarning tasavvur va fantaziyalarini faol jalb qilish.

Yuqorida keltirilgan xulosalar, kreativ faoliyatni o'rgatish metodikasi mezonlari hamda D.Kropli va R.Vegeriflar tomonidan aytilgan xususiyatlardan kelib chiqib, biz o'qitish metodlari va qo'llanmalarining xorijiy tasnifidan bir qator o'qitish usullarini aniqlashga muvaffaq bo'ldik. Kreativ ta'limning bir qismi sifatida ta'lim jarayonida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ijodkorlikni

rivojlantirish. E'tibor bering, bizning tadqiqotimizdan maqsad mahalliy va xorijiy o'qituvchilar tomonidan quyida keltirilgan usullarning qarashlarini solishtirish emas. Chet el manbalaridan o'rgangan ko'plab usullar rus o'qituvchilari va psixologlarining (Yu.N.Kulyutkin, I.Ya.Lerner, M.I.Maxmutov, M.I.Meerovich, A.V.Xutorskoy va boshqalar) asarlarida tasvirlangan, ammo biz bunday emas edik. Mahalliy qo'llanmalarda shunga o'xshash usullar bilan ishlash bo'yicha tavsiyalarni aniqlay oladi. Shuningdek, ko'plab mualliflar kreativ usullarni tavsiflashda chet ellik o'qituvchilarning qo'llanmalari va ishlanmalaridan foydalanadilar.

Xorijiy olimlar tomonidan taklif etilgan o'qitish usullarini tasniflash variantlarini tahlil qilish yuqorida ko'rsatilgan ijod mezonlariga mos keladigan quyidagi usullarni aniqlash imkonini berdi.D.C. Badenhorst va E.M.Lemmer tadqiqot usullarini yoki fikrlash va tadqiqot usullarini ajratadi. Klark va I.S. Star, mualliflar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan usullarning quyidagi variantlarini taklif qilishadi: muammoni hal qilish, muayyan muammoni tahlil qilish (dala tadqiqot usuli), Sokratik usul, umumiy loyihalar usuli, rol o'ynash va modellashtirish [96, p. 307]. G. Squires tomonidan aytilgan chiqish usuli shaxsiy tajribaga asoslangan. Talabalar maktabdan tashqari muhitda ijtimoiy tajriba orttirish va muayyan ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadida ta'lim faoliyatini amalga oshiradilar. Ushbu usulni amalga oshirish tavsifida o'qituvchining roli muammosi ko'rsatilmagan. G. Skvayrs tasnifida loyiha usuli mavjud bo'lib, uning mohiyati rus evristik usuliga yaqin, chunki o'quvchilarning o'quv muammosi bo'yicha individual ishi o'qituvchi rahbarligida amalga oshiriladi [115, b. 98-99]. R. Jarvis yordam berish usulini taklif qiladi, buning asosida o'qitish oldindan ma'lum bo'lgan narsalarni esga olishdir. Bu metodning mohiyati o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotda bilimlarni birgalikda "yaratish"dan iborat. O'qituvchi shunday sharoitlarni yaratadiki, bu talabaning ma'lum tajriba to'plash jarayonida yuzaga keladigan o'z ta'lim va rivojlanish jarayonini tanlashi va boshqarishiga yordam beradi [91, s. 98-112]. Muallif, shuningdek, katta yoshli o'quvchilarni o'qitishda amalga oshiriladigan va o'z tajribasidan bilim olishdan iborat bo'lgan

eksperimental o'qitish usulini ham ko'rib chiqadi [91, p. 115-128]. Ta'kidlash joizki, eksperimental usul yordam usulidan o'qituvchining kamroq ishtirok etishi bilan farq qiladi. Shunday qilib, yordam va eksperiment usullari rus pedagogikasida evristik va tadqiqot usullari sifatida tasniflangan usullarga to'liq mos keladi, degan xulosaga kelish kerak.

Kognitiv-yo'naltirilgan usullar D.R. Kognitiv va metakognitiv usullarni o'z ichiga olgan qor o'quvchilarning o'quv faoliyatini amalga oshirish qobiliyatini va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Usullar o'quvchilarning ta'lim muammosiga tanqidiy munosabatini ta'minlash va o'quv faoliyatiga nisbatan faol pozitsiyani rivojlantirish uchun mo'ljallangan savollardan iborat. Kognitiv usullar o'qituvchining doimiy nazoratiga asoslanadi, metakognitiv usullar jiddiyroq ko'nikmalarni rivojlantirish, sodir bo'layotgan voqealarni reflektiv baholash, introspektsiya bilan bog'liq [23]. M. Bizar tomonidan ko'rsatilgan o'quv seminarlari va shaxsiy tajriba usullari X. Daniyels o'quvchilar faoliyati orqali bilim olishdan iborat, o'qituvchi esa maslahatchi vazifasini bajaradi. Usullarning farqi shundaki, birinchi usulda o'qituvchining vazifasi o'quvchilarning mustaqil ravishda tanlagan mavzu bo'yicha ishini kuzatish va tahlil qilish, yuzaga kelgan qiyinchiliklarga qarab yo'lda maslahatlashuvlar tashkil etishdan iborat bo'lsa, ikkinchisi. Usul o'qituvchiga muammoni taqdim etishni o'z ichiga oladi, so'ngra talabalarga tadqiqot faoliyatining to'liq erkinligini (tadqiqot to'liq talabalar tomonidan amalga oshiriladi) yoki qisman erkinlikni (o'qituvchi faoliyatni boshqaradi) ta'minlaydi [78, p. 115-198]. R.Vestvud boshqariladigan kashfiyot usulini eslatib o'tadi, bu ma'lumotni mustaqil izlash, tadqiqot va keyingi xulosalar bilan muammoni tahlil qilishdan iborat bo'lib, o'qituvchi bu holda talabalarining ishini tuzadi. Tasniflashning muammoli usuli ham mavjud bo'lib, u yechimi hali topilmagan muammo ustida ishlash orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining vazifasi faqat ishni nazorat qilishdan iborat bo'lib, o'quvchilar faoliyati ustidan nazorat va yo'l-yo'riq yo'q. Klassik loyiha usuli muammoli usul bilan birlashtirilishi mumkin, shuningdek, tadqiqot haqiqiy manbalardan foydalangan holda, ya'ni darsdan tashqari muhitda amalga oshiriladigan manbalarni o'rganish usuliga aylanishi

mumkin. [16-45]. L.Koen bo'yicha nazorat ostida kashfiyot usuli shundan iboratki, o'quvchi topshiriqni tanlaydi, o'qituvchi esa uni savollar, sharhlar va taxminlar orqali qo'llab-quvvatlaydi. Ochiq tadqiqot usuli - talabaning yechimi o'qituvchiga ma'lum bo'lmagan muammo ustidagi ishi, rejalashtirilgan yoki tuzilgan tadqiqot usuli esa o'qituvchining u yoki bu jihatga qiziqishini anglatadi, masalan, tartibda har qanday vaqf talabalarini rivojlantirish yoki tushunish [66, p. 212].

Loyiha yoki tematik ish uslubi talabalarni o'rganish tajribasini rejalashtirish, amalga oshirish, taqdim etish va baholash faoliyatini o'z ichiga oladi. Bu usul amaliy va mavzuga emas, balki talabaga qaratilgan. Usul talabani bilimga yondashishning o'ziga xos usullarini izlashga undaydi, unga o'quv jarayonini o'rganish imkoniyatini beradi, shuningdek, tadqiqot mavzusini o'zi tanlashi mumkinligi sababli talabaning qiziqishlarini hisobga oladi. Usul ham individual, ham jamoaviy ish orqali amalga oshirilishi mumkin [66, p. 213-215].

V.Kumaravadivelu o'z kashfiyoti usulini alohida ajratib ko'rsatadi va uni o'quvchilarga o'z kashfiyotlari va o'z tajribasi orqali o'rganish imkonini beruvchi, kimdandir ma'lumot olmaydigan o'qitish usuli sifatida belgilaydi [94, b. 176]. S. Petrina bo'yicha kashfiyot usuli o'quvchilarni tajriba yoki tadqiqot jarayonida o'z bilimlaridan istalgan maqsadda foydalanishga undashdan iborat [105, b. 97]. S. Petrina tasnifida tajribali va mustaqil usullar mavjud. Birinchisi talabalarining faol faoliyati va shunga mos ravishda o'zlarining amaliy va hissiy tajribasini o'zlashtirish orqali amalga oshiriladi, ikkinchisi esa o'quvchilarning ta'lim faoliyatida to'liq yoki nisbiy erkinligini anglatadi [105, s. 94]. Dall'Alba, D. Karr, S. Petrina, P. Ramsden kabi ko'plab mualliflar, I.M.Sinagatullin, P.Vestvud va boshqalar muammo yoki empirik usulni ajratib ko'rsatadilar, bu o'qituvchiga eksperiment yo'li bilan aks ettirish yoki tekshirish uchun muammo berishdan iborat. Shuningdek, uslubiy adabiyotlarda (J. D'Amiko, G. Kanningem, R.A.R. Gurung, S. Petrina, D.A. Tyorner) ilmiy uslub haqida tez-tez eslatib o'tiladi, R.A.Gurung quyidagilardan iborat: muammoni aniqlash; muammo bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish; uni hal qilishga urinishlar bo'lganmi va ular muvaffaqiyatli

bo'lganmi; muammoni hal qilish uchun o'z imkoniyatlarini tahlil qilish va natijalarni keyingi tahlil qilish [89, p. o'n to'rt]. Muallif: D.A. Tyorner usuli tor doiradagi tegishli xususiyatlarni ajratib olish va boshqa elementlar hisobiga ularga e'tibor qaratishdan iborat [122, p. yigirma].

J. D'Amikoning fikricha, ilmiy uslubning maqsadi talabalarga olimlarning ilmiy muammolar haqida qanday fikr yuritishlarini tushunishga yordam berishdir. Usul olti bosqichda amalga oshiriladi: muammoni aniqlash, ma'lumot to'plash, gipotezani ishlab chiqish, gipotezani eksperiment orqali tekshirish, eksperiment natijasida olingan ma'lumotlarni to'plash va tuzatish, xulosalar [77, p. 34]. R. Sternberg dialogik usul yoki mulohaza yuritish uchun savollar usulini ajratib ko'rsatadi, unga ko'ra o'qituvchi muhokamani rag'batlantirish uchun mo'ljallangan savollarni beradi va diqqatni ma'lum jihatlariga qaratadi, o'quvchilar esa fikr yuritadilar va xulosalar chiqaradilar [118, b. 38-39].

J.C. Ervinning aqlli usuli. Ervin faol aqliy faoliyatni nazarda tutadi [85, p. 134] V.Kumaravadivelu muammoli masalalarni yechish jarayonida o'rganilayotgan predmetdan vosita sifatida foydalanishdan iborat bo'lgan o'rganishga yo'naltirilgan usullarni eslatib o'tadi [95, b. 90-92]. J. Ciaccioning faol usullari talabalarni fikrlash, mulohaza yuritish, tajriba, ixtiro qilishga jalb qilishdan iborat bo'lib, bu ularning mavzuni tushunishlarini rivojlantirishga yordam beradi. Yuqorida aytilganlarning barchasini hisobga olgan holda shuni ta'kidlaymizki, o'quvchilarning evristik va kreativ faoliyati bilan bog'liq bo'lgan usullarning xorijiy talqinlarida, xuddi tadqiqot bilan bog'liq bo'lgan o'qitish usullarining yagona nomi yo'qligi kabi, umumiy fikr mavjud emas. Tasniflashning tahlili shuni ko'rsatdiki, chet ellik o'qituvchilar tomonidan taqdim etilgan bilimlarni mustaqil izlashga yo'naltirilgan usullar doirasida ikkita asosiy tendentsiyani aniqlash mumkin - o'qituvchi tomonidan yaratilgan sharoitlarda ma'lum tajriba orttirishga qaratilgan talabalarning mustaqil faoliyati. o'quvchilarning mustaqilligining to'g'ri darajasini ta'minlash, darsdan tashqari muhitda yoki haqiqiy manbalar bilan tadqiqot faoliyati. Jarayonda o'qituvchi ishtirokining turli darajalarini eslatib o'tishga qaramay, bu

darajaning darajasi aniq belgilanmagan. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pgina mualliflar o'qituvchining jarayonda ishtirok etish darajasidan kelib chiqqan holda alohida usulni ajratib ko'rsatishni zarur deb hisoblamaydilar, faqat u yoki bu usulni o'qituvchi bilan hamkorlikda ham amalga oshirish mumkinligini ta'kidlaydilar. maslahat berish uchun qisqartiriladi va minimal darajada o'qituvchining mavjudligi, uning roli faqat faoliyatni ko'rib chiqishdan iborat bo'ladi. Talabalarning kreativ faoliyati bilan bog'liq bo'lgan o'qitish usulini bildiruvchi yagona umumiy qabul qilingan atamaning yo'qligi, ya'ni muammoni aniqlash, shartlarni tahlil qilish, gipotezani ilgari surish, gipotezani harakat bilan sinab ko'rish, yangi mahsulot yoki g'oyani olish va mustaqil ishlash bilan bog'liq. Keyin natijalarni o'qituvchining mavjudligining u yoki bu ulushi bilan tahlil qilish, shuningdek, evristik faoliyatning ta'rifiga asoslanib, ushbu uslubni kreativ o'qitish usuli va darsdan tashqari muhitda ishlashni o'z ichiga olgan usullarni ishonchli deb atashga imkon beradi - haqiqiy manbalardan foydalangan holda kreativ o'qitish usullari. E'tibor bering, o'z ishimizda o'ziga xosligi tufayli chet el pedagogikasida qabul qilingan atamalarning tarjimasidan foydalanamiz.

O'qituvchining nafaqat o'quvchining o'quv natijalariga qiziqishini, balki uning o'ziga xos xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari bilan rivojlanayotgan shaxs sifatidagi munosabatini ham anglatuvchi o'qitish metodlari yanada samarali bo'ladi va sinfda sog'lom muhitni ta'minlaydi. Bolaning kreativ va mantiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan o'qitish usullari uning har qanday muammoga nostandart tarzda yondashish qobiliyatiga ega, faol hayotiy pozitsiyani egallash qobiliyatiga ega bo'lgan kreativ aks ettiruvchi shaxs bo'lib yetishishining kafolati bo'ladi. muvaffaqiyatga yo'naltirilgan bo'ladi. Chet ellik o'qituvchilar bir ovozdan eskirgan ta'lim tizimini qayta ko'rib chiqish va o'quv jarayoniga kreativ elementlarni faol kiritish, xususan, ma'lum bir o'quv predmeti doirasida emas, balki butun o'quv jarayoni davomida kreativ o'qitish usullarini qo'llash zarurligini ta'kidlaydilar.

Maxsus (ijodiy) o'qitish usullarini qo'llash orqali kreativ faoliyatni o'rgatish bo'yicha tavsiyalarni batafsil ko'rib chiqish

bizga o'qitish usulini kreativ deb

hisoblash mumkin bo'lgan bir qator mezonlarni aniqlash imkonini berdi. O'qitish metodikasi ijodkorligining mezonlari quyidagilardan iborat: o'qitish metodidan keng ko'lamdagi o'quv fanlarida foydalana olish, ya'ni uning takrorlanuvchanligi; o'rganilayotgan muammoning standart va aniq yechimining yo'qligi; guruhda ishlash zarurati; turli yoshdagi talabalar bilan ishlashda yoki o'quvchilarning yoshiga qarab moslashishda usullarni qo'llash imkoniyati; usulning keng doiradagi o'zgarishlari va modifikatsiyalarining mavjudligi; metodning talabalar tomonidan olingan bilimlarning tabiatiga va ularning o'qituvchi bilan va o'zaro munosabatlariga ta'siri; darsga tayyorgarlik ko'rish va material tanlashda o'qituvchi tomonidan kreativ o'qitishning ishtiroki; amaliy faoliyatga kirish va olingan bilimlarni real muhitda qo'llash va sinab ko'rish imkoniyati; boshqa fanlar bilan aloqasi; boshqa o'quv fanlarini o'rganish natijasida olingan bilimlarni qo'llash imkoniyati va ba'zan zarurat; talabalarning ma'lum darajada mustaqilligi mavjudligi, lekin o'qituvchining maslahatchi yoki ekspert sifatidagi faol rolining saqlanishi; o'quvchilarning tasavvurlari, fantaziyalari va sezgilarini jalb qilish.

3. Kreativ pedagogika fanini o'qitish vositalari va ularning tasnifi. Pedagogik-psixologik fanlarni o'qitish vositalari va ularning tasnifi.

“Ming marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan yahshi” degan naqlni hamma biladi. Og'zaki ravishda materiallarni o'zlashtirish ko'rsatkichi 10%, bo'lgan sharoitda dars o'tish samarasiz bo'ladi. Mashg'ulotlarda o'quv materialni ko'rgazmali shaklda taqdim etish lozim. Ta'lim vositalari - o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar hisoblanadi. Ta'limning texnik vositalari (TTV) – o'quv materialini ko'rgazmali namoyish etishga, uni tizimli yetkazib berishga yordam beradi; tinglovchilarga o'quv materialini tushunishlariga va yaxshi eslab qolishlariga imkon beradi.

Yordamchi ta'lim vositalari (YOTV) – grafiklar, chizmalar, namunalar va h.k. boshqalar.

1. Ta'limning texnik vositalari

2. Yordamchi ta'lim vositalari

3.O'quv-uslubiy materiallar

1.Ta'limning texnik vositalari Diaproyektor

Doska-bloknok

Doska-stend

Videofilmlar

Grafoproyektor

2. Yordamchi ta'lim vositalari

Model, mulyajlar

Grafik, diagrammlar Namunalar

Chizma, sxema va boshqalar

3.O'quv-uslubiy materiallar

Ish varaqasi

Nazorat varag'i

Ta'lim vositalarini tanlashni aniqlovchi omillar:

Maqsadni belgilash; O'quv ahborot mazmuni; Ta'lim vositalari;

Yetakchi bilim manbai;

O'quv materialining yangiligi va murakkabligi.

Grafikli organayzerlar (tashkil etuvchi) - fikriy jarayonlarni ko'rgazmali taqdim etish vositasi. Ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo'lib chiqish, o'rganilayotgan tushunchalar (vokea va hodisalar, mavzular) o'rtasidagi aloqa va o'zaro bog'liklikni o'rnatish usul va vositalari: Klaster, Toifalash jadvali, Insert, B/B/B jadvali Ma'lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash usul va vositalari: T-jadvali, Venna diagrammasi

O'quv - uslubiy materiallar (O'UM) – o'quv materiallar, o'zlashtirilgan o'quv materiallarini mustahkamlash uchun mashqlar. Bular tinglovchilarning mustaqil ishlarini faollashtirishga yordam beradilar.

Mavzu yuzasidan quyidagi savol va topshiriqlarni o'ylab ko'ring.

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitish usullari deganda nima tushuniladi?

2. Kreativ pedagogika fanini o'qitish usullari qo'llash jarayonida qanday imkoniyatlar yaratiladi?

3. Kreativ pedagogika fanini o'qitish metodlarining o'ziga xos

xususiyatlari.

3. Kreativ pedagogika fanini o'qitish vositalarini sanab o'ting
4. Kreativ pedagogika fanini o'qitish vositalarini va ularning tasnifi.

Adabiyotlar:

1. Babanskiy Yu.K. Zamonaviy umumta'lim maktabida o'qitish usullari. M.: Ta'lim, 1985.

2. Didaktik evristika: Kreativ ta'lim nazariyasi va texnologiyasi. M.: Moskva davlat universiteti nashriyoti, 2003.

3. Yershova A. GE, Bukatov V. M. O'qituvchining darsini, muloqotini va xatti- harakatlarini boshqarish: o'qituvchi uchun qo'llanma. 3-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. M.: Moskva psixologik va ijtimoiy instituti: Flint, 2006 yil.

4. O'rta maktabda innovatsiyalar. O'qitish usullari: Sat. ilmiy, ishlar / ed. A. V. Xutorskiy. M.: GNU ISMO RAO, 2006.

5. Korol A.D. Talabalarning kreativ o'zini o'zi anglash texnologiyasida evristik dialog usuli // Eidos. 2002. - No 1. - S. 2. URL: <https://eidos.ru/journal/>.

6. Lerner I. Ya. O'qitish usullarining didaktik asoslari. M.: Pedagogika, 1981. Lerner I. Ya., Skatkin M. N. O'qitish usullari haqida // Sov. pedagogika. 1965. 3- son.

7. Zamonaviy maktabda o'qitish usullari: Sat. maqolalar / tahrir. N. I. Kudryasheva. M.: Ta'lim, 1983.

6-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA METOD VA VOSITALAR (amaliy mashg'ulot)

Kreativ pedagogika fanini o'qitishda metodlar. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda ta'lim vositalari. Kreativ yondashuv asosida muayyan mavzuda ma'naviy-ma'rifiy tadbirni tashkil etish uchun auditoriyani jihozlash.

1- **topshiriq:** Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
------------------------------------	---

2-topshiriq:

Sizningcha bu tushunchalar qanday ma'noni anglatadi		
Pedagogik tushunchalar	Mazmuni	Qo'shimcha ma'lumot
Innovatsion ta'lim		
Tennologiya		
Strategiya		
Mahorat		

3-topshiriq:

Kreativ pedagogika tushunchalari ma'nosini yozing

Kreativ pedagogika tushunchalari	Kreativ pedagogikaning tadqiqot metodlari

4-topshiriq

Berilgan gaplardan ishonchliligini asoslab, to'g'ri gapni tanlang, izohlang

1) Ijodkorlikni psixologik faollashtirish usullari - qidiruvning inertial yo'nalishini oshirishga, tasodifiy, kutilmagan elementlardan qochishga imkon beradigan, odamning assotsiativ qobiliyatini inhibe qiluvchi, sinovlar va echimlar sonini ko'paytirishga imkon beradigan maxsus psixologik usullar.

2) Ijodkorlikni psixologik faollashtirish usullari - qidiruvning inertial yo'nalishidan qochishga, tasodifiy elementlarni, kutilmagan ni kiritishga, odamning assotsiativ qobiliyatini faollashtirishga, sinovlar va yechimlar sonini ko'paytirishga imkon beradigan maxsus psixologik usullar.

3) Ijodkorlikni psixologik faollashtirish usullari - qidiruvning inertial yo'nalishidan, tasodifiy, kutilmagan hodisalardan qochishga, odamning assotsiativ qobiliyatini faollashtirishga, sinovlar va yechimlar sonini kamaytirishga imkon beradigan maxsus psixologik usullar.

7-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (*ma'ruza*)

Reja:

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish.
2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari.

Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Yangi ta'lim islohotlariga mos kreativ texnologiyalar. Oliy ta'limni modernizatsiyalash sharoitida ijodiy texnologiyalardan foydalanish muammosi bugungi kun dolzarb masalasi bo'lmoqda. Davr talabiga ko'ra, pedagogik jarayon muammolarini hal etishda ijodiy va konstruktiv yondashuvlarga olib keladigan ijodiy ta'lim texnologiyalari kabi yangi, innovatsion uslubiy yechimlarga o'tish zarurati paydo bo'ldi, bunda shaxsning manfaatlari va qadriyati shakllanadi. Ta'lim faoliyatini tashkil etishning asosiy komponenti. Kreativ texnologiyalar o'quvchilarning o'qish boshida paydo bo'lgan fanga bo'lgan qiziqishi kuchli va barqaror bo'lishini ta'minlashga, ijodiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarga kuchli va chuqur bilimlarni egallashga, undan foydalanish qobiliyatiga, shuningdek, kelajakda o'z kasbiy faoliyati davomida o'zlariga ega bo'lishga yordam beradi.

Ta'lim tizimining zamonaviy tendensiyalari haqida Selevko G.K. kitobida to'g'ri qayd etilgan. "Ta'lim texnologiyalari ensiklopediyasi" so'nggi o'n-yigirma yil ichida dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari ta'lim tizimi tomonidan yakunlangan yangi bosqichga o'tishni nazarda tutadi. Quyida o'zgarishlarni ko'rishimiz mumkin:

- ta'limning ustuvor maqsadi sifatida "bilim, ko'nikma va malaka"ga munosabat qayta ko'rib chiqildi; fikrlash, ijodkorlik, shaxsiy qobiliyatlar qadriyatlarini birinchi o'ringa chiqadi;

- ta'lim mazmuniga an'anaviy yondashuvlardan – jamiyat taraqqiyotining hozirgi darajasiga mos keladigan kompetensiyaga

asoslangan yondashuvga o'tish;

- ta'lim maqsadlari ierarxiyasi qayta ko'rib chiqildi: integral ta'lim maqsadlari fanlardan ustunlik qiladi, faoliyat yondashuvi kompetensiyaga asoslangan yondashuv bilan almashtiriladi;

- ta'lim qadriyatlari va ma'nolari: "siz o'rganishingiz va ko'paytirishingiz kerak ..." emas, balki "biz sizga o'zlashtirish va qo'llashingizga yordam beramiz ...";

- pedagogik munosabatlarning tabiati: avtoritarizm o'z o'rnini hamkorlikka, bilimda "yuqoridan" va faoliyatda sheriklikka beradi.

Ta'lim islohoti xorijiy tillarni o'qitish nazariyasi va amaliyoti sohasida yangi tadqiqotlar olib borishga, ta'lim jarayoniga zamonaviy ta'lim va axborot texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish bilan bog'liq o'qitish va tarbiyalashning innovatsion shakllari va usullarini izlashga olib keladi. Talabalar o'rtasida bilimlarni izlash va o'zlashtirish jarayoni tabiiy va real hayotga yaqin bo'lishi, ularda "bilimga bo'lgan talab" bo'lishi uchun ularni qaror qabul qilish zarurati bilan bog'liq ta'lim muammolari bilan to'qnashtirish kerak. "O'quv jarayonini ketma-ket intellektual vazifalar va ularni hal qilish yo'llari tizimi sifatida qurish o'quvchilarning chet tilini o'rganishdagi kognitiv va kommunikativ faolligini oshiradi". Yangi usul va texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayoni samaradorligini ta'minlaydi va vaqtni tejashga, o'qituvchi va talabaning yaqin hamkorligiga, shuningdek, o'zaro ta'lim berishga, ularning ijodiy salohiyatini, qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. O'z nuqtai nazarini ifodalash va baholash.

Pedagogik texnologiya, ta'lim texnologiyasi, o'qitish texnologiyasi tushunchalari pedagogik adabiyotlarda turli maqsadlarda qo'llaniladi. Agar ta'lim, ta'lim va tarbiya jarayonlarini qamrab oluvchi pedagogik texnologiya o'z mazmuniga ko'ra ancha kengroq bo'lsa, ta'lim texnologiyasi asosan ta'lim muassasalariga, ta'lim texnologiyasi esa o'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonidagi faoliyati bilan bog'liq.

Chet tilini o'qitish metodikasida ta'lim texnologiyalarini til o'qitish maqsadi sifatida chet tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishni ta'minlaydigan o'quv jarayoni subyektlarining o'zaro bog'liq faoliyati majmui sifatida qarash

kerak. Ta'lim texnologiyalari asosiy g'oyaga, o'quv maqsadiga erishishga hamroh bo'lgan yetakchi omil, usul, usul, vositalarga ko'ra bo'linadi. Pedagogik va uslubiy adabiyotlarda V.G. Ervin tomonidan texnologiyalarning tasniflari mavjud. Gulchevskaya,

G.K. Selevko, V.T. Fomenko, T.I. Shamova, T.M. Davydenko. Masalan, muammoli ta'lim texnologiyalari, o'yin, kommunikatsiya, ijodiy, axborot (kompyuter) texnologiyalari va boshqalar. Bu texnologiya turlarining barchasining qadriyati shundaki, ular o'quv jarayoniga o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, individuallashtirish va farqlashni ta'minlaydi. O'quvchilarning qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga olgan holda o'rganish ularning bilim faolligini faollashtirishga yordam beradi.

"Texnologiya" atamasi yunoncha "san'at ilmi" techne – "san'at", "mahorat" degan ma'noni anglatadi; logotiplar – "so'z", "ta'lim". "Texnologiya" tushunchasi pedagogik, uslubiy va psixologik adabiyotlarga kompyuter texnikasining rivojlanishi va yangi kompyuter texnologiyalarining joriy etilishi bilan birga kirib kelganligi hamma tomonidan qabul qilingan. Shunday qilib, ba'zi metodistlar o'qitish texnologiyasining innovatsion rolini tan olib, innovatsiyalar faqat yangi texnologiyadan kompleks foydalanishni va uning samaradorligini oshirish uchun o'quv amaliyotini qayta tashkil etishni o'zida mujassam etgan yangiliklarni o'z ichiga oladi, deb hisoblashadi.

Biroq, bu tushuncha pedagogikaga ishlab chiqarish sohasidan kelgan, chunki qadimgi davrlarda ham ta'lim jarayonida operatsiyalarning takrorlanishini hisobga olgan holda, ular "texnologik" usullardan foydalana boshlaganlar. Birinchi ilmiy pedagogik texnologiyani Yan Amos Komenskiy (1592-1670) yaratganligi ham umumiy qabul qilingan, u texnologiyadan foydalanish ijobiy natija garovi ekanligini belgilab bergan. U o'z yondashuvini "didaktik mashina" deb atadi .

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar, shuningdek, ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan o'qituvchi harakatlarining izchil tizimi, "oldindan ishlab chiqilgan pedagogik jarayonni amaliyotda tizimli va izchil amalga oshirish".

Muammoli ta'lim texnologiyasi 1920-1930-yillarda keng

tarqaldi. Sovet va xorijiy maktablarda. Muammoli ta'lim 1894-yilda Chikagoda eksperimental maktabga asos solgan D. Dyuning nazariy tamoyillariga asoslanadi, unda o'quv dasturi o'yin va mehnat faoliyati bilan almashtirildi. O'qish, sanash, yozish mashg'ulotlari faqat bolalarda o'z-o'zidan paydo bo'lgan ehtiyoj-instinktlar – fiziologik kamolot bilan bog'liq holda amalga oshirildi. Keyinchalik ijodkorlik, ijodiy fikrlash va muammoli ta'lim sohasidagi psixologik-pedagogik tadqiqotlar muammoli ta'limning umumiy texnologiyasini ishlab chiqish imkonini berdi.

XX asrning 60-yillarida AQSH va Angliyada pedagogika fanida alohida yo'nalish – pedagogik texnologiya paydo bo'ldi va hozirda dunyoning deyarli barcha mamlakatlariga tarqaldi. Bir tomondan, ta'lim texnologiyasi bu – o'quv ma'lumotlarini qayta ishlash, taqdim etish, o'zgartirish va taqdim etish usullari va vositalari yig'indisi bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu o'qituvchining o'quv jarayonida o'quvchilarga kerakli texnik yoki texnik vositalardan foydalangan holda qanday ta'sir qilishi haqidagi fandır.

XX asrning 70-90-yillarida. Pedagogik adabiyotlarda "ta'limning faol usullari" atamasi keng qo'llanilgan. Bular o'quvchilarni faol aqliy va amaliy faoliyatga undaydigan mashg'ulotlarni tashkil etishning metod va shakllari bo'lib, ularda muammoli, izlanish usullari, ishbilarmonlik o'yinlari, treninglar, guruh muhokamalari va boshqalar kiradi.

XX asrning 90-yillarida ishbilarmon doiralarda xorijiy ildizli kreativ so'zi va uning hosilalari ijodkorlik, kreativ, ijodiy so'z paydo bo'ldi. "Creative" so'zi rus tiliga reklama sohasidan ingliz tilidagi "creative" – ijodkorlik, ijodiyotdan iz qog'ozi sifatida kiritilgan. Ijodiy < lat. Creatio (creationis) yaratish] ijodiy, ijodiy, yangini izlash va yaratish bilan ajralib turadigan ma'nolarni anglatadi.

Hozirgi bosqichda chet tili ta'limining yuqoridagi barcha talablariga javob beradigan chet tilini o'qitishning istiqbolli texnologiyalari orasida o'quvchining samarali o'quv faoliyatiga hissa qo'shadigan, o'zini-o'zi aks ettirish vositasi sifatida qaraladigan ijodiy texnologiyalar kiradi. Ijodiy texnologiyalar talabalarni nafaqat dars davomida, balki butun hayoti davomida til va madaniyatni mustaqil o'rganishga tayyorlaydi, chunki u uzluksiz mustaqil til ta'limi uchun sharoit yaratadi.

Shunday qilib, davr talabiga ko'ra, pedagogik jarayon muammosini hal qilishda ijodiy va ijodiy yondashishga olib keladigan ijodiy ta'lim texnologiyalari kabi yangi, innovatsion uslubiy yechimlarga o'tish zarurati paydo bo'ldi, bunda pedagogik jarayonning qiziqishlari va qadr-qimmatini o'z ifodasini topdi. Shaxs ta'lim faoliyatini tashkil etishning asosiy komponentidir. Ijodkorlik – hayratga tushish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topish qobiliyati, diqqatni yangi narsalarni kashf etishga qaratish va o'z tajribasini chuqur anglay olish qobiliyatidir.

Ijodiy texnologiyalardan foydalanish tayyor bilimlarni rad etishni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonida "bilim" tushunchasi bilan bir qatorda "axborot" tushunchasi ham faol qo'llaniladi. Ijodiy texnologiyalar talabaning aniq ma'lumotlardan bilim yaratish va olish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarga kuchli va chuqur bilim olishga, undan foydalanish ko'nikmasiga, shuningdek, kelajakda ularning kasbiy faoliyati davomida. Ijodiy texnologiyalardan foydalanishga asoslangan ta'lim ham analitik fikrlash, intellektual va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Binobarin, o'qituvchi ijodkorlikni oshirishning samarali usul va vositalarini ishlab chiqishi kerak, chunki ijodiy jarayonning uzluksiz rivojlanishi uchun ma'lum bir muhit zarur.

Motivatsiya kuchaytirilsa, bilim sifatiga erishish mumkin. Chet tilini o'rgatishda vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun qiziqishni saqlab qolish kerak. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarning o'qish boshida paydo bo'lgan fanga bo'lgan qiziqishini doimiy va barqaror bo'lishini ta'minlashga, ijodiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Tilni o'zlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun, motivlarni kengaytirish vazifasi ustida ishlagan holda, o'qituvchi ushbu jarayonni samaraliroq qiladigan texnologiyalarni izlashni davom ettiradi. Shubhasiz, o'quv jarayonida birgina emas, balki majmui texnologiyalarni qo'llash ma'qul bo'ladi, buning natijasida oddiy ishlarga botib qolmaslik kerak. O'qituvchining vazifasi butun o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchini o'z faoliyati natijalaridan mamnun qilish uchun turli xil texnologiya turlarini birlashtirishdir.

Zero, darsda yoki chet tilidan imtihonda mavzuni a'lo darajada taqdim etish talabalarining bu boradagi bilimi ko'rsatkichi emas. Talabani chet tilidan keyingi foydalanishga tayyorgarligi darajasini o'qituvchi bilan suhbatni tashkil qilish yoki turli xil topshiriqlar yordamida rag'batlantirish, shu jumladan savollarni qo'yish uchun turli texnologiyalardan foydalanish, talabalarda ularga mantiqiy javoblar berish orqali tekshirish mumkin.

Shunday qilib, ijodiy texnologiyalar oliy chet tillari ta'limi tizimini modernizatsiya qilish talablariga to'liq javob beradigan universitetda chet tillarini o'qitishda munosib o'rinni egallaydi. Ijodiy texnologiyalar nafaqat o'quv materialini o'qitish va o'zlashtirishning samarali vositasi, balki talabalarining jamoaviy ijodiy faoliyati uchun yaxshi rag'bat bo'libgina qolmay, ular muhim didaktik vazifani – chet tilidan foydalanishni o'rgatishni ham bajaradi. Universitetda o'quv jarayonini tashkil etishda o'qituvchi oldida turgan asosiy didaktik muammolardan biri ijodiy faoliyat texnikasi va malakalarini o'rgatishdir.

Ijodiy qobiliyatlar va ijodiy qobiliyatlar o'quvchilarning ijodiy (nostandart) tafakkurining ajralmas xususiyatlari sifatida, o'quv maqsadi sifatida harakat qilib, o'ziga xos xususiyatga ega va tegishli sharoitlarda shakllanishi mumkin, ya'ni. Ijodiy xarakterga ega bo'lgan, ijodiy fikrlash faoliyati jarayonini rag'batlantiradigan modellarni tayyorlash doirasida.

Ushbu bosqichda eng mashhur ijodiy texnologiyalar – aqliy hujum, sinektika, oltita fikrlash qalpoqlari va boshqalar.

2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari. Kreativ ta'limda pedagogik texnologiyalar. So'nggi yillardagi zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotlarda "innovatsiya", "pedagogik texnologiyalar", "o'qitish texnologiyalari" va boshqa tushunchalar ancha keng tarqalgan.

"Texnologiya" ilmiy atama sifatida yunoncha "tehne" (san'at, mahorat) va "logos" (fan) so'zlaridan kelib chiqqan.

Kelajakda "texnologiya" tushunchasi faoliyatning boshqa sohalarida ancha keng qo'llanila boshlandi, ya'ni. Kengroq ma'no kasb etdi. E. De Bononing fikricha, texnologiya bilimlardan foydalanish asosida foydali narsalarni ishlab chiqarish jarayonidir.

Hozirgi vaqtda “texnologiya” tushunchasi nafaqat ishlab chiqarishda, balki fan va ta’lim sohasida ham qo’llanilmoqda.

Texnologiya, bir tomondan, faoliyatning ma’lum bir tizimi, shu jumladan muayyan me’yoriy belgilangan faoliyat usullari, uni amalga oshirishni ta’minlaydigan vositalar tizimi bilan bog’liq. Boshqa tomondan, yangi texnologiyani joriy etish nafaqat faoliyatning o’zini o’zgartirishga olib keladi, balki maqsadli sozlamalarni, uni amalga oshirish uchun zarur bo’lgan aniq bilimlar tizimini sezilarli darajada qayta qurishga olib keladi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o’rganish va tahlil qilish shuni ko’rsatdiki, “pedagogik texnologiya” tushunchasi ko’plab mualliflar uchun turli xil talqinlarga ega, masalan:

Texnologiya – bu san’at, mahorat, mahorat, ishlov berish usullari to’plami, holatning o’zgarishi.

O’qitish texnologiyasi – bu natijalarga qaratilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiri.

Pedagogik texnologiya – shakllar, usullar, usullar, o’qitish usullari, ta’lim vositalarining maxsus majmui va tartibini belgilovchi psixologik-pedagogik munosabatlar majmui; bu pedagogik jarayonning tashkiliy-metodik quolidir. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning obykti deganda pedagogik jarayonni qurish strukturasi va mantig’i, muayyan tamoyil va shartlarga muvofiq pedagogik maqsadlarga erishish uchun uni tashkil etish yo’llari tushuniladi.

Pedagogik texnologiya – rejalashtirilgan ta’lim natijalariga erishish jarayonining tavsifi. Bizning tushunishimizcha, texnologiya natijalarga qaratilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiridir.

Pedagogik texnologiya – ta’lim shakllarini optimallashtirishga qaratilgan texnik va kadrlar resurslari va ularning o’zaro ta’sirini hisobga olgan holda o’qitish va o’qitishning butun jarayonini yaratish, qo’llash va belgilashning tizimli usuli. Yuqoridagi xususiyatlardan pedagogik texnologiyalarning eng muhim xususiyatlari va xususiyatlarini ajratib ko’rsatish mumkin:

- texnologiya mualliflar yoki mualliflar guruhining ma’lum uslubiy, didaktik, psixologik, falsafiy pozitsiyasiga asoslanadigan aniq pedagogik reja uchun ishlab chiqiladi;

- uning tashkil etuvchi harakatlari, operatsiyalari va kommunikatsiyalarining texnologik zanjiri qabul qilingan maqsadlarga va kutilayotgan aniq natijalarga to'liq muvofiq holda amalga oshiriladi;

- o'qitish texnologiyasi o'qitishni individuallashtirish va differensiallashtirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchi va o'quvchining o'zaro bog'liq faoliyatini, texnik, shu jumladan, kompyuterda o'qitish vositalaridan foydalanishni ta'minlaydi;

- har qanday ta'lim texnologiyasi ko'p mezonli muammoni hal qilish uchun minimal pul va mehnat sarflagan holda maksimal rejalashtirilgan natijalar bilan ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi;

- pedagogik texnologiyalar har qanday o'qituvchi tomonidan takrorlanishi va barcha o'quvchilar tomonidan ko'zlangan natijalarga erishishini ta'minlashi hisobga olingan holda rejalashtirilgan;

- ta'lim texnologiyalari, albatta, pedagogik jarayon subyekt lari faoliyati natijalarini o'lchash mezonlari, ko'rsatkichlari va vositalarini o'z ichiga olgan turli diagnostik (didaktik, psixologik, sotsiometrik va boshqalar) protseduralarini o'z ichiga oladi.

O'quv jarayoniga texnologik yondashuvda quyidagilar mavjud:

- maqsadlarni belgilash va ularni natijalarga erishishga yo'naltirilgan holda maksimal darajada takomillashtirish; kontentni profillash; materiallarni shakllantirish va o'quv jarayonining butun kursini ta'lim maqsadlariga muvofiq tashkil etish; joriy natijalarni baholash; maqsadlarga erishishga qaratilganta'lim jarayonining tarkibiy qismlarini tuzatish; natijalarni yakuniy baholash va yangi maqsadni belgilash.

O'qitish texnologiyasi deganda didaktik vositalardan foydalanish tartibi va ketma-ketligini, o'qitish shakllari va usullarini tashkil etishni tanlash va aniqlash bo'yicha harakatlar majmui tushuniladi.

O'qitish texnologiyasi – bu o'quv mazmunini amalga oshirish jarayoni bo'lib, u belgilangan maqsadlarga eng samarali erishishni ta'minlaydi. Ta'lim texnologiyalarining tasnifi:

Ta'sir qilish obyekti bo'yicha:

- maktab o'quvchilarini o'qitish;

- mutaxassislarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash.

Mavzu muhiti bo'yicha:

- texnik fanlar uchun;
- tabiiy fanlar uchun;
- gumanitar fanlar uchun;
- maxsus, badiiy fanlar va boshqalar uchun.

Amaldagi vositalarga ko'ra:

- ma'lumot;
- videotexnik;
- muammo-faoliyat;
- refleksli va boshqalar.

O'quv materialini tashkil etish bo'yicha:

- individual;
- jamoaviy;
- aralashgan.

Uslubiy muammoga ko'ra:

- bir fanning texnologiyasi;
- bitta asbob texnologiyasi;
- bir usulning texnologiyasi.

Texnologiya elementlari:

- pedagogik texnologiyalar tavsifi (metodika va nazariya);
- maqsad ustuvorligi, yakuniy natija bilan bog'liqligi;
- maqsadni aniqlashtirish;
- pedagogik jarayonni modellashtirish;
- kerakli natijani loyihalash;
- material tanlash;
- diagnostika va nazorat qilish;
- tuzatish choralari tizimi;
- o'qituvchilar malakasini oshirish;
- talabalarni tayyorlash.

O'quv materialini tashkil etish:

- eng muhim tarkibni tanlash;
- o'quv materialining tuzilishi;
- olingan mutaxassislikni hisobga olgan holda misollar va dalillarni tanlash;
- ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv-ijodiy vazifalar va topshiriqlarni belgilash.

Pedagogik jarayonni modellashtirish (o'quv jarayonini tashkil etish va shakllarini tanlash yoki mashg'ulotlar turi):

- Ma'ruzalar;
- seminarlar;
- ustaxonalar;
- mustaqil ish;
- individual ish va boshqalar. O'qitish usullarini tanlash:
- ma'lumot;
- reproduktiv;
- muammoli qidiruv;
- reproduktiv va ijodiy va boshqalar.

O'quv qurollari va o'quv jihozlarini tanlash:

- darsliklar va o'quv qo'llanmalar;
- ko'rgazmali qurollar;
- axborot materiallari va audiovizual o'quv qurollari;
- kompyuterlarni dasturiy va uslubiy ta'minlash;
- maxsus jihozlar;
- didaktik materiallar;
- o'qitishning texnik vositalari va boshqalar.

Bularning barchasi vakolatlarga qaratilgan bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. O'rganish (badiiy madaniyat asarlarini (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, arxitektura va boshqalar) estetik idrok etish);

2. Fikrlash (ish yaratish, ijodkorlik sintezi va boshqalar haqida);

3. Qidiruv (o'quv-ijodiy vazifalar va mashqlarni yechishning yangi usullari va boshqalar);

4. Yaratish (biznesga kirish);

5. Hamkorlik qilish (o'qituvchi, kursdosh talabalar bilan mashg'ulot paytida, individual va guruhda ishlash);

6. Moslashish (ijodiy jarayonga va yangi sharoitda o'quv jarayoniga).

Natijada, ta'lim texnologiyasi to'rtta asosiy elementdan: shakllar, vositalar, diagnostika, o'qitish usullari va mazmunidan iboratligini aytishimiz mumkin

2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari. Ta'lim-

tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ulardan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan, va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lamlı serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiyada ishlab chiqarish sohalaridagi turli texnologiyalardan farqli ravishda ishlov beriladigan material o'quvchi (ta'lim oluvchi)ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatlari bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tamonidan ma'lum maqsadlarga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o'rtalarida AQShda paydo bo'lib, 1940-50-yillar o'rtasigacha

“Ta'lim texnologiyasi” deb yuritilib kelgan va bu ibora texnika vositalaridan foydalanib o'qitishga nisbatan qo'llanilgan. 50-60 yillarda programmashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan, 70-yillarda “pedagogik texnologiya” iborasi qo'llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini bildirgan. 1979-yilda AQShning Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar assotsiatsiyasi tomonidan Pedagogik texnologiyani kompleks, integrativ jarayon deb asoslangan va 80-yillarning boshidan esa pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan. Hozirda bu tushunchaga quyidagi turli ta'riflar berilgan:

Texnologiya – biror ishda, san'atda, mahoratda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi. (Izohli lug'at).

Texnologiya – ishlov berish, ahvolni o'zgartirish san'ati, mahorati, qobiliyati metodlar yig'indisi. (V.M.Shepel).

Pedagogik texnologiya – Bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan sharoit va ketma-ketlikda ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini

shakllantirish jarayondir. (N.Saydaxmedov).

;**Pedagogik texnologiya** – o‘qitishning, ta’limning shakllari, metodlari, usullari, yo‘llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yig‘indisi va komponovkasi (joylashuvi)ni belgilovchi psixologik tartiblar (ustanovka)lar majmuasi pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy vositalaridan iborat (B.T.Lixachev).

Pedagogik texnologiya – texnika resurslari, odamlar va ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olgan holda ta’lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo‘yuvchi o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirishning hamma jarayonlarini yaratish, qo‘llash va aniqlashning tizimli metodi. (YUNESKO).

Pedagogik texnologiya – bu o‘qitishga o‘ziga xos yangicha (innovatsion) yondashuvdir. U pedagogikadagi ijtimoiy-muhandislik tafakkurining ifodalanishi, texnokratik ilmiy ongning pedagogika sohasiga ko‘chirilgan tasviri, ta’lim jarayonining muayyan standartlashuvi hisoblanadi.(B.L.Farberman)

Ushbu aytilganlar asosida pedagogik texnologiyaning quyidagi eng qisqa va umumlashtirilgan ta’rifini keltirishimiz mumkin:

“Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakllantirish faoliyati”.

Shu bilan birga pedagogik texnologiyaning keng ko‘lamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda uning quyidagi yana bir nechta ta’riflarini keltirishimiz mumkin.

Pedagogik texnologiya – axborotlarni o‘zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma’no-mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog‘liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o‘rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya – bu o‘z oldiga ta’lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo‘yuvchi, butun o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o‘zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo‘llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya turlari

Pedagogik texnologiyalar uzluksiz ta’lim turlari, ta’lim sohalari hamda ayrim belgilari bo‘yicha turlarga ajratiladi

Uzluksiz ta’lim turlari bo‘yicha maktabgacha ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, tayanch ta’lim, maktabdan tashqari-qo‘shimcha

ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, qayta tayyorlash va malaka oshirish ta'limi pedagogik texnologiyalariga bo'linadi. Shu bilan birga, ta'lim sohalari bo'yicha ona tili, xorijiy tillar, adabiyot, ijtimoiy, tabiiy, aniq fanlar, san'at, sport, texnika, texnologiya, amaliy fanlar, kasb- hunarlar, maxsus ta'lim pedagogik texnologiyalari mavjud.

Hozirda mavjud bo'lgan pedagogik texnologiyalarni bir qancha belgilariga qarab turlarga ajratiladi. Bu belgilar haqida gapirishdan oldin shuni eslatib o'tishimiz kerakki, pedagogik texnologiya doimo kompleks xarakterga ega bo'lib, u faqat bittagina omildan, metoddan, tamoildan foydalanmaydi. Ya'ni quyida keltiriladigan turlarigagina xos bo'lgan monotexnologiyalar aslida mavjud emas. Lekin har bir pedagogik texnologiyada asosiy e'tibor ta'lim jarayonining u yoki bu tomoniga qaratilishi natijasida ularni shu belgilari bo'yicha turlarga ajratiladi.

Bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha pedagogik texnologiyalar turlari:

- Klassik ma'ruza;
- Texnika vositalari yordamida o'qitish;
- Maslahatchilik tizimi;
- Darslik bo'yicha o'qitish;
- Kichik guruhlar tizimi;
- Kompyuter yordamida o'qitish
- Repetitorlik tizimi;
- Dasturlashtiriladigan boshqaruv.

Ta'limoluvchiga yondashuv turi bo'yicha pedagogik texnologiyalar quyidagicha nomlanadi:

- Avtoritar;
- Didaktik yo'naltirilgan;
- Ijtimoiy yo'naltirilgan;
- Antropologik yo'naltirilgan;
- Pedagogik yo'naltirilgan;
- Shaxsga yo'naltirilgan;
- Insonparvarlikka va shaxsga yo'naltirilgan;
- Hamkorlik texnologiyalariga yo'naltirilgan;
- Erkin tarbiyaga yo'naltirilgan;
- Ezoterik ta'lim va tarbiyaga yo'naltirilgan.

Qo'laniladigan asosiy metod bo'yicha pedagogik texnologiyalar quyidagi turlarga ajratiladi:

- Dogmatik, reproduktiv metod ;
- Tushuntirish, ko'rgazmali;
- Rivojlantiruvchi ta'lim;
- Muammoli, izlanishli;
- Ijodiy metod;
- Dasturlashtirilgan ta'lim metodi ;
- Dialogli metod;
- O'yin metodi ;
- O'z-o'zini rivojlantiruvchi ta'lim metodi;
- Axborotli (kompyuterli) ta'lim metodi

Tashkiliy shakllariga ko'ra pedagogik texnologiyalar quyidagi turlarga bo'linadi:

- Hozirgi an'anaviy ta'lim;
- Shaxsga yo'naltirilgan pedagogik jarayon asosidagi pedagogik texnologiyalar;
- O'quvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiyalar;
- O'quv jarayonini boshqarish va tashkil qilish samaradorligi asosidagi pedagogik texnologiyalar;
- Materialni didaktik takomillashtirish va rekonstruksiyalash asosidagi pedagogik texnologiyalar;
- Xususiy fanlar pedagogik texnologiyalari;
- Alternativ texnologiyalar;
- Tabiatga moslashtirilgan texnologiyalar;
- Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari;
- Mualliflik maktablari pedagogik texnologiyalari;
- Texnologiyalarni loyihalash va o'zlashtirish texnologiyalari.

Bundan tashqari shaxsning xususiyat va sifatleri tarkibiga yo'naltirilganlik bo'yicha pedagogik texnologiyalar quyidagi turlarga ajratiladi:

- Fanlar bo'yicha bilim, ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan -axborot texnologiyalar;
- Aqliy faoliyat usullarini shakllantirishga

- yo'naltirilgan –operatsion texnologiyalari;
- Estetik va axloqiy munosabatlar sohasini shakllantirishga yo'naltirilgan emotsional-badiiy va emotsional axloqiy texnologiyalar;
- Shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlarini shakllantirishga yo'naltirilgan o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyalari;
- Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan – evristik texnologiyalar;
- Amaliy faoliyat sohasini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy texnologiyalar. Pedagogik texnologiyalarni quyidagi belgilariga ko'ra tasnif qilinadi:
 - Qo'llash darajasiga ko'ra;
 - Falsafiy asosiga ko'ra;
 - Asosiy rivojlantiruvchi omiliga bo'yicha;
 - O'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha;
 - Shaxsiy belgi-sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha;
 - Mazmun xususiyatlari bo'yicha;
 - Boshqaruv turiga bo'yicha;
 - Bolaga yondashuv bo'yicha;
 - Ko'p qo'llanilgan metodlari bo'yicha;
 - Ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Pedagogik texnologiya bilan metodika orasidagi farq

Hozirgi kunda pedagogik texnologiya haqidagi aniq tushuncha va tasavvurlar birmuncha kamligi tufayli, uni xususiy metodikalar bilan deyarli tenglashtirish hollari uchraydi. Aslida esa ular orasida jiddiy farqlar mavjud bo'lib, quyida ular haqida qisqacha bayon qilinadi.

Pedagogik texnologiya – o'quvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Metodika – o'qituvchining bilimi, ko'nikmasi mahorati, shaxsiy sifatleri, temperamentiga bog'liq bo'lib, ma'lum shaxs o'qituvchi uchun qulay bo'lgan o'qitish usullari va yo'llari majmuadir. U alohida metodikalarga ajratiladi. Pedagogika fani ma'lum o'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi va shu kabilar.

Metodikaning pedagogik texnologiyadan farqini tushunish va

amalda har ikkisidan unumli foydalana bilish talab etiladi. Ular orasidagi farqlar quyidagi jadvalda keltirilgan

	Asosiy tushunchalar	Pedagogik texnologiya	Metodika
1	Ta'riflar	Pedagogik texnologiya – insonga oldindan belgilangan maqsad bo'yicha ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir o'tkazish faoliyatidan iborat	Metodika – ma'lum o'quv fanini o'qitish hamda tarbiyaviy ishlar qonuniyatlarini tadqiq qiladi
2	Maqsad	Komil insonni shakllantish	Alohida o'quv fanlarini o'qitish va tarbiyaviy ishlarni sifatli bo'lishini ta'minlash
3	qo'llash miqiyosi	Barcha ta'lim-tarbiya jarayonida	Xususiy fanlarni o'qitishda hamda tarbiyaviy ishlarda
4	Vositalar	Barcha ta'limiy va tarbiyaviy vositalar xususiy metodikalar	Alohida o'quv fanlarini o'qitishda hamda tarbiyaviy ishlarda qo'llaniladigan vositalar
5	Pedagogik jarayon	Ta'lim-tarbiya texnologiyasi asosida, ta'lim menejmenti va marketingi asosida, ta'lim-tarbiya sohasidagi ilg'or tajribalarni umumlashtiruvchi loyihalar asosida rivojlanib boradi. Yetarli tayyorgarlikka ega mutaxassislar tomonidan qo'llanganda o'zaro o'xshash natijalar olinishi ta'minlanadi.	Ta'lim-tarbiya metodikasi asosida ijodkor o'qituvchilarning ilg'or tajribalariga tayanib rivojlanadi. Xususiy tajribalar asosida boyitib boriladi. Pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi har bir pedagogning natijasi har xil bo'ladi.
6	Natija kafolati	Oldindan belgilangan maqsadga erishish kafolati bor.	Oldindan belgilangan maqsadga har bir o'qituvchi o'z imkoniyatlariga muvofiq turli darajada erishadi. Shu sababli talab

			darajasidagi natija kafolatlanmaydi. Asosan ijodkor o'qituvchilargina yaxshi natijalarga erishadilar.
7	Kelib chiqishi	Xususiy metodikalarning rivojlanishi natijasida kelib chiqqan.	Ta'lim tarbiyaning turli xususiy masalalarini hal qilish zarurati natijasida kelib chiqqan.

Ushbu farqlar yuzasidan quyidagi fikrni eslash mumkin: "Aslida zamonaviy ta'lim metodlari muqaddas qiziquvchanlikni hozircha batamom bo'g'ib tashlamagani deyarli mo'jiza, chunki bu nozik nihol (ya'ni qiziquvchanlik) rag'batlantirish bilan bir qatorda, eng avvalo, erkinlikni talab qiladi, yo'qsa, u shaksiz, mahv bo'ladi". (A.Eynshteyn).

Bu yerda ta'lim metodlari qiziquvchanlikka yetarlicha erkinlik bera olmasligi nazarda tutilmoqda. Pedagogik texnologiya esa bolaning qiziquvchanligini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasi xususiy fanlar va mahalliy darajalardagi o'qitish metodikalari tushunchasi bilan mos keladigan hollar xususiy darajadagi pedagogik texnologiyalarga tegishli. Ular orasida faqat asosiy e'tiborni nimaga qaratilishida farqlar mavjud.

Texnologiyalarda ko'proq protsesual, miqdoriy va hisob-kitob komponentlari ifodalansa, metodikalardamaqsad, mazmun, sifat va variantli yo'naltiruvchi tomonlari ko'proq ifodalanadi. Texnologiya metodikalardan o'zining qayta tiklanuvchanligi, natijalarining turg'unligi, ko'plab "agar"lar (agar o'qituvchi iste'dodli, agar bolalar qobiliyatli bo'lsa, agar yaxshi ota-onalar bo'lsa....) yo'qligi bilan farq qiladi. Ya'ni texnologiya tegishli tayyorgarlikka ega bo'lgan hamma mutaxassislar tomonidan qayta tiklash va qo'llash mumkinligi bilan juda ham individual bo'lgan metoddan farq qiladi.

Metod - biror harakatni amalga oshirish yo'li, usuli yoki

ko'rinishidan iborat.

Bunda harakatni amalga oshirish yo'li deb, bajarilishi talab etilayotgan faoliyat uchun qo'llash mumkin bo'lgan bir nechta yo'ldan oldindan ko'zda tutilgan maqsadga muvofiq ravishda tanlangan yo'lga aytiladi. Harakatni amalga oshirish usuli deb, tanlangan ma'lum yo'ldan foydalangan holda oldindan ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun qo'llaniladigan harakat usullariga aytiladi.

Hozircha metodlar, metodikalar va texnologiyalar bitta tushuncha sifatida idrok qilinmoqda. Texnologiyalar va metodikalarni aralashtirilib yuborish shunday hollarga olib keladiki, ba'zan metodika texnologiyalar tarkibiga kirib qoladi, ba'zan esa aksincha Pedagogik texnologiya o'quv jarayoni (ya'ni o'qituvchining o'quvchining faoliyati bilan), uning tarkibi, vositalari, usullari va shakllari bilan eng ko'p darajada bog'langan.

O'quv fani va uni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq bo'lgan pedagogik texnologiyalarni tanlash

Pedagogik texnologiyaning asosiy yo'nalishlari.

Pedagogik texnologiyaning yo'nalishlari ko'p bo'lib, ulardan ayrimlari quyidagilar: **Hozirgi an'anaviy ta'lim.** XVII asrda Ya.A.Komenskiyning didaktik tamoyillari asosida shakllanib, hozirda dunyodagi maktablarda eng ko'p qo'llanayotgan sinf-dars tizimidan iborat. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosan shu tizimni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlarida yaratilib, hozirda turli yo'nalishlarda rivojlanmoqda.

Pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar: hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan texnologiyasi va boshqalar.

O'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch signallar konspektlari texnologiyalari va boshqalar.

O'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalar o'rgatilayotgan bilimlarning didaktik tizimi chuqur mazmunga ega bo'lishi, bilimlarga tizimli nuqtai nazardan

yondashish, o'quvchilarga bilimlarni egallashning eng maqsadga muvofiq yo'llarini o'rgatish kabi tamoyillarga asoslanadi.

O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil eilishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalarga tabaqalashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyalari; ta'limning jamoa usuli, guruhli, kompyuterli ta'lim texnologiyalari kabilar kiradi.

Tabiatga muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar. Bularga o'quvchining tabiiy imkoniyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. Bularga o'quvchi shaxsining ijobiy sifatlarini, ayrim sohalardagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari kiradi.

Bulardan tashqari **xususiy (o'quv fanlari)** pedagogik texnologiyalari, **alternativ** hamda **mualliflik** pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda pedagogik texnologiyalarning boshqa yo'nalishlari ham mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardan iborat. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik – (tajriba) sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv – (bilishga oid) atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik – (haqiqatni topish) yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ – (ijodiy) tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib,

o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inversion – (almashtirish) axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ – (yaxlitlash) axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv – (moslashtirish) axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inklyuziv – (tenglik) o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim tarbiya jarayonini tashkil qilish. Shu bilan birga, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qishini tashkil qilish pedagogik texnologiyasi.

Pedagogik texnologiyaning asosiy yo'nalishlari hozirgi an'anaviy ta'limni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlarida yaratilib, hozirda rivojlanib bormoqda. Turli fan o'qituvchilari tomonidan har bir o'quv fanining asosiy xususiyati, mazmunining tarkibi, amaliy, nazariy qismlarining nisbatiga muvofiq ravishda eng qulay pedagogik texnologiyalarning empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv va boshqa yo'nalishlarini to'g'ri tanlash jiddiy ahamiyatga ega.

Dars moduli va algoritimi

Modul – pedagogik texnologiyani o'z ichiga olgan tarkibiy bo'lak bo'lib; o'quv material mazmuni hamda dars jarayoni modullaridan tashkil topadi. Pedagogik texnologiya materiallarini modullariga ajratish modullashtirish jarayoni bilan, kichik modul, modullar to'plami, birlamchi modul va modul darajasi tushunchalaridan foydalaniladi va quyidagicha ta'riflanadi.

Kichik modul – pedagogik texnologiya tarkibidagi eng kichik birlikni ifodalaydi. Amalda bunday kichik modulni tashkil qiluvchi boshqa kichik modullarga ajratish mumkin emas deb hisoblanadi.

Birlamchi modul – pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlashga dastlabki modul sifatida tanlangan va o'z tarkibiga bir yoki bir nechta kichik modullarni

oladigan modul.

Modullar to'plami – pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlash maqsadida bitta modul sifatida hisoblangan bir nechta modullar yig'indisi.

Modul darajasi – birlamchi modullarning o'z tarkibida aslida qancha modullarga ega ekanligiga qarab quyidagi darajalarga bo'linadi:

- Bir o'quv mashg'ulotini o'tkazishga mo'ljallangan modullar;
- O'quv fanining bir mavzusini, bir bo'limini, bir qismini yoki hamma tarkibiy bo'laklarini o'qitish texnologiyasini tashkil etuvchi modullar. Ularni bloklar deb ham nomlanadi;
- Bir nechta turdosh o'quv fanlarini yoki ayrim fanlarni o'qitish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullari;
- DTSning tarkibiy bo'laklarini va ularni bajarish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar;
- O'quv reja va dasturlarning tarkibiy bo'laklarini va ularni bajarish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar;
- Ta'lim vositalarini tashkil qiluvchi modullar;
- Pedagogik texnologiya jarayonida qo'llaniladigan usullarni tashkil qiluvchi modullar.

Algoritm – pedagogik texnologiya bo'laklari (modullar)ning o'zaro joylashuvini hamda pedagogik texnologiya jarayonlarini amalga oshirish ketma-ketligining avvaldan belgilangan tartibi, ya'ni qoidasidir.

Algoritmlash esa pedagogik texnologiya tarkibiy bo'laklarini amalga oshirish jarayonining ketma-ketligini belgilash bo'lib, ko'zlangan maqsadga erishish kafolatini amalga oshiradi. Odatda, pedagogik texnologiyani loyihalashda oldin uning algoritmi ishlab chiqiladi. Shu algoritmgaga muvofiq holda modullarning o'zaro joylashuvi tartibi aniqlanadi.

Pedagogik texnologiyada algoritmlar alohida mashg'ulot yoki uning biror bo'lagi algoritmi, o'quv fanini o'qitishning umumdidaktik izchilligi algoritmi, o'quvchi faoliyatini, o'qituvchi faoliyati, o'zlashtirishni nazorat qilish jarayoni, maktabni boshqarish jarayoni algoritmi kabi turlarga bo'linadi. Pedagogik faoliyatning eng kichik bo'laklari o'zaro joylashuvini va shu

faoliyatni amalga oshirish ketma-ketligini belgilash algoritmlashning birlamchi darajasi bo'lib, ularni birlamchi algoritmlar deyiladi. Algoritmlash orqali pedagogik texnologiyani tegishli tayoqchilikka ega bo'lgan mutaxassislar tomonidan oldindan belgilangan maqsadlarning to'liq amalga oshirilishini kafolatlagan holda amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

Modullashtirish va algoritmlash madaniyati ta'lim-tarbiya jarayonida odat tusiga kirgan holdagina turli darajalardagi pedagogik texnologiyalarni yaratish va amalda qo'llash faoliyati yanada keng rivojlana boradi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. "Innovatsiya", "pedagogik texnologiyalar", "o'qitish texnologiyalari" va boshqa tushunchalarga izoh bering.
2. *Pedagogik texnologiya turlariga nimalar kiradi?*
3. *Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llarini ayting.*
4. *Bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha pedagogik texnologiyalar turlarini izohlang.*
5. Ta'lim oluvchiga yondashuv turi bo'yicha pedagogik texnologiyalar qaysilar?
6. Qo'llaniladigan asosiy metod bo'yicha pedagogik texnologiyalarning turlari.

Adabiyotlar:

1. Anisimova T. S. Ta'limdagi maqsad va o'lchovlarning davlatning milliy strategiyasi bilan o'zaro bog'liqligi // Ta'limdagi vakolatlarni va boshqa yashirin o'zgaruvchilarni o'lchash va monitoring qilish nazariyasi va amaliyoti: XXI va XXII Butunrossiya ilmiy-amaliy konferentsiyalari: Sat. Ilmiy tr. / tahr.: A. A. Maslak; Kuban davlatining filiali. Slavyansk-na-Kubandagi universitet. Slavyansk-on- Kuban, 2014. S. 25-27.
2. Ozhegov S. I. Rus tilining lug'ati. M.: Rus. Yaz., 1986.
3. Bashmakov A.I. Ijodiy pedagogika. Metodologiya, nazariya, amaliyot. M.: BINOM. Bilimlar laboratoriyasi, 2014.
4. Lixachev B. T. Ta'limning tarbiyaviy jihatlar. M., 1979.

5. Klarin M.V. O'quv jarayonida pedagogik texnologiya. M.: Bilim, 1989.

6. Anisimova T. S., Varenikova L. V., Makarenko K. B. Ta'limda korrupsiya va natijalarni buzish: sabablar va shartlar // Ta'lim. Fan. Ilmiy xodimlar. 2013. No 6. B. 127-133.

7. Anisimova T. S. Ta'limda natija sifatiga yangicha yondashuv masalasi bo'yicha ilmiy tr. VII Butunrossiya. Ilmiy-amaliy konf.: 2 soat ichida / ed. T. S. Anisimova T., V. Sunyaikina; Kuban davlat universitetining Slavyansk-na-Kuban shahridagi filiali. Slavyansk-on-Kuban, 2014. S. 22-25.

8. Anikina N.V. Strategik ta'lim texnologiyalari: mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari // Ta'lim texnologiyalari. 2004. – No 1.

9. Shpilevaya I. E., Anisimova T. S. Ta'limda biznes texnologiyalari // Kontseptsiya. 2015. No 7. B. 116-120.

10. Anisimova T. S., Nazarova N.V. O'qituvchi ijodiy faoliyatining shartlari, mexanizmlari va resurslari // Konsepsiya. 2015. No S7. B. 56-60.

11. Maslak A. A., Rybkin A. D., Anisimova T. S., Pozdniakov S. A. Ijodkorlikni shakllantirish dasturi doirasida o'quvchilarning tasavvurini monitoring qilish // O'rta yer dengizi ijtimoiy fanlar jurnali. Jild. 6. No 6. 5-ilova. Dekabr 2015. Maxsus nashr. R. 234-241.

7-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (amaliy mashg'ulot)

Kreativ pedagogika fanini o'qitishda metodlar. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda ta'lim vositalari. Kreativ yondashuv asosida muayyan mavzuda ma'naviy-ma'rifiy tadbirni tashkil etish uchun auditoriyani jihozlash.

1- topshiriq:

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
------------------------------------	---

2- topshiriq:

Pedagogik texnologiya bilan metodika orasidagi farqni jadvalga solib yozing!

3- topshiriq:

Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanib kichik rolik tayyorlang.

8-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH (ma'ruza)

Mashg'ulot rejasi:

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari.
2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati va zarurati.

1. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. Yangi ijodiy pedagogik texnologiyaning mohiyati. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish samaradorligini oshirish, ularning o'qishga bo'lgan motivasiyasini oshirish, o'quv jarayonida o'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni yaratish uchun sharoit yaratish istagi yangi ijodiy (proyektiv) pedagogik texnologiyani ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqardi. bu boradagi eng yaxshi uslubiy, didaktik va texnologik yutuqlarni o'zida mujassam etgan bo'lardi, shuningdek, o'quv dasturlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalar ijodkorligining ishlab chiqilgan mezonlarini hisobga olgan bo'lar edi.

Taklif etilayotgan ijodiy ta'lim texnologiyasining mohiyati qat'iy belgilangan ixtiro deb ataladigan formulada yanada qulayroq ifodalangan [9]. Ta'riflangan obyektning har qanday murakkabligi uchun ushbu formula odatda bitta jumladan iborat va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- taklif etilayotgan obyektning nomi;
- oldingi farqlovchi qism (ya'ni taklif qilinayotgan obyektning uning analogi va prototipi bilan birlashtiriladigan umumiy narsa);
- maqsad (odatda juda standart va umumiy tarzda aytiladi);
- o'ziga xos qism (ya'ni, tavsiya etilgan obyektning analoglardan va prototipdan sezilarli farqlarini tashkil etuvchi xususiyatlar, ularning amalga oshirilishi ijobiy ta'sirni nazarda tutadi).

Taklif etilayotgan yechim formulasi: "Ijodiy yo'naltirish pedagogikasi muayyan o'quv materialini (mavzuni) rivojlantirish

uchun mavzuga pedagogik ta'sirni o'z ichiga oladi va o'qitish samaradorligini oshirish uchun pedagogik ta'sir ko'rsatishi bilan farqlanadi. Markazdan qochma o'ta kritik o'zaro ta'sir fonida, talaba ta'sir obyekti darajasidan ijod (ijodkorlik) darajasiga, an'anaviy (asosiy) o'quv materiali esa rivojlanish subyekti darajasiga o'tadi. Qandaydir ijodiy maqsadga erishish vositasi darajasiga o'tkaziladi; qo'shimcha materialda evristik texnika va usullarning ishlashi tavsifi va namoyishi mavjud.

Boshqacha qilib aytganda, ijodiy yo'nalish samarasiga erishish uchun quyidagilar zarur:

- ta'lim jarayonida markazdan qochma, metabilimlar (shu jumladan, tor mutaxassislikdan tashqari bilimlar) sohasiga ochiq), o'ta tanqidiy (faqat xayrixoh, rivojlantiruvchi tanqidga yo'l qo'yadigan) o'zaro ta'sir fonini yaratish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini ochish va rivojlantirishga hissa qo'shish;

- ta'lim jarayonini qayta tashkil etish, bunda talaba ijodkorga aylanadi va asosiy o'quv materiali – ijodiy maqsadga erishish vositasi;

- qo'shimcha o'quv materiallarini, shu jumladan, o'quvchining ijodiy faoliyati samaradorligini keskin oshirishga imkon beradigan evristik strategiyalar, taktikalar, usullar va usullarni joriy etish.

O'quv jarayonini bunday tashkil etish o'quvchining bilim jarayoniga singib ketishiga yordam beradiva reproduktiv faoliyatdan ijodiy faoliyatga o'tish imkonini beradi. Insonning har qanday samarali faoliyatida (shu jumladan, o'rganishda) ijodiy maqsadga erishish mohiyatan har qanday muammo, vazifa, g'oya (umuman, loyiha) ning yechimi bo'lib, jarayonda va loyihalash qonunlariga muvofiq amalga oshiriladi. Taklif etilayotgan pedagogik texnologiya har qanday muammoni, shu jumladan ta'limni ham hal qilish usullaridan biri sifatida konseptual dizaynga asoslanadi.

Soddalashtirilgan shaklda dizayn sakkiz bosqichdan iborat ketma-ket o'tish (mavhumdan konkretgacha) sifatida taqdim etilishi mumkin:

- 1) insonning birlamchi (umumiy va shaxsiy) ehtiyojlarini tahlil qilish, sintez qilish va tanlash (PP);
- 2) insonning ikkilamchi (texnik jihatdan amalga

oshiiriladigan) ehtiyojlarini (HP) tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•3) loyihalashtirilgan texnik tizim (F) funksiyalarini tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•4) loyihalashtirilgan texnik tizimning (S va P) iste'molchi (tashqi) xossalari va parametrlarini tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•5) loyihalashtirilgan texnik tizimning (FS) funksional tuzilmasini tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•6) loyihalashtirilgan texnik tizimning (TT) ishlash prinsipini tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•7) loyihalashtirilgan texnik tizim (KTR) uchun konstruktiv va texnologik yechimlarni tahlil qilish, sintez qilish va tanlash;

•8) loyihalashtirilgan texnik tizim (OT) parametrlarini optimallashtirish.

Loyihalash ishlarini (tizim metodologiyasiga ko'ra) va ta'lim faoliyatini (ijodiy pedagogikaning "formulasi" bo'yicha) tashkil etishni joriy etish kasbiy ta'limning izchil texnologiyasini shakllantirishga imkon berdi, bu esa texnik mutaxassisliklar misolida amalga oshiriladi.

Funksional yondashuv (1-jadval) va turli darajadagi mavhumlikdan foydalanish talabaga fikrlashdagi ko'plab psixologik to'siqlarni yengib o'tishga imkon beradi. Evristik strategiyalar bilan birgalikda, taktika, usul va uslublardan foydalangan holda, talaba an'anaviy o'quv materialidan foydalangan holda (uni qiziqish bilan o'rganadi) tezda maqsadga erishish uchun ko'plab yuqori sifatli alternativallarni topadi.

Jadval

Reproduktiv (an'anaviy) va ijodiy (proyektiv) didaktikani taqqoslash		
O'qitishning professional elementlar	didaktikaning o'rganish turi	
	Reproduktiv ijodkorlik	Kreativ
O'qituvchi tomonidan vazifani belgilash	Obyektiv	Maqsad funksional

Yechim usuli	O'qituvchi tomonidan maqsadning qoida, tariqasida, aniq qo'yilganligi	Talabanning o'zi hal qilish usullari va usublarini tanlaydi, shuningdek, evristik strategiyalar, taktikalar, usullar dan foydalanadi.
O'rganuvchi namuna	O'qituvchi ko'rsatadi	Talabanning o'zi jonli va jonsiz tabiatdagi, jamiyatdagi xususiyatlar va munosabatlarning o'xshashligini aniqlaydi va ishlatadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'limning ijodiy yo'nalishini bunday amalga oshirish uni proyektiv deb atashga imkon beradi va nafaqat loyiha o'qitish usuli sifatida qo'llanilganligi, balki eng muhimi, chunki o'rganishning o'zi har qanday loyihani yaratish va amalga oshirish vositasidir. Bu hayotga ega, lekin o'quvchi uchun nafaqat ta'lim mazmuniga ega. Ommaviy ta'limdan farqli o'laroq, u shaxsiylashtiriladi. Albatta, taklif etilayotgan pedagogik texnologiya turli sohalar (meta-knowledge) haqidagi bilimlarni o'z ichiga olgan axborot resurslarini yaratishni taqozo etadi. Bundan tashqari, o'rganish obyektlari to'g'risidagi reproduktiv bilimlar bilan bir qatorda (o'quv jarayoni ushbu obyektlarni loyihalash jarayoni sifatida amalga oshirilishini eslatib o'tamiz) axborot resurslari eng mumkin bo'lgan usullarni ko'rsatadigan yangi bilimlarni yaratadigan samarali bilimlarni o'z ichiga olishi kerak. o'rganish (loyihalash) obyektlarini sifat jihatidan yaxshilash. Tarmoqli reproduktiv va tarmoqlararo mahsuldor bilimlar asoslarini yaratish turli soha mutaxassislarining hamkorligini taqozo etadi. Biroq, shu bilan birga, natijada olingan samara tarmoqlararo (tarmoqlararo) to'siqlarni bartaraf etish va muayyan ijodiy maqsadni hal qilish uchun turli sohalarning bilimlaridan foydalanish imkoniyati tufayli kooperativdir. Ishlab chiqarish bilimlari asoslarini o'rganish va ijodiy muammolarni hal qilish jarayonida, maxsus texnikadan foydalangan holda o'rganish (loyihalash) obyektlarining global FunkSIONAL-fizik tahlilini o'tkazish jarayonida talabalarning o'zlari tomonidan to'ldiriladi [123]. Samarali bilimlar bazalariga quyidagilar kiradi [10]:

- uskunarlar, texnologiyalar, mahsulotlarning funksiyalari va iste'mol

- xususiyatlarining fanlararo tezaurusi (semantik munosabatlarga asoslangan tizimlashtirish), yangi funksiyalar va iste'molchi xususiyatlarini sintez qilishning samarali apparati sifatida, shuningdek, analoglarni (prototip) avtomatlashtirilgan qidirish;

- texnik tizimlar (TT) Funktsional tuzilmalarining asoslari va elementar funksiyalar bilan tavsiflangan boshqa obyektlar R.Koller, bu konstruktiv va texnologik tafsilotlarga "g'arq bo'lmaslik" va professional atamalarning "asirligisiz" dizayn vazifasini mavhum tarzda shakllantirishga imkon beradi;

- rasmiylashtirilgan fizik, kimyoviy, biologik, geometrik va boshqa ta'sirlar va hodisalarning ma'lumotlar bazalari, ulardan foydalanish TT faoliyatining yangi tamoyillarini avtomatik ravishda sintez qilish imkonini beradi;

- qonunlardan kelib chiqadigan oqibatlarining asoslari: TTni bosqichma-bosqich ishlab chiqish; TTning funksiyalari va tuzilishi o'rtasidagi muvofiqdigi; TT ning progressiv evolyusiyasi, bu holatni baholash va alohida XT va umuman sanoatning ilmiy-texnik rivojlanishining asosli konseptual prognozlarini ishlab chiqish imkonini beradi;

- XTning individual funksiyalarini amalga oshirish uchun samarali yechimlarni tezda olishga yordam beradigan TT rivojlanishining alohida naqshlarining asoslari;

- XTni sifat jihatidan takomillashtirish yoki yangi avlod texnologiyalari va uskunarlarini yaratishda yashirin Funktsional, texnologik, iqtisodiy, ergonomik va ekologik mezonlarni kam baholamaslikning salbiy oqibatlarini oldini olishga imkon beradigan TTni izchil rivojlantirish mezonlarining asoslari;

- Tarmoqlararo evristik metodlarning asoslari, ulardan foydalanish original yechim lardan foydalanish orqali XTni sifat jihatidan yaxshilashga yordam beradi - boshqa TT da amalga oshirilgan "ta'kidlash";

- TT dagi texnik va jismoniy deb ataladigan qarama-qarshiliklarning asoslari, shuningdek ularni hal qilishning standart standartlari, bu TTni sifat jihatidan yaxshilash yoki yangi avlod

texnologiyalari va uskunalarini yaratish uchun turli xil variantlarni tezda shakllantirish imkonini beradi;

- XTda tizimlashtirilgan aniq, shuningdek, yashirin tayyor va hosilaviy (o'zgartirilgan) resurslarning (real, energiya, axborot, fazoviy, vaqtinchalik, FunkSIONal, tizimli) asoslari, bu esa TTda yangi funksiyalar va funksiyalarni amalga oshirish imkonini beradi. Minimal xarajatlar bilan (ko'pincha xarajatlarsiz) iste'molchi xususiyatlari;

- TTni sifat jihatidan yaxshilash yoki yangi avlod texnologiyalari, uskunalarini yaratish bilan yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga yordam beradigan jonli va jonsiz tabiatdagi TT analogiyalarining asoslari.

Proyektiv ta'lim masofaviy ta'lim jarayonini ancha muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi. Ta'lim jarayoni amalga oshiriladigan maxsus ijtimoiy- psixologik muhit bu holda talabning harakatlarini an'anaviy kunduzgi ta'limga qaraganda ancha kam tartibga soladi va tartibga soladi. Bundan tashqari, doimiy va tizimli tadqiqotlar uchun kamroq qo'shimcha harakat talab etiladi.

O'rganishga bo'lgan yuqori qiziqish burch hissi ("siz o'qish kerak") yoki boshqa motivatsiyadan ko'ra samaraliroq bo'ladi.

Ushbu texnologiyaga asoslangan ta'lim faqat ta'lim muassasalarida maxsus tashkil etilgan sharoitlarda amalga oshiriladigan o'quv faoliyati bo'lib qolmaydi. U shaxsning butun faol hayoti davomida yuzaga keladigan har qanday ishlab chiqarish faoliyatining tarkibiy qismiga aylanadi va shu bilan uning uzluksiz ta'lim shakli sifatida ishlaydi.

Ijodiy pedagogikaga asoslangan ta'lim jarayonini intellektual axborot bilan ta'minlash tizimi. Avtomatlashtirilgan tizim oltita fan sohasiga taalluqli TT(*texnik tizim*)ni rivojlantirish qonuniyatlari va qonuniyatlarini aks ettiruvchi samarali bilimlar bazalarini hamda kasbiy ta'lim jarayonlarini qo'llab-quvvatlash va konseptual loyihalashga qaratilgan dasturiy vositalarni o'z ichiga oladi. Samarali bilimlar bazalarini maxsus vositalar – avtomobilning FunkSIONal va jismoniy tahlilini o'tkazish uchun Internet tizimi yordamida to'ldirish va tuzatish mumkin.

Tizim qo'llanilishi mumkin:

- oliy va o'rta kasb-hunar ta'limining ta'lim muassasalarida;
- oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi ilmiy-tadqiqot muassasalarida (ya'ni, aspirantura va doktoranturada bo'lganlar);
- yangi texnika va texnologiyalar konstruktorlari malakasini oshirish markazlarida;
- pedagog xodimlar malakasini oshirish markazlarida (ijodiy pedagogika metodlarini o'zlashtirishda). Tizimning yakuniy foydalanuvchilari: talabalar, aspirantlar, universitet professor-o'qituvchilari, metodistlar, olimlar va yangi texnika va texnologiya konstruktorlari.

Tizimni qo'llashdan maqsad ijodiy pedagogika tamoyillarini amalga oshirish va turli fan yo'nalishlarining eng yaxshi texnik yechimlarida o'zida mujassamlangan tajribani aks ettiruvchi samarali bilimlardan foydalanish orqali kasb-hunar ta'limi samaradorligini sifat jihatidan oshirishdir. ular bilan bog'liq evristik fondlarning yaqinlashishini ta'minlash sifatida.

Avtomatlashtirilgan tizimning asosiy funksiyalari:

- loyihalashtirilgan yoki takomillashtirilgan TTning analoglarini izlash uchun so'rovni shakllantirish (ilmiy-texnikaviy ijod muammosini hal qilish);
- funksiyalarning tarmoqlararo tezausasi asosida TT analoglarini izlash, TTning funksional o'xshashlik ko'rsatkichlarini shakllantirish;
- reproduktiv va ishlab chiqarish bilimlarini o'z ichiga olgan tanlangan TT tavsiflarini taqdim etish;
- kasbiy ijod va tegishli fan sohalarini o'rganish muammosini hal qilish uchun samarali bilimlarni tahlil qilish va ulardan foydalanishni qo'llab-quvvatlash.

Tizim bilan o'zaro ta'sir qilish stenariysi quyidagi bosqichlar ketma-ketligi sifatida soddalashtirilishi mumkin.

1- qadam. TT tegishli bo'lgan mavzu sohalarini tanlash. Siz bitta, bir nechta yoki barcha mavzularni tanlashingiz mumkin.

2- qadam. Qidiruv turini tanlash (tanlangan mavzu sohalariga tegishli TTni qidirish; funksiyalarning mos kelishini izlash; ko'rsatilganlarga nisbatan xilma-xil bo'lgan funksiyalarni

amalga oshiradigan TTni izlash; turli usullarni ta'minlovchi TTni izlash. belgilangan maqsadlarga erishish; berilgan funksiyalarga o'xshash va belgilangan maqsadlarni amalga oshiradigan TT ni izlash).

3- qadam 3. Funksional qidiruv so'rovini shakllantirish. Unga kiritilgan funksiyalar funksiyalarning tarmoqlararo tezaurusidan tanlanadi. Tezaurus jins-tur, maqsad-usuli, sinonimi munosabatlarini taqdim etadi.

4- qadam. Qidiruv chuqurligini aniqlaydigan parametrlarning qiymatlarini o'rnatish. Avtotransport vositasini qidirish funksiya bo'yicha amalga oshiriladi. Ular tegishli bo'lgan sinflar (asosiy, asosiy, yordamchi, neytral, zararli) va tezaurus ichidagi Funksional qidiruv so'rovida ko'rsatilgan funksiyalarga yaqinlik darajasi TT o'xshashlik indeksining qiymatlarini aniqlaydi.

5- qadam. Qidiruv natijalarini tahlil qilish va ilmiy-texnik ijodkorlik muammosini hal qilish uchun samarali bilimlardan foydalanish.

"Parametrlar" bo'limida Funksional tavsifga aniqlik kiritib, iste'molchi xususiyatlari va avtomobilning eng muhim xususiyatlari berilgan. "Progressiv rivojlanish mezonlari", "Texnologiya va texnologiya taraqqiyoti qonuniyatlarining oqibatlari", "Resurslar" va "O'xshashliklar" bo'limlarida ushbu turdagi samarali bilimlardan foydalanish orqali TTni sifat jihatidan yaxshilashning eng istiqbolli yo'nalishlari keltirilgan. Yaxshilash TTni quyidagi darajada o'zgartirishni o'z ichiga oladi:

- parametrlar;
- inshootlar;
- harakat tamoyili;
- Funksional tuzilma;
- Iste'mol xususiyatlari;
- funkTTiyalari.

"Jismoniy effektlar" bo'limida ushbu ishlash prinsipi doirasida TT funksiyalarini amalga oshiradigan fizik effektlar va hodisalarning tarkibi aks ettirilgan. U muhandislik tafakkuri evolyutsiyasida sifatli sakrashga olib kelgan evristik usullarni taqdim etadi. Evristik usullar 11 ta sinfni o'z ichiga olgan maxsus tarmoqlararo fond doirasida tizimlashtirilgan bo'lib,

umumlashtirilgan va amaliyotda tasdiqlangan ko'plab olimlar va dizaynerlarning kasbiy tajribasini ifodalaydi.

"Texnik qarama-qarshiliklar" va "Jismoniy qarama-qarshiliklar" bo'limlari ushbu sinfdagi transport vositalariga xos bo'lgan tipik konseptual texnik muammolarni taqdim etadi. Texnik qarama-qarshiliklar to'g'risidagi bayonotlar tizim tomonidan avtomatik ravishda yaratiladi. Jismoniy nomuvofiqliklar tavsiflarni tayyorlovchi mutaxassislar tomonidan texnik nomuvofiqliklarni haddan tashqari keskinlashtirish yo'li bilan shakllantiriladi.

Ushbu muammolarning ba'zilari ushbu TTning oldingilariga nisbatan ma'lum evristik usullarni qo'llash orqali qisman hal qilinadi. Bu haqdagi bilimlardan xuddi shu funksiyalarni amalga oshiradigan boshqa TTlardagi o'xshash masalalarni yechishda foydalanish mumkin.

Turli fan sohalari o'rtasida bilimlarni uzatish rasmda ko'rsatilgan 2-rasm. Bunday uzatishning asosi TTning funksonal o'xshashligi hisoblanadi. Shuni yodda tutingki, o'xshashlik aynan bir xil funktsiyaning mavjudligini anglatmaydi. Buning o'rniga, fanlararo tezaurus doirasida ko'rsatilganiga yaqin tegishli funktsiya paydo bo'lishi mumkin.

O'quv jarayonini axborot-metodik ta'minlashning ko'rib chiqilayotgan mexanizmi talabalarga samarali bilim fondlaridan foydalangan holda ijodiy dizayn muammolarini hal qilish orqali kasbiy kompetensiyani egallash imkonini beradi. Bunday kompyuter qo'llab-quvvatlash vositalaridan foydalanish tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijodiy salohiyati sezilarli darajada rivojlanadi, ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi ortadi va o'quv jarayonining natijasi ko'pincha muhim ilmiy va texnologik yutuqlardir.

Avtomatlashtirilgan tizim mahalliy tarmoqlarda GVM-mos keluvchi shaxsiy kompyuterlarda foydalanish uchun mo'ljallangan (takt chastotasi 500 MGTT va undan yuqori bo'lgan Intel Pentium 2 prosessori; operativ xotira - 512 Mb; bo'sh disk maydoni - 500 Mb; operasion tizim Windows 2000, XP, Vista).

2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati va zarurati. Ta'lim va ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish asoslarini

o'qituvchining kreativ shaxsini shakllantirish shartlari sifatida belgilaydi. Oliy maktabda kommunikativ qobiliyat va kreativlikni rivojlantirishga asoslangan kreativ shaxsni shakllantirish texnologiyasini qo'llash samaradorligi tahlil qilinadi. Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, kasbiy shakllanish, kreativlik, kreativ shaxs, faol o'qitish texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya. Hozirgi vaqtda davlat taraqqiyotining asosiy resursi sifatida jamiyatning bunyodkorlik salohiyatini oshirishga qaratilgan ijtimoiy buyurtma mavjud. Agar ilgari qiziquvchanlik kreativlikni o'rganish uchun ijtimoiy turtki bo'lgan bo'lsa, madaniyat iste'dodli odamlarning assetizmi orqali o'z- o'zidan rivojlandi Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish tendentsiyalari ta'limni insonparvarlashtirish bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu shaxsning o'zini o'zi anglashi va o'z kasbida o'zini o'zi anglashiga yordam beradi. Pedagogik texnologiya pedagogikani aniq fanlarga yaqinlashtiradi, pedagogik amaliyot, jumladan, o'qituvchilarning kreativligi esa uni to'liq tashkil etilgan, boshqariladigan, bashorat qilinadigan ijobiy natijali jarayonga aylantiradi. "Pedagogik texnologiya" atamasining zamonaviy ta'rifi uni o'rganishga turli yondashuvlarni aks ettiradi: shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan, sotsiologik va boshqalar. Maqolamizda biz bir qator mualliflar tomonidan qabul qilingan ta'rifga tayanamiz (S.A. Smirnov, T.I. Babayeva va boshqalar), ta'lim texnologiyasini ta'lim olish imkonini beruvchi maqsad, mazmun, zarur o'qitish vositalari hamda maqsadga muvofiq bo'lgan tarbiya va o'qitish usullari majmui sifatida belgilaydi [14].

Pedagogik texnologiyaning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: tarbiyalanuvchining ijtimoiy qadriyat munosabatiga yo'naltirilganligi; shaxsning individualligini tan olish; o'qituvchining "men"i va o'quvchining "men"ini o'zaro ochishni anglatuvchi aks ettirish prinsipi; ijodda ishtirok etuvchi kishilar ongining faol ishini nazarda tutuvchi munosabat tamoyili; o'z-o'zini rivojlantirish tamoyili, uning yordamida kreativ shaxs shakllanadi. Pedagogik jarayonni yaxlit, evristik jarayon sifatida texnologiyalashtirish va uning natijasini ehtimollik bilan hisoblash mumkin. Pedagogik maqsadlarga erishish uchun metodlar tizimini tanlash va ilmiy asoslash mumkin. Pedagogik ijod muayyan

uslubiy madaniyatni talab qiladi: muammoli ko'rish, pedagogik vazifalarni loyihalash ko'nikmalari va aks ettirish qobiliyati. Bu nafaqat obyektiv, balki subyektiv yangilikni yaratishdir, chunki o'qituvchi ijodining asosiy quroli uning shaxsiyatidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kreativ innovatsiyalarni o'zlashtirish yo'lida o'qituvchi, birinchi navbatda, kasbiy va shaxsiy xarakterdagi qiyinchiliklarga duch keladi, ish muhitidagi stereotipik shaxsiy munosabatlar va reaksiyalar bilan bog'liq. Ularning odatiy namoyon bo'lishi avtoritar omborning odatiy ish shakllariga murojaat qilishdir. O'z tabiatiga ko'ra, bu qiyinchiliklar shaxslararo o'zaro ta'sir doirasiga taalluqlidir va shunga ko'ra, ijtimoiy-psixologik usullar bilan bartaraf etilishi mumkin (V.A. Bodrov, A.V. Rastyannikov,

S.I. Zmeyev, R.E. Rafel va boshqalar) [2,7]. Texnologik inqilob va postindustrial jamiyatning paydo bo'lishi zamonaviy o'qituvchiga yangi funktsional talablar qo'yila boshlaganiga olib keldi. O'qitish va tarbiyalashda zamonaviy texnologiyalarni loyihalash va qo'llash xususiyatlarini tahlil qilish o'qituvchi uchun yangi faoliyat usullarini ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan jiddiy qiyinchiliklarni aniqladi:

- o'qitishning yangi usullariga o'tishda hukmronlik qiladigan stereotiplarni buzish zarurati;

- kasbiy ta'limni qayta qurishda qo'shimcha va vaqt, tashkiliy va psixofiziologik xarajatlar nuqtai nazaridan juda katta ehtiyoj;

- muloqot va faoliyat uslublarini o'zgartirish bilan bog'liq qiyinchiliklar. Yuqorida sanab o'tilgan qiyinchilik va qarama-qarshiliklar, o'quv natijalariga va o'qituvchining shaxsiyatiga qo'yiladigan yuqori talablarga asoslangan holda, ularni bartaraf etish imkonini beradigan sharoitlarni o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Faol texnologiyalarning ta'limning akademik shakllari bilan optimal uyg'unlashuvida o'quvchilarning kreativ va maxsus qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutuvchi rivojlanishning progressiv chizig'i kuzatiladi:

- muammoli ta'lim ulushini oshirish;

- mustaqil faoliyat, talabalarning kerakli ma'lumotlarni qidirish, qayta ishlash, tushunish va qo'llashdagi faolligi;

- o'qituvchi tomonidan darajalarni farqlash texnologiyalarini

o'zlashtirish, o'quvchilarning fazilatlarini ochishga yordam berish, ularning kreativ individualligini ta'kidlash;

- o'rganilayotgan hodisalarni tasniflash va o'lchash ko'nikmalarini berish, ilmiy intuitsiyani rivojlantirish imkonini beradigan integratsiya dasturlarini ishlab chiqish;

- o'qitishning texnik vositalarini joriy etish;

- algoritmlash usullarini ishlab chiqish;

- pedagogni kreativ faoliyatga tayyorlash vositasi sifatida pedagogik texnikani ishlab chiqish. Pedagogik texnologiyani o'zlashtirish darajasi elementar va professional bo'lishi mumkin. Pedagogik mahorat va o'qituvchi shaxsining kreativ xususiyatlarining namoyon bo'lishi;

- to'g'ri mazmuni tanlab olish, ta'lim va tarbiyaning dastur va pedagogik vazifalarga muvofiq eng yaxshi usul va vositalarini qo'llash, pedagogik jarayonni malakali loyihalashdir. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida o'quvchilarning kreativ faoliyatiga "texnologik" va shaxsiy tayyorgarligini rivojlantirish turli xil qo'llaniladigan usullar to'plamiga ega bo'lgan butun faoliyat majmuasini o'z ichiga olishi kerak (G.A. Xalyushova, N.V. Martyshkina, N.F. Vishnyakova, S.V. Shchennikova, O.A. Kochergina, L.M. Mitina, N.V. Temirboyev): tarmoq ichidagi sintez g'oyalari asoslangan va pedagogik va psixologik bilimlarni birlashtirishning mumkin bo'lgan usullari haqida tushuncha beradigan talabalarning pedagogik amaliyoti dasturini amalga oshirish texnologiyalari; kasbiy muloqot va xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan kreativ vazifalar;

O'qituvchining xulq-atvorini konstruktiv o'zgartirish texnologiyasi, bu uning kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishini belgilaydi; kasbiy sikl fanlarini o'zlashtirish jarayonida kreativ vazifalarni ishlab chiqish texnologiyasi [3, 10, 12, 13]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi bosqichda o'qituvchining kreativ faoliyati uslublarini o'rganishga kam e'tibor qaratiladi. Shunga qaramay, universitetda kreativ ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish faol olib borilishi, talabalarni pedagogik faoliyatni kreativ jarayon sifatida anglashga yo'naltirish kerak. Pedagogik kreativlik o'ziga xosdir: u o'z dinamikasiga ega (u "vaqtda siqilgan"); ommaviy, omma oldida amalga oshirilgan; talabalar va

hamkasblar bilan birgalikda ijod qilmasdan mumkin emas; kreativlik natijasi rivojlanayotgan shaxs, paydo bo'lgan shaxs bilan bog'liq bo'lib, u cheklovlar qo'yadi (kreativligingizga hech qanday zarar yetkazmang); natijaning kechikishi va uni bashorat qilish zarurati; standart pedagogik texnika va atipik vaziyatlarning doimiy o'zaro bog'liqligi zarurati. Pedagogik ijodning namoyon bo'lish sohasi pedagogik faoliyatning tuzilishi bilan belgilanadi va uning barcha tomonlarini qamrab oladi: konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ va gnostik. Pedagogik izlanishning yangiligi o'zining eng yuqori ko'rinishida yangi pedagogik tizimlar, texnologiyalarni yaratish, noma'lum qonuniyatlarni ochishdir, bular yangi g'oyalar, usullar, vositalardir. Pedagogik ijodning o'ziga xosligi ilg'or pedagogik tajribani yaratish, mehnatni ilmiy tashkil etish muammolarini o'rganish bilan belgilanadi, bu o'qituvchi kreativ otining tegishli darajalarini belgilaydi: kasbiy rivojlanish, o'z-o'zini takomillashtirish, tizimli ratsionalizatsiya, bilim darajasi. jarayon va ish natijalarini optimallashtirish. Yangi texnologiyalarni shakllantirish quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirilishi kerak:

- fundamental tadqiqotlar yordamida imkoniyatlarni aniqlash;
- amaliy tadqiqotlar orqali samaradorlikni aniqlash;
- hujjatlashtirish, dasturiy va uslubiy vositalarni ishlab chiqish;
- o'qituvchilar malakasini oshirish;
- o'quv bosqichlarini taqsimlash va har bir o'quv bosqichi uchun diagnostika maqsadlarini aniqlash. Intensiv ta'lim tizimlarini amalga oshirish bir qator sharoitlarda mumkin. Bular:
 - pedagogik muhitning xususiyatlari: bilim, ko'nikma va malakalarni har tomonlama hisobga olish; talabalarning o'quv mashg'ulotlari va mustaqil ishlarini tashkil etish shakllari va usullari;
 - o'quv jarayonini o'quvchi shaxsiga moslashtirish tamoyiliga rioya qilish. Ushbu tamoyil chiziqli bo'lmagan tuzilish orqali amalda qo'llaniladi;
 - fanning "mantiqiy konstruksiyasi"ni loyihalash hisobiga talabalar tomonidan umumiy ilmiy va maxsus bilimlarning individual rivojlanishi, bunda asosiy bilimlar yiqilgan shaklda beriladi;
 - zamonaviy jamiyatning o'qituvchi shaxsiga bo'lgan talablariga

muvofiq texnologiyalarni loyihalash va ishlab chiqish. Hozirgi vaqtda olimlarning qiziqishi kreativlik hodisasini o'rganishga emas, balki kreativ shaxsni shakllantirish muammosini o'rganishga qaratilgan. O'qituvchi shaxsi strukturasi o'rganish shuni ko'rsatdiki, pedagogik ishning "sotsionomizmi" ushbu ishning "intersotsial" (ijtimoiy-perseptiv va kommunikativ) deb ataladigan subyekt larning yuqori darajada rivojlanishini talab qiladi, shuningdek, kreativ faoliyatning rivojlanishini talab qiladi. Ularning kasbiy funksiyalarini samarali bajarishlari uchun qobiliyatlar. Ijtimoiy faoliyatda uning vositalari va usullari sifatida muloqotga xos bo'lgan vositalar va usullar qo'llaniladi va faoliyatning o'zi aloqa qonunlariga muvofiq quriladi. O'qituvchi uchun kreativlik ko'pincha kasbiy rivojlanish jarayonida muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni anglatadi. O'qituvchining muloqotining o'ziga xosligi uning ishida odamlarning ichki dunyosiga qaratilgan "majburiy ijod" sohasi bo'lgan nostandart vaziyatlar bilan doimiy to'qnashuvdadir (E.A. Klimov, B.F. Lomov) [9, 11]. Pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish ijtimoiy-iqtisodiy faoliyat sohasidagi mutaxassisning kreativ shaxsini shakllantirishning eng muhim shartlarini umumlashtirishga imkon berdi.

V.N.

Drujinin,

A.T.

Shumilin,

A.I. Savenkov,

T.A. Barysheva,

Yu.I. Iorish,

M.S. Semiletkina va

boshqalar quyidagi shartlar majmuasini ajratib ko'rsatadilar:

- ta'limning uyushgan gumanistik tizimi;
- kreativ xulq-atvorning ijobiy modelining mavjudligi, ijtimoiy mustahkamlash, murabbiyning mavjudligi va oilaning ta'siri, ta'lim tizimida rivojlanish uchun shart-sharoitlar;
- kreativ faoliyat ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgan o'quv faoliyatini tashkil etishning texnologik shakllari;
- ana shunday yaxlit shaxsiy xususiyatlarni tadqiq etish va rivojlantirish
- ta'limning innovatsion shakllarini an'anaviy shakllar bilan optimal uyg'unlashtirish;
- ta'lim va tarbiyaning individual va jamoaviy shakllarining optimal kombinatsiyasi [1, 6, 8]. N.M. Trofimova, E.I. Eremina, S.V. Pimonovanning fikriga ko'ra, kasbiylashtirish jarayonida ijtimoiy soha mutaxassislari o'rtasida kreativ shaxsni rivojlantirish uchun

shart-sharoitlarni yaratishning asosiy jihatlaridan biri bu ularning kreativlik namoyon bo'lishidagi to'siqlarni bilish va ular bilan ishlashdir, chunki bu erda sharoitlar mavjud. bunda kreativlikning namoyon bo'lishi kamayadi. Bu o'qitish va faoliyatni amalga oshirishning standart usullari; ongning stereotipli bo'laklari; boshqa odamlarni baholashdan qo'rqish; o'zini past baho, o'ziga ishonch yo'qligi; kam rivojlangan kommunikativ va kreativ qobiliyatlar [15]. Lekin kreativ shaxslar namoyon bo'lishining asosiy sharti, albatta, ta'lim va tarbiya tizimini tegishli texnologik tashkil etishdir:

- malaka oshirish, ham alohida o'qituvchilar, ham butun pedagogik jamoalar tajribasini o'rganish;

- nafaqat nazariy tayyorgarlikni ta'minlaydigan, balki bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy ahamiyatli shaxsiy fazilatlarini ham shakllantira digan faol shakllar va o'qitish usullaridan foydalanish;

- o'quvchilarning o'qituvchilik kasbini, uning nufuzini ommalashtirishga, maktabda ishlashga nazariy va amaliy tayyorgarligiga qaratilgan ilmiy-tadqiqot ishlari;

- dissertatsiya, uni tayyorlashda talaba tanlangan muammoni nazariy jihatdan chuqur o'rganishi va eng yaxshi pedagogik tajribani umumlashtirishi kerak. Hozirgi vaqtda kasbiylashtirish jarayonida kreativ shaxsni shakllantirish xususiyatlarini o'rganishning zamonaviy bosqichining dolzarb muammolari sifatida quyidagilar belgilanishi mumkin:

- kreativ shaxsni maqsadli shakllantirish mezonlarini aniqlash;

- yangicha fikrlash va harakat qilish zarurati va o'qituvchining ayrim shaxsiy tuzilmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi o'rtasidagi qarama-qarshilik bilan bog'liq pedagogik muammolar;

- butun shaxsni o'rganish muammolari (faqat shaxsning kreativligi bilan

bevosita bog'liq bo'lgan xususiyatlarni tahlil qilish bilan cheklanib bo'lmaydi); - shaxsning kreativ salohiyatini o'rganish va uni kasbiy faoliyatda qo'llash bilan bog'liq kreativ shaxsni tadqiq qilish muammolari, bu ko'p darajada bir qator kreativ kasblarga taalluqlidir;

- voqelikka yangicha qarash ko'nikmalarini shakllantirish, idrok etish, fikrlash va faoliyat stereotiplarini engish, shuningdek,

o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati. Ushbu qarama-qarshiliklarni o'qituvchi shaxsining kreativ tuzilmasini shakllantirishga imkon beruvchi texnologiyalarni yaratish orqali bartaraf etish mumkin, bu sizga kasbiy faoliyatni eng samarali bajarish va unga moslashish imkonini beradi. Bu vazifani bitta ilmiy fan doirasida hal qilib bo'lmaydi va psixologiya, pedagogika va sotsiologiya sohalari mutaxassislarini jalb qilgan holda murakkab fanlararo tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Kreativ shaxsni tavsiflovchi tadqiqotlarni tahlil qilishimiz kreativ shaxsni shakllantirish uchun tuzilmaning xususiyatlarini va shartlarini tavsiflashga yondashuvlarning xilma-xilligi va ko'p qirraliligini ta'kidlash imkonini berdi. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida kreativ shaxsni shakllantirish muammosiga yetarlicha e'tibor berilmayapti [4, 5].

Kreativ shaxsning o'ziga xos tuzilmasini yaratish uchun biz pedagogik soha mutaxassislarining kasbiy faoliyati samaradorligini ta'minlaydigan shaxsiy xususiyatlarning mazmunini tahlil qildik. Biz pedagogik va psixologik adabiyotlarda mavjud bo'lgan o'qituvchilar, psixologlar va rahbarlarni kasbiy tayyorgarlik jarayonida rivojlantirishga yordam beradigan shaxsiy xususiyatlarni tanladik va umumlashtirdik. Bu sifatlar: ijtimoiy va kommunikativ kompetensiya; shaxsga yo'naltirilganlik; hamdardlik; shaxslararo o'zaro munosabatlar uslublari; kreativlik. Kreativ shaxsning tuzilishida kreativlik bu – har birimiz ma'lum bir vaziyatda foydalanadigan shaxsiyat namoyon bo'lish tizimlarini boyitish va to'ldirish jarayoni, shuningdek, o'zimizni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan xatti-harakatlarning moslashuvchanlik darajasini oshirish jarayoni. fikrlash jarayonlari va atrof-muhitni cheklovchi omillarga reaksiyalar. Biz aniqlagan ijtimoiy-iqtisodiy faoliyat sohasidagi mutaxassis shaxsining xususiyatlari kreativ shaxsning tuzilishini shakllantirishga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Maxsus qobiliyatlarning turli tarkibiy qismlari individual xususiyatlarning turli, ba'zan qarama-qarshi ko'rinishlariga yoki ularning kombinatsiyalariga asoslanganligi sababli, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishning turli usullari mavjudligi haqida gapirish qonuniydir. Yuqorida sanab o'tilgan shaxsiyat xususiyatlarini ko'rib chiqsak, ularning barchasi bir xil

darajada namoyon bo'lmashligi va turli odamlarda har xil tarzda o'zaro ta'sir qilishini ko'rish mumkin. Ijtimoiy-iqtisodiy faoliyat sohasidagi mutaxassisning kreativ shaxsi tuzilishi ikki darajada ifodalanishi mumkin:

1. Shaxsning kasbiy tuzilishi (ijtimoiy va kommunikativ kompetensiya; shaxsga yo'naltirilganlik; empatiya; shaxslararo o'zaro munosabatlar uslublari).

2. Kreativlik (shaxsning kreativ salohiyatini o'z-o'zini baholash; divergent fikrlash).

O'qituvchining kreativ shaxsi tuzilishi va ularni shakllantirishga pedagogik texnologiyalarning ta'sirini o'rganish asosida biz o'qituvchilarni faol o'qitish texnologiyasini ishlab chiqdik, u quyidagi texnologik aloqalarni o'z ichiga oladi:

1. Kreativ uslubni shakllantirishga ta'sir qiluvchi bir qator shaxsiy xususiyatlarning diagnostikasi.

2. Haqiqiy professional vaziyatlarni simulyatsiya qilish. O'quv amaliyotiga tayyorgarlik, kurs ishlarini tayyorlash kiradi.

3. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan usullar majmui. Sinovni o'z ichiga oladi; individual tavsiyalar va mashqlar, kommunikativ kompetensiya va professional muloqot uslubini shakllantirish bo'yicha treninglar.

4. Kollektiv kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan usullar majmuasi (o'z jamoaviy kreativ loyihalarini tayyorlash va himoya qilish). Ilmiy ijod malakalarini rivojlantirishga qaratilgan usullar majmui.

5. O'z-o'zini tartibga solish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan usullar majmuasi.

6. Kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan metodlar majmuasi (mashqlar, kreativlikka o'rgatish, pedagogika va ijod psixologiyasining nazariy kurslarini o'rganish). Biz ishlab chiqilgan texnologiyani amalga oshirish bo'yicha pedagogik tajriba o'tkazdik, unda Krasnodar davlat madaniyat va san'at universiteti (KGUKI), Kuban davlat universiteti (KubGU), Kuban davlat texnologiya universitetining I - V kurs talabalari (280 kishi). KubSTU) ishtirok etdi. Natijalarning tahlili eksperimental (132 kishi) va nazorat (148 kishi) guruhlaridagi ko'rsatkichlarni taqqoslash materiali bo'yicha amalga oshirildi. Tadqiqotda quyidagi diagnostika usullari

qo'llanildi: ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyani baholash uchun test anketasi (SCC); empatiyaning ekspress diagnostikasi (I.M.Yusupov); anketa T. Leary, shaxslararo munosabatlarning individual uslublarini o'rganish uchun mo'ljallangan; B. Bassning shaxsiy yo'nalishi bo'yicha oriyentatsiya anketasi; usuli E.E. Tunik, o'zgartirilgan Uilyams kreativ testlari. Muloqotning kreativ uslubini shakllantirish texnologiyasini qo'llash bo'yicha pedagogik eksperiment natijasida talabalar o'rtasida divergent fikrlash ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshdi (46%), shaxsning yo'nalishi tuzilishi o'zgardi: talabalar, modellashtirish tufayli. bo'lajak mutaxassisligining elementlaridan, o'zlariga yo'naltirilganligini kamaytirish orqali biznes va muloqotga yo'naltirilganligini oshirdi (12% ga). Umumiy (13% ga) oshgan kommunikativ kompetensiya uchun test ma'lumotlari shaxslararo o'zaro munosabatlarning afzal ko'rilgan uslublariga mos keladi, bunda guruh bilan hamkorlik qilish istagi kabi ko'rsatkichlar oshgan (13% ga). Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, yil yakunida barcha fanlar bo'yicha eksperimentda qatnashgan talabalar ijobiy baholar sonini sezilarli darajada oshirgan (beshta 30% ga, to'rtta 50% ga). Treninglardagi ish natijalari ijobiy tendentsiyani ko'rsatdi: agar birinchi marta talabalarining 10% divergent fikrlash uchun muammolarni hal qilish bilan to'liq kurashgan bo'lsa, treninglardan so'ng guruhning deyarli barcha a'zolari topshiriqni engishdi (82%).

Eksperimental ma'lumotlar va eksperimental va nazorat guruhlari uchun olingan ma'lumotlarning qiyosiy tahlili faol o'qitish texnologiyalaridan foydalanganda kelajakdagi pedagogik psixologlarning shaxsiy tarkibi sifat jihatidan o'zgaradi degan xulosaga kelishga imkon beradi. Eksperimental tadqiqot sxemasi (diagnostika, nazorat guruhlari mavjudligi) tajribada ishtirok etgan bo'lajak mutaxassislarning psixologik xususiyatlaridagi (kommunikativ va kreativ potensial) o'zgarishlar tasodifiy emas va sezilarli darajada va tarkibiy farqlarga ega degan xulosaga kelishga imkon beradi. Ishlab chiqilgan va eksperimental sinovdan o'tgan texnologiya va aniq texnikalar amaliyotda sinovdan o'tkazildi va gumanitar kasbiy ta'lim tizimiga kiritildi. Taklif etilayotgan ta'lim modellari 2010 yilgacha bo'lgan davrda Rossiya ta'limini modernizatsiya qilishga qaratilgan jamiyat talablariga javob

beradi; shaxsning kreativ salohiyati, mutaxassisning, ayniqsa “shaxsdan shaxsga” sohada dinamik, o‘zgaruvchan, nostandart ijtimoiy sharoitda harakat qilish qobiliyati bilan belgilanadigan zamonaviy kasb-hunar ta’limi samaradorligiga hissa qo‘shish; Talabalarning ijobiy hayotiy pozitsiyasini, shaxsiy ma’nosini, nekbinligini, har qanday sharoitda individuallikni saqlab qolish qobiliyatini shakllantirish vazifalarini bajarish.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Kreativ pedagogika fanini o‘qitishda axborot texnologiyalari qaysilar?
2. Kreativ pedagogika fanini o‘qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari nimada?
3. Kreativ pedagogika fanini o‘qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati va hozirgi kun zarurati.

**8-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA
AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ZARURATI
(amaliy mashg'ulot)**

1- topshiriq:

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
------------------------------------	---

2- topshiriq:

1- jadvalni to'ldiring

Reproduktiv (an'anaviy) va ijodiy (proyektiv) didaktikani taqqoslash		
O'qitishning professional elementlar	Didaktikaning o'rganish turi	
O'qituvchi tomonidan vazifani belgilash		
Yechim usuli		
O'rganuvchi namuna		

9- MAVZU. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TASHXIS ETISH (*ma'ruza*)

Reja:

1. Kreativ ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati.
2. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda ta'lim olganlikni natijalarini tekshirish va baholash tamoyillari.
3. Bilim, ko'nikma va malakalarni baholash mezonlari.

1. Kreativ ta'lim olganlikni tashxis etishning mohiyati.

Tashxis bu – didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash demakdir. Tashxisiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoit uchun optimal natijalarga erishish mumkin emas. Didaktik tashxislashning *maqsadi* o'quv jarayonida kechadigan barcha jihatlarini uning mahsuli bilan bog'liq holda, o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdan iborat.

Tashxislash nazorat, tekshirish, baholash, statistik ma'lumotlar to'plash, ularni tahlil qilish, dinamika, tendensiyalarni aniqlash, voqealarning keyingi rivojini taxminlashni o'z ichiga oladi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish, baholash tashxislashning zaruriy tarkibiy qismlari sanaladi.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lgan yoshlarning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega.

Bu borada O'zbekiston Respublikasida qo'yilayotgan amaliy

qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achievement) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishini misol sifatida keltirish mumkin. Qariyb 60 yildan ko'proq vaqt mobaynida IEA tashkiloti ta'limni qiyosiy o'rganish sohasida yetakchi tashkilot bo'lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta'lim tizimida davlat siyosati va amaliyotning ta'sirini chuqurroq o'rganish maqsadida ta'lim sohasida keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Bu tadqiqotlar ta'lim jarayonlari va natijalarini ko'rib chiqib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi o'zaro bog'liq omillarni qiyosiy tahlil qiladi. 1958-yildan buyon ushbu tashkilot ta'lim sohasiga oid ko'plab mavzular bo'yicha o'ttizdan ortiq qiyosiy tadqiqotlarini o'tkazdi. Jumladan, matematika va tabiiy fanlar (TIMSS), o'qish (PIRLS), fuqarolik va fuqarolik ta'limi (ICCS), kompyuter va axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonlik (ICILS) kabi yo'nalishlarda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari, umuman olganda ta'lim olish jarayonida erishgan yutuqlarini baholab kelmoqda. IEA tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, bu esa dunyo bo'yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o'tkaziladi. Shuningdek, o'rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan

birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi. Ushbu dasturning ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to'radi. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnini o'qish va tushunish darajasini baholash uchun; Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir. Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) - 4 va 8- sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholash uchun; The Programme for International Student Assessment (PISA) - 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun; Shuningdek, PIRLS, yosh o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi.

Bunga misol sifatida, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda o'quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etishni rejalashtirganini aytish o'rinlidir. Raqamli formatga o'tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan ePIRLS onlayn o'qishni kompyuterda baholash kabi o'zgarishlar ham ko'zda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi

fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. Shuningdek, konsepsiya doirasida o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarning bilim darajasini baholashda xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan. Ushbu vazifalarni amalga oshirish yo'lida PIRLS tadqiqotida muvaffaqiyatli ishtirok etish o'ziga xos o'rin tutadi. Shunday ekan, ta'lim sifatini baholash sohasidagi yangi xalqaro tadqiqot haqida xalq ta'limi tizimi xodimlari, o'qituvchilar hamda ushbu sohaga qiziquvchilar uchun ma'lumotlar yetkazib berish maqsadida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tomonidan "Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash" nomli metodik qo'llanma ishlab chiqildi.

Mazkur qo'llanmada PIRLS tadqiqoti, uning o'ziga xos xususiyatlari, nazorat-sinov materiallarining ishlab chiqilishi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan. Shu bilan birga, PIRLS tadqiqotining topshiriqlaridan, ya'ni matnlar va savollaridan bir nechta namunalar hamda ularning baholash mezonlari keltirilgan. PIRLS dasturi 2001-yilda Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA-International Association for the Evaluation Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas'uliyat (Massachusetts, AOSh) Boston kollejiga yuklatilgan. Shuningdek, tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Germaniya (Gamburg) ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. Xalqaro baholash dasturi PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study) dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan. Tadqiqotlar 2001, 2006, 2011, 2016-yillarda o'tkazilgan bo'lib, 2021-yil tadqiqotning beshinchi davriyligi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash joizki, 2021-yilda

o'tkaziladigan tadqiqotlar 2001-yildan boshlab uzluksiz qatnashib kelayotgan davlatlarning 20 yil davomida erishgan yutuqlarini baholash imkonini beradi. Har besh yilda o'tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. Mazkur dastur IEA tashkilotining 4-sinf o'quvchilarini matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan bo'lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro o'quv markazi IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi. 2016-yildan boshlab qo'shimcha tanlov asosida ePIRLS tizimi joriy qilingan bo'lib, u o'quvchilarning onlayn o'qish savodxonligini baholashga mo'ljallangan. Internet o'quvchilar uchun ma'lumotlar olishning boshlang'ich yo'li hamda maktab fanlari doirasida izlanishlar olib borish uchun markaziy manba hisoblanadi. 2021-yilda o'tkaziladigan PIRLS tadqiqotlarida dasturning birinchi marta raqamli formatga (digital PIRLS, lekin shu bilan birga an'anaviy qog'oz format bo'ladi) o'tishi hamda ePIRLS, 2016-yilda boshlangan internet muhitida boshqariladigan onlayn o'qishni kompyuterda baholash ko'zda tutilmoqda. PIRLS dasturida qatnashuvchi mamlakatlar soni yildan yilga ko'payib bormoqda. Masalan, dasturda 2001-yilda 35 ta mamlakat qatnashgan bo'lsa, 2006- yilda 40 ta, 2011-yilda 45 ta, 2016-yilda 50 ta mamlakat va navbatdagi 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda 60 ta mamlakatning ishtirok etishi rejalashtirilgan. 2016-yilda tadqiqotga Rossiya Federatsiyasining 42 ta hududidan 206 ta umumiy o'rta ta'lim maktabi va 4577 ta boshlang'ich sinf o'quvchilari jalb etilgan bo'lib, tadqiqot natijalariga ko'ra Rossiya Federatsiyasi dunyo bo'yicha birinchi o'rinni egallagan. O'qish savodxonligi o'quvchilarning ilmiy va shaxsiy muvaffaqiyatini o'sishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, PIRLS ta'lim sohasida olib borilayotgan siyosatning muvaffaqiyatga ta'sirini baholash uchun qimmatli vosita hisoblanadi. O'qish savodxonligi – jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Ushbu nuqtayi nazar o'quvchilarning o'qishdan olingan ma'lumotlardan foydalanish qobiliyatiga tobora

ko'proq e'tibor qaratadigan zamonaviy jamiyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda. PIRLSning o'qishdagi yutuqlarni baholash doiralari IEA tomonidan 1991-yilda o'qish savodxonligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlardan foydalangan holda, ilk marotaba, 2001-yildagi tadqiqotlar uchun ishlab chiqilgan. Shundan buyon PIRLSning baholash doiralari tadqiqotning har bir davri uchun, shu jumladan, 2021-yildagi tadqiqot davri uchun ham yangilandi.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir. O'qish savodxonligining bu ko'rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko'plab o'qish nazariyalarini aks ettiradi. O'quvchining matn bilan ishlashi jarayonida o'quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o'quvchi ma'noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv inglizcha "construct" - yaratmoq deyiladi). O'quvchi bu jarayonning faol qatnashuvchisi bo'lib, ma'no yaratadi, matn ustida mushohada yuritadi va samarali o'qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo'llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o'quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo'lishi mumkin. Bular an'anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko'rinishdagi yozma shakllarni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy texnologiyalar hayotimizga shiddat bilan kirib kelayotgan davrda yashayapmiz. Albatta, amaliyotga joriy qilingan har bir yangilik, innovatsion loyihalar zamirida insonlar ish-faoliyatini yengillashtirish, mavjud muammolarni kamaytirish va zamon bilan hamnafas yashash maqsad qilinadi. Yakunlanayotgan yilda Xalq ta'limi sohasida o'ziga xos burilish yasagan yangiliklardan biri elektron jurnal va kundalik tizimi joriy etilishi bo'ldi.

Bugungi kunda ko'plab sohalarda axborot texnologiyalari muvaffaqiyatli qo'llanmoqda. Bu O'zbekiston ta'lim tizimini ham

chetlab o'tmadi. Maktablarda Kundalik raqamli ta'lim platformasining joriy etilishi ota-onalar va o'qituvchilar orasida ham qiziqish, ham savollarni keltirib chiqardi.

Xalq ta'limi vazirligi o'qituvchilarni majburiy mehnat, majburiy obuna, ortiqcha qog'ozbozlik ishlaridan ozod etishga kirishganiga ancha bo'ldi. "Kundalik" loyihasi mana shu ishlarining amaldagi ifodasi bo'ldi desak, adashmaymiz. Mazkur tizim o'qituvchi, o'quvchi, ota-onalar, ta'lim muassasalari ma'muriyatlari hamda ta'limni boshqarish organlari vakillari uchun yagona elektron ta'lim muhitini yaratadi. U orqali o'qituvchilar jurnal to'ldirish, hisobot ishlarida qiyinchiliklarga duch kelmaydi. Ota-onalar istagan vaqtda farzandlarining baholari bilan tanishib borish imkoniga ega bo'ladi. Tizim afzalliklaridan yana biri o'quvchilarga qo'yilayotgan baholarni o'zgartirish holatlariga barham berilishidir. Bundan tashqari, jurnal bilan to'liq va o'z vaqtida ishlaydigan yoki ishlamaydigan o'qituvchilar ham yuzaga chiqadi. Albatta, jarayon ishtirokchilarining fikrlari doim bir xil bo'lmaydi.

Kundalik - o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar uchun raqamli ta'lim platformasidir. Ushbu tizim har bir o'qituvchining qulayligini o'ylagan holatda qulay usulda yaratilgan bo'lib, bunda tizim onlayn tarzda o'qituvchilarni darslarini rejalashtirish, dars jadvallarini tuzish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi va davomatini elektron jurnalda qayd etib borish, baholash va uy vazifalarini tekshirish, maxsus vositalardan foydalangan holda ota-onalar bilan onlayn aloqani o'rnatish, maktabdagi muhim voqealar, o'quvchilarning yutuqlari haqida ma'lumot berish kabi ishlarni bajarishlari mumkin. Shuningdek, ta'lim boshqaruv organlari va muassasalarga avtomatik tarzda statistik hisobotlarni shakllantirish uchun juda qulay tizim hisoblanadi.

Elektron jurnal ta'lim soxasiga kirib kelishidan asosiy sabab, avval har bir o'qituvchining qo'l mehnatining hajmi anchaginani tashkil etar edi. Mana shunaqa qog'ozbozliklarni oldini olish maqsadida ham mamlakatimizning ta'lim soxasiga electron shakldagi jurnal kirib kelishiga bir turtki bo'ldi. Tizim o'qituvchilarni qog'oz ishlari, ko'plab hisobotlarni qo'lda to'ldirish kabilardan xalos qildi va o'qituvchining vaqtini tejashga va o'quvchilarga ko'proq e'tibor qilishga yordam bermoqda.

Elektron jurnalning o'qituvchilar uchun qulay tomonlari bisyor, masalan, bir o'quvchi boshqa maktabga ko'chayotganda reyting daftarchasini to'ldirish, choraklik baholari va boshqa hujjatlarini hech qiyinchiliksiz topish imkoni bor. Chorak oxirida direktor o'rinbosarlariga hisobot topshirish jarayonida sinf rahbarlarining ishi ham ancha yengillashdi.

Kundalik o'quvchilar va ularning ota-onalari uchun baholar va uy vazifalarini kecha-yu kunduz ko'rish imkoniyati, ya'ni avval o'quvchi qaysi fandan nima vazifa berilganini esla olmay qiynalgan bo'lsa, hozirda bu muammo kundalikda bartaraf etilgan sababi o'quvchi xoxlagan vaqtda kundalik.com tizimiga o'z login va paroli yordamida kirib uy vazifasini ko'rish imkoniyati mavjud. Shu bilan bir qatorda samarali aloqa uchun xavfsiz tarmoq hisoblanadi ya'ni o'quvchi dars vaqtda mavzuni tushunmay qolgan va sinfdoshlaridan tortinib mavzuga doir savollari bilani ustoziga murojaat qila olmagan bo'lsa, o'zining savollarini o'qituvchiga tizim orqali bemalol yuborish imkoniyatini beradi va ushbu muloqotning xavfsizligi ta'minlangan bo'lib, begona shaxslarga ko'rinmaydi. Shu bilan bir qatorda asosiy qulayligi va xavfsizligi shundaki, har bir o'quvchi o'z baxosini faqatgina o'zi va unga biriktirilgan shaxs (ota-onasi yoki boshqa bir qarindoshi) ko'rish huquqiga ega bo'ladi.

Ota-onalar uchun ta'lim platformasida bolaning maktab hayoti haqida batafsil ma'lumotlar mavjud. Unda baholar va uy vazifalarini ko'rish, bolalar darslarga qanday borayotganligini bilib olish, o'qituvchilar, maktab direktori va boshqa ota-onalar bilan o'ylantirgan mavzularni muhokama qilish mumkin. Ayni paytda ota-onalar uydin chiqishlari yoki ishdan chalg'ishlariga hojat yo'q. Shunday qilib, ular o'z farzandlarining o'qish jarayonlarini yanada diqqat bilan kuzatib boradi va unda faol ishtirok etadi.

Kundalik tizimi har bir fan o'qituvchisidan juda kuchli ma'sulyatni talab qiladi, sababi o'qituvchi o'ziga biriktirilgan sinflariga o'z vaqtda uy vazifa bermasa yokida darsda javob bergan o'quvchilarni o'z vaqtda baholab bormasa, bu uning ko'rsatkich foizi pasayishiga olib keladi va bu o'zidan-o'zi maktabning ham ko'rsatkichi pasayishiga sabab bo'ladi. Bundan bilishimiz mumkinki, o'qituvchilarimizdan kuchli mas'ulyat va e'tiborni talab qiladi. Shu bilan bir qatorda eng muhim jihatlaridan biri, fan

o'qituvchisi qo'ygan bahoni sinf rahbari o'zgartira olmaydi. Qog'oz jurnalda esa biz ba'zi hollarda shu muammolarga duch kelar edik. Elektron jurnal tufayli bu muammo ham o'z yechimini topdi.

Ta'lim olganlikni natijalarini tekshirish va baholash tamoyillari. O'quvchilarning ta'lim natijalarini tekshirish va baholashga qo'yiladigan pedagog talablar (buni pedagog olim N.A.Sorokin ta'rifida berishni ma'qul deb topdik) ta'lim nazariyasi va amaliyotida quyidagicha belgilangan:

1. Har bir o'quvchining o'quv faoliyatini nazorat qilishni talab etadigan, sinf yoki guruhning o'quv ishi natijalari o'quvchining shaxsiy natijalarining o'rnini almashtirishga yo'l bermaydigan nazoratning individual tavsifi;

2. Nazoratni ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida: boshlang'ich idrok etishdan to bilimlarni amalda qo'llashgacha bo'lgan bosqichlarida o'quvchilarning o'quv faoliyatlarining boshqa tomonlari bilan birgalikda olib borishning tizimliliigi;

3. Nazoratning o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini hal etadigan, uni olib borishga o'quvchilarni qiziqtiradigan turli shakllari;

4. O'quv dasturining barcha qismlarini qamrab olgan, o'quvchilarning nazariy bilimlari, intellektual hamda amaliy ko'nikma va malakalarini tekshirishdan iborat nazoratning keng ko'lamliligi;

5. O'quvchilarni har jihatdan bilib olmasdan turib, o'qituvchining xato xulosalar chiharish, subyektiv munosabatda bo'lishiga yo'l qo'ymasligi, shuningdek, o'zlashtirish natijalarini baholashda baho mezonlariga qat'iy rioya qilishni talab etadigan nazoratning xolisligi (obyektivligi);

6. Har bir fan, uning bo'limlarining maxsus xususiyatlari, shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda turli nazorat metodlarini tanlashning tabaqalashganligi;

7. Muayyan sinf (guruh) o'quvchilarining o'quv ishlarini nazorat qilishda barcha o'qituvchilar tomonidan qo'yiladigan talablarning bir xil bo'lishi. Yuqorida ko'rsatilgan talablarga rioya qilish orqali nazoratning ishonchliligi ortadi va yoquv jarayonida o'z vazifalarini hal qilishga imkon yaratiladi.

O'quv faoliyati natijalarini hisobga olish turlari, shakl va metodlari. Pedagogi-psixologik fani bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholashning uchta vazifasi borligini alohida uqtiradi:

1. O'zlashtirishni nazorat qilish va baholash natijalariga harab davlat ta'lim standartlari qanday bajarilayotganligi nazorat qilinadi va vazifalar belgilanadi.

2. Bilimlarni nazorat qilish va baholash natijasida o'quvchilarda bilimlar yanada kengayadi. Bu bilan ta'lim muassasalari oldida turgan ta'limiy maqsad bajariladi.

3. Ta'lim sohasida yaxshi natijalar yoshlar tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi, ularda ko'tarinki ruh, o'z kuchiga bo'lgan ishonch va qiziqish paydo bo'ladi. Shuning uchun ham ta'lim natijalarini nazorat qilish va baholash ta'lim tizimining ajralmas qismidir.

Ana shu vazifalardan kelib chiqib o'quvchilar o'quv faoliyatini hisobga olishning bir qator shakl va metodlari asoslangan.

Har bir fan bo'yicha o'quvchining o'quv faoliyatini nazorat qilish va baholash chorak yoki yarim yillik davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi nazorat turlari orqali baholanadi:

- joriy nazorat;
- oraliq nazorat;
- yakuniy nazorat.

Joriy nazorat – bu ta'lim jarayonida o'quvchilar tomonidan o'quv dasturida belgilangan muayyan mavzularni o'zlashtirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli. Bu nazorat o'qituvchi tomonidan o'tkazilib, o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash fanning har bir mavzusi bo'yicha kundalik ballar qo'yib borishni nazarda tutadi.

Oraliq nazorat o'quvchilar tomonidan o'quv materialining muayyan bob yoki bo'limlari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Yakuniy nazorat – ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli bo'lib, o'rganilgan mavzular bo'yicha yozma, og'zaki, test shaklida o'tkaziladi.

O'quvchilarning faoliyatini hisobga olish metodlari og'zaki,

yozma, test hamda amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan bo'lishi mumkin.

Og'zaki tekshirish. Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an'anaviy usullaridan biridir.

Og'zaki tekshirishning mohiyati shunda ko'rinadiki, o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, ularning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi. Og'zaki tekshirish o'quvchilarning bilimlarini tekshirishni savol-javob usuli asosida amalga oshiriladi. Ushbu usul ayrim hollarda suhbat usuli deb ham atashadi. Og'zaki tekshirishda o'qituvchi o'rganilayotgan mavzuni alohida qismlarga ajratadi va ularni har biridan o'quvchilarga savollar beradi. Biroq, o'quvchilarning nutqini o'stirish hamda ularning chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lishlari uchun ulardan shu yoki oldingi mavzuni butunlay esga tushirishni talab qilish mumkin. Ko'pgina fanlarda og'zaki tekshirish o'quvchilarning javoblarini yozma mashqlarni tashkil etish asosida to'ldirib boriladi. Masalan, o'quvchilarning "Qo'shma gaplar" mavzusini qanday o'zlashtirganliklarini tekshirishda ana shunday yo'l tutish mumkin. Ular o'z javoblarini isbotlash uchun misol keltiradilar. Bu misollarni doskaga yozib, sintaktik va grammatik jihatdan tahlil qiladilar. Matematika, fizika va ximiyadan og'zaki tekshirish qoidaga muvofiq misol va toptiriqlarni amaliy ko'nikma va malakalar baholash maqsadidan kelib chiqib hal etiladi. Keng tarqalganligi va samarali ekanligiga haramay o'quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashda og'zaki tekshirish ayrim kamchiliklarga ham ega. Chunonchi, uni qo'llash jarayonida:

- nisbatan ko'p mehnat sarflanadi;
- dars mobaynida 3-4 nafar o'quvchinigina bilimini tekshirish mumkin.

Shu bois o'quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun turli shakllardan foydalaniladi.

Og'zaki ommaviy tekshirish o'quvchilardan og'zaki so'rash bo'lib, ular guruhga haratilgan savollarga javob beradilar. Bunday tekshirishda javoblar qisqa bo'ladi. Mazkur so'rash ko'pchilik o'quvchilarni nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi, ammo o'quvchilarning nutqini o'stirmaydi. Bunday

nuqsonlar individual so‘rashda ko‘zga tashlanmaydi. Ammo so‘rashning bu shaklida guruhdagi boshqa o‘quvchilarning to‘laqonli ishlashlariga erishish juda qiyin.

Kombinatsiyalangan (tezlashtirilgan) tekshirishda o‘qituvchi bir necha o‘quvchini bir vaqtda doskaga chaqiradi, biri og‘zaki javob beradi, 3-4 nafar o‘quvchi esa kartochkalar bo‘yicha yozma ishni bajarishadi va hokazolar. Bu tekshirishning murakkab usuli bo‘lib, o‘qituvchidan yetarlicha tajriba va diqqatlarini guruhdagi hamma o‘quvchilarga taqsimlay bilishni talab qiladi.

Yozma tekshirish – o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo‘lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Mazkur usulning mohiyati shundaki, o‘qituvchi alohida mavzu yoki o‘quv dasturining ma‘lum bo‘limini o‘tib bo‘lganidan so‘ng o‘quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashni tashkil etadi. Yozma tekshirish topshiriq, ya‘ni, insho yozish hamda turli nazorat va mustaqil ishlarni bajarishni uyda ham amalga oshirishga imkon beradi. Ushbu jarayonda o‘qituvchining bajarilgan ish bilan tanishib chiqishi, uning sifatini tekshirishi uchun ko‘p mehnat va vaqt sarflanadi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish. Bajarilayotgan amaliy harakatlar (sport, mehnat harakatlari)ning to‘g‘riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tayanishdan iborat bo‘lishi mumkin.

O‘quvchining butun dars davomidagi barcha faoliyatlarini nazorat qilish tekshirishning maxsus turi bo‘lib, u o‘quvchining darsdagi ishtiroki uchun ball qo‘yish bilan yakunlanadi. Bu o‘quvchini doimo harakat qilishga va faollikka undaydi.

Ma‘lumki, bugun ta‘lim tizimida reyting nazoratidan keng foydalanilmoqda. Reyting deganda baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash, bironta hodisani oldindan belgilangan shkala bo‘yicha baholash tushuniladi.

Shkallash – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish. Uning turli uslublari sifat tavsiflarini miqdoriy o‘zgarishlarga aylantirishga yordam beradi.

Reyting nazorati asosida o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini hisobga olishning yuqorida keltirilgan metodlari bilan birga test

usulidan ham samarali foydalanilmoqda. Test so'rovidan nafaqat o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, balki 1993-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasida abituriyentlarni oliy o'quv yurtlariga tanlov asosida qabul qilish jarayonida ham samarali foydalanib kelinmoqda.

Test – aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.

Pedagogik amaliyotda testning bir qator afzalliklari ko'zga tashlanadi. Ular quyidagilardir:

1. nazorat uchun vaqtning kam sarflanishi;
- 2) nazariy va amaliy bilim darajasini obyektiv sharoitda aniqlash imkonining mavjudligi;
- 3) bir vaqtning o'zida ko'p sonli o'quvchilar bilan nazoratni tashkil etish mumkinligi;
- 4) bilim natijalarining o'qituvchi tomonidan qisqa muddatda tekshirilishi;
- 5) barcha o'quvchilarga bir xil murakkablikdagi savollar berilib, ular uchun bir xil sharoitning yaratilishi.

Ta'lim tizimi uzluksiz ravishda islohotlarni amalga oshirishni talab etadigan sohadir.

Ta'lim tizimida islohotlarni amalga oshirish jarayonida o'quvchilarning

bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash ham yangicha mazmun kasb etdi. Davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqilganligi, yangi o'quv dasturining amaliyotga joriy etilganligi, erkin va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashga nisbatan yuqori talabning qo'yilayotganligi, ta'lim amaliyotiga pedagogik texnologiyalar olib kirilayotganligi, o'quvchilarni kasbga muvaffaqiyatli yo'llash maqsadida psixologik va pedagogik diagnostika barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng ko'lamda amalga oshirilayotganligi kabi holatlar ko'zga tashlanayotgan bir vaqtda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini eng samarali shakl, metod va vositalar yordamida nazorat qilish hamda baholash muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilar bilimini baholashning besh balli tizimining eskirganligi, zamon talablariga javob bera olmagan uni reyting

tizimi asosida baholash uslubi bilan almashtirishni taqozo etdi. Shu o'ringda "Qanday sabablarga ko'ra besh balli baholash mezoni o'zini oqlamadiq" degan savolga javob berish o'rinlidir:

Birinchiidan, O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" ta'limni dekmokratik va insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlantirishni nazarda tutadi. Besh balli baholash tizimi qattiqqo'llik, o'qituvchining mustabidligi hamda uning ta'lim jarayonida yakka hukmronligini ta'minlashga xizmat qilib kelgan.

Demak, ushbu jarayonda talab va amaldagi holat bir-biriga muvofiq kelmaydi.

Ikkinchiidan, baholash mezoni o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ixtiloflarni keltirib chiharishga emas, aksincha, o'zaro faol hamkorlik, bir-birini tushuna olishlari uchun xizmat qilishi lozim.

Uchinchiidan, baholash mezoni faqatgina o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish darajasini nazorat qilish uchungina emas, balki ta'limni tashhis etishning faol ko'makchisiga aylanishi zarur.

Baholashning besh balli tizimi birdan beshgacha farqlanuvchi dastlabki baholar qo'yish tartibini bildirib, mohiyatan baholar o'rtasida yig'indisining o'rtacha arifmetik qiymati asosida choraklik (yillik) bahoni belgilashdan iborat.

Masalan, o'quvchi biror o'quv fanidan uchta nazorat ishini 3, 4 va 5 ga bajargan, joriy nazorat bo'yicha ham shunday natijalarni qayd etgan bo'lsa, unga chorak uchun "4" baho qo'yiladi. Bu esa o'quvchi joriy, oraliq va yakuniy nazorat paytida yaxshi tayyorgarlik ko'rib, ijobiy baholanishiga, chorak oxirida muayyan mavzudan olgan "5" bahoga berilgan javoblarining mutlaqo inobatga olmasligiga sharoit yaratadi.

"Reyting" (inglizcha baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash) muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash. Reyting tizimi o'quvchilarning bilim sifatini nazorat qilish turi, metodi va shakli sifatida e'tirof etilib, uning yordamida o'quvchilarning o'quv fanlari bo'yicha ta'lim standartida belgilangan barcha talablar bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlari sifati baholanadi.

Reyting tizimida o'zlashtirish natijasi nazoratning ko'rsatilgan barcha shakllardan o'tish jarayonida to'plangan

ballarni qo'shish yo'li bilan aniqlanadi. Har bir nazorat turi uchun 10 balldan taqsimlanganda (o'quv fani uchun 100 ball hisobida) unga 7, 5, 8, 7 ball qo'yilsa, o'quvchining chorak yoki yarim yillik uchun to'plagan bali 27 ballni tashkil etadi, bu esa 55 foizdan kam, shuning uchun u yetarlicha reyting ballini to'plamaguncha va barcha nazorat shaklidan o'tmagancha attestatsiya qilinmaydi. Demak, reyting tizimi olingan baho bilan egallangan bilim o'rtasida tafovut kelib chiqishining oldini oladi.

Reyting tizimi yana bir qator afzalliklarga ega, chunonchi:

- ta'lim jarayonida baholash tizimi imkoniyatlarini kengaytirish;

- o'quvchi bilimini eng adolatli mezonlar yordamida aniqlash;

- ta'limni standartlashtirish jarayoni uchun zarur imkoniyatlarni ochib berish;

- ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan o'quv dasturiga kirgan majburiy ixtiyoriy mavzularning to'raligicha o'zlashtirilishi;

- o'quvchilarda o'z ustida mustaqil ishlash intilish, erkin fikr yuritish, bilimlarni egallashga nisbatan izchil yondashuv yuzaga keladi;

- o'quvchilarda yomon baho olishga bo'lgan qo'rquv yo'qolib, uning o'rniga bilimlarni ixtiyoriy o'zlashtirish, mavjud kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish yo'lida mustaqil ishlash imkoniyati yaratiladi. Boshqacha aytganda, qo'rquv o'rniga intilish, rejalashtirish, harakat qilishga ehtiyoj tug'iladi, o'rganishga nisbatan qiziqish ortadi.

Biroq, bugungi kunda ham maktab amaliyotida besh balli baholash tizimidan foydalanilayotganligi bois pedagoglar mazkur tizimning rag'batlantiruvchi rolini oshirish yo'llarini izlamoqdalar. Bu borada bir necha usullardan foydalanishmoqda. Xususan:

1. Baholarni qo'shish va ayrish alomatlarini bilan ifodalash. Sinf jurnallarini yuritishning amaldagi qoidalari ifodaviy belgisi baholarni qo'llashga imkon bermaydi. Shu bois pedagog murosa qilib, sinf jurnaliga aniq baholarni qo'yadi, plyus-minuslarni esa shaxsiy yon daftarchasida qayd etib boradi;

2. Raqamni balli baho (qo'shimcha baho) bilan to'ldirishi. Bu usul instruktiv ta'qiqlarga ega emas, biroq pedagoglar tomonidan kam qo'llaniladi, zero, bu usul dars davomida shusiz ham tanqisligi

seziladigan vaqtni ko'proq sarflashni talab etadi;

3. O'qituvchining kundalik daftarga baho qo'yish bilan birga ota-onalar uchun qaydlarni yozishi. Bu usul o'quvchining oila oldidagi mas'uliyatini kuchaytirishga asoslanadi. Quyidagi holat inobatga olinmasa, bunda biror g'ayri oddiylik yo'q. Kundalikda qayd etilgan yozuvlar mazmuni bilan tanishish ularning asosan salbiy mazmunda ekanligini ko'rsatadi. Ma'lumki, salbiy fikrlar o'quvchilarda ta'lim olishga bo'lgan rag'batni barbod qiladi. Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, 5-6-sinf o'quvchilarida ta'lim olishga bo'lgan rag'batning pasayishini ta'minlovchi omil – aynan kundalikdagi salbiy mazmundagi qaydlardir.

4. Kommunikativ motiv – tengdoshlarining munosabati, fikri. O'quvchilar tengdoshlarining munosabati, fikrlariga nisbatan e'tiborsiz bo'la olmaydilar. Pedagog ana omildan foydalana olishi zarur, biroq uni suiste'mol qilish yaramaydi, zero, bunday yondashuv ham o'quvchilarda ta'lim olishga bo'lgan rag'batni susaytiradi. XIX-XX asr boshlarida gimnaziyalarda shunday qoida ustun bo'lgan: o'quvchini jamoa oldida maqtash mumkin, lekin koyish mumkin emas. Bugun ham ta'lim amaliyotida ana shu qoidaga amal qilish foydadan holi emas.

5. Kommunikativ ta'sirni kuchaytirish, bu o'rinda o'quvchilarni o'z sinfdoshlarining muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklarini his qilish, unga yordam ko'rsatishga o'rgatishdan iborat;

6. O'zlashtirish ekranlaridan foydalanish. Sinfdan ekran osib qo'yilib, unda o'quvchilarning barcha baho ko'rsatkichlari qayd etib boriladi. Buning kamchiligi a'lochilarda kibrlanish, past o'zlashtiruvchilarda esa befarqlik yuzaga keladi. Bunday holatning oldini olish uchun o'quvchilarni axborotni to'g'ri qabul qilishga o'rgatib borish zarur.

7. O'z-o'zi bilan musobaqa tashkil etish, har hafta oxirida o'quvchi o'z faolitini tahlil etadi. Yakunlangan haftada o'zlashtirish pasaysa, garchi u a'lochi bo'lib qolaversa ham o'quvchi musobaqada boy beradi. Aksincha, kuchsiz o'quvchi yakunlangan haftada samarali ishlasa, g'olib chiqqan hisoblanadi. O'z-o'zi bilan musobaqada barcha o'quvchilar teng sharoitda bo'ladilar, ya'ni, past o'zlashtiruvchi o'quvchi bitta past bahoni kam olsa, yutgan, a'lochi o'quvchi esa bitta a'lo bahoni kam olgan bo'lsa yutqazadi.

Anglanganidek, bu usul o'zlashtirish uchun emas, balki o'zlashtirishni yaxshilash uchun xizmat qiladi.

Ta'limning "kredit-modul" tizimi

Universitetga o'qishga kirganingizdan so'ng talaba sifatida u yerda aynan qaysi fanlarni o'rganishni qisman bo'lsa-da, o'zingiz tanlashingiz mumkinligini hech tasavvur qilganmisiz?

Har bir o'qituvchi semestr boshida talabalariga o'z fani bo'yicha dasturini taqdim etib, unda ushbu fan nima haqidaligi, talabalar ushbu fanni o'rganish natijasida amaliyotda nimalar qila olishi haqida batafsil tushuntirib, shundan keyingina darslarni boshlashini-chi?

Qo'shimchasiga deng, oliy ta'lim muassasalari (OTM) o'zining har bir bakalavr yoki magistratura dasturlari bo'yicha kataloglar (kitobchalar) ishlab chiqib, undan siz o'qish davomida qaysi fanlarni o'rganishingiz mumkinligi, ushbu fanlarni kimlar o'qitishi, dastur davomida siz mutaxassis sifatida qanday bilim, ko'nikma va mahoratlarga ega bo'lishingiz haqida batafsil ma'lumot olishingiz mumkin bo'lib, shundan so'ng o'quv yili boshlansa-ya! Bu xususiyatlar mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga ham asta-sekinlik bilan kirib kelmoqda va bu tizimning nomi – **ta'limning "kredit-modul" tizimi**.

O'zbekiston Respublikasi prezidentning 2019-yil 8-oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"ga ko'ra, mamlakatdagi OTMlarning 85 foizi 2030-yilgacha bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tishi rejalashtirilgan. Masalan, kelayotgan 2020-2021-o'quv yilining o'zida mamlakatimizdagi 33 dan ortiq yirik OTMlar kredit-modul tizimiga o'tishi kutilmoqda. Mazkur OTMlarda asosan ECTS kredit-modul tizimi joriy etilishi ko'zda tutilgan.

Xo'sh, ta'limning kredit-modul tizimi o'zi nima? Ushbu tizim talabalarga nima beradi va nimalarni bajarishni talab qiladi? Uning amaldagi ta'lim tizimidan afzalliklari nimada? Quyida ushbu savollarga qisqacha javob berishga harakat qilamiz.

Ta'limning kredit-modul tizimi o'zi nima?

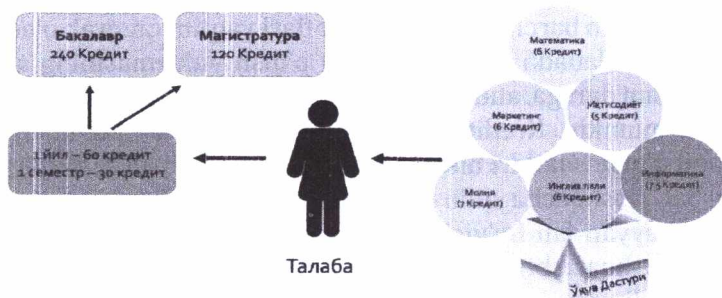
Bizga ma'lumki, hayotda ko'p narsalarni o'lchov birligi mavjud. Masalan, vaqt o'lchov birligi – soniya, soat, uzunlik o'lchovi – metr, og'irlik – kilogramm, suvqlik – litr, elektr kuchlanishi o'lchovi – volt.

Savol tug'iladi: ta'limning, xususan oliy ta'limning ham o'lchov birligi bormi? Siz "ha, bor, oliy ta'limning o'lchov birliklari bu bakalavr, magistr va doktor" deb aytasiz. Lekin bular ta'limning o'lchov birliklari emas, balki uning darajalari hisoblanadi.

Kredit-modul tizimi avvalambor mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga ta'limning amaldagidan ko'ra ancha mukammal o'lchov birligini olib kiradi.

Unga ko'ra, universitetda o'tiladigan har bir fan endilikda undagi o'qish yuklamasi miqdoriga qarab, **kreditlarda** aks etadi. Masalan, har bir fan o'rtacha 5, 6 yoki 7,5 kreditlarda aks etishi mumkin. Talaba esa har semestr, o'quv yilida muayyan miqdorda kreditlar to'plab borishi mumkin va bu miqdorga qarab, unga bakalavr yoki magistr darajasi beriladi.

ECTS kredit-modul tizimida bir yillik kreditlar miqdori 60 ni tashkil etadi. Bir o'quv yili 2 semestrda iboratligini hisobga olsak, talaba o'qishi davomida har semestrda 30 kredit to'plab borishi kerak bo'ladi. Bakalavr dasturi odatda 4 yilligi hisobga olinsa, talaba ushbu darajani qo'lga kiritish uchun jami 240 kredit, magistratura dasturini tugallash uchun esa 120 kredit to'plashi talab etiladi.

Kreditlar shunchaki raqamlar emas. Har bir kredit talaba bajarishi kerak bo'lgan ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini

bildiradi. ECTS kredit-modul tizimida 1 kredit o'rtacha 25-30 soatlik o'qish yuklamasini anglatadi. Bu degani, agar fan 6 kreditli fan bo'lsa, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 150-180 soatlik o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi ($25 \cdot 6 = 150$; $30 \cdot 6 = 180$).

25-30 соат
Ўқиш юкламаси

Shunday ekan, kredit-modul tizimini joriy etgan OTMlarda talabalar har bir fan uchun belgilangan kreditlar miqdoriga qarab, o'qish hali boshlanmasdanoq har bir fanni o'qish va o'rganishga qancha vaqt sarflashlari kerakligini bilib oladilar. Bu ham ta'limda shaffoflikning bir ko'rinishidir. 1 kredit o'qish yuklamasi (25-30 soat oralig'ida) aynan necha soat bo'lishini odatda har bir OTM o'zining ichki qoidalarida belgilaydi.

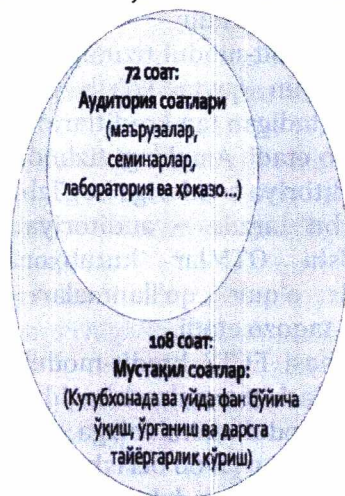
Shuni ta'kidlash kerakki, 1 kredit uchun belgilangan 25-30 soatlik o'qish yuklamasi bu fanni o'rganish uchun sarflanadigan jami harakatlar jamlanmasi bo'lib, unga nafaqat dars vaqti, balki talabaning fanni o'rganish uchun uyda va kutubxonada sarflagan vaqti, imtihonlar vaqti, qo'yingki talaba ushbu fanni o'zlashtirish uchun sarflagan barcha tizimli harakatlari vaqtini qamrab oladi.

Shunda talabada ushbu umumiy o'qish yuklamasining aynan qancha qismi darsga, auditoriya soatlariga to'g'ri keladi degan savol tug'ilishi mumkin. Kredit-modul tizimi amaliyotida auditoriya va mustaqil o'qish soatlari nisbati o'rtacha 40/60 foizni tashkil etadi. Bu nisbat, boshqacha qilib aytganda, 1/1.5ga to'g'ri keladi, ya'ni talaba muayyan fan bo'yicha belgilangan har bir soat dars uchun darsdan tashqari bir yarim soat mustaqil o'qishi, tayyorlanishi kerak bo'ladi.

Bunda OTM 1 kredit uchun 30 soatlik o'qish yuklamasi belgilangan bo'lsa, undan 12 soati ($30 \cdot 40\% = 12$) auditoriya soatlari, 18 soati ($30 \cdot 60\% = 18$) esa talabaning mustaqil o'qish soatlariga

to'g'ri keladi. Ushbu taqsimot asosida

6 kreditlik fan o'qish yuklamasini aniqlaydigan bo'lsak, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 72 soat ($((30*6)*40\%=72)$) auditoriya darslarini, 108 soat ($((30*6)*60\%=108)$) uyda va kutubxonada mustaqil o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi.

6 Кредит = 180 соат ўқиш юкласи

(40% аудитория соатлар / 60% мустақил ўқиш соатлар)

Yuqoridagi qoidalardan shuni tushunish mumkinki, ECTS kredit-modul tizimida talabaning bilim olish vaqti tushunchasi dars vaqti tushunchasi bilan cheklanib qolmasdan, talaba o'qish uchun sarflagan umumiy vaqt bilan o'lchanadi. Unda bilimning manbayi faqat o'qituvchi yoki auditoriya emasligiga ishora qilinadi. Qisqacha aytganda, kredit-modul tizimida o'qish vaqti tushunchasiga o'qituvchi nuqtai nazaridan emas, balki talaba nuqtai nazaridan yondashiladi.

Talabaning o'qish yuklamasining bu tarzda taqsimlanishi talaba ta'lim olish jarayonida mas'uliyatni ma'lum darajada o'z yelkasiga olishi, fan bo'yicha darsda va darsdan tashqarida

muntazam ravishda o'qib borishi kerakligini ham bildiradi.

Eslatib o'tamiz, 1 soat auditoriya vaqti uchun talaba 1,5 soat uyda va kutubxonada o'qishi zarur. Lekin bu jarayon ko'p jihatdan o'qituvchining mas'uliyatiga ham bog'liq. Chunki talabalar o'z vaqtlaridan samarali foydalanishlari uchun ularga darsdan tashqarida o'qish uchun qiziqarli materiallar va topshiriqlar berib borish o'qituvchining vazifasidir.

Shuning uchun kredit-modul tizimiga o'tish o'qituvchilarning ish yuklamalarini ham qayta ko'rib chiqishni, ularning ish yuklamalari ular o'qitadigan fan kreditlaridan kelib chiqqan holda belgilanishini taqozo etadi. Amaldagi tizimda esa o'qituvchilar ish yuklamasi faqat auditoriya soatlariga bog'lab qo'yilgan. Talabani o'qish yuklamasi bu tarzda – auditoriya va mustaqil o'qish soatlariga ajratilishi OTMLar kutubxonalarida sharoitlarni yaxshilash, sifatli o'quv qo'llanmalari ko'lamini yanada kengaytirishni ham taqozo etadi.

Bularning barchasi ECTS kredit-modul tizimining miqdoriy tushunchalari va ishlash mexanizmi haqidagi asosiy qoidalar edi. Endi quyida kredit-modul tizimi bizga nimalarni beradi, degan savolga aniq misollar bilan javob berishga urinib ko'ramiz.

Xo'sh, ta'limning kredit-modul tizimi bizga nimalarni beradi?

1. O'qish yuklamasining muvozanatli taqsimoti. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ECTS kredit-modul tizimida talaba har bir o'quv yili uchun to'plab borishi kerak bo'lgan kreditlar miqdori oldindan belgilab qo'yilgan. Bu 60 kreditni tashkil qiladi. Har bir semestr uchun belgilangan kreditlar miqdori esa 30 kreditni tashkil qiladi. Bundan tashqari, talaba har bir kreditni qo'lga kiritish uchun belgilangan o'qish yuklamasi miqdori ham aniq va bu 25-30 soat oralig'ida. Shunday ekan, talabalarning har o'quv yilidagi o'qish yuklamasi o'rtacha 1500-1800 soat ($60 \cdot 25 = 1500$; $60 \cdot 30 = 1800$), har semestrda o'qish yuklamasi esa o'rtacha 750-900 soatni tashkil etadi ($30 \cdot 25 = 750$; $30 \cdot 30 = 900$). Talabani bir yillik va bir semestrda o'qish yuklamasi bu miqdordan ko'p ham, kam ham bo'lishi mumkin emas.

Shunday ekan, talabalarning bir o'quv yili yoki bir semestr davomidagi o'qish yuklamasi ECTS kredit-modul tizimida faoliyat o'rtadigan barcha universitetlarda deyarli bir xil bo'ladi. Bu bir

xillik o'quv dasturlariga barqarorlik va muvozanat olib kiradi. Endilikda OTMLar talabalarga bir semestrda 7 ta fan, ikkinchi semestrda esa 10ta fanni o'qishga majburlashi qiyinlashadi. Amaldagi tizimda esa bunday barqarorlik va muvozanatga kafolat yo'q edi. Shuning uchun talabalar bir semestr davomida ba'zida 7ta, ba'zida 8ta, va yana boshqa semestrda esa 10 fanni o'qishlariga to'g'ri kelyapti.

Hozirda aksariyat mahalliy universitetlarda talabalar bir semestr davomida odatda 8-10tagacha fanni o'qishiga to'g'ri kelmoqda. Aslida 8-10 fanni 4 oy ichida har tomonlama o'rganish – muammoli masala. Mamlakatimizdagi amaldagi oliy ta'lim standartlari to'g'risidagi qoidalarda ham OTMLar talabalarga haftasiga 36 soatgacha auditoriya mashg'ulotlari belgilashi mumkinligi qayd etilgan. Bu 5 kunlik o'quv haftasida kuniga 7 akademik soatni anglatadi. Bunday holatda aksar talaba fanlarni tom ma'noda o'rganish o'rniga kunini shunchaki darsdan darsga, xonadan xonaga yugurib o'tkazadi. Qolaversa, shuncha vaqtni auditoriyada o'tkazgan talaba darsdan tashqaridagi vaqtini o'qishga sarflashiga ishonish qiyin.

Kredit-modul tizimida esa kreditlarning fanlar bo'yicha o'rtacha taqsimoti 5, 6 yoki 7.5 ni tashkil etadi. Bu degani talaba bir semestrda ko'pi bilan 4, 5 yoki juda borsa 6 fan o'rganadi ($30/7.5=4$; $30/6=5$; $30/5=6$). Bu talabalar semestr davomida o'rganishi zarur bo'lgan fanlarning soni amaldagidan ko'ra ancha qisqarishini anglatadi. YA'ni kredit-modul tizimi OTM o'quv dasturlariga me'yor va sifat olib kirishi, ta'limni tashkil etishda son ko'rsatkichidan sifat ko'rsatkichiga o'tishiga xizmat qiladi. Chunki fanlar soni bu tarzda qisqarishi talabalar o'z vaqt va imkoniyatlarini shu kam sonli fanlarni chuqurroq va har tomonlama o'rganishlariga imkoniyat yaratadi. O'qishning dastlabki yillarida soha bo'yicha umumiy bilimga ega bo'lgandan so'ng talabalarda ayrim yo'nalish va fanlar bo'yicha chuqurroq bilimga ega bo'lish va kelajakda shu yo'nalishda ishlashga ishtiyoq paydo bo'lishi tabiiy. Talabalar yildan yilga mutaxassis sifatida shakllanib borar ekan, ular uchun o'qish dasturidagi ayrim fanlarning ahamiyati ortib, ayrim fanlarning ahamiyati kamayib boradi.

Hozirda universitetlar qat'iy belgilab qo'yilgan o'quv dasturlari

asosida ish yoritadi. Ya'ni, talabalar o'qishga kirgandan boshlab to bitirgunga qadar dasturda belgilangan barcha fanlarni o'rganishga majbur. Bu qay darajada to'g'ri? OTMda ta'lim olayotgan talabalar qat'iy belgilangan standart o'quv dasturi asosida ta'lim olishi shartmi? Dasturdagi barcha fanlar har bir talabaning qiziqishlari, kelajak rejalariga to'g'ri kelmasa-chi?

Aslida, har bir talaba o'z qiziqishlari, imkoniyatlari, kelajakda qaysi kasbni egallashi va bu uchun kerakli fanlarni universitet ma'muriyatidan ko'ra yaxshiroq biladi. Talabani majburlab xonada olib o'tirish mumkin, lekin uning fikr va e'tiborini xonada ushlab o'tirib bo'lmaydi.

Kredit-modul tizimiga o'tishning muhim jihatlaridan yana biri bu – **o'quv dasturiga tanlov fanlarining kirib kelishidir**. Unga ko'ra, talabalar o'qishning dastlabki yillarida sohaga oid asosiy, umumkasbiy fanlarni o'zlashtirib, soha bo'yicha umumiy bilimni egallab olganlaridan so'ng, sohaga oid maxsus fanlarni o'z qiziqishlaridan kelib chiqib o'zlari tanlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunda OTM talabalarga o'quv yili davomida taklif qilinayotgan tanlov fanlarning ro'yxatini va ular haqida batafsil ma'lumot taqdim etadi. Talabalar esa ushbu ro'yxat va ma'lumotlar asosida o'zlari qiziqqan fanlarni tanlaydilar. Bu jarayon har bir talaba o'zining bakalavriat yoki magistratura o'qish dasturini ma'lum ma'noda o'zi shakllantirishiga imkon yaratadi. Ya'ni, guruhda 50 nafar talaba bo'lsa, ularning har biri o'z qiziqishlariga ko'ra o'z o'qish dasturlariga ega bo'lishadi.

Tanlov fanlari soni kursdan kursga ko'payib borishi zarur bo'ladi. Chunki talaba kursdan kursga o'tgani sari mutaxassis sifatida shakllanib boradi va unda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati ham shakllanib boradi. OTMlar esa asta-sekinlik bilan talabalarga o'z fakultetlaridan tashqarida, ya'ni boshqa fakultetlardan ham tanlov fanlari olishga imkoniyat yaratishlari zarur. Fanlarni tanlash amaliyoti nafaqat talabalar uchun o'zlari xohlagan yo'nalish bo'yicha chuqurroq bilim olishlariga imkoniyat yaratadi, balki OTM o'quv dasturidagi fanlar tarkibi tabiiy ravishda saralanib borishiga ham xizmat qiladi. Chunki talabalar qiziqish va ehtiyojlariga javob bermaydigan fanlar dasturini tark etib borishadi, o'rganayotgan fanlari ro'yxatini davr talablari va

qiziqishlariga moslashtirishadi. Bunda o'qituvchi uning fani o'ziga etarli miqdorda talabalarni jalb qila olishi uchun doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, fanning talabalar uchun ahamiyatini saqlab qolish uchun darslar sifatini doimiy ravishda yaxshilab borishi zarur bo'ladi. Aks holda ushbu fan o'quv dasturidan chiqib ketishi va o'qituvchi o'z ishini yo'qotib qo'yishi mumkin bo'ladi. Bu jarayon darslar sifati yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

Fanlari tanlash amaliyoti rivojlangan davlatlarda o'zining foydasini isbotlagan amaliyotdir. Ulardagi fan taraqqiyoti, rivojlangan iqtisodiyot, mutaxassislarning salohiyati xususan ta'limdagi aynan shu jihat bilan ham bog'liq.

Shunisi aniqki, kredit-modul tizimi tarixi, uning paydo bo'lishi fanlarni tanlash amaliyoti bilan chambarchas bog'liq. Ya'ni, kredit-modul tizimining ruzaga kelishiga tanlov fanlari amaliyoti sabab bo'lgan. Shunday ekan, agar OTM o'zida kredit-modul tizimini joriy etsa-yo, o'quv dasturlariga fanlarni tanlash imkoniyatini olib kirmasa, ushbu OTM tom ma'noda kredit-modul tizimida faoliyat o'rityapti, deb bo'lmaydi.

2. O'quv dasturlarida fanlarning saralanishi.

Tasavvur qiling, siz palov pishirmoqchisiz. Bunda sizga asosan go'sht, yog', sabzi, piyoz va guruch kerak bo'ladi. Siz bu taomni tayyorlash uchun odatda sholg'om yoki kartoshka ishlatmaysiz. Chunki bular siz tayyorlamoqchi bo'lgan taomga to'g'ri kelmaydi. Agar siz palov tayyorlashda sabzi o'rniga sholg'om qo'shib yoborsangiz, taomingiz boshqacha chiqib qoladi, bundan esa o'sha taomni iste'mol qiluvchilar ranjiydi. Shu kabi, mutaxassis tayyorlash ham mutaxassislikka oid eng zaruriy bilim, ko'nikma va mahoratlarni bo'lajak mutaxassisda shakllantirishdan iborat. Agar talabaga zarur mutaxassislik bilim va ko'nikmalar qolib, boshqa narsalar o'rgatilsa, natijada unda mutaxassislikka oid jihatlar to'liq shakllanmay qolsa, ishga oluvchi tashkilot bitiruvchidan ham, uni tayyorlagan ta'lim muassasasidan ham hafsalasi pir bo'ladi.

Hozirda oliy ta'lim o'quv dasturlarida talabaning mutaxassisligiga to'g'ridan to'g'ri aloqasi bo'lmagan fanlar etarlicha. Masalan, aksariyat universitetlarda 1- kursda, ayrim hollarda yuqori kurslarda ham jismoniy tarbiya, dinshunoslik, etika, estetika va shunga o'xshash boshqa fanlar o'tiladi. Bu fanlarni

odatda talabalarning mutaxassisligiga to'g'ridan to'g'ri aloqasi yo'q bo'lsada, OTM o'quv dasturlarida anchagina joy va vaqtni egallaydi. Qolaversa, talaba jismoniy tarbiya fanini OTMda faqat 1-semestr yoki bir yil o'rganishi g'alati hol. Bir mutaxassis ta'kidlaganidek, "go'yoki jismoniy salomatlik va sport talabaga faqat bir semestr yoki bir yil kerak bo'ladi".

Nazarimizda, bu kabi fanlarning aksariyati maktabning yuqori sinf dasturlariga xos bo'lishi kerak. Agar talaba ushbu fanlar bo'yicha maktabda bilim va ko'nikmaga ega bo'lgan bo'lsa, ularni universitet darajasida yana takrorlashga qanday ehtiyoj bor? Undan ko'ra, talaba shu vaqtni o'z sohasini chuqurroq o'rganishga sarf qilgani yaxshimasmi? To'g'ri, dinshunoslik, etika va estetika kabi umumiy fanlar yoshlarni shaxs sifatida shakllanishida katta rol o'ynashi mumkin, lekin hozirda maktab bitiruvchilarining bor yo'g'i 10-20 foizigina OTMga kirmoqda. Bu degani, agar bu fanlar maktab yuqori sinflarida o'rgatilmasa, maktab bitiruvchilarining aksariyati bunday bilimga ega bo'lmaydi. Bu kabi fanlar yoshlarni shaxs sifatida shakllanishi uchun muhim deb hisoblansa, unda ular maktabning yuqori sinflarida o'rgatilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

OTM o'qish dasturlarini umumiy, mutaxassislikka to'g'ridan to'g'ri aloqasi bo'lmagan, o'zini takrorlovchi fanlar bilan to'ldirilishi talaba universitetdagi qisqa va eng qimmatli vaqtdan samarali foydalana olmasligiga olib kelmoqda. Natijada bitiruvchilar orasida amaliyotga borgandan so'ng bizga bunday narsalarni universitetda o'rgatishmagan, degan holatlar juda ko'p uchramoqda.

ECTS kredit-modul tizimida esa OTMlar o'zining har bir bakalavr va magistratura o'quv dasturi maqsadlarini oldindan aniq belgilab olishi talab etiladi. YA'ni, ular muayyan mutaxassislik bo'yicha o'qish dasturini yaratishdan avval o'z oldilariga quyidagi savollarni qo'yishlari talab etiladi:

- Biz qanday mutaxassis tayyorlamoqchimiz?
- Bizning bitiruvchilar aynan qanday bilimga ega bo'lishi, nimalarni tushunishi va uni tamomlagandan so'ng nimalarni qila olishi kerak?

Har bir OTM bakalavriyat va magistratura dasturi turlicha bo'lgani sababli, maqsadlari ham turlicha bo'lishi tabiiy.

Ya'ni, OTMLar o'zlarining har bir bakalavr va magistratura o'quv dasturining maqsadlarini bitiruvchi dastur davomida qo'lga kiritishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va mahoratlar shaklida oldindan aniq belgilab olishlari zarur. Bu kredit-modul tizimi tili bilan "Program Learning Outcomes" deb ataladi. O'quv dasturi maqsadlari belgilab olingandan so'ng, endilikda dasturda faqat shu maqsadlarga xizmat qiluvchi fanlarga saqlab qolinadi yoki dasturga kiritiladi, qolgan fanlar esa dasturni tark etishi zarur.

Inchunun, OTMLar o'z o'quv dasturlarini iqtisodiyot, mehnat bozori va talabalar ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda erkin shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun 2001-yil 16-avgustda Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorga o'zgartirish kiritilishi va OTMLarga o'quv dasturlarini o'zlari erkin shakllantirishga imkoniyat berilishi kerak. 19 yil avval ishlab chiqarilgan standart bugungi zamon talablariga javob bermasligi ehtimoli yuqori. Zero, iqtisodiyot va mehnat bozori talablari o'zgargan sari OTMLar ham o'z o'quv dasturlarini muntazam ravishda baholab borishga, zarur bo'lsa o'zgartirishga imkoniyati bo'lishi kerak.

3. Bakalavr va magistratura dasturlariga shaffoflik kirishi. Kredit-modul tizimi joriy bo'lsa OTMLar nafaqat har bir o'qish dasturlari maqsadlarini oldindan belgilab olishlari zarur bo'ladi, balki bu maqsadlarni o'zlarining bo'lg'usi va hozirdagi talabalariga oldindan, shaffof tarzda etkazishi kerak bo'ladi. Hozirda mahalliy OTMLarga hujjat topshirayotgan talabalar o'zlari hujjat topshirayotgan bakalavr yoki magistratura dasturlarida aynan nimalarni o'rganishlari mumkinligi haqida etarlicha ma'lumotga ega emas. Aksariyat hollarda abituriyentlarga faqat universitet, fakultet va dastur nomigina ma'lum. Hatto universitetda o'qiyotgan talabalar keyingi semestrda qaysi fanlarni o'qishlarini faqat o'sha semestr boshidagina biladilar. Ya'ni, abituriyentlar va talabalarga bakalavr yoki magistratura dasturlarining maqsadlari, unda o'rganiladigan fanlar, dastur davomida qanday bilim, ko'nikma va mahoratga ega bo'lishlari haqida yetarlicha ma'lumot berilmaydi.

Abituriyent yoki talabaga bu ma'lumotlar nima uchun oldindan

taqdim etilishi zarur? Bunga juda ko'p sabablarni keltirish mumkin. Masalan, hozirda talabalarga bir paytning o'zida bir necha universitetga hujjat topshirish imkoniyati berilmoqda. SHunday ekan, ular bir paytni o'zida bir nechta OTMga qabul qilinishi mumkin. Bo'lg'usi talabalar qaysi OTMning qaysi dasturiga hujjat topshirish va ularga qabul qilingandan so'ng tanlovni amalga oshirishi uchun OTM va ularning dasturlari haqida etarlicha ma'lumotga ega bo'lishga haqlidirlar. Tanlov uchun OTM yoki undagi dasturlarning nomini bilishning o'zigina etarli emas. OTMlar soni ko'paygan sari endilikda talabalar undagi dasturlarning nomiga qarab emas, balki sifatiga qarab tanlay boshlaydi. Ya'ni, abituriyentlar hayotlarini 4 yoki 2 yilini va qiynalib topilgan pullarini nimaga sarmoya qilayotganliklarini oldindan bilishlari kerak. Qolaversa, har bir talaba OTMga ancha miqdorda kontrakt puli to'layotgan mijoz sifatida muayyan o'qish dasturi haqida batafsil bilishni istaydi.

Kredit-modul tizimiga o'tgandan so'ng universitetlar o'zlarining har bir bakalavr va magistratura dasturlari bo'yicha dastur katalogini, ya'ni kitobchasini ishlab chiqishiga to'g'ri keladi. Unda har bir bakalavr va magistratura o'quv dasturning maqsadlari, qabul qoidalari, OTMdagi o'qish sharoitlari, akademik taqvim, talabalar 4 yillik yoki 2 yillik dastur davomida aynan qaysi fanlarni o'qishlari mumkinligi, ushbu fanlarning qisqacha tavsifi, qaysi fan aynan qaysi kursda o'rganilishi, ularni aynan kimlar o'qitishi, OTMda talabalar uchun yotoqxona imkoniyatlari, talabalarining bir oylik o'rtacha yashash xarajatlari, OTMda qo'llanadigan baholash usul va mezonlari haqida abituriyent va talabalarga oldindan, shaffof tarzda ma'lumot berilishi zarur bo'ladi. Bu ma'lumotlar har yangi o'quv yili boshida kitobcha tarzida talabalarga tarqatiladi yoki universitet veb-sahifasida ro'klab olish mumkin bo'lgan formatda joylashtiriladi.

4. O'quv mashg'ulotlarini shaffof tarzda tashkil etish.

Hozirda mamlakatimizdagi aksariyat OTMlarda talabalar semestr boshida darslar boshlanishi arafasida faqat o'sha semestrda o'tiladigan fanlarning nomi, ularni o'qitadigan o'qituvchilar ismlari, darslar qaysi payt qaysi xonalarda o'tishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar, xolos. Talabalarga ushbu fanlarning maqsadlari, ularni

talaba mutaxassis bo'lib etishishida tutgan o'rni, talaba ushbu fanlar orqali qanday bilim, ko'nikma va mahoratlarga ega bo'lishi kutilayotgani haqida ma'lumot deyarli berilmaydi. Chunki amaliyotda universitet fanlari haqidagi bunday ma'lumotlar talabalarga tizimli, yaxlit va shaffof tarzda taqdim etilmaydi.

Kredit-modul tizimida esa OTMning har bir o'qituvchisi o'zining har bir fani bo'yicha 4-5 varaqli fan dasturiga ya'ni "sillabus"ga ega bo'lishi va uni semestr boshida talabalarga taqdim etishi kerak bo'ladi. Fan dasturi o'z ichida ushbu fanning maqsadlari, uning o'quv dasturida tutgan o'rni, talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun ahamiyati, talabalar ushbu fanni o'rganish natijasida nimalar qila olishi, ushbu fan bo'yicha semestr davomida o'rganiladigan mavzular ro'yxati, talabalar foydalanishi zarur va mumkin bo'lgan adabiyotlar ro'yxati, baholash mezonlari haqidagi ma'lumotlarni qamrab oladi. Agar fan tanlanadigan fan bo'lsa, talaba uchun bunday ma'lumotlarning ahamiyati yanada ortadi. Talaba, yuqorida aytilganidek, fanni tanlash yoki tanlamaslik bo'yicha qarorga kelishi uchun fanning nomini yoki uni o'qitadigan o'qituvchining ismini bilishining o'zigina kifoya qilmaydi. Talaba bunday qarorga kelishi uchun fan bo'yicha yetarli ma'lumotga ega bo'lishi kerak.

Fan dasturidan ko'zlangan maqsad juda oddiy – OTMlarda dars jarayonlarini shaffof, maqsadli va reja asosida tashkil etishga erishish. Bu amaliyot avvalambor o'qituvchini o'zi o'qitmoqchi bo'lgan fan maqsadlari va ahamiyatini o'zi tushunib olishiga undaydi. Zero, afsuski, amaliyotda o'zi o'rgatayotgan fanining maqsadlarini bilmaydigan o'qituvchilar ham yetarlicha.

Agar o'qituvchi o'z fani maqsadlarini oldindan aniq belgilab olsa, u semestr davomida barcha ta'lim harakatlarini mana shu maqsadlarga erishishga qaratadi. Imtihonlar ham talabalarining shu ko'zlangan maqsadlarga erishgan- erishmaganini tekshirishga qaratiladi. Agar fanning maqsadlari belgilanmasa yoki u talabaning mutaxassis sifatida shakllanishiga hizmat qilmasa, ushbu fan o'quv dasturida qolishi to'g'ri emas. Lekin ushbu amaliyot OTM tomonidan o'qituvchilar ustidan nazoratni haddan tashqari kuchaytirib yuborishiga, o'qituvchilarni shu bahona jazolashga va qog'ozbozlikka ham olib kelmasligi kerak.

**9- MAVZU. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA
O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI
TASHXIS ETISH
(amaliy mashg'ulot)**

1- topshiriq:

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
--	---

2- topshiriq:

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarini joriy etilishi nimalarda aks etadi

1. Mtematika va tabiiy fanlar (TIMSS) tizimi nima?
2. O'qish (PIRLS) tizimini izohlang.
3. Fuqarolik va fuqarolik ta'limi (ICCS) tizimini izohlang
4. Kompyuter va axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonlik (ICILS) tizimini izohlang.

3- topshiriq:

Kredit-modul tizimini aks ettiruvchi taqdimot tayyorlash.

**10-11-MAVZU . O'RTA SINFLARDA TARBIYA FANINI
O'QITISHDA KREATIV YONDASHUV
(ma'ruza)**

Reja:

1. O'рта sinflarda tarbiya fanini o'qitishda ijodiy tasavvurlarini shakllantirish.
2. Insoniylik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda kreativ yondashuv.
3. O'quvchilarda xushyorlik, ogohlik, ezgulik mehribonlik kabi sifatlerini tarbiyalash tizimi.

Adabiyotlar:

1. N.Muslimov., M.Usmonboyeva., D.Sayfurov.,
A.To'rayev Pedagogik kompetentlik va kreativlik
asoslari. – T.: Sano-standart. 2015.
2. M.Usmonboyeva., A.To'rayev Kreativ pedagogika asoslari.
T.: 2016.
3. V.Utemov, M.Zinovkina, P.Gorev Pedagogika
kreativnosti.K.: Kirov
AHOO, 2013.
4. V.Utemov, M.Zinovkina, P.Gorev Kreativnaya pedagogika. –
M., "Yurayt". 2019.

**1. O'рта sinflarda tarbiya fanini o'qitishda ijodiy
tasavvurlarini shakllantirish**

**Umumiy o'рта ta'lim muassasalari o'quvchilari uchun "Tarbiya"
fani KONSEPSIYASI**

1-bob. Umumiy qoidalar

1. Bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy

qadriyatlariga sodiq bo'lishdek hayotiy talablarni qo'yimoqda.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasida "Tarbiya" fani konsepsiyasi mazkur fanni davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Konsepsiya yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo'nalishlarni belgilab beradi.

Shuningdek, Konsepsiyada belgilangan yo'nalishlar mamlakat yoshlarini ma'nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

2. Mazkur Konsepsiya O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunlari, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan hujjatlari, xususan "Bola huquqlari to'g'risida"gi, "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi konvensiyalar, Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Yoshlar-2030" strategiyasi hamda O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlariga asoslanadi.

3. Konsepsiyada belgilangan vazifalar O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi talablari, Uzlüksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi, milliy va jahondagi ilg'or tajribalar, mamlakatimizdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda amalga oshiriladi.

4. Konsepsiya umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning yoshiga mos ma'naviy rivojlanishini ta'minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" turkumiga kiruvchi fanlar "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Ma'naviyat asoslari", "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu maqsadda, Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Germaniya, Buyuk

Britaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarning tajribalari o'rganildi, amaldagi fanlarning o'quv dasturlari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindi.

5. Konsepsiya asosida yaratilgan dastur amaldagi Sog'lom avlod asoslari, Salomatlik, Yo'l harakati qoidalari, Hayot xavfsizligi asoslari, Salomatlik darslari, Huquqiy tarbiya, Ekologik tarbiya, Media madaniyati, Iqtisod va soliq saboqlari kabi bir qancha fakultativ o'quv kurslari dasturlarini birlashtiradi.

6. Konsepsiya umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarida belgilangan talablarning (keyingi o'rinlarda – Malaka talablari) negizi hisoblanadi. Konsepsiya "Tarbiya" fanini o'rganish bosqichlari, o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni va malaka talablarining tuzilishini belgilaydi.

2-bob. Konsepsiyaning dolzarbligi va zarurati

7. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda yoshlar bilan ishlashning yangicha modellarini yaratishda innovatsion mexanizm va texnologiyalarni qo'llashga doir ko'plab amaliy ishlar qilinmoqda.

8. Shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda o'quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatlilik, diniy va milliy bag'rikenglik, ma'naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda.

Shu bois yoshlar tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan "Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" turkumiga kiruvchi fanlarni o'qitish ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvni taqozo etmoqda. Jumladan, yoshlar tarbiyasida dunyoda yuz berayotgan murakkab geosiyosiy va mafkuraviy jarayonlarga to'g'ri baho bera olish, ijtimoiy muammolarni hal etishda to'g'ri qaror qabul qilish, hayotda o'z o'rnini topish bilan bog'liq bo'lgan aniq maqsadlarni shakllantira olishga o'rgatish, buning natijasi o'laroq, oila-jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning uzilib qolishining oldini olish, loqaydlik, huquqbuzarlik, "ommaviy madaniyat"ning turli ko'rinishlaridan saqlash imkoni yaratiladi.

Bu, o'z o'rnida, O'zbekiston Respublikasini siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'naviy rivojlantirishning muhim omili bo'lgan yoshlar tarbiyasi shaxsan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbuskorligida davlat siyosati darajasiga ko'tarilganini inobatga olib, ushbu yo'nalishdagi prinsiplar yondashuvlarni takomillashtirish, strategik maqsad va vazifalarning konseptual asoslarini ishlab chiqish zaruratini talab qildi.

3-bob. Konsepsiyani joriy etishning asos va prinsiplari

9. Konsepsiyada belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashdagi asosiy prinsiplar quyidagilar hisoblanadi:

milliy va umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi; ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;

sohadagi zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish; ochiqlik va shaffoflik;

tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish; tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat

organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, xususi sektor faoliyatining muvofiqligi va mutanosibli.

10. Huquqiy asoslari:

Konsepsiyani amalga oshirish orqali shaxs tarbiyasida milliy normativ-huquqiy bazani mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarga muvofiq shakllantirish;

vazirliklar va idoralar, muassasalar, davlat hamda nodavlat korxonalar va tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari "Tarbiya" fani konsepsiyasining amalga oshirish tizimini tashkil etadi.

11. Tashkiliy-boshqaruv asoslari:

Konsepsiyani amalga oshirishning kompleks chora-tadbirlar rejasi hamda tegishli vazirlik va idoralarning qo'shma qarorlarni ishlab chiqish;

ilg'or pedagogik tajribalarni aniqlash, o'rganish va ularni ommalashtirish, rag'batlantirishni tashkil etish;

"Tarbiya" fani konsepsiyasining samaradorligini monitoring qilish.

12. Ilmiy-metodik asoslari:

shaxsning ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga oid ilmiy-tadqiqot izlanishlarini amalga oshirilishini ta'minlash;

“Tarbiya” fani malaka talablari, o'quv dasturlari va o'quv rejalarini shakllantirish;

“Tarbiya” fani darsliklarini yaratishda samarali tarbiya texnologiyalarini joriy etish;

“Tarbiya” fani o'quv-metodik majmuasini yaratish va amaliyotga yo'naltirish;

davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quvchilar tomonidan odob-axloq, bilim, ko'nikma va malaka hamda kompetensiyalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish;

o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash va global tafakkur yuritish kompetentligini shakllantirish;

umumta'lim fanlarini o'qitishning prinsipial yangi metodologiyasi asosida ta'lim-tarbiyaning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash.

13. Fanning tarkibi, mazmuni, o'quv-metodik ta'minoti:

umumiy o'rta ta'lim maktablarida Tarbiya fanini o'qitish talablari quyidagi bosqichlarda ishlab chiqilishi zarur:

boshlang'ich sinf (A2), to'qqizinchi sinf (A2+), o'n birinchi sinf (V1) bitiruvchisiga qo'yiladigan minimal malaka talablari, kompetensiyalar, baholash tartibi va o'quv dasturlari. Har bir bosqich ma'naviy-axloqiy, tafakkur, huquqiy, fuqaroviy, iqtisodiy, jismoniy, ekologik, estetik tarbiya turlarini o'z ichiga olishi lozim;

har bir bosqichda o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish ruhida tarbiyalash;

o'quvchilar tarbiyasida oilaning maktab bilan o'zaro samarali hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarga, boshqa millat va madaniyat vakillariga bo'lgan hurmatni umuminsoniy tamoyildan kelib chiqib shakllantirishni qo'llab-quvvatlash;

bola huquqlarini himoya qilish va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlash; uzluksiz ta'lim tizimiga “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari”

tamoyiliga asoslangan milliy qadriyatlarni singdirish;

o'quvchilarni har tomonlama, jismoniy, ruhiy, ma'naviy-axloqiy rivojlantirish orqali ijtimoiy hayotga moslashtirish va turli murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish;

bolada faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish;

dunyo dinlarining ko'p asrlar davomida avloddan avlodga o'ti

b kelayotgan ma'naviy qadriyat ekanini tushuntirish bilan bir qatorda, hech bir dunyo dinida zo'rvonlik, terrorism va ekstremizm g'oyalari targ'ib etilmasligini tushuntirish;

shaxs faoliyatida ijtimoiy-ma'rifiy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish;

ma'naviy-axloqiy jihatd

an muammosi bor yoki tarbiyasida bo'shliqlar mavjud bo'lgan yoki notinch oila farzandlari, jinoyatchilikka moyil bo'lgan yoki profilaktik ro'yxatda turadigan yoshlar bilan individual tarzda ishlash tizimini takomillashtirish.

4-bob. O'quv-metodik majmuaga qo'yiladigan talablar

14. O'quv-metodik majmuaning yangi avlodini ishlab chiqish prinsiplari hamda ularning mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablar:

o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish;

"Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" prinsipi mazmun va mohiyatini o'quvchilarning ongu tafakkuriga singdirish;

o'quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash; faol fuqarolik pozitsiyalarini mustahkamlash;

mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, teran ma'rifatlilik, bag'rikenglik kabi fazilatlarini shakllantirish vazifalarini belgilaydi.

Tarbiya fani o'quvchilarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning har tomonlama ijtimoiylashuviga ko'maklashish, samarali hamkorlik qilish, vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy, ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, o'zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

15. Shu bilan birga, yoshlar o'rtasida uchrayotgan salbiy holatlarning asl sabablarini aniqlash va oldini olish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikni keskin kamaytirishga qaratilgan quyidagi

profilaktik ishlar natijadorligini oshirishga zamin yaratadi:

o'quvchilarda milliy g'urur va iftixor, moddiy va ma'naviy merosni asrab- avaylashga qaratilgan insonparvarlik tuyg'usini tarkib toptirish;

davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quvchilar tomonidan bilim va hayotiy ko'nikmalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish;

o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

yangi avlod o'quv-metodik majmualarini yaratish va amaliyotga joriy etish; umumta'lim fanlarining o'qitish metodologiyasini takomillashtirish asosida

ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish.

16. O'quv-metodik majmuani ishlab chiqish prinsiplari:

mazkur fan bo'yicha o'quvchilarga sifatli bilim berish, ularni to'g'ri tarbiya yo'liga yo'naltirish, zarur bilim va hayotiy ko'nikmalarga ega bo'lishlariga, mustaqil hayotga moslashishlariga ko'mak ko'rsatish, turli vaziyatlarda huquqiy, ma'naviy mezonlarga asoslangan holda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan estetik jihatdan zamonaviy bezatilgan, qiziqarli va psixologik-pedagogik materiallarga boy quyidagi o'quv-metodik majmualar kompleksini talab qiladi:

o'quv-metodik majmua ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari asosida yaratilganligi;

o'quvchilarning aqliy va jismoniy imkoniyatlari, yoshi, psixofiziologik xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari, layoqatlari hisobga olinganligi;

o'quvchilarda vatanparvarlik va milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishga qaratilganligi;

umumiy o'rta ta'limining zarur hajmi berilganligi, o'quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilganligi;

mavzularning mazmunan izchilligi, ilg'or pedagogik texnologiyalar, media- mahsulotlardan unumli foydalanilganligi.

17. Darslikka qo'yiladigan didaktik talablar:

o'quvchilar tomonidan o'quv materiallarining to'liq o'zlashtirilishini ta'minlash;

matnlar axborot berishga emas, balki o'quv fani mazmun-mohiyatining o'quvchilar tomonidan anglash va hayotga tatbiq qilish maqsadlariga xizmat qilishi;

qiziqarli, lo'nda va hamma uchun qulay va tabaqalashtirilgan bo'lishi;

ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, vatanparvarlik va millatlararo totuvlik talablariga javob berishi, aniq dalillarga asoslangan materiallardan tarkib topishi;

ta'limning kundalik hayot va amaliyot o'rtasidagi bog'liqligini ta'minlashga, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish iqtidori shakllantirilishiga, boshqa o'quv fanlari bilan uzviy bog'liqlikni ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lishi;

rasmlar ko'rinishidagi illyustratsiyalar: xaritalar, chizmalar, sxemalar, jadvallar, diagrammalar, fotosuratlar, infografikalar dan iborat mediamahsulotlar bilan bezatilgan bo'lishi;

o'quvchilar psixo-fiziologik rivojlanish darajasiga mos yangi tushunchalar, atamalar, qoidalar, ta'riflar va shu kabi lug'at ko'rinishida ifodalangan bo'lishi lozim.

18. Darslikka qo'yiladigan ilmiy-metodik talablar:

fan-texnikaning so'nggi yutuqlarini o'zida aks ettirishi;

o'quv fani mavzularining mazmunan yaxlitligi ta'minlangan bo'lishi;

o'quv fani mavzulari adabiy til qoidalariga qat'iy rioya qilgan holda oddiy, sodda, tushunarli va ravon tilda bayon qilinishi;

mantiqiy ketma-ketlik va izchillikka amal qilinishi;

O'zbekiston xalqining mentalitetiga zid bo'lmagan tegishli illyustratsiyalar bilan boyitilishi;

savol va topshiriqlarning aniq ifodalangan bo'lishi;

o'quvchilarni fikrlashga, yozishga, tasvirlashga, chizma chizishga, hisoblashga, amaliy ishlarni bajarishga, tajribalar o'tkazishga o'rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutilgan bo'lishi;

bir tushunchaning ikki xil atama bilan ifodalanishiga, sanalarni keltirishda noaniqlikka yo'l qo'yilmasligi;

o'quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga yo'naltirishga oid matn va rasmlar, izohli lug'at, texnik ijodkorlik, mantiqiy va innovatsion tafakkurni o'stirishga qaratilgan loyihalash hamda

modellash tirish topshiriqlarini qamrab olgan bo'lishi lozim.

19. Darslikka qo'yiladigan pedagogik-psixologik talablar:

keng jamoatchilik tomonidan tan olingan ilmiy asoslangan ma'lumotlar, o'quvchilarning bilim darajalari, eslab qolish qobiliyatlari, tafakkuri inobatga olingan holda, voqea va hodisalarning mohiyatini anglashga hamda amaliy qiziqishlarini rivojlantirishga, bilim olish va amaliy faoliyat bilan shug'ullanishga bo'lgan ehtiyojlarini to'laqonli qondirishga yo'naltirilgan bo'lishi;

o'quv fani mavzularining o'quvchi yoshi va psixo-fiziologik xususiyatlariga mos holda berilishi, ma'lum bir faktlar, tushunchalar, qoidalar va fanlararo bog'liqlikni hisobga olgan holda tushunarli bayon qilinishi;

o'quvchilarning yangiliklarni qabul qilish qobiliyatlari, oldin olgan bilimlarini o'zlashtirganlik darajasi hisobga olinishi lozim.

20. Darslikka qo'yiladigan estetik talablar:

belgilangan talablar darajasida yorqin, rangli, chiroyli bezatilgan, zamonaviy dizayniga mos bo'lishi;

matnlar va illyustratsiyalarning uyg'unligi va o'quvchilar yoshiga mosligi; bo'lim, bob, mavzular matnlarining turli shakl va ranglar bilan ajratilishi, ularning mutanosibligi ta'minlanishi lozim.

21. Darslikka qo'yiladigan gigiyenik talablar:

matn va illyustratsiyalar sanitariya qoidalari, normalari va gigiyena normativlariga mos bo'lishi;

harflarning kattaligi va qog'ozning sifati (og'irligi, qalinligi, oqligi va shaffofligi) ta'lim muassasalari uchun matbaa mahsulotlarining xavfsizligi to'g'risidagi umumiy texnik reglamenti talablariga mos bo'lishi lozim.

22. Konsepsiyada nazarda tutilgan maqsad va vazifalarga erishishning moliyaviy xarajatlari O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti, yuridik va jismoniy shaxslarning homiylik xayriyalari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi.

5-bob. Yakunlovchi qoida

Tarbiya – shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon;

insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qad. va abadiy qadriyatdir. T.siz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar Tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Pedagogik adabiyotlarda "Tarbiya" atamasi keng va tor ma'nolarda ishlatiladi. Keng ma'noda tarbiya – inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g'oyalari, adabiyot, san'at, kino, radio, televideniye va boshqalarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi.

Tor ma'noda tarbiya – shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviyaxloqiy qiyofasi, estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya ichiga kirmaydi. Lekin har qanday "Tarbiya" ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki axloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdir. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yosh avlod moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa, jamiyat uzluksiz

ravishda samarali faoliyat ko'rsatadigan tarbiyaviy ishlar tizimiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha izohlab kelingan. Sho'ro zamonida hukmron kommunistik mafkura tarbiyaga sinfiy va partiyaviy hodisa sifatida yondashishni talab etgan. Shuning uchun ham sinfiy jamiyatda tarbiya faqat sinfiy xususiyatga ega bo'ladi va turli sinflarning tarbiyasi bir-biriga qarama-qarshi turadi degan qarash qaror topgan. Holbuki, dunyo ilmi, ayniqsa, Sharq tarbiyashunosligi va o'zbek xalq pedagogikasi tajribasi tarbiyaning sinfiy ko'rinishga ega emasligini isbot etdi. Shuningdek, kommunistik mafkura tazyiqi tufayli tarbiyada ijtimoiy muassasalarning o'rniga ortiqcha baho berildi, bu jarayonda irsiy va biologik xususiyatlar deyarli hisobga olinmadi.

Sho'rolar pedagogikasida tarbiya orqali har qanday odamni istagan ijtimoiy qiyofaga solish mumkin degan qarash hukmron bo'lganligi uchun ham uning shaxsni shakllantirishdagi o'rniga oshiqcha baho berildi. Tarbiyalanuvchi shaxsining tarbiyaga berilish yoki berilmaslik xususiyatlarining hisobga olinmasligi tarbiyaviy tadbirlarga mahliyo bo'lishdek pedagogik xatolikka olib keldi. Buning natijasida tarbiya maqsadsiz bo'lib qoldi, tarbiyalanuvchilarga alohida shaxs sifatida emas, istalgan ijtimoiy yo'nalishga solinishi mumkin bo'lgan qiyofasiz to'da, olomon tarzida qarash qaror topdi, Bu hol tarbiyaning samarasizligiga olib keldi. Chunki tarbiyaning asosiy obykti bo'lmish shaxs va uning o'ziga xoslik jihatlari unutilgan edi. Sho'ro pedagogik tizimidagi kamchiliklarning ildizi, asosan, mana shu yondashuv tarziga borib takaladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, tarbiya va unga bog'liq jarayonlarga yangi hamda sog'lom pedagogik tafakkurga tayangan holda yondashuv qaror topa boshladi. Uni izohlashda g'ayriilmiy sinfiy partiyaviy yondashuvdan voz kechildi. Tarbiyaning milliyligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun xalq pedagogikasi boyliklari, o'zbek mutafakkirlarining pedagogik qarashlari sinchkovlik bilan o'rganilayotir. Natijada, O'zbekiston pedagogikasi fani va amaliyotida oila tarbiyasining ham, ijtimoiy tarbiyaning ham o'ziga xos o'rni borligi tan oлина boshlandi. Shuningdek, tarbiyada irsiy va biologik omillar ham hisobga

olinadigan bo'ldi. Ayni vaqtda, shaxsning shakllanishida tarbiyaning o'rniga keragidan ortiq baho berish ham barham topdi. Bu hol tarbiyaga doir hodisa va holatlarni to'g'ri izohlash, tarbiyaviy tadbirlar tizimini to'g'ri tayin etish imkonini berdi.

2. Insoniylik vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda kreativ yondashuv.

Respublikamizda umuminsoniy qadriyatlar va milliy madaniyatimizni asoslarini e'tiborga olib ta'lim-tarbiya mazmunini va milliy mafkurani shakllantirib boorish imkoniyatlari yaratilmoqda. Bunga xalq og'zaki ijodi, pedagogikasi, mutafakkir, ma'rifatparvar pedagog va olimlarning tarbiyaga axloq-odobga doir g'oyalari o'rgatib komil insonni ishlari amalga oshmoqda. "Kelajak bugundan boshlanadi" deydi dono xalqimiz. Yosh avlodni kelgusi hayoti uni inson qilib ko'rsatuvchi ruhiy va ma'naviy jarayonning mezonini belgilaydi. Bu borada ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish va dunyo talablari darajasiga olib chiqish ta'limni ilg'or tajribalar asosida boyitib borish, yangi pedagogik tajribalar asosida olib boorish ayniqsa muhimdir. Xalq musiqasi og'zaki ijodiyoti, an'analari, urf-odatlar asosida barkamol avlodni voyaga yetkazish ularni ko'proq o'z millatini sevishtirishga g'ururlanishga shorqano g'oya va ta'limotlarni o'rganib ularni kelajakka tadbir etishga zamin yaratiladi. Mustaqil Respublikamizda milliy madaniyatimizni o'ziga xosligini tiklash, umumta'lim maktablarida o'quvchilarni badiiy, axloqiy tarbiyalash va kamol toptirish hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Ma'naviy yetuk millat qadriyatlarini to'g'ri baholashga va uni yanada rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Demak, jamiyat ma'naviyatining o'sishi qadriyatlardan keng foydalanish uchun shart-sharoitlarni yaratib, qadriyatlarni yanada rivojlantirishga zamin hozirlaydi. Qadriyatlar ta'rifidan kelib chiqib, umuminsoniy qadriyatlarni quyidagicha ta'riflash mumkin. Umuminsoniy qadriyatlar millat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq holdagi qadriyat shaklidir.

Ma'naviy qadriyatlar bu – falsafiy va ijtimoiy tushunchalar bo'lib, insonni o'rab olgan atrof-muhitni amaliy jihatdan o'zlashtirish natijasida vujudga keladi. Ta'lim tarbiya jarayonida ma'naviy qadriyatlar ijtimoiy tarixiy hodisani ifodalaydi. Umuman

xulosa qilib aytganda bugungi yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalashdan maqsad, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish bilan birga jamiyatimizning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy salohiyatini ko'tarishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishuvi ta'lim va tarbiyani milliy shakllantirishga va rivojlantirishga keng yo'l ochib berdi. Milliy tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, adabiyot, etika, estetika, pedagogika, psixologiya kabi fanlardan foydalanadi. Milliy tarbiya hayotning mohiyati ichki aloqa va munosabatlarini aks ettiradi. Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo'lgan yoshlar emas, ijodkor, iste'dodi bilan ajralib turuvchi o'quvchilarni tarbiyalash zamon talabidir. Maktabda ta'lim olish davrida milliy tarbiya o'quvchilarni turli qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tabiatga, jamiyatga qarash tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch quvvatlari yanada mustahkamlanadi. Jiga kata e'tibor bergan O'rta Osiyolik mashhur musiqachilar orasidagi olim bolaning yoshi ulg'aygan sari bu faoliyat tobora ko'proq mustaqil xususiyatga ega bo'lib boraveradi. Tabiat va jamiyat turmushda uchraydigan hodisa va sharoitlarni tushunishga ham idrok etib o'z atrofida qilarga munosabatda bo'lishiga ko'nikib boradi. Umuminsoniy qadriyatlar asosida milliy tarbiyaning mazmuni va tashkil etilishi quyidagi vazifalarda o'z aksini topadi;

1. Tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi.
2. Tarbiyaning insonparvarlik qoidalari.
3. Tarbiyaning hayot bilan va mehnat bilan bog'liqligi.
4. Tarbiyada milliy madaniy va umuminsoniy

qadriyatlarining ustuvorligi.

5. O'quvchilarni yoshi, sinfi, psixologik, fiziologik xususiyatlarini hisobga olish. Ta'lim tarbiya uslubiyoti maktablari tarkib topib rivojlanib bormoqda.

Hozirgi davrda shaxs ma'naviyatini tarbiyalash vazifasi maktabda musiqa ta'lim tarbiyasi ishlarini sifatli bosqichga ko'tarishni taqozo etadi.

Yoshlarning ta'lim-tarbiyasi har bir ota-onaning, o'qituvchi, tarbiyachining Vatan oldidagi muqaddas burchidir. Olib borilayotgan islohatlarning vazifasi Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodning orzu- istaklariga monand ta'lim tarbiyaning ham nazariy, ham amaliy muammolarini milliy

qadriyatlar asosida to'g'ri hal etishga qaratilgan. Barkamol avlodni tarbiyalash g'oyat nozik san'at bo'lib, unga juda jiddiy yondashish kerak. Yosh avlodni dunyo qarashini shakllantirishda milliy istiqloq mafkurasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Negaki, milliy mafkuraning bosh negizi yosh avlod ruhini tarbiyalashdagi bosh omillaridan biridir. Farzandlarimizni tarbiyalash va ularning shaxsini har tomonlama kamol toptirish barcha umumta'lim maktablari zimmasiga yuklatilgan. Bu vazifalar o'quvchilarda barcha qobiliyatni o'sishiga, ijodiy intilishni vujudga keltirishga asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Ilg'or g'oyalarni davrimizda ro'y berayotgan o'zgarishlarni, shuningdek, tarixiy mavzularni zamonaviy ruhda tushuntirish o'g'il va qizlarda g'oyaviy e'tiqodni ma'naviy dunyoqarashni tarbiyalash uchun boy manba bo'lib hisoblanadi. Shundagina yosh avlod ruhiga his-hayajonli ta'sir ko'rsatadigan ularda mardlik, jasurlikni, tashabbuskorlikni tarbiyalaydigan mustahkam milliy tarbiya tizimi tarkib topadi. Umumta'lim maktablarida o'quvchilar musiqa madaniyati, tarixi, urf-odatleri, an'analari bilan yaqindan tanishadilar. Vatandarlik tarbiyasining dolzarbligi xalqaro vaziyatning hafsizligi, uning mudofa quvvati, qurolli kuchlarni mustahkamligi, milliy birdamlik, ahillik, hamdardlik kabi ma'naviy omillar bilan belgilanadi. Vatandarlik deganda, ona zamanga bo'lgan muhabbat, uni sevish, ardoqlash va uning ravnaqi uchun g'amxo'rlik qilish tushuniladi. Vatandarlik jamiyatimizdagi barcha insonlarni, millat va elatlarni birlashtiruvchi muhim omil ekanligi hammamizga ma'lum. Vatandarlik deganda - Vatanga sadoqat, unga xizmat qilish, yurt tinchligini asrash, Vatan ravnaqi uchun o'z hissasini qo'shish, milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish demakdir. "Vatan" arabcha so'zdan olingan bo'lib, "Ona yurt" degan ma'noni anglatadi. Vatan insonning kindik qoni to'kilgan, ajdodlarimiz tug'ilib o'sgan joyga hurmat, yurt tinchligini asrash va unga xizmat qilish kabi fazilatlar tushuniladi. Vatandarlik g'oyalarni o'quvchilarimiz ongida tarkib toptirish, oila, bog'cha, maktabdan boshlanadi. Bu jarayon bobolar o'giti, onalar mehri, otalar ibratlari, ustozlar namunasi orqali amalga oshiriladi. Aqlidrokni o'sib borishi bilan Vatan tuyg'usi kundalik odatdan iymon, e'tiqodga aylana boshlaydi. Vatandarlikni e'tiqodga aylanishi,

har bir inson qalbiga ichki ma'naviyatining ifodasini belgilab beradi. Milliy Vatandarparvarlik deganda esa biz o'zbek xalqining qoniga singib ketgan iymon va insof, mehr-muhabbat, oqibat, shafqat, or-nomus, ona yurtiga, o'z eliga sadoqat, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar yig'indisini tushunamiz.

Umumiy ta'lim maktablarida vatanparvarlik tarbiyasi, musiqa ta'limining asosini tashkil etadi. Garchi, musiqa madaniyati fani dasturida o'zbek xalq musiqasi ma'lum tartibda berilgan bo'lsa-da, har bir ohang mazmunida milliy musiqa vatan haqida kuy va qo'shiqlar tavsiya etiladi. Shunday ekan biz musiqa darslarida Vatan haqida qo'shiqlarni xalq musiqalaridan boshlab o'rgatishimiz lozim. Uning to'la va to'g'ri shakllanishi musiqa madaniyati darslarida va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda, yuksak na'munalarni ko'rsatish (ya'ni musiqiy asarlarni tinglash, Vatan haqidagi qo'shiqlarni kuylash, tarixiy obidalarni ziyorat qilish) orqali Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantiradi. Vatanparvarlik tuyg'ularini o'quvchilarimiz ongiga singdirish avvalombor oiladan boshlanadi. Bu nihoyatda katta mehnat talab qiluvchi murakkab vazifadir Barcha ota-onalar, bog'cha opalar, maktab o'qituvchilarini hozirgi kunda asosiy vazifalaridan biri, bolalarda Vatanga sadoqat, fidoyilik kabi fazilatlarini adabiyot, musiqa, tasviriy san'at orqali kamol toptirishdir.

Albatta, har bir darsda bu tarkibiy qismlar bir-biri bilan bog'langan ravishda o'tiladi va ular har darsda turli variantlarda o'rin almashib kelishi mumkin. Darsning maqsadi esa o'z navbatida beshta yo'nalishni o'z ichiga oladi.

1. Tarbiyaviy maqsadi
2. Ilmiy maqsadi
3. Bilimlarni rivojlantiruvchi maqsad
4. Kasbga yo'naltiruvchi maqsad
5. Milliy mafkura g'oyalarni singdirish maqsadi

Bu maqsadlar ham, albatta, bir-biri bilan bog'langan holda amalga oshiriladi. Dars mavzusi maqsadlardan kelib chiqqan holda o'qituvchi har bir jarayonida o'quvchilar ongiga milliy istiqloq mafkurasi g'oyalarni muntazam ravishda singdirib borishi lozim. Buni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'zining keng dunyo qarashi pedagogik-psixologik bilimi darsga ijodiy yondashish notiqlik

qobiliyati va kasbiy mahorotidan unumli foydalangan holda har biri zarur bo'ladi. Bu esa o'qituvchining hozirgi davrda dunyoda sodir bo'layotgan voqealar, ichki va tashqi siyosat siyosiy-ijtimoiy vaziyatni tinmay o'rganib, tahlil qilib, turishni va bilimlarni darsda o'quvchilarni yoshiga mos ravishda tushuntira olishi talab qilinadi. Hozirgi kunda koplav bastakorlarimiz va shoirlarimiz tomonidan zamon bilan hamnafas bo'lgan vatanparvarlik ruhida muhim tarbiyaviy estetik ahamiyatga ega bo'lgan asarlar yaratilayapti va bu jarayon hukumatimiz tomonidan munosib rag'batlantirilayapti..

Buyuk zotlarimiz Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek, Muhammad Bobur, Al-Farobiy, Ibn Sino, Al-Beruniy singari buyuk allomalardan bahramand bo'lganlar. Allalardagi mazmun bolaga katta tarbiya vositasi ekanligini har birimiz bilib olishimiz lozim. Allalar zamirida buyuk qadriyatlarimiz borligi, tarbiya o'chog'i nimadan boshlanishi, alla ham tarbiyaning asosi ekanligi bizga sir emas, albatta.

Respublikamiz taraqqiyoti va o'zgarishlarga boy hozirgi paytda yoshlarni har tomonlama komil topishi davr talabi va ehtiyojidir. Yosh avlodni ma'naviy baquvvat, bilimli o'z mustaqil Vatanimizdan faxrlanish tuyg'usiga boy kishilarni tarbiyalash zamonamozning dolzarb mavzusi hisoblanadi. Bu esa ta'lim-tarbiya oldidagi murakkab, keng ko'lamlı muammolardan biridir.

Tarbiyalash deganda har tomonlama yetuk, o'zida axloqiy poklik, ma'naviy va jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan insonni yetishtirish nazarda tutiladi. Tarbiya tizimida musiqa san'ati yetakchi o'rında turadi. Hozirgi musiqa va umuman san'atni inson tarbiyasidagi roli ortib bormoqda. Yoshlarimizni ma'naviy yetuk, komil inson etib tarbiyalashda maktabning roli shakshubhasiz kattadir. Maktab yoshlarga bilim asoslarini singdiradi. Bolaning ilmiy dunyoqarashini shakllanishi va mustahkamlanish yo'lida asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

**10-11-MAVZU. O'RTA SINFLARDA TARBIYA FANINI
O'QITISHDA KREATIV YONDASHUV
(amaliy mashg'ulot)**

1- topshiriq:

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
------------------------------------	---

2- topshiriq:

O'rta sinflarda tarbiya fanini darsligini tahlil qilish

3- topshiriq:

5-6-sinflarda tarbiya fani darsiga kreativ yondashgan holda dars ishlanmasi va taqdimot yoki videorolik tayyorlash.

**12-13-MAVZU. YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI
O'QITISHDA
KREATIV YONDASHUV
(ma'ruza)**

Reja:

1. Tafakkur kelajakga yetaklovchi vosita.
2. Bilimga asoslangan jamiyatda muvaffaqiyat qozonish.
3. Innovatsiya va ilg'or fikrlash taraqqiyot g'ildiragi.

Tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli; obyektiv voqelikning ongda aks etish jarayoni. Tafakkur atrof muhitni, ijtimoiy hodisalarni, voqelikni bilish quroli, shuningdek, inson faoliyatini amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. U sezgi, idrok, tasavvurlarga qaraganda voqelikni to'la va aniq aks ettiruvchi yuksak bilish jarayonidir. Tafakkur – inson miyasining alohida funksiyasi. Uning nerv fiziologik asosi birinchi va ikkinchi signal sistemalarining o'zaro munosabatidan iborat. Tafakkur jarayonida insonda fikr, mulohaza, g'oya, faraz kabilar vujudga keladi va ular shaxsning ongida tushunchalar, hukmlar, xulosalar shaklida ifodalanadi (qarang Ong). Tafakkur til va nutq bilan chambarchas bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. Fikrlash faoliyati nutq shaklida namoyon bo'ladi. Nutq aloqasi jarayonida insonning hissiy mushohada doirasi kengayib qolmay, orttirilgan tajriba boshqa kishilarga ham beriladi. Inson o'zining Tafakkuri, nutqi hamda ongli xatti-harakati bilan boshqa mavjudotlardan ajralib turadi. U fikr yuritish faoliyatida o'zida aks ettirgan, idrok qilgan, tasavvur etgan narsa va hodisalarning haqiqiyiligini aniqlaydi, hosil qilingan hukmlar, tushunchalar, xulosalar chin yoki chin emasligini belgilab oladi. Inson Tafakkuri orqali voqelikni umumlashtirib, bevosita (bilvosita) aks ettiradi, narsa va hodisalar o'rtasidagi eng muhim bog'lanishlar, munosabatlar, xususiyatlarni anglab yetadi. Binobarin, inson muayyan qonun, qonuniyat va qoidalarga asoslangan holda ijtimoiy voqea va hodisalarning vujudga kelishi, rivojlanishi hamda oqibatini oldindan ko'rish imkoniyatiga ega.

Tafakkur ko'pgina fan sohalari (falsafa, mantiq, jamiyatshunoslik, ped., fiziologiya, kibernetika, biol.)ning tadqiqot

obyekti hisoblanadi. Psixologiyada tafakkur voqelikni umumlashtirish darajasiga, muammoni yechish vositasi xususiyatiga, holatlarning inson uchun yangiligi, shaxsning faollik ko'rsatish darajasiga ko'ra bir necha turlarga (ko'rgazmali harakat, ko'rgazmaliobrazli, amaliy, nazariy, ixtiyoriy, ixtiyorsiz, mavhum, ijodiy va h.k.) ajratib tadqiq qilinadi. Ijtimoiy hayotda, ta'lim jarayoni va ishlab chiqarish.da odamlar o'rtasidagi aloqa va munosabatlar ham tafakkur yordamida namoyon bo'ladi. Jamoada tanqidiy qarash, o'zini o'zi tanqid, baholash, tekshirish, o'zini o'zi tekshirish, nazorat qilish, o'zini o'zi nazorat qilish, guruhiy mulohaza yuritishdan iborat tafakkur sifatleri vujudga keladi. Insonning inson tomonidan idrok kilinishi ham tafakkur bilan uzviy aloqadadir. Ijodiy ishlar, kashfiyotlar, ixtirolar, takliflar tafakkurning mahsuli hisoblanadi. Psixologiya tafakkurning filogenetik (insoniyat paydo bo'lishi davri), ontogenetik (kishi umri davomida) bilishga oid tarixiy jihatlarini ham o'rganadi. Hozirgi zamon fanining juda ko'p murakkab masalalari tafakkurdagi mantiqiy jarayonlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqozo etmoqda.

- *Tafakkur inson aqliy faoliyatining yuksak shaklidir. Insonda tafakkur bo'lganligi va tafakkur bilan chambarchas nutq bo'lganligi tufayli u hayvonlardan farq qiladi, shu sababli u ongli mavjudotdir. Inson o'z atrofidagi olamda bo'lgan buyumlar va hodisalarni ongli ravishda idrok qiladi.*

- *Ongli ravishda eslab qoladi hamda esga tushiradi va ongli ravishda harakat qiladi. Tafakkur atrofdaqi olamni bilish qurolidir va inson amaliy faoliyatini vujudga kelishi uchun shartdir. Biron narsa to'g'risida tafakkur qilish jarayonida fikr paydo bo'ladi, bu fikrlar insonning ongida hukm va tushunchalar shaklini oladi.*

- *Ongli ravishda eslab qoladi hamda esga tushiradi va ongli ravishda harakat qiladi. Tafakkur atrofdaqi olamni bilish qurolidir va inson amaliy*

faoliyatini vujudga kelishi uchun shartdir. Biron narsa to'g'risida tafakkur qilish jarayonida fikr paydo bo'ladi, bu fikrlar insonning ongida hukm va tushunchalar shaklini oladi.

1. **Tafakkur kelajakga yetaklovchi vosita.** Tafakkur sifatleri. Tafakkur boshqa bilish jarayonlari kabi o'zining individual xususiyatlariga ega bo'lib, fikr yuritish faoliyatining shakllari, vositalari va operatsiyalarining munosabatlari kishilarda turlicha namoyon bo'lishida o'z ifodasini topadi. Odatda tafakkurning individual xususiyatlari, sifatlariga bilish faoliyatining mazmundorligi, mustaqillik, epcillik, samaradorlik, fikrning kengligi, tezligi, chuqurligi va boshqa sifatlar kiritiladi.

Tafakkur mazmundorligi deganda insonning tevarakatrofdagi moddiy voqelik to'g'risida ongda qay miqdorda, ko'lamda mulohazalar, muhokamalar, fikrlar, muammolar, tushunchalar joy olganligi nazarda tutiladi. Insonda sanab o'tilgan xarakterdagi g'oyalar to'lib tohsa, shunchalik tafakkur mazmundor bo'ladi. Kishilar bir-birlaridan birinchi navbatda tafakkurning mazmundorligi bilan tafovutlanadi.

Tafakkurning chuqurligi deganimizda moddiy dunyodagi narsa-hodisalarning asosiy qonunlari, qonuniyatlari, xossalari, sifatleri ularning o'zaro bog'lanishlari, munosabatlari, tafakkurimizda to'liq aks etganligini tushunishimiz kerak. Tafakkur arsenalida joylashgan narsalarning qay yo'sinda sistemalashganligiga qarab to'g'ri va ratsional yo'l nazarda tutiladi, u yoki bu shaxsning tafakkur chuqurligi to'g'risida qat'iy bir qarorga kelish mumkin.

Tafakkurning kengligi o'zining mazmundorligi, chuqurligi kabi sifatleri bilan muntazam aloqada bo'ladi. Insonlardagi narsa va hodisalarning eng muhim belgi, xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan o'tmish yuzasidan, hozirgi davr haqida, shuningdek, kelajak to'g'risida mulohazalar, muammolar va tushunchalarni qamrab olgan tafakkur **keng tafakkur** deyiladi. Fikr doirasi keng bilim saviyasi yuqori serg'oya ijodiy izlanishdagi kishilarni aql zakovatli, bilimdon yoki tafakkuri keng kishilar deb atash mumkin. Demak, insonning aql-zakovati, bilimdonligi mulohazadorligi uning tafakkurining kengligidan dalolat beradi.

Inson tafakkuri o'zining mustaqilligi jihatidan mustaqil va nomustaqil tafakkurga ajratiladi. **Tafakkurni mustaqilligi** deganda, kishining shaxsiy tashabbusi bilan o'z oldiga aniq maqsad, yangi vazifalar qo'ya bilishi, ular yuzasidan amaliy va ilmiy

xarakterdagi faraz, gipoteza qilish, natijani ko'z oldiga keltira olishi, qo'yilgan vazifani hech kimning ko'magisiz, ko'rsatmasiz o'zining aqliy izlanishi tufayli turli yo'l, usul va vositalar topib, mustaqil ravishda hal qilishdan iborat aqliy qobiliyatni tushunish kerak.

Tafakkurning mustaqilligi aqlning sertashabbusligi, pishiqligi va tanqidiyligida namoyon bo'ladi. **Aqlning sertashabbusligi** deganda insonning o'z oldiga yangi muammo, aniq maqsad va konkret vazifalar qo'yishni, ana shularning barchasini amalga oshirishda, nihoyasiga yetkazishda yechimni qidirishda usul va vositalarni shaxsan o'zi izlashi, aqliy zo'r berib intilishi, ularga taaalluqli qo'shimcha belgi va alomatlarini kiritishdan iborat bosqichlarning namoyon bo'lishini nazarda tutamiz. **Aqlning pishiqligi** vazifalarni tez yechishda, yechish paytida yangi usul va vositalarni o'z o'rnida aniq qo'llashda, trafaretga aylangan eski yo'l hamda usullardan forig' bo'lishda va boshqa jarayonlarda ifodalanadi.

O'zining o'zgalarning mulohazalarini, bu mulohazalarning chin yoki chin emasligini tekshira bilishda va namoyon bo'lgan mulohazalarga, muhokamalarga, muammoli vaziyatga baho bera bilishda aqlning tanqidiyligi muhim rol o'ynaydi. Tafakkurning tanqidiyligi obyektiv va subyektiv ravishda ifodalanishi mumkin. Mazkur sifat insonni baholash, o'z-o'zini baholash kabi tafakkurning individual xususiyatlari bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. Agar tanqidiylik oqilona, muhim belgilarga, muammo mohiyatining to'g'ri ochilishiga, ba'zan etalonga asoslanib amalga ohsa, unday tanqidiylik obyektiv tanqidiylik deb ataladi. Mabodo tafakkurning tanqidiyligi subyektiv xatolarga, umuman subyektivizmga og'ib ketsa, bunday holda subyektiv tanqidiylik deyiladi. Subyektiv tanqidiylik salbiy oqibatlariga olib keladi, shuningdek insonlar o'rtasida anglashilmovchilik g'ovini vujudga keltiradi, ikki shaxs o'rtasida kutilmaganda ziddiyat paydo bo'ladi. Insonda tafakkurning tanqidiyligi oqilona ratsional tarzda vujudga kelsa, unda shaxs muhim sifat bilan boyiydi deb atash mumkin.

Maqsad, muammo va vazifalar o'zga shaxslar tomonidan qo'yilib, tayyor usul va vositalarga tayangan holda o'zga kishilarning bevosita yordami bilan amalga oshirilishi jarayonida

bir oz ishtirok etgan tafakkur nomustaqil deb ataladi. Nomustaqil tafakkurli kishilar tayyor mahsulotlar quliga aylanadilar, o'sishdan orqada qolish xavfi tug'iladi. Natijada aql-zakovatli inson bo'lish o'rniga, kaltabin, aqldan erinchoq, behafsala odam bo'lib voyaga etadi. Demak, tafakkurning nomustaqillik illati rivojlanishiga to'siq bo'lib, yakka shaxs uchun esa tragediya rolini bajarishi ehtimoldan xoli emas.

Fikrning mustaqilligi uning mahsuldorligi bilan uzviy bog'langan. Agar inson tomonidan muayyan vaqt ichida ma'lum soha uchun qimmatli va yangi fikrlar, g'oyalar, tavsifnomalar yaratilgan hamda nazariy va amaliy vazifalar hal qilingan bo'lsa, bunday kishining tafakkuri **sermahsul tafakkur** deb ataladi. Demak, vaqt oralig'ida bajarilgan ish ko'lami va sifatiga oqilona baho berish tafakkur mahsuldorligini o'lchash mezoni sifatida xizmat qiladi.

Tafakkur ixchamligi deganda muammoni hal qilishning dastlab tuzilgan rejasi mazkur jarayonda masala yechish shartini qanoatlantirmay qolsa, nomutanosiblik hosil bo'lsa hech ikkilanmay elastik ravishda o'zgartirishlar kiritishdan iborat fikr yuritish faoliyatini tasavvur qilmog'imiz shart. Fikrning operativ jihatdan tezkorlik bilan o'zgartirishdan va to'g'ri yo'nalishga yo'llab yuborishdan iborat tafakkur sifati uning ixchamligi deyiladi. Masalan, talaba imtihonda avval g'oyani noto'g'ri yoritayotib, o'z-o'zicha birdaniga xatosini anglab to'g'ri javob bera boshlashi kabilar. Demak, tafakkurning mazkur sifati fikrlarni, axborotlarni tinglovchilarga xato va kamchiliklarsiz yetkazib berish garovidir.

Tafakkurning tezligi qo'yilgan savolga va muammoga to'liq javob olingan vaqt bilan belgilanadi. Uning tezligi qator omillarga, jumladan fikrlar uchun zarur materialni tez yodga tushira olishga, muvaqqat bog'lanishlarning tezligi, turli hislarning mavjudligiga, insonning diqqatiga, qiziqishiga bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari tafakkurning tezligi boshqa shartlarga – insonning bilim saviyasiga, fikrlash qobiliyatiga, mavjud ko'nikma va malakalariga ham bog'liq ekanligi isbotlangan. Xulosa qilib aytganda, tafakkur jarayonlarining tezligi va jarayonlarning ma'lum fursat ichida qanchalik samara berganligi bilan baholanadi.

Fikrlarning tezligi talabalar va o'quvchilarga zarur psixologik

qurol bo'lib xizmat qiladi. Imtihon paytida, seminar mashg'ulotlarida faol ishtirok qilgan talaba hayajonlanib, egallagan bilimlarini vaqtincha unutib o'zini yo'qotib qo'yadi. O'rinsiz salbiy emotsiyalar uning tafakkurini tormozlab, muvaffaqiyatsizlikka olib keladi, ya'ni fikrni bayon qilishda inertlik paydo bo'lib, keyinchalik butunlay tormozlanishga aylanadi. Ba'zi talabalar, aksincha, imtihonda hayajonlanib, fikrlari ravshanlashadi. Qattiq hayajonlanish, qattiq tashqi ta'sir natijasida uyqudagi ayrim neyronlar uyg'onib, funksiyasi jadallashib ketadi va fikr birdaniga ravshanlashishi mumkin. SHuning uchun o'qitish jarayonida talaba va o'quvchilarning aqliy faoliyatini to'g'ri baholashda ularning individual tipologik xususiyatlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Jahon psixologlarining ko'rsatishiga qaraganda, yuqorida tahlil qilib chiqilgan tafakkur sifatleri ularning asosiy xususiyati bilan uzviy bog'liqdir. Tafakkurning asosiy va eng muhim belgisi, xususiyati bu moddiy voqeilikdagi muhim jihatlarni ajratib mustaqil ravishda yangi mazmundagi umumlashmalarni keltirib chiqarishdir. Inson oddiy narsalar to'g'risida fikr yuritganda ham ularning tashqi belgilari bilan chegaralanib qolmaydi, balki hodisa mohiyatini ochishga intiladi, oddiy turmush haqidagi umumiy qonuniyatni yaratishga harakat qiladi. Shubhasiz, inson tafakkuri hali izlanmagan, to'la foydalanilmagan zahira va imkoniyatlarga ega. Tafakkur psixologiyasining asosiy vazifasi ana shu zahirani to'la ochish fan-texnika rivojini intensivlashdan iborat. Chunki har qanday kashfiyot, yangilik, rivojlanish inson aql-zakovatining mahsulidir. Shu boisdan ham fan va texnikaning rivojlanishi insonshunoslik fanining rivojiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Tafakkurning individual sifatleri va rivojlanishi. Insonlar fikrlash faoliyatidagi individual tafavutlar tafakkurning sinchkovlik, tafakkur kengligi, chuqurligi va mustaqilligi, fikrning egiluvchanligi, aqlning sertashabbusligi va tanqidiyligi, mantiqiylik, isbotlanganlik va ijodkorlik kabi sifatleri ifodalanishi mumkin.

Aqlning pishiqligi – u yoki bu hodisani ahamiyatga molik munosabatlarda har tomonlama bilishga intilish; tafakkur **kengligi** – bu savolni yaxlitligicha, shu bilan birga zarur bo'lgan xususiyatlarni chetda qoldirmay qamrab olish qobiliyati. Tafakkur

kengligi inson dunyoqarashi va har bir hodisani boshqa hodisalar bilan turli aloqalarda ko'rib chiqish qobiliyatida ifodalanadi.

Tafakkurning **chuqurligi** murakkab savollar mohiyatiga kirib borish, asosiy holatni ikkinchi darajalilardan, zaruriyatni tasodifiydan ajratish malakasida ifodalanadi. Tafakkur chuqurligiga qarama-qarshi sifat bo'lib hukm va xulosalarning yuzasi hisoblanadi, bunda odam mayda-chuydalarga e'tibor qaratib, asosiysini ko'rmaydi.

Tafakkurning **mustaqilligi** insonning yangi vazifalarni ilgari surishi va boshqalarning yordamidan foydalanmasdan ularning yechimini topish malakasi bilan xarakterlanadi. Fikrning **egiluvchanligi** masalalarni yechishda avvaldan qo'llanilib kelayotgan usullarning ta'siridan holi bo'lishda, sharoit o'zgarganda harakatlarni tezda o'zgartirish malakasida ifodalanadi. Tafakkurning **tezligi** – insonning yangi vaziyatda o'zini yo'qotib qo'ymaslik, o'ylab olgan holda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati. Aqlning sertashabbusligini insonning o'ylamasdan masalaning bir tomonini ushlab olib, qaror qilishga shoshishi, yetarlicha o'ylanmagan javoblar bildirishida ifodalanadigan shoshqaloqlikdan farqlash lozim. Aqlning **tanqidiyligi** – bu inson o'zining va boshqalarning fikrlarini obyektiv baholashi, ilgari surilayotgan nizomlar va xulosalarni izchillik bilan har tomonlama tekshirib chiqish malakasi.

tafakkurning **mantiqiyligi** – tadqiq etilayotgan obyektning barcha ahamiyatli tomonlarini hisobga olgan holda mulohazalarning qat'iy izchilligiga rioya qilish qobiliyati. Tafakkurning **isbotlanganligi** – zarur vaqtda hukm va xulosalarning to'g'riligini tasdiqlovchi dalillar, qonuniyatlardan foydalanish qobiliyati. Aql **ijodkorligi** – ijodkorlik tafakkuriga bo'lgan qobiliyat. Tafakkurning salbiy sifati uning **rigidligi** – hodisa mohiyatiga nisbatan xolis bo'lmagan munosabat, hissiy taassurotning oshirib yuborilishi, bir xil qolipdagi baholarga berilganlik hisoblanadi.

Inson aqliy rivojlanganligining ko'rsatkichi subyektning tashqi cheklovlar bilan **bog'lanmaganligi**dir.

Shunday qilib, odamlardagi tafakkurning individual xususiyatlari yuqorida ko'rib chiqilgan aqliy sifatlarda turli

uyg'unlikda ifodalanadi.

Tafakkur shakllanishi va rivojlanishida bir nechta bosqichlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Hozirda mavjud bo'lgan tafakkur taraqqiyotining bosqichlarga bo'linishiga nisbatan yondashuvlarning ko'pchiligida inson tafakkuri rivojlanishining **dastlabki bosqichi** umumlashtirish bilan bog'liqligi ko'rsatib o'tiladi. Bunda bolaning birinchi umumlashtirishlari amaliy faoliyatdan ajralmasdir, bu bolaning o'zaro o'xshash jismlar bilan bajaradigan bir xildagi harakatlarida o'z ifodasini topadi. Bu intilish bola hayotining dastlabki yilining oxiriga kelib namoyon bo'la boshlaydi. Jismlarning alohida xossalarini bilgan holda ikki yoshli bola ma'lum amaliy masalalarni yecha oladi. Xuddi shunday, bir yoshu uch oylik bola narsalar solingan og'ir qutini joyidan surish uchun narsalarning yarmini olib tashlaydi, so'ngra zarur harakatni amalga oshiradi.

Bola tafakkuri rivojlanishining **keyingi** bosqichi nutqni egallab borishi bilan bog'liq. Bola bilib olgan so'zlar unga umumlashtirishni amalga oshirishda tayanch bo'ladi. Ular tez orada bola uchun umumiy ma'noga ega bo'lib, bir jismdan ikkinchisiga oson ko'chiriladi. Lekin ko'p hollarda jism va hodisalarning qandaydir alohida belgilari bola o'sha jismlarga nisbatan qo'llaydigan birinchi so'zlar ma'nosini bildiradi. xuddi shunday, ko'pincha "olma" so'zi bolalar tomonidan barcha dumaloq shakldagi yoki qizil rangdagi jismlar bilan solishtiriladi.

Bola tafakkurining **navbatdagi** bosqichida bola bir xildagi jismni bir necha so'zlar bilan atashi mumkin. Bu hodisa bolada ikki yosh atrofida kuzatiladi va solishtirish tafakkur operatsiyasining shakllanishidan dalolat beradi.

Bayon etilgan ma'lumotlar asosida maktabgacha yoshdagi bola tafakkurining bir nechta ahamiyatli bo'lgan xususiyatlarini aniqlashimiz mumkin. Xuddi shunday, bola tafakkurining ahamiyatga ega bo'lgan xususiyati bolaning birinchi umumlashtirishi harakat bilan bog'liqligidan iborat. Bola harakatlanib, fikr yuritadi. Bola tafakkuriga xos bo'lgan xususiyat – tafakkur aniqligida namoyon bo'ladigan ko'rgazmaliligidir.

Bola maktab yoshiga yetganida, unda fikrlash imkoniyatlarining taraqqiyoti kuzatiladi. Bu hodisa yosh

o'zgarishlari bilan birga, birinchi navbatda, maktabda ta'lim olishda bola yechishi zarur bo'lgan intellektual masalalar bilan ham bog'liqdir. Tushunchalar hosil bo'lish jarayonida fikrlash operatsiyalarining taraqqiyoti sodir bo'ladi. Maktab bolani tahlil qilishga, sintezlashga, umumlashtirishga o'rgatadi, induksiya va deduksiyani rivojlantiradi. maktabni tugatganida odamda tafakkurni rivojlantirish imkoniyati saqlanib qoladi. Lekin bunday rivojlanish dinamikasi, yo'nalganligi uning faqat o'zigagina bog'liq bo'ladi.

Hozirgi kunda fan tafakkurni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratgan. amaliyotda tafakkurni rivojlantirishning filogenetik, ontogenetik va tajribaviy yo'nalishlari mavjud. **Filogenetik yo'nalish** insoniyat tarixiy rivojlanish jarayonida inson tafakkuri rivojlanishi va takomillashishini o'rganishni taqazo etadi. **ontogenetik yo'nalish** bir odamning hayotiy jarayoni asosiy bosqichlarining rivojlanishi bilan bog'liq. O'z navbatida, **tajriba yo'nalishi** tafakkurni tajribada tadqiq etish muammolari va aqlning alohida, sun'iy tashkil etilgan sharoitlarda rivojlanish imkoniyati bilan bog'liq.

2. Bilimga asoslangan jamiyatda muvaffaqiyat qozonish.

Kimdir bu dunyoga o'zgarish uchun keladi. Kimdir hayoti chog'ida dunyoni o'zgartiradi. Kimdir esa, har kuni o'zgaradi.

Bizning kundalik sa'y-harakatlarimiz, maqsadimiz baxtiyor yashashni ko'zlaydi. Baxtiyorlik – mehnat tufayli ro'y beradigan hodisa. Odamlarning aytishicha, pul – baxtning kaliti emas. Lekin agar pulingiz bo'lsa, siz mana shu baxt kalitini yasab olishingiz mumkin. Aslida mol-dunyoga egalik qilish baxt degani emas. Baxtiyorlik – bu yaratuvchanlik hissidan lazzatlanishdir. Muvaffaqiyat esa, mana shuni his qilish. Hadeb baxt izlaganing bilan baxtiyor bo'lib qolmaysan. Hayotdan faqatgina ma'no izlasang, yashay olmaysan.

Muvaffaqiyat bu – yerga urilgach, iloji boricha balandroqqa sakrash degani.

Jorj Patton

Bir qaraganda hayotda muvaffaqiyat qozonish, g'olib bo'lish

oddiy hodisaga o'xshab ko'rinadi. Shunchaki shuuringdagi "g'olib bo'lish tugmasi"ni bosasan va dovyuraklik bilan olg'a boraversan. Albatta, g'olib bo'lish doimo huzurbaxsh. Biroq, g'oliblik bu – maqsadning mohiyati emas. Maqsadning mohiyati bu – g'olib bo'lish uchun ichimizda uyg'ongan istak, orqaga chekinmaslik ruhidir.

Har kim muvaffaqiyat omilini o'zicha tasavvur qiladi. Kim uchun muvaffaqiyatning yagona siri odamlarning ko'ngliga yo'l topish bo'lsa, boshqalar uchun erta uyg'onish, qattiq mehnat qilish – bu muvaffaqiyatning tarkibi.

Muvaffaqiyatli insonlar muvaffaqiyatlarining muhim omili sifatida ularning hayotlarida muhim o'rin egallagan insonlarni aytishadi. Xususan, XX asrning atoqli siyosatdonlaridan biri bo'lgan Harold Makmillanning fikricha, biror bir erkak ayolning e'tiborisiz muvaffaqiyat qozona olmaydi. Bu ona yoki turmush o'rtog'i bo'lishi mumkin. Agar erkak ularning ikkalasidan ham mehr-e'tibor olib tursa, demak Xudo uni ikki marta omadli qilib yaratgan ekan.

Har qanday muvaffaqiyatning kaliti harakatdir.
Pablo Pikasso

Aksariyat muvaffaqiyatli insonlar hayotini sinchiklab o'rgansangiz, hayot ularni qiyinchiliklar bilan qanchalar toblaganini ko'rasiz. Ularning avvalgi va keyingi hayotlarini solishtirar ekansiz, tunning eng qorong'u lahzalari tong otishidan bir necha daqiqa avvalroq sodir bo'ladi, degan hikmatni anglaysiz. Siz muvaffaqiyat yetti marta qulab, sakkizinchi marotaba oyoqqa turish ekanini tushuna boshlaysiz.

Muvaffaqiyat qozonish kim uchundir ulkan boylikka ega bo'lishni anglatsa, ayrim insonlar nazdida muvaffaqiyat, bu – o'z sohasida tan olinish demak. Odamlarning aksariyati uchun salomatlik ham muvaffaqiyat. Kim uchundir oilaviy baxt, o'z ishidan qanoatlanish hamda xotirjam umrguzaronlik qilish muvaffaqiyatdir.

Nega muvaffaqiyat omadsizlik bilan boshlanadi?

Aksariyat muvaffaqiyatli insonlar baxtsizlik, omadsizlik tuyg'ularini boshqalardan ko'ra yaxshiroq biladilar. Bu odamlar

ularni mashaqqatga ro'baro' qilayotgan hayotning zargar, o'zlarini qimmatbaho tosh ekanini anglaydilar va jilolanish uchun mashaqqatlarni quchoq ochib kutib oladilar. Ya'ni, hayot zarba bergani sayin o'zingni olmos bilsang, zargar shakl berayotgan tosh kabi, qadring oshib boraveradi. Har narsada bir hikmat ko'rish ham insonni tushkunlikdan asraydi, ishonchini oshiradi.

Hayot bunday sinovlar bilan siylaganlarni ko'plab topish mumkin. Misol uchun, nomi oldidan "amerikalik", "xitoylik", "gonkonglik" degan nisbatlar beriladigan aktyor Jeki Channing bolaligi ham havas qilarli darajada o'tgan emas. Xitoydagi fuqarolar urushi bois ota-onasi mamlakatni tark etib, Avstraliyaga yo'l oladi. Jeki esa 6 yoshida maxsus internat-maktabga topshiriladi. Aynan mana shu achchiq ayriliq uning taqdirini o'zgartirib yubordi. Chunki u mazkur maktabda jang san'ati va akrobatikani o'rganadi. Faoliyatini Bryus Lining filmlarida kaskadyorlikdan boshlagan Jeki Chan ustozining o'limidan so'ng bir nechta kinolarda suratga tushadi. Biroq u taqlid qilishdan to'xtab, kurash san'ati va komediyani birlashtira olganidan so'ng jahonning eng oldi va qimmat aktyorlaridan biriga aylandi.

Tasodifni qarangi, buyuk matematik olim, zamonaviy fizika nazariyasining asoschisi, XX asrning beqiyos dahosi, Nobel mukofoti sohibi Eynshteyn ham muhojirlikda umr kechirgan. Germaniya hukumati natsistlar partiyasi ixtiyoriga o'tgach, hatto Eyntsheyning boshi uchun katta pul ham tikiladi. Fizikning ko'plab qo'lyozma-kitoblari Gitlarning gulhanlarida yoqib yuboriladi. Nemis yahudiysi ekani uning taqdirini o'zgartirib yuboradi, olim 1933-yilda AQShga ko'chib ketadi. Ammo taqdirning bu beqarorliklari uning buyuk olim bo'lib yetishishiga to'sqinlik qila olmadi.

"Raqamli texnologiya otasi" deb nom qozongan Stiv Jobsning haqiqiy ota-onasi undan voz kechishgan. U boshqa ota-ona qo'lida asrandi sifatida ulg'aygan bo'lsa ham, garchi, asrab olgan ota-ona uni o'zi xohlagan kolleжда o'qitish uchun pul topa olishmagan bo'lishsa ham, Stiv Jobs jahonning eng qimmat va qudratli kompaniyasiga asos soldi.

Samoda parvoz qilayotgan varrak shamolga qarshi uchayotgani uchun ham balandga ko'tariladi. Hayotda ham

shunday – rad qilinish, tan olinmaslik, adolatsizlik, mashaqqat va muammolar oqibatida jismingizda va ruhingizda yuzaga kelgan kuch sizni olg'a boshlaydigan quvvatga aylanadi. Shunda siz kun kelib o'zingiz orzu qilgan cho'qqini zabt etasiz. Hayot sizni qanchalar qattiq yerga ursa, sizda shu qadar balandga sakrash imkoni paydo bo'ladi.

Tug'ilishning o'zi g'oliblik! Modomiki, bu hayotga kelgan har kim Yerda o'zining vazifasiga ega bo'lar ekan, demak barchaga muvaffaqiyatli bo'lish, ya'ni g'alaba qozonish imkoni ham berilgan. Muvaffaqiyatsizlikka uchragan insonning omadi shundaki, uning xatolari qarshisida ko'zgudagi kabi aks etadi, ro'y-rost unga tikilib turgan bo'ladi. Biroq, hamma bu xatolardan muvaffaqiyat yasashga qodir emas. Boisi, hammada ham xulosa chiqarish hissi bo'lmaydi.

Xato va kamchiliklarimiz ko'z oldimizda turganida biz boshqa narsani – qo'ldan boy berilgan imkoniyatni, naf yoki kattaroq foydani o'ylaymiz, bundan ranjib, tushkunlikka tushamiz yoki qattiq ranjymiz. Mana shu daqiqalarda inson tanlovi uning taqdirini o'zgartirib yuboradi: siz shu vaqtda hafsala topib qayta kurashga kirishasiz yoki hammasini yig'ishtirib, odatdagiday yashashda davom etasiz.

Men muvaffaqiyatsizlikni kutib tura olmayman. Yaxshisi, uningsiz olg'a davom etaman.

Jonatan Uinters

Yana bir muhim jihat bor. Mag'lubiyatga uchrab azoblansalar ham, yashash uchun kurashib, zulmat iskanjasidan yorug'likka yetib kelgan odamlar aslida eng ko'rkam va munosib insonlar bo'lib kamolga yetadilar. Ular odamlarni oson tushunadilar, his qiladilar, muloyimlik va jonkuyarlik bilan boshqalarning yarasiga malham bo'lishga intiladilar. Bunday odamlarning kamol topishi hayotning noyob hodisasi. Hayot ularni tarbiyalash

uchun ham muvaffaqiyatsizliklar bilan mukofotlaydi. ("Biz g'alaba qozonamiz" kitobidan olindi)

Hayotda muvaffaqiyat sari odimlash uchun 6 qadam

Muvaffaqiyatning yagona o'lchovi va hayotda qanday

muvaffaqiyatli bo'lish mumkin degan savolga birgina aniq javob mavjud emas. Biroq, muvaffaqiyatli insonlarning ba'zi odatlariga nazar solib, o'z kundalik hayotingizga tatbiq etish mumkin bo'lgan yangi taktika va strategiyalar haqida bilib olishingiz mumkin. Ushbu aqliy salohiyatlarni rivojlantiring hamda parvarishlang va vaqti kelib hayotda siz istagan muvaffaqiyatga albatta erisha olasiz.

1. O'sish va rivojlanish fikrlash tarzini shakllantiring. Psixolog Kerol Duek tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, insonlarning o'zlari va qobiliyatlari to'g'risida qanday tarzda fikrlashlariga ta'sir qiladigan ikki asosiy fikrlash tarzi mavjud: O'zgarimas tafakkur va o'sish tafakkur tarzi.

O'zgarimas tafakkur egalari muvaffaqiyat bu, mashaqqatli mehnat natijasi emas balki tug'ma xislatlar natijasidir, aql-idrok esa statik va o'zgarimas deb hisoblashadi. Ular inson bunday iste'dodlarga ega bo'lib tug'ilishi yoki buning aksi bo'lishi mumkin, deb bilishadi.

Shu sababdan ular qiyinchiliklar qarshisida osonlikcha taslim bo'lishadi. Nimanidir yengillik bilan qo'lga kirita olishmasa, undan voz kechib qo'ya qolishadi, chunki bunga erishish uchun tug'ma (tabiiy) mahorat yetishmayotganiga ishonishadi.

O'sish tafakkur tarzi doirasida fikrlovchilar, aksincha, harakat qilish orqali o'zgarishi, rivojlanishi va o'rganishi mumkinligini his qilishadi. O'sish va rivojlanishga layoqatli ekanligiga ishonadigan insonlarning muvaffaqiyat qozonish ehtimolligi ham ko'proq. Qiyin vaziyatlarda ular o'z mahoratini oshirish yo'llarini izlaydilar va muvaffaqiyat sari intilishda davom etadilar.

O'sish tafakkur tarzini qanday shakllantirishingiz mumkin?

• **Sizning urinishlaringiz muhimligiga ishonib.** O'sish tafakkuri egalari o'z qobiliyatlari barqaror yoki o'zgarimas degan fikrda emaslar, balki harakat va mashaqqatli mehnat mazmunli rivojlanishga olib keladi deb hisoblashadi.

• **Yangi bilimlarni o'rganib.** Qiyinchiliklarga duch kelishganda, ular yengib o'tish va g'alaba qozonish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llarini izlaydilar.

• **Omadsizliklarni o'rganish tajribasi sifatida qabul qiling.** O'sish tafakkur tarzi egalari omadsizliklar o'z qobiliyatlarining

natijasi ekanligiga ishonmaydilar. Aksincha, omadsizliklarni undan o'rganish va yaxshilanish mumkin bo'lgan qimmatli tajriba manbai sifatida ko'rishadi. Ular ham "Bu natija bermadi" deb o'ylashlari mumkin, biroq "Shuning uchun bu safar boshqacha usulni sinab ko'raman" deyishni unutmaydilar.

2. Hissiy intellektingizni boyiting. Umumiy intellekt darajasi uzoq vaqtlar davomida hayotning turli jabhalarida muvaffaqiyatga eltuvchi omillardan biri sifatida qaralgan, biroq ba'zi ekspertlar emotsional (hissiy) intellektning undan ham ko'proq ahamiyatga ega ekanligiga ishora qilishmoqda. Hissiy intellekt deganda o'z hissiyotlarni tushunish, ulardan foydalana olish va hissiyotlar bilan aqlga tayanib munosabatda bo'lish qobiliyati tushuniladi. Hissiy intellektga ega insonlar nafaqat o'z hissiyotlarini, balki boshqa insonlarning his-tuyg'ularini ham tushuna oladilar.

Hissiy intellektni baraqarorlashtirish uchun:

- **O'z hissiyotlaringizga e'tiborli bo'ling.** Nimalarni his etayotganingizga va bu hissiyotlarning sababini aniqlashga alohida e'tibor bering.

- **Hissiyotlaringizni boshqaring.** Ortga bir qadam tashlang va tanqidiy ko'z bilan narsalarni sharxlashga urinib ko'ring. Hissiyotlaringizni ich-ichingizga yutishni yoki ularni atayin his etmaslikka urinishni bas qiling, biroq his-tuyg'ularingiz bilan sog'lom va munosib murosaga kelish yo'llarini izlang.

- **Boshqalarni tinglang.** Bu yolg'iz ularning so'zlarini eshitishingiz bilan cheklanib qolmasdan, balki noverbal belgilar va tana tiliga e'tibor berishni ham o'z ichiga oladi.

3. Ruhij bardoshliligingizni oshiring

Ruhij bardoshlilik matonat bilan davom etishni va yuzaga kelgan to'siqlarga qaramay harakatlardagi izchillikka amal qilishni anglatadi. Bunday ruhij quvvatga ega insonlar qiyinchiliklarni imkoniyat sifatida ko'rishadi.

Ruhij bardoshliligingizni toblash va hayotda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlaringizni oshirish uchun:

- **O'zingizga ishonij.** Salbij ichki dialogni tark eting va ijobij munosabatda qolish hamda o'z-o'zingizni ruhlantirish yo'llarini izlang.

• **Urinishda bardavom bo'ling.** Hamma narsa imkonsiz tuyulganida yoki hatto qiyinchiliklar sizni ortga tortishda davom etganida ham mahoratlaringizni oshirib borish imkoni mavjud yo'llarga bor e'tiboringizni qarating va kurashishda davom eting. Muvaffaqiyatli insonlarning eng diqqatga sazovor ko'nikmalaridan biri shundan iboratki, ular doimo qiyinchiliklar yoki muvaffaqiyatsizliklarga ulardan nimanidir o'rganish imkoniyati sifatida qaraydilar.

• **Maqsadlar o'rnating.** Ruhiy zabardast insonlar maqsadga erishish uchun erishsa bo'ladigan maqsadlarni qo'yishdan boshlash kerakligini bilishadi. Bu maqsadlarga erishish unchalik ham oson bo'lmaydi, biroq qandaydir mo'ljalni qo'yish orqali yanada olg'a intilasiz va qiyinchiliklarni yenga olasiz.

• **Sizni qo'llab-quvvatlovchi insonlarni toping.** Barcha ishni o'z zimmangizga olish og'ir bo'lishi mumkin, biroq sizni qo'llab-quvvatlovchi manbaga ega bo'lishingiz buni yengillashtiradi. Ustozlar, do'stlar, hamkasblar va oila a'zolaringiz qiyin damlarda sizga dalda bo'la olishadi va hatto muvaffaqiyatga erishishda asqotuvchi o'z maslahat hamda yordamlarini ayamasliklari mumkin.

4. Irodangizni mustahkamlang

Uzoq davrni o'z ichiga olgan longityu tadqiqotlardan birida psixologlar o'qtuvchilari tomonidan yuqori darajada intellektual deb baholangan bir guruh bolalarni kuzatib borishdi. Ularni bolalik davridan to balog'at yoshiga yetgunlariga qadar qanday natijalarga erishganliklarini solishtirish mobaynida tadqiqotchilar shunga amin bo'lishdiki, hayotda muvaffaqiyatga erishganlar umumiy ba'zi muhim sifatlarga, shu jumladan, qunt-matonat va iroda kuchiga ega bo'lishgan.

Ushbu sifatlarda ko'pincha kishi umumiy shaxsiyatining bir qismidir, biroq bular ayni paytda siz ham yaxshilay oladigan narsalar hisoblanadi. Rohatlanishni ortga surish qobiliyati, qiyinchiliklar qarshisida bukilmalikni va og'ir mehnatlaringiz mevasini kutishni o'rganish hayotda ko'pincha muvaffaqiyatga erishish uchun asos bo'lishi mumkin.

Iroda kuchi sobitligini oshirishda qo'l keluvchi strategiyalar:

- **Chalg'itish.** Misol uchun, siz vazningizni kamaytirishga urinayotgan bo'lsangiz-u, biroq siz uchun yoqtirgan taomlaringizdan tiyilish qiyinchilik tug'dirayotgan bo'lsa, bunday zaif holatga duch kelganingizda o'zingizni chalg'itish istaklaringizga bo'ysunib qolishdan qutulishning samarali usuli bo'lib xizmat qilishi mumkin.

- **Mashq qilish.** Iroda kuchini shakllantira olasiz, biroq bu sizdan vaqt va urinishni talab etadi. Iroda kuchini talab etuvchi kichik maqsadlar o'rnatishdan, deylik shirinliklar yeyishni to'xtatishdan boshlab oling. Shu kabi kichik maqsadlarga erishishda iroda kuchingizdan foydalana olish qobiliyatingizni yaratib borganingiz sari bundan kattaroq maqsadlar ustida ter to'kayotganingizda ham kuchli iroda sohibi ekanligingizga amin bo'lasiz.

5. Ichki motivatsiyangizga tayaning

Sizni eng ruhlantiruvchi narsa bu nima? Maqsadlaringizga erishish uchun tashqi rag'batlar umidida harakat qilasizmi yoki sizni ruhlantiruvchi narsa bu shaxsiy, ichki motivatsiyadan iboratmi? Tashqi rag'batlar, misol uchun mablag', mukofotlar va maqtov foydali ekanligiga qaramay, ko'pchilik insonlar shaxsiy qoniqish maqsadida qilayotgan ishlaridan motivatsiya olishadi.

Agar siz biror ishni qilishni undan zavq olganingiz, uni mazmunli deb bilganingiz uchun yoki qilayotgan ishlaringiz samarasini ko'rishdan sevinganligingiz sababli bajarayotgan bo'lsangiz, sizni harakatlantirayotgan kuch, bu ichki motivatsiya.

Ichki motivatsiyangizni yaxshilash uchun:

- **Qiziquvchan bo'ling.** Diqqatingizni tortuvchi va u haqda siz ko'proq bilishni istaydigan narsalarni izlang.

- **Boshqaruvni yo'qotib qo'ymang.** Natijalarga chin ma'noda ta'sir ko'rsata olaman, deb his qilsangizgina maqsadlaringizga ergashishda ichki motivatsiyangiz barqarorligini ta'minlay olasiz.

- **Raqobatlashishdan cho'chimang.** Xuddi siz kabi maqsadlar qo'ygan insonlar ularga erishishga urinayotgan bo'lishlari mumkin, biroq bu siz to'xtab qolishingiz kerakligini anglatmaydi. O'z mehnatlaringizni yoki bu yo'lda boshlagan sayohatingizni hech kimniki bilan solishtirmang. Boshqa insonlardan motivatsiya va

ilhomlanish olishingiz mumkin, biroq shuni unutmangki, har birimizning yo'l-yo'rig'imiz boshqa-boshqa bo'ladi.

6. Shaxsiy fazilatlar kishidagi yuqori potensial bilan bog'liq. Agar siz hayotda qanday qilib muvaffaqiyatli bo'lish mumkinligini bilishga urinayotgan bo'lsangiz, quyidagi muhim xislatlarni qanday qilib kamol toptira olishingiz mumkinligi haqida o'ylab ko'ring:

Vijdoniylik

Vijdoniylik hislatiga ega insonlar harakatlarining natijasi haqida o'ylab ko'radilar. Ular boshqa insonlarning munosabati va hissiyotlarini ham hisobga olishadi. Bu xislatni o'zingizda kamol toptirishda nimalar yordam bera olishi mumkin?

- Harakatlarning oqibatlari to'g'risida o'ylab ko'rish.
- Boshqa insonlarning fikr-mulohazalarini hisobga olish.

Noaniqlikni qabul qila olish

Hayot mavhum vaziyatlarga to'la. Muvaffaqiyatga o'ta yuqori potentsialli inson bu noaniqlikni qabul qila oladi. Mavhumlikni qabul qila oluvchi insonlar kutilmagan o'zgarishlarni oson qabul qila oladilar. Noaniqlikni qabul qilishni o'zingizda rivojlantirish uchun:

- O'z nuqtayi nazaringizni taftish qiling va o'zingizga tegishli bo'lmagan fikr va g'oyalarni e'tiborga oling.
- Sizga notanish bo'lgan narsalardan qo'rqmaslik.
- O'zgarishga qayishimlik.
- Xilma-xillikni qadrlash.

Moslashuvchan bo'la olish

Mavhumlikni qabul qila olish bilan birga muvaffaqiyat ko'pincha o'zgarishlarga tezlik bilan moslashish qobiliyatiga ham bog'liq bo'ladi:

- Murakkab vaziyatlarni qayta baholash, ularni shunchaki chidab yashash kerak bo'lgan qiyinchiliklar emas balki o'sish va o'rganish imkoniyatlari nazaridan boqish.

- O'zgarishlarga ochiqchilik; rejalar va vaziyatlar o'zgarib qolganda, ortga bir qadam tashlang va yengib o'tish yo'llari haqida o'ylab ko'ring.

Dovyuraklik

Dunyoning eng muvaffaqiyatli insonlari ko'pincha o'zidagi buyuk jasorati bilan hammaga namuna bo'lishadi. Ular potensial muvaffaqiyatsizliklar qarshisida ham tavakkalchilikka qo'l urishga shay bo'lishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, dovyurak insonlar qo'rquvni yengib o'tishda ijobiy emotsiyalardan foydalanishadi.

Innovatsiya nima?

“Ehtiyoj – kashfiyotning onasi”, – degan edi qadimgi yunon faylasufi Aflotun. Ilg'or g'oya va tashabbuslar, ixtirolar – innovatsiyalar bois bugun biz hozirgi manzildamiz. Innovatsiya – ijodiy yondashuv darajasini namoyon etuvchi ko'nikma bilan bog'liq hodisa; yangilik degani. Misol uchun g'ildirakning kashf qilinishi o'z davrida ulkan innovatsiya bo'lgan. Bugun g'ildirakni ishlab chiqarish yangilik emas, ammo “aqli g'ildirak” yaratilsa, bu – innovatsiya bo'la oladi.

Innovatsiya bu – bozor talabidan kelib chiqqan holda, jarayonlar va mahsulotlarning sifatli o'sish samaradorligini ta'minlash uchun joriy etilgan yangilikdir. Inson intellektual faoliyati, uning fantaziyasi, ijodiy jarayoni, kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorligining yakuniy natijasi hisoblanadi.

“Innovatsiya” tushunchasi (ingl. Innovation-kiritilgan yangilik, ixtiro) yangilikka investitsiya kiritish ma'nosida ishlatiladi. Innovatsiya tushunchasi iqtisodiyotga XX asr boshlarida kirib kelgan. Avstraliyalik iqtisodchi olim Y.Shumpeter birinchi marotaba innovatsiyalarga oid masalalarni ko'rib chiqqan va innovatsion jarayonga to'liq ta'rif bergan. Iqtisodiy adabiyotlarda “innovatsiya” tushunchasiga ko'pchilik mualliflar tomonidan turlicha yondashuvlar keltirilgan. Ko'pchilik mualliflar yangilik kiritishni iqtisodiy tadbiq etish jihatidan nazarda tutadi, ya'ni yangi resurslarni tashkil etish yoki mavjud bo'lganlarini noan'anaviy holda yangicha ishlatilishini nazarda tutadilar

A. Busiginning fikriga ko'ra, innovatsiya bu asosiy kapital yoki ishlab chiqarilayotgan mahsulotni ilm fan, texnika va texnologiyalar yordamida yangilashdir.

R.Fatxutdinovning fikriga ko'ra, innovatsiya yangilikni tatbiq etishning yakuniy natijasi bo'lib, obyekt boshqaruvini o'zgartirish ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy, texnikaviy, ekologik va boshqa

ko'rinishdagi samaradorlikdir.

Yuqoridagi ta'riflardan xulosa qilib, *innovatsiya* – bu yuqori iqtisodiy va ijtimoiy samara olish maqsadida ishlab chiqarish jarayoniga ilg'or ilm-fan yutuqlarini joriy etish yo'li bilan yangi tovarlar yaratish yoki ishlab chiqarilayotgan tovarlar sifatini oshirishdir.

Innovatsiya har bir sohada bo'lishi mumkin. Masalan, fanda, uning bir yo'nalishida yirik yangiliklarga erishish, kashfiyotlar yaratish, izlanishlarda, ilm sohasida yangi ilm va bilimlarni ochish, texnika va texnologiyalarni yangi avlodini yaratish, ishlab chiqarish sohalarida, xizmat ko'rsatishda yangi usullarni kiritish va boshqalar shular jumlasidandir. Iqtisodiyotda esa fan, texnika, texnologiyalar sohalarida erishilgan eng so'nggi yutuqlarni qo'llashni bildirishi mumkin.

Innovatsion faoliyat qaysi sohada bo'lmasin, kashfiyotlar, e'lon qilingan yangiliklar, texnika va texnologiya yutuqlari va texnologik jarayonlarni yangilash, mahsulot bilan ta'minlash va boshqa yo'nalishlardagi barcha yangiliklarni tizimli ravishda uzluksiz joriy etib borishni ta'minlash jarayonidir. Jahon globallashuvi jarayonida

kuchli raqobat har sohada yangilikka undaydi. Fandagi texnika-texnologiya sohalaridagi eng so'nggi yutuqlar, kashfiyotlar, yangiliklar, ratsionalizatorlik takliflarni ishlab chiqish va xizmat ko'rsatish sohalariga shiddat bilan kiritilib boriladi va marketing, boshqaruv, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish sohalarida yangiyondashuv, yangi texnologiya, texnikalarni qo'llashni talab qiladi va texnologiyalarni yangi avlodini qo'llash asosida mablag' kiritilishi investitsiyadan dalolat beradi. Yangilik kiritilishi asosida mavjud texnika va texnologiyalarni almashtirilishi ham investitsiyani anglatishi mumkin. Fan va texnika taraqqiyoti natijalari asosida yangi texnika, texnologiyalarni qo'lga kiritilishi ham investitsiya ma'nosida ishlanadi. Investitsiyani aniqlovchi omil bo'lib yangilik yaratilishi, ratsionalizatorlik takliflar yirik tashkilotlar va shunga tegishli ilgari e'lon qilinmagan yirik ishlanmalar xizmat qiladi.

Kichik raqobat muhitida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida investitsiya ishlab chiqarishni yangi texnika va

texnologiyani qo'llash asosida tashkil etishni, xizmat ko'rsatish sohasida yangi, avval qo'llanilmagan xizmat turlarini nazarda tutadi. Innovatsiya tushunchasi yangi maxsus turlarni mavjud ishlab chiqariladigan mahsulotni almashtiruvchi, uning o'rnini bosuvchi yangi mahsulotni ishlab chiqarishni ham anglatadi. Kuchli raqobat muhitida yangi texnika va texnologiyalarni qo'llash asosida yangi mahsulotni, yangi bozorga olib chiqishni ham bildiradi. Investitsiya kashfiyotlar asosida fan va texnika sohasida yangi bilimlarni qo'llashga kiritilishini, yangi ilg'or texnika va texnologiyalarni yaratilishini, ularni ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohaslarida qo'llanilishini, ular asosida yangi tovar va xizmatlarni yaratilishini va ular hisobiga raqobatni kuchaytirishni, yangi bozorni egallashni ham anglatadi.

Innovatsiya an'anaviy va yangi ilm-fan sig'imi yuqori bo'lgan tarmoq sohaslarida iqtisodiy o'sishni va raqobatbardoshlikni doimiy ravishda ta'minlovchi zaruriy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Innovatsiyaning asosiy xususiyatlari:

- Ilmiy-texnik yangilik;
- Amaliy qo'llanilishi;
- Tijoriy amalga oshirilishi, ya'ni bozorda ma'lum darajada iste'molchilar talabini qondira olishi.

Umuman olganda, innovatsion jarayon bu – yangilik g'oyadan to mahsulotgacha shakllanishi va bozorga tarqalishidir.

Innovatsion jarayon bosqichlari:

- 1-bosqich bu yangi g'oya va bilimlar;
- 2-bosqich bu yangilikni (novatsii) amaliy faoliyatga tadbiiq etish, ya'ni innovatsiya;
- 3-bosqich bu innovatsiyalar diffuziyasi. Ya'ni innovatsion mahsulot, xizmat va texnologiyalarni yangi makon va sharoitlarda qo'llanilishi.

Shunday qilib, "innovatsiya" tushunchasi barcha sohalardagi (ishlab chiqarish, ilmiy-tadqiqot va boshqa) ishlanmalar, yangiliklar va takomillashtirilgan vositalar sifatida, sarf-xarajatlar imkoniyatlarini ta'minlaydi yoki bo'lmasa ularni ta'minlash uchun sharoit yaratadi.

Innovatsiyalarni oxir-oqibat maqsadi tovar (mahsulot) raqobatbardoshligini kuchaytirish, uning bozorini kengaytirish, firma (korxon) faoliyati barqarorligini ta'minlash asosida foyda (daromad) hajmi va normasini ko'paytirishdir.

Innovatsiyalar o'zining predmeti va qo'llash sohalari bo'yicha quyidagilarga bo'linadi:

-mahsulotli (yangi tovar yoki xizmatlar);

-bozorboplik (tovarni ishlatilishini yangi sohaslarini tashkil etuvchi yoki xizmatlarni yangi bozorda tadbqiq etish);

-innovatsiyalik jarayonlari (texnologiyalar, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarish jarayonlari). Innovatsiyalarni qayd etilgan mezonlar bo'yicha tiplarga ajratish firma (korxon) strategiyasini aniqlash, innovatsiya tiplaridan kelib chiqib tovar (xizmatlari) realizatsiya shakllari hamda iqtisodiy mexanizm boshqarish shakllarini ishlab chiqish imkoniyatlarini beradi. Har qanday yangilik, ya'ni innovatsiya aniq loyihalarda o'z ifodasini topadi, aniq maqsadlarga qaratiladi hamda chuqur hisob-kitoblar, tahlil va ekspertiza asosida bo'lajak natijalari istiqboli aniqlanadi. Innovatsiya har qanday sohada yangilikni qo'llash bo'lib, uzluksiz jarayonni bildiradi, tizimli faoliyatni, aniq strategiyani amalga oshirishdan dalolat beradi. Yangilikka intilish, yaratuvchanlik, kashfiyotlar va ular asosida qo'lga kiritiladigan ishlanmalar har qanday sohada resurs talab etadi.

Har qanday iqtisodning bosh bo'g'inini ishlab chiqarish tashkil etishi munosabati bilan, uni muntazam ravishda yuksaltirish, yangilanishni, ilg'or texnika va texnologiyalardan foydalanishni, progressiv boshqaruv usullarini qo'llashni, turli yo'nalishlarda samara keltiruvchi iqtisodiy-moliyaviy resurslarni, ya'ni investitsiyalarni kiritishni talab etadi.

Makroiqtisodiy darajada innovatsiyalarga qaratilgan investitsiyalar ijtimoiy-iqtisodiy tizimni takomillashtirishga qaratiladi va iqtisodiy taraqqiyotni umumiy shart-sharoitlarini yaxshilab boradi hamda iqtisodiy mexanizmlarning takomillashtirilishini ta'minlaydi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish mukammal omillarga ega bo'lishi talab etiladi va zaruriy iqtisodiy resurslar, ya'ni investitsiyalarni talab etadi. Bunda innovatsiyalarga qaratilgan investitsiyalar ijtimoiy-iqtisodiy

tizimning moddiy, ijtimoiy-iqtisodiy va g'oyaviy-siyosiy belgilarini takomillashtirilishiga safarbar etiladi. Bunday investitsiyalar resurslar, ishlab chiqariladigan mahsulotlar, xizmatlar, mulkchilik shakllari, iqtisodiy mexanizm, intilinyotgan g'oya va siyosatning ustuvorligini ta'minlanishiga qaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, makroiqtisodiyot darajasida innovatsiyalarga qaratilgan investitsiyalar kuchli raqobat muhitida firma (korxonalar)ning raqobatbardoshligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan ularning mavqeini mustahkamlash bilan, samaradorligini yuksaltirish, foyda (daromadi) hajmi va me'yorini oshirish bilan bog'liq bo'lgan investitsiyalardir.

O'zbekiston iqtisodiyotida firma (korxonalar)lar hayotiylikini ta'minlash, ular rivojlanishi va daromaddorligini orttirish, fan va texnika taraqqiyoti yutuqlaridan foydalangan holda, jahon talablari darajasidagi tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishdir. Yangi, zamonaviy va ilg'or texnika-texnologiyalarni qo'llagan holda sifatli, arzon tovar va xizmatlarni tashqi bozorlarga etkazish uchun qaratilgan investitsiyalar innovatsion investitsiyalardir. Erkin raqobat muhitida firma (korxonalar) innovatsiya strategiyasini yaxlitlikda ta'minlashga qaratilgan investitsiyalar:

- ishlab chiqarish hayotiylikini saqlab qolish;
- jamoa rivojlanish dasturini ta'minlash;
- zamonaviy boshqarish usullarini qo'llash;
- foydani maksimallashtirish;
- jamoa faoliyatini takomillashtirish;
- yangi sohalarga kirib borish;
- manfaatlarga mos keladigan maqsadlarga erishish;

moliyaviy holatga risk vaziyat ta'sirini kamaytirish qobiliyatiga ega bo'lish kabi vazifalarni qamrab oladi va ularni ta'minlashga qaratiladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda innovatsion loyihalarni tatbiq etishning tashkiliy-huquqiy va institutsional asoslarini rivojlantirish maqsadida bir qator qonun, farmon va qarorlar qabul qilindi. Shu jumladan, 2006-yil 7-avgustda PQ-436 sonli "Fan va texnologiyalar rivojlanishini muvofiqlashtirish va boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston

Respublikasi Prezidenti Qarori. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 15-iyuldagi PQ-916 sonli

"Innovatsion loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

Ushbu qaror asosida Respublika innovatsion g'oya, texnologiya va loyihalar

yarmarkasi amalga oshirilmoqda. Bu yarmarka Iqtisodiyot vazirligi, Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish Qo'mitasi, Fanlar akademiyasi va Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo Vazirligi tomonidan tashkil etilgan. Respublika innovatsion g'oya, texnologiya va loyihalar yarmarkasi mamlakatimiz korxonalariga ilmiy-innovatsion faoliyat natijalarini joriy etishga, ularning samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi mexanizm bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 15-iyuldagi PQ-916-son qarori ijrosini bajarish yuzasidan Vazirlar Mahkamasi 2008-yil 15-oktyabrdagi № 228-sonli "Texnologiyalar transferi agentligi" davlat unitar korxonasi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida qaror qabul qildi. Agentlikning asosiy vazifalari innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va ularni ishlab chiqarishga joriy etish; innovatsion texnologiyalarni, shu jumladan, xorijiy innovatsion texnologiyalarni mustaqil ekspertizadan o'tkazish, moslashtirish va mamlakatimiz amaliyotiga joriy etish; ilmiy-texnik ishlanmalarni tijorat sotuvi obyekti sifatida ishlab chiqarishga joriy etish loyihalarini tuzish va amalga oshirish; ilmiy-texnik ishlanmalar natijalarini tijoratlashtirish sohasida xalqaro ilmiy-texnik hamkorlikni amalga oshirish.

Respublikada innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish maqsadida 2002-yilda "Innovatsion ilmiy-texnikaviy faoliyatni moliyalashtirish Fondi" tashkil etilgan edi. O'tgan davr ichida 1070 ta innovatsion loyihalar bu fondan moliyaviy yordam oldilar.

2003-2014-yillar respublikada innovatsion faoliyatni innovatsion loyihalar dasturi asosida bajarilish yo'nalishlari agrosanoat majmui bo'yicha 14 tadan 138 taga, mashinasozlik va

asbobsozlik bo'yicha 12 tadan 63 taga, sog'liqni saqlash bo'yicha 8 tadan 113 taga, ekologiya bo'yicha 2 tadan 36 taga, farmakologiya bo'yicha 7 tadan 89 taga, axborot texnologiyasi bo'yicha 2 tadan

102 taga, geologiya va qayta ishlash tarmoqlari bo'yicha 3 tadan 68 taga, energetika bo'yicha 12 tadan 115 taga, kimyoviy texnologiya bo'yicha 12 tadan 91 taga va ijtimoiy yo'nalish bo'yicha 40 tadan 247 tagacha ko'paydi.

Respublikada YaIM tahlil etilayotgan davrda 6 barobarga o'sgan bo'lsa-da, innovatsion tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun byudjetdan ajratilayotgan mablag'larning YaIMdagi hissasi 2007-yilda 0,006 foiz bo'lgan bo'lsa, 2014-yilga kelib 0,072 foizni tashkil etdi. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda bu ko'rsatkich YaIMni 10-14 foizini tashkil etadi. Innovatsion tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish uchun unga ajratilayotgan mablag'lar hissasini oshirish zarur.

2. Yuqori riskli (venchurli) investitsiyalarni moliyalashtirish.

Investitsiyalarni moliyalashtirish kelajakda aniq mahsadlarga erishishni nazarda tutishi bilan tavsiflanadi. Investitsiyalarni moliyalashtirish iqtisodiy samaraga erishish, ijtimoiy samara olish, tabiatni muhofaza qilish, ekologik vaziyatni yaxshilash, ishlab chiqarishni rivojlantirish yoki samaradorlikni oshirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Investitsiyani kiritish va moliyalashtirish qarorlari aniq hisob-kitoblar va tahlil hamda ekspertiza asosida amalga oshiriladi. Demak, investitsiyalarni moliyalashtirishdan avval ularni kelajakdagi maqsadlariga erishish imkoniyatlari naqadar erkinligi aniqlanadi.

Yuqori riskli (venture capital), ya'ni venchurli moliyalashtirish natijalarini noaniqligi, mavhumligi, tahlikaligi, qaltisligi, xavf-xatariligi yoki riskliligi bilan tavsiflanadi. Bir so'z bilan ifodalaganda, investitsiyalarni moliyalashtirishni risklilik darajasi yuqori bo'lganligi bilan xarakterlanadi. Bunda qo'ldan keladigan investitsiyalarni kelajakda maqsadlariga erishish imkoniyatlari past bo'lishi, yoki umuman qo'yilayotgan maqsadni qo'lga kiritilishi noaniq bo'lishi, yoki umuman kiritilayotgan kapital yo'qotish imkoniyatlari yuqori ekanligi oldindan noma'lum bo'lishi bilan aniqlanib turadi. Venchurli investitsiyalarni qimorga tikish, kazino,

ruletka kabi o'yinlarga mablag' tikish bilan taqqoslash mumkin bo'lgan investitsiyalardir. Venchurli investitsiyalar o'zlarining oqibatlarini noma'lum ekanligi bilan ajralib turadi.

Venchurli moliyalashtirish – bu moliyalashtirishning shunday turiki, bunday venchur kapitali egalari va kompaniya egalari yuqori riskli (xatarli) va yuqori daromadli loyihalarni realizatsiyasi bo'yicha hamkorlik qiladilar. Venchurli moliyalashtirishning obyekti bo'lib sinalmagan g'oya – venchur loyiha hisoblanadi. Shuningdek, “venchur” termini yangi texnologiyani barpo etish bilan bog'liq loyihalarni joriy etish faoliyati sifatida ham talqin etiladi.

Venchur loyihalarini moliyalashtirishning asosiy afzalligi o'rtacha daromadlilik darajasining yuqoriligi bo'lib, mamlakat iqtisodiyoti bo'yicha ko'riladigan daromaddan 2-3 barobar ko'p miqdorni tashkil etadi.

Venchur loyihagini amalga oshirishda kamida uchta bosqichda kapitalga ehtiyoj seziladi:

1. dastlabki bosqich – tashkiliy ishlar va korxonani tashkil etish tadbirlari, marketing izlanishlari, loyiha qidiruv va ilmiy tekshirish ishlari kabi loyiha oldi tadbirlari uchun;

2. o'rta bosqich – rivojlanish bosqichi bo'lib, mahsulot namunalarini ishlab chiqishdan normal ishlab chiqarish va iste'mol faoliyatiga o'tish uchun;

3. oxirgi bosqich – muvaffaqiyatni mustahkamlash bosqichi bo'lib, korxonaga aksiyalarini birjada erkin muomala uchun emissiya qilinishi ro'y beradi va ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini mustahkamlash uchun mablag' talab qilinadi.

Venchur fondi o'z kapitalini turli rivojlanish darajasidagi korxonalarga joylashtirishdan manfaatdor va kapital diversifikatsiyasi tarafdoridir. Venchur kompaniyada fondni nazorat qilish uchun moliyaviy menejr lavozimiga ishonilgan shaxs saylanadi. Venchur kompaniya fondga egalik qilmaydi, faqat boshqaradi.

Investitsiya risklari o'zlarining aniqligi, noaniqligi, miqdor jihatdan hisob-kitob qilinishi, sifat jihatidan aniqlanishi hamda turli usullar bilan o'lchanishi bilan tavsiflanadilar. Risklarni aniqlashda hisoblashdan, o'lchashdan, miqdorligini belgilashdan maqsad

ularni boshqarish yo'llarini ishlab chiqishdir. Investitsiya risklarini boshqarish maqsadida ularni ta'sirini kamaytirish, oldini olish chora-tadbirlari ishlab chiqiladi va qo'llaniladi.

Venchurli investitsiyalar, o'zlarining risklarini oldini olish yoki pasaytirish imkoniyatlari ehtimoli yuqori emasligi bilan farqlanadi. Jahon tajribasi tasdiqlashicha, venchurli moliyalashtirish iqtisodiyotni texnik jihatdan progressiv tarmoqlariga taalluqlidir. Riskli moliyalashtirishga mansub bo'lgan mablag'lar ixtisoslashgan institutlar tomonidan jamlanadi va o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan hamda tezda qoplanadigan loyihalarga qaratiladi. Odatda bunday investitsiyalar katta bo'lmagan, ishlab chiqarishni printsiptial yangi turlarini o'zlashtirilishi hisobiga foyda normasi o'rtachadan yuqori darajada ta'minlanishi kutilayotgan sohadagi firmaga beriladi. Bunda, odatda kapital qo'yilmalar firma mijozini aktsiyalarini bir qismini xarid qilish yo'li bilan amalga oshiriladi, yoki ssuda berish yo'li orqali, shu jumladan firma-mijoz konversiya huquqi bilan beriladi. Risk yuqori bo'lgan kapital qo'lga kirituvchi firma rahbarligi o'zining xatti-harakati ancha erkinligi bilan tavsiflanadilar.

Venchur kapital xususiy biznesni moliyalashni muqobil usuli sifatida XX asr 50 yillari o'rtalarida AQShda vujudga keldi, 70-yillarning oxirlarida esa Yevropada paydo bo'ldi.

Venchurli moliyalashtirish kelib chiqishiga qadar, jahonda kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishning quyidagi manbalari ma'lum edi:

- bank kapitali, yirik korporatsiyalar, kompaniyalar, badavlat shaxslar. Amerikaliklar va inglizlar ularni "biznes angellari" deb atashar edi. O'z ishini boshlovchi tadbirkor "gard kam" tamoyiliga tayangan holda faoliyatini yo'lga qo'yar edi. Biznesni boshlab yuborish uchun mablag'ni o'z qarindosh urug'laridan, do'stlaridan, tanish bilishlaridan qarzga olib, yoki mulk va uy joyini garovga qo'yib, faqat yutuqqa tayangan holda, o'z kuchiga ishonch hosil qilib faoliyatga qo'l uradi.

Venchur kapitali paydo bo'lishiga qadar Yevropada xususiy tadbirkorlar aksioner kapitalining moliyalashtirish manbalariga ega bo'lmaganlar. Faqat 80-yillarning o'rtalariga kelib yevropalik mablag' tikuvchilar ularga an'anaviy bo'lib qolgan, oldindan

miqdori aniq bo'lgan aktivlarga mablag' safarbar etmasdan, aktsiyalarga investitsiyalash imkoniyatlari bilan qiziqqa boshlashgan.

Venchurli investitsiyalarni moliyalashtirishni ko'pgina tushunchalari ma'lum, lekin ularning barchasini ma'nosi shunga borib taqaladiki, qanday qilib u o'z funktsional vazifasini bajaradi. Ustav kapitali hammasini qo'lga kiritish yoki aktsiyalar paketining bir qismini xarid qilish yo'li bilan aniq biznesni o'sishiga pul mablag'larini tikishi venchurli investitsiyalarni moliyalashtirish mohiyatidan dalolat beradi. Bunda kapital tikuvchining ma'lumoti cheklanadi va kapital kirituvchi faqat investitsiya manbasini ta'minlovchisi hisoblanadi.

Venchurlik investitsiyalarni moliyalashtirish tushunchasi "venchur kapitali", "venchur biznesi" tushunchalari bilan bevosita aloqadordir. Odatda ishlab chiqarish, texnologik, axborot va tashkiliy xarakterga ega bo'lgan yangi ishlanmalarni joriy etish bilan bog'liq bo'lgan mualliflar faoliyati venchurli investitsiya munosabatlarini tashkil etadi.

Venchurli moliyalashtirish mexanizmini kelib chiqishi kelajagi bor g'oyalar, yangi fan sig'imi yuqori bo'lgan ishlanmalarni tatbiq etish loyihalari bilan bog'lanadi.

Tadbirkor o'z faoliyatini yo'lga qo'yish uchun g'oyaga, ya'ni kelajagi bor loyihaga, moliyaviy mablag'ga ega bo'lishi kerak. Moliyaviy mablag'ga ega bo'lgan taqdirda ham, tadbirkor o'z g'oyasining naqadar amalga oshishini tasavvur qila olishi kerak, uning oqibatlari qanday bo'lishini, ishonchliligini bilishi zarur. Fan va texnika yutuqlari natijalari yangi texnika-texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishi bilan bog'liq g'oyalar va loyihalar yuqori darajali risklar bilan bog'liq bo'ladi. Bunday risklar jumlasiga texnologik risklar, yangi texnologiya va yangi mahsulotlarni ishlatish oqibatlari bilan bog'liq iqtisodiy risklar, tadbirkorlikni takroriy risklari kiradi. Venchur biznesida qanchalik risklar darajasi yuqori bo'lsa, shunchalik "venchur kapitali" qiymati yuqori bo'ladi.

Fan-texnika taraqqiyotining intensivligi qanchalik yuqori bo'lsa, uning oqibatlarini ishlab chiqarishga tatbiq etishdan voz kechilsa, shunchalik iqtisodiyot va jamiyat moliyaviy jihatdan zarar

ko'radi. Buning sababi raqobatbardoshlik yo'qotiladi, ishlab chiqarish qisqaradi, fuqarolar byudjet daromadlari kamayadi, ishsizlik o'sadi va boshqa salbiy ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar kelib chiqadi. Shuning uchun ham mantiqan tashkiliy-boshqaruv qarorlar shunga qaratiladiki, yuqori riskli loyihalarni amalga oshirish orqali ko'zlangan maqsadlarga erishishi uchun venchurli moliyalashtirish mexanizmlarini ishga solish.

"Venchur kapitali" venchur strukturalarida, ya'ni venchur fondlari, korporatsiyalari orqali tashkil etiladi. Venchurli moliyalashtirish mexanizmli tadbirkorlik, innovatsion tuzilmalarini moliyalashtirishda qo'l keladi. O'zbekiston iqtisodiyotida ilmiy-izlanish ishlanmalari "nou-xau"larni, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish "venchur kapitali" "venchur tuzilmalari", ya'ni venchur foydalari, korporatsiyalari, assotsiatsiyalarining venchurli moliyalashtirish mexanizmi orqali amalga oshirilishi iqtisodiyotimizni texnik, texnologik jihatdan muntazam yangilanib borishini ta'minlab turadi.

3. Innovatsiya faoliyati tadbirkorlik taraqqiyotini yuksaltirish omili sifatida. Jahon sivilizatsiyasi tarixi tasdiqlashicha, iqtisodiyotni rivojlantirishning bosh kuchi bo'lib tadbirkorlik xizmat qiladi. Tadbirkor har qanday imkoniyatni boy bermasdan, o'z manfaatida o'zi uchun iloji boricha maksimal yutuq maqsadida, hech qanday talofatlardan qo'rqmay tashabbusni qo'lga oluvchi, kuchli va harakatchan insondir. A. Smitni ko'zga ko'rinmas qo'l qoidasiga binoan, tadbirkor har qanday imkoniyatni nafaqat o'zi uchun balki jamiyat kelajagi uchun ishlatuvchidir. Tadbirkor bo'lish, demak, yangi ishni amalga oshirish qarorini qabul qilishdir.

Tadbirkorlik, iste'molchilarni turli tovar va xizmatlar bilan ta'minlash yo'li bilan, daromadni oshirishga qaratilgan turli faoliyatdir. Tadbirkorlik faoliyati doimiy ravishda o'z mulkiy mas'ulligidan, o'z qo'rquv va tavakkalligidan kelib chiqib yuritiladigan faoliyat hisoblanadi. Haqiqiy tadbirkor faqat o'z g'oyasiga ega bo'lgan insonlardir, olimlarni fikriga ko'ra, dunyodagi insonlarni faqat 15-20 foizigina tadbirkordek fikr yuritish va harakat qilish qobiliyatiga egadirlar. Amerikaliklar tadbirkorlarning millatini "oltin foyda" deb atashadi. Nobel

mukofoti laureati, taniqli iqtisodchi Fridrix Fan Xayekni fikricha, tadbirkorlikning mohiyati yangi iqtisodiy imkoniyatlarni izlashdir, uni axtarib topishdadir.

Tadbirkorlik oddiygina faoliyat emas, u yaratuvchanlikka mos va xos faoliyatdir. Tadbirkorlikni yuritish va yuksaltirish uchun tadbirkor ijodiy xislatga ega bo'lishi kerak. Tadbirkor o'z ishini boshlar ekan, uni u aniq bir jarayon sifatida tasavvur qila olishi va bilishi zarur.

Tadbirkorlikka xos bo'lgan xislatlar bular: tashabbuskorlik; yaratuvchanlik; ijodkorlik; yangilikka intiluvchanlik; o'zining g'oyasiga ega bo'lmoqlik; tavakkalchilik va qaltislikni o'z bo'yniga olmoqlik; novatorlik, eskini buzib, ijodiy ravishda yangilikni kiritmoqlik, ya'ni doimiy rivojlanmoqlik; faoliyat oqibatlarini ko'ra bilmoqlik; o'z majburiyatlarini bajarmoqlik; o'z qaroridan qaytmaslik; uddaburonlik va doimiy intiluvchanlik, yaratuvchanlik.

Qayd etilgan xislatlarga ega bo'lganlarga tadbirkorlikni aniq jarayon sifatida tasavvur qila oladilar, buzish qobiliyatiga ega bo'la oladilar, yangilikni yaratish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Tadbirkorlik taraqqiyoti novatorlikdadir, ya'ni eskini ijodiy yondashuv asosida buzib, yangisini ijod etishdadir. Taniqli nemis iqtisodchisi D.A.Shumpeterni fikriga ko'ra, texnologiya taraqqiyoti iqtisodiy yuksalishni boshqaradi, novatorlik ya'ni doimiy ijodiy yondashuv va yaratuvchanlik rivojlanishni ta'minlaydi. D.A.Shumpeterni fikriga ko'ra, inovatorlikni amalga oshiruvchisi bo'lib tadbirkor xizmat qiladi, moliyaviy mablag'lar esa uni ta'minotini tashkil etadi. Demak, tadbirkorlik o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilikni tatbiq etmoqlik, tashabbuskorlik negizida tadbirkorlik, uddaburonlik, intiluvchanlik va doimiy rivojlanmoqlikni anglatadi. Ushbu jihatdan tadbirkorlik faoliyati innovatsiya faoliyatidan boshqa narsa emasdir. Haqiqiy tadbirkorlik negizida novatorlik, yangilikni kiritish, hayotga tatbiq etish yo'li bilan rivojlanishni ta'minlash yotadi. Tadbirkorlik taraqqiyoti intiluvchanlikda, novatorlikda, yangiliklarni tatbiq etmoqlikda, tavakkal qilmoqlikda, qaltislikga qo'l urmoqlikda va o'z qarorlaridan qaytmaslikda hamda ma'suliyatni seza bilmoqlikdadir. Bularni jami

innovatsiya faoliyatiga ham xos bo'lgan belgilar bo'lib, tadbirkorlik taraqqiyotini yuksaltirish omili sifatida xizmat qiladi.

Tadbirkorlikni innovatsion faoliyatsiz his qilib bo'lmaydi, ushbu jihatdan tadbirkorlik faoliyati oddiy biznesdan farq qiladi. Tadbirkorlik taraqqiyoti novatorlikdan, erkin bozor talablarini bilmoqlikda, ularni istiqbolini his etmoqlikda, ularga mos tovar va xizmatlarni yetkazmoqlikda va shu yo'l bilan o'z maqsadlariga erishmoqlikdadir. Faqat innovatsiyalarga tayangan holda tadbirkorlikni yuritish tadbirkorlik faoliyati maqsadiga xos bo'lgan yutuqlarni va yuqori daromadni ta'minlaydi. Bunda tadbirkorlik faoliyati erkin raqobat muhitida sinmaydi, u faol rivojlanadi, taraqqiyotga erishadi, yuksaladi.

Innovatsion tadbirkorlik uch asosiy turga bo'linadi:

- mahsulot innovatsiyasi;
- texnologiya (ishlab chiqarish) innovatsiyasi;
- ijtimoiy innovatsiya.

Mahsulot innovatsiyasi – korxonada mahsulotini sotish darajasi imkoniyatini yangilash jarayonini namoyon etadi.

Texnologiya innovatsiyasi – ishlab chiqarish imkoniyati (potensial) yangilash jarayonidir.

Ijtimoiy innovatsiyalar korxonaning gumanitar doirasini reja asosida yaxshilash jarayonini namoyon etadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida faqat innovatsion tadbirkorlik raqobatga bardosh bera oladi, rivojlana oladi, taraqqiyotga erisha oladi, chunki uni innovatsiyalar yuksaltira oladi. Novatorlik asosida innovatsiya faoliyatiga tayanib tadbirkorlikni tashkil etish, oddiy biznesni yuritishdan farqli ravishda rivojlanishni ta'minlaydi. Doimiy izlanishga, yangilikni kiritishga, raqobatbardoshlikni yo'lga qo'yishga, muntazam modernizatsiyalarni ta'minlashga, fan va texnika yutuqlari natijalarini joriy etib borishga qaratilgan tadbirkorlik albatta o'z taraqqiyotiga erishadi va yuksalib boradi, chunki u bunda bozor talablarini qondira oladi, natijalarga erisha oladi.

**12-13-MAVZU. YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI
O'QITISHDA
KREATIV YONDASHUV
(amaliy mashg'ulot)**

1- topshiriq:

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy k talablar qanday?
------------------------------------	---

2- topshiriq:

Yuqori sinflarda tarbiya fanini darsligini tahlil qilish

3- topshiriq:

9-10-11-sinflarda tarbiya fani darsiga kreativ yondashgan holda dars ishlanmasi va taqdimot yoki videorolik tayyorlash.

14-15-MAVZU: TARBIYA FANI DARSLIKLARIGA KREATIV YONDASHUV (ma'ruza)

Reja:

1. Zamonaviy maktab darsliklariga qo'yiladigan talablar.
2. Darslikning tuzilishi, didaktik xususiyatlari.
3. O'rta va yuqori sinflarda tarbiya darsliklarining tahlili.

1.Zamonaviy maktab darsliklariga qo'yiladigan talablar. Darsliklar, maktab darsliklariga qo'yiladigan talablarni yoritish metodlari.

Ulardan amaliyotda foydalana olish qobiliyatini shakllantirish.

Ta'lim metodlari muayyan pedagogik jarayondan ko'zda tutilgan maqsadlarga erishish uchun bajarish lozim bo'lgan vazifalarni amalga oshirishda qo'llaniladigan turli-tuman ish usullari va shakllarini o'z ichiga oladi. Bu ishlarni amalga oshirishning shakllangan va amaliyotda qo'llanilayotgan har turli usullari va shakllari asosida ko'plab ta'lim metodlari hosil bo'lgan va bu jarayon davom etmoqda. Muayyan ta'lim-tarbiyaviy maqsadga qaratilgan biror harakatni amalga oshirish yo'li, usuli yoki ko'rinishidan iborat bo'lib shakllangan faoliyat shu maqsadga erishishga xizmat qiluvchi o'ziga xos ta'lim metodini hosil qiladi.

Darslik – davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy istiqloq g'oyasi singdirilgan, muayyan o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli fanning asoslarini mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan hamda turdosh ta'lim yo'nalishlarida foydalanish imkoniyatlari hisobga olingan nashr.

Darslik tuzish har bir mutaxassisdan yuqori mas'uliyat, bilimdonlik, tajriba va bilim talab etadi va uni tuzishda quyidagilarga rioya qilish kerak:

- har bir darslik yuksak g'oyaviylik va ilmiylik asosida tuzilishi zarur. Dastur mazmuniga mos kelishi kerak;
- qulay va ixcham bo'lishi;
- fikrlar aniq va ravshan, bilimlar jonli bo'lishi;

- uslubiy tomonlar kuchaytirilishi;
- amaliy yo'naltirilishi;
- predmetlararo o'zaro bog'liqlik nazarda tutilishi zarur.
- Har qaysi o'quv fani uchun yaratiladigan darslikda ilmiy bilimlar tizimi va uning hajmi dastur talablariga hamda shu sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos keladigan bo'lishi kerak.
- Darslikda bayon qilingan ilmiy bilimlarning nazariy asoslari va g'oyaviy yo'nalishi tizimli va izchil bo'lishi, darslikda keltirilgan dalillarning ishonchli bo'lishi, ular to'g'ri tahlil, aniq ta'rif etilishi, tegishli xulosalar chiqarilishi hamda shu orqali o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, eng yaxshi insoniy fazilatlar tarkib topishini ta'kidlashi lozim.
- Nazariy bilimlar ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'langan bo'lishi kerak.
- Darslikda bayon qilinayotgan materialning xarakteriga bog'liq holda tegishli qoida va ta'riflar berilishi, dalillar keltirilishi hamda darslik yaxshi bezatilgan bo'lishi, ba'zi materiallar rasm, sxema, diagramma va boshqa illyustratsiyalar bilan boyitilishi talab etiladi.
- Darslik o'quvchilar tushunishi oson bo'lgan jonli tilda yozilishi, ayni zamonda fikrlar anik va qisqa bo'lishi kerak.
- Darslikda ta'lim mazmunining muhim komponentlari o'z ifodasini topgan bo'lishi lozim: tabiat, jamiyat, texnika, insoniyat, faoliyat usullari, tushuncha va iboralar to'g'risidagi nazariy bilimlar, nazariya va qonuniyatlar, metodologik va qimmatli fikrlar bo'lishi kerak.
- Darslik materiallari o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, ma'naviyat, axloqiy- xulqiy tushuncha va odatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.
- Unda materiallarning izchil, sistemali bayon etilishiga, bilish metodlari bilan uzviy bo'lishiga e'tiborni qaratish kerak.
- Darslikda o'quvchi ijodiy qobiliyatini, bilish imkoniyatlarini oshirish, mustaqil bilishni shakllantirish yuzasidan topshiriqlar, ko'rsatma, yo'l-yo'riqlar, tavsiyalar beriladi.
- Metod – (grekcha “metodos” so'zidan olingan bo'lib, yo'l, axloq usuli ma'nolarini anglatadi). Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. Faoliyat, harakatning yo'li, usuli yoki qiyofasi, shakli, ko'rinishi.

• Ta'lim metodi – o'qituvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usuli. Belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilar o'zaro faoliyatini tashkil qilishning tartibga solingan usullari majmuasidir.

“Yozma bahslar” metodi

• Bu metod o'quvchilarga o'quv xonasidagi tengdoshlari bilan birgalikda shu onda jamoatchilik fikrini to'lqinlantirayotgan mavzularda muloqotlarni rejalashtirish imkonini beradi. Uslub o'quvchilarning berilgan mavzu sohasidagi bilimlarini chuqurlashtirish sharoitini yaratish, munozara madaniyatini o'rgatish va o'z fikrini asoslash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

• Bu metoddan foydalanishda o'qituvchi o'quvchilarni baholash uchun asos xizmatini o'tovchi ajoyib materialga ega bo'ladi. Yozma bahslar uslubiyoti bunday

muloqotlarni o'quv xonasidagi barcha o'quvchilar ishtirokida yozma shaklda o'tkazish imkonini beradi.

• Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

• O'quvchilar bahs mavzusi bilan oldin o'tkazilgan mashg'ulotda tanishadilar. Bahs arafasida o'qituvchi bo'lajak mavzu to'g'risida o'quvchilarga axborot berar ekan, bahslar qay yo'sinda o'tishini qisqacha tushuntiradi (bu, albatta, bahslar birinchi marta o'tkazilayotgan bo'lsa, juda ham muhimdir).

• O'qituvchi guruh o'quvchilarini ikkiga ajratadi va ularni o'quv xonasining ikki tomoniga qator qo'yilgan stollar atrofiga yuzma-yuz holatda o'tkazadi va har bir guruh qatnashchilari qaysi nuqtayi nazarni himoya qilishlarini belgilaydi (masalan, 1

-guruh – ijobiy holat joriy qilinishi tarafdorlari, 2-guruh – bunga qarshilar).

• Shundan so'ng o'qituvchi o'quvchilarni juftliklarga ajratadi, har bir juftlikda qarama-qarshi qarashlar tarafdorlari bo'lishi kerak. Juftliklarni tartib raqami yoki alifbo harflari bilan belgilanadi. Agar o'quv xonasida o'quvchilar soni toq bo'lsa, o'qituvchi munozaraga yetishmagan sherik huquqida qatnashishi

mumkin. O'qituvchi 1-guruh o'quvchilariga (keltirilgan misolda – ijobiy holat joriy qilinishi tarafdorlari) har bir juftning raqami (harfi yoki ramzi) bilan belgilangan katak qog'oz varaqlarini tarqatadi.

• O'quvchilar o'quv xonasining ikki tomonida o'tirib, juftma-juft yozma muloqotni boshlaydilar. 1-guruh o'quvchilariga o'zlari makullayotgan nuqtai nazar foydasiga bitta ochiq dalilni shakllantirish uchun 5 daqiqa vaqt beriladi. Ular bu dalilni qog'oz varag'iga puxta tahrir qilingan paragraf shaklida yozadilar. Bu vaqtda 2-guruh o'quvchilari o'zlari bahs jarayonida bayon etishlari mumkin bo'lgan nuqtai nazarlarini isbotlashlari mumkin.

• Yozilgan varaqlar qarshi guruhdagi sheriklarga (ijobiy holatning joriy qilinishiga qarshi chiquvchilarga) beriladi. Ularga juftlik bo'yicha sheriklarining dalillariga qarshi javob topish va yozish uchun hamda o'z qarshi dalillarini bayon qilishlari uchun 8 daqiqa vaqt ajratiladi.

• Dalillar almashishning bunday tartibi 2-3 marta takrorlanadi bunda har bir o'quvchi sherigining dalil-isbotiga javob qaytarishi va o'zining aks dalilini keltirishi shart. O'quvchilarning bilimlarini aniqlash uchun 3-4 raund yetarlidir. Oxirgi raundda o'quvchilarga yakuniy paragrafni yozish imkoni beriladi. Shundan so'ng yozma ish yig'ib olinadi.

• Bahslarni samarali yakunlashning eng qulay shakli – ikkala tomonga qaratilgan savoldir: "Qarshi tomonning eng yaxshi dalil-isbotlari qaysilar bo'ldi?" Har ikkala tomon vakillari qarshi taraf yozgan fikrlarni o'qib yuqoridagi savolga javob beradilar.

• O'qituvchi ishni yakkama-yakka yoki juftlik bo'yicha baholashi mumkin. Agar o'qituvchi yozma ishni baholashni rejalashtirgan bo'lsa, bu haqda o'quvchilarni darsning boshidayoq ogohlantirishi kerak.

• Ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarda yozma bahslar usulidan foydalanish davomida quyidagi jadval ko'rinishda keltirilgan tarqatma materialdan foydalanish mumkin:

Bunda o'quvchilar 2 guruhga ajratilib hozirgi kundagi amaldagi kitob darsliklar va elektron darsliklarning yaxshi va yomon taraflarini tahlil qilishadi.

1-guruh elektron darsliklarning avzal taraflarini misol qilib

o'z fikrini barchaga yetkazib berishga xizmat qiladi.

2-guruh esa amaldagi kitob darsliklarni himoya qiladi.

Darsliklar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- motivatsion vazifa bu – vazifa o'quvchilarni ushbu fanni o'rganishga yo'naltiradigan, ularda ishga pozitiv munosabati va qiziqishini shakllantiruvchi rag'bat (sabab)larni hosil qilishdan iborat;

- axborot vazifasi o'quvchilarga axborotlarni yetkazish, samarali usullar yordamida ularning bilimlari o'ajmini kengaytirishga imkon beradi;

- nazorat-tuzatish (mashq qilish) vazifasi – ta'lim jarayoni, uning natijalarini tekshirish, o'quvchilarda o'zini baholash va tuzatish layoqati hamda zarur bo'lgan ko'nikma, malakalarni shakllantirish uchun o'rganish mashqlarini tavsiya etishni nazarda tutadi.

- muvofiqlashtirish vazifasi – material ustida ishlash jarayonida ta'limning boshqa vositalari (haritalar, ko'rgazmali materiallar, diapozitiv va boshqalar)ni jalb etishni ifodalaydi;

- rivojlantiruvchi-tarbiyalovchi vazifasi – darslik mazmunining o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy ta'sir ko'rsatishi, kitoblar bilan ishlash jarayonida ulardan mehnatsevarlik, faol fikrlash, ijodiy qobiliyat kabi sifatlarni shakllantirishdan iborat;

- o'qitish vazifasi - darslik bilan ishlashda mustaqil bilim olish uchun zarur bo'lgan konspekt yozish, umumlashtirish, asosiysini ajratib ko'rsatish, mantiqiy eslab qolish kabi malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishida ko'zga tashlanadi.

- **Elektron darslik** – kompyuter texnologiyasiga asoslangan o'quv uslubini qo'llashga, mustaqil ta'lim olishga hamda fanga oid o'quv materiallar, ilmiy ma'lumotlarning har tomonlama samarador o'zlashtirilishiga mo'ljallangan bo'lib:

- - o'quv va ilmiy materiallar faqat verbal (matn) shaklda;
- - o'quv materiallar verbal (matn) va ikki o'lchamli grafik shaklda;

- - multimedia (multimedia - ko'p axborotli) qo'llanmalar, ya'ni ma'lumot uch o'lchamli grafik ko'rinishda, ovoqli, video, animatsiya va qisman verbal (matn) shaklda;

- taktil (his qilinuvchi, seziladigan) xususiyatli, o'quvchini "ekran olamida" stereo nusxasi tasvirlangan real olamga kirishi va undagi obyektlarga nisbatan harakatlanish tasavvurini yaratadigan shaklda ifodalanadi.

Elektron darslik va unga qo'yiladigan umumiy talablar

Kasb hunar ta'limi uchun maxsus fanlardan elektron darslikni yaratish jarayonida psixologik-pedagogik, texnik-texnologik, estetik va ergonomik talablar qo'yiladi. Elektron darslik ham bosma darslik, o'quv va uslubiy qo'llanma kabi an'anaviy o'quv nashrlariga qo'yilgan didaktik javob berishi kerak. Didaktik talablar ta'lim berishning spetsifik qonuniyatlariga va mos ravishda o'qitishning didaktik tamoyillariga mos kelishi kerak. Quyida maxsus fanlar bo'yicha yaratiladigan elektron darslikka bo'lgan talablar keltirilgan:

1. O'qitishda ilmiylikni, fan, texnika va texnologiyalarni so'ng'i yutuqlarni hisobga olish, o'quv materiali mazmunining yetarlicha chuqurligini, ishonchliligini ta'minlaydi. O'quv materialining elektron darslik yordamida o'zlashtirish jarayoni o'qitishning zamonaviy usullari bilan mos ravishda qurilishi kerak. Bunday usullarga quyidagilar kiradi: tajriba, eksperiment, solishtirish, kuzatish. Abstraktlash, umumlashtirish, yaxlitlantirish, o'xshashlik, tahlil va sintez, modellashtirish uslubi, shu bilan birga matematik modellashtirish, shuningdek tizimli tahlil usullari.

2. O'qitishning erishuvchanlik talablari elektron darslik vositasida amalga oshiriladi va talabalar yoshiga va individual xususiyatlariga xos holda o'quv materialini o'rganishning murakkablik va chuqurlik darajasini aniqlash zaruriyatini bildiradi. O'quv materialini haddan ziyod murakkablashtirish va ortiqcha yuklash mumkin emas, unda ta'lim oluvchi bu materialni egallashta o'zlashtirish qiyin bo'ladi.

3. O'qitishning muammoviyligini ta'minlash talablari maxsus fanlarni o'qitishda qo'yiladigan asosiy talab bo'lib, ta'lim olish faoliyatining tavsifi va mavjudligi bilan shartlashtirilgan. Agar o'quvchi muammoli vaziyatga duch kelsa, uni mustaqil yechishga harakat qilsa, uning ijodiy qobiliyati va fikrlash faolligi o'sadi.

Ushbu didaktik talabni bajarilish darajasi an'anaviy darsliklar va o'quv qo'llanmalaridan ko'ra, elektron darslik yordamida

sezilarli darajada yuqori bo'lishi mumkin.

4. O'qitishning ko'rgazmaliligini ta'minlash talablari, talabalar tomonidan o'rganilayotgan obyektlar (mashina va uskunalar), ularning maketlari yoki modellari, mahsulotni tayyorlashning texnologik jarayonini sezgili qabul qilis hi va shaxsan kuzatish imkoniyatini hisobga olish zaruriyatini bildiradi.

5. O'qitishning ongliligini, ta'lim oluvchining mustaqilligi va faolligini ta'minlash talablari o'quv faoliyatining yakuniy maqsad va vazifalariga erishishda o'quv axborotini jalb qilish bo'yicha talabalarning mustaqil ishlashl ari uchun elektron darslik va vositalari bilan ta'minlashni ko'zda tutadi. Bunda o'quvchi uchun o'quv faoliyati, yo'naltirilgan maqsad va mazmunni anglatadi. Maxsus fanlar bo'yicha elektron darsliklar tizimli faoliyat yondashuvi asosida ishlab chiqilishi kerak. Shuning uchun elektron darslikda o'quvchi faoliyatining aniq modeli kuzatilishi kerak.

6. Elektron darslikdan foydalanishda o'qitishning tizimligi va ketma-ketligi talablari o'rganiladigan maxsus fan sohasida bilimlar va ko'nikmalarning ma'lum tizimining talabalar tomonidan o'zlashtirilishi ketma-ketligini ta'minlanishini bildiradi. Bilim, ko'nikma va mahorat ta'lim tizimida ma ntiqiy tartibda shakllanishi va hayotda qo'llanilishda o'z o'rnini topishi zarur. Buning uchun quyidagilar zarur:

o'quv materialini tizimlashtirilgan va strukturlashtirilgan holda tavsiya qilish; o'quv materialining har bir bo'limida shakllanadigan bilim, ko'nikma va mahoratlarning rivojlanishini ham inobatga olish:

o'rganilayotgan o'quv materialining fanlararo bog'liqligini ta'minlash;

o'quv materiali va ta'lim beruvchi ta'sirlarining uzatilish ketma-ketligini chuqur o'ylab ko'rish;

bilim berish jarayonini o'qitish mantiqi bilan aniqlanadigan ketma-ketlikda qurish;

elektron darslik tavsiya qilgan axborotni, o'qitishning mazmuni va uslubi ta'lim oluvchining shaxsiy qobiliyatiga bog'liq holda tanlanishi kerak.

Masalan, mazmunli o'yin holatlarini yaratish, amaliy tavsifdagi topshiriqlar va eksperimentlarni real jarayonlar va

mavjudotlar modellarini tavsiya qilish yo'li bilan amaliyot bilan bog'lanishni ta'minlash.

7. Elektron darslikdan foydalanishda bilimlarni o'zlashtirish mustahkamligi talablari: o'quv materialini mustahkam o'zlashtirish uchun uni chuqur fikrlash xotirada saqlashga intilish katta ahamiyatga ega.

8. Elektron darslikda o'qitishning ta'limni rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funksiyalari birligi talablari.

Ta'lim berish vazifasini boshqaruvchi an'anaviy nashrlarga qo'yiladigan didaktik talablardan tashqari, elektрон darslikka uni yaratish va joriy qilinishida zamonaviy axborot va telekommunikatsion texnologiyalarning ustunliklaridan foydalanish kabi quyidagi o'ziga xos didaktik talablar qo'yiladi.

1. **Moslashuvchanlik talablari** – maxsus fan elektron darsligi ta'lim oluvchining individual imkoniyatlariga, ya'ni o'qitish jarayonida ta'lim oluvchi bilimlari, ko'nikmalari va psixologik xo'susiyatlariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Elektron darslik moslashuvchanligining uchta darajasi mavjud. Birinchi darajasi talabalarning o'quv materialini o'rganishda o'zlariga qulay bo'lgan individual tempini tanlash imkoniyati hisoblanadi.

Ikkinchi darajasi – ta'lim oluvchi holatining diagnostik tahlili hisoblanadi, uning natijalari asosida, ta'lim berishning mazmuni va uslubi taklif etiladi. Uchinchi darajasi ochiqcha yondashuvga asoslanadi, unda foydalanuvchilarning guruhlanishi ko'zda tutilmaydi va dastur mualliflari ta'lim oluvchilarning imkoni boricha ko'proq kontingenti uchun, iloji boricha ko'proq variantlarini ishlab chiqishlari tavsiya etiladi:

2. **O'qitishning interfaollik talablariga** o'qitish jarayonida o'quvchi bilan elektron darslikning o'zaro hamkorligini ta'minlash kiradi. Elektron darslik vositalari interfaol dialog va teskari aloqani ta'minlashi kerak. Dialogni tashkil etishning muhim tashkil etuvchi qismi bo'lib, foydalanuvchi harakatiga elektron darslikning reaksiyasi hisoblanadi. Teskari aloqa nazoratni amalga oshiradi, keyingi bajariladigan ishlar bo'yicha tavsiyalar beradi, ma'lumotnoma va tushuntiruvchi axborotlarga doimiy kirishishni amalga oshiradi. Teskari aloqa o'quv jarayoni natijalari

bo'yicha diagnostik xatolar asosida nazoratdagi bilim darajasini oshirish uchun tavsiyalar bilan ish tahlilini beradi.

3. Elektron darslikning o'quv axborotini taqdim qilishida **kompyuter vizuallashtirish imkoniyatlarini joriy qilish** talablari. Zamonaviy elektron vositalar imkoniyatlari va elektron darslikda o'quv axborotini namoyish qilish sifatini tahlil qilishni ko'zda tutadi.

4. Elektron darslik bilan ishlashda ta'lim oluvchining **intellektual qobiliyatini rivojlantirish** talablari. Fikrlash murakkab vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qila olish mahorati, axborotga ishlov berish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirishni ko'zda tutadi.

5. Elektron darslikda o'quv materialini namoyish qilishning **tizimlilik va funksional bog'liqligi** talablari.

6. Elektron darslikda ta'lim berish didaktik siklining to'liqligi va uzluksizligini ta'minlash talablari.

Elektron darslik didaktik siklining barcha qatorlar axborotli va kommunikatsion texnika bilan ishlashning bitta seansi chegarasida bajarilish imkoniyatini berishi kerakligini bildiradi.

Maxsus fan elektron darsligiga bo'lgan didaktik talablar bilan uslubiy talablar uzviy bog'liqdir. Uslubiy talablar elektron darslikka mo'ljallangan o'quv fanining o'ziga xosligi va xususiyatlarini mos ravishdagi maxsus fan spetsifikasini, uning tushunish apparatini, uning qonuniyatlarining izlanish usullari xususiyatlarini, axborotga ishlov berish zamonaviy usullarini joriy qilish imkoniyatlarini hisobga olishni ko'zda tutadi.

Maxsus fanlardan yarataladigan elektron darslik quyidagi uslubiy talablarni qoniqtirishi kerak:

1. Elektron darslik-o'quv materialini taqdim etishning tushunchali, obrazli va harakatli komponentlarining o'zaro harakati va o'zaro bog'liqligiga tayangan holda qurilishi kerak.

2. Elektron darslik o'quv fanining ilmiy tushunchalar tizimi yuqori tartibli tuzilma ko'rinishida ta'minlashi kerak. Maxsus fanlararo mantiqiy o'zaro bog'liqlik hisobga olinishi kerak.

3. Elektron darslik ta'lim oluvchiga algoritmik va evristik faoliyatini amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan o'zlashtirish

darajasida o'quvchi bilim darajasini bosqichmabosqich oshirish maqsadida turli xildagi nazoratlarni amalga oshirish imkoniyati yaratilishi kerak.

Elektron darslikni ishlab chiqish va foydalanishga qo'yilgan didaktik talablarni hisobga olish bilan bir qatorda, uni yaratishning muvaffaqiyatliliigi va sifatiga ta'sir qiluvchi bir qator psixologik talablar ham qo'yiladi. Quyida elektron darslikka qo'yiladigan psixologik talablar keltirilgan:

1. Elektron darslik o'quv materialini namoyish qilishda nafaqat verbal, balki kognitiv jarayonning sensorlik va namoyish qilish holatlariga ham mos kelishi kerak. Elektron darslik qabul qilish, diqqat, fikrlash, tasavvur qilish, xotira kabi psixologik jarayonlari xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilishi kerak.

2. Elektron darslik o'quv materiali ta'lim oluvchilarning yoshini, tayanch bilimlarini va tilni bilishini inobatga olib qurilgan bo'lishi kerak.

3. Elektron darslik obrazli va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bugungi kunda amaliy mashg'ultolarni o'tkazishda yangi pedagogik texnologiyalar katta ahamiyat kasb etadi. Bunday texnologiyalarni elektron darsliklar va kompyuterda o'rgatish dasturlarini ishlab chiqishda e'tiborga olish lozim bo'ladi. Ular talabaga yetkazish kerak bo'lgan o'quv materialini qisqa, aniq va tushunarli qilib taqsim etish imkonini yaratadi. Ulardan keng foydalanish, avvalambor, ta'limning sifat ko'rsatkichlarini yuksaltiradi.

Elektron darslik (ED) – bu dars o'tish va o'quv materiallarini o'quvchiga yetkazishning boshqa bir vositasidir. Bu shunchaki, darslik emas, balki simbioz darslik, ma'lumotnoma, masalalar to'plami va amaliyot (praktikum) uyg'unligidir. O'quvchilar bilimlarini nazorat qilish EDning o'ziga kiritilgan. ED yordamida o'quvchi o'z bilimlari darajasi ni va ushbu mavzuni tushunishini baholashi mumkin. Zarur bo'lgan holatlarda u darhol yordam olishi yoki tushunmagan savollariga qayta tushuntirish olishi mumkin. An'anaviy darslikdan farqli ravishda ED axborotlarni turli shakllarda taqdim etishi mumkin. Bu yerda o'quv materiallarini vizual taqdim etish uchun dasturli vositalardan keng tanlash hamda grafiklar, animatsiyalar,

gipermatn, tovushli olib borish imkoni mavjud.

Talabalarga fanga doir amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'nikma berishda pedagogik texnologiyalardan foydalanib amaliy va tajriba mashg'ulotlarini olib borish har bir talabani algoritmik tillar fani bo'yicha kerakli axborotga ega bo'lishi va dasturiy ta'minot yaratish malakasini hosil bo'lishida, shuningdek, qisqa vaqt ichida talabani dastur ta'minotlarini tuzishni tez o'rgana olishida amaliy ahamiyatga ega.

Yangi pedagogik texnologiyalar asosida "Kompyuter tarmoqlari" fanidan amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish ko'pgina afzalliklarga ega. Jumladan:

- o'qituvchining roli pasayib, talabada mustaqil fikr paydo bo'ladi;

- olinayotgan bilimlarning tezkorligi;

- talabalarining bilim olish jarayonida erkinliklari;

- iqtisodiy jihatdan samaradorligi;

mashg'ulot jarayoni mobaynida audio, video, animatsiya, grafikalar asosida ta'lim berish natijasida o'quv materiallar xotirada uzoq muddatga qolishi;

- olingan bilimlarning holisona baholanishi olinayotgan nazariy bilimlarning amaliyot bilan birgalikda taqqoslashning imkoni.

Pedagogik texnologiyalarning elementar birliklari tizimi modullardan tashkil topadi. Modul – pedagogik texnologiyani tashkil etuvchi, uning tarkibiy bo'laklarini ifodalovchi tushunchadir. Bunday bo'laklar kichik modul, birlamchi modul, modullar to'plami, modullar darajasi va modullarning majmuaviy tuzilmasi kabi turlardan iborat bo'ladi.

Modullar o'z ko'lamiga ko'ra mayda, o'rtacha va yirik bo'lishi mumkin.

Ularning bir-biriga nisbatan proportsionalligi qat'iy bo'lmasligi, ularning o'zaro ta'siri umumiy jarayonda turlicha bo'lishi mumkin.

Modulli o'qitish – pedagogik jarayonni ilmiy va metodik jihatdan tartibli va maqsadga muvofiq bajarishga xizmat qiladi. Har qanday pedagogik texnologiyaning tarkibiy bo'laklari o'zaro joylashuvi va pedagogik texnologiya jarayonlarini amalga oshirish

ketma-ketligining oldindan belgilangan tartib-qoidalari algoritm deyiladi.

Eng kichik bo'lak pedagogik texnologiyaning o'ziga xos qismi bo'lib, bunday kichik modullardan birlamchi modul tashkil topadi. Modullar to'plami o'qitish jarayonini ilmiy tashkil etishga va uning sifat hamda samarasini ta'minlash uchun qo'llaniladi. Modullarning o'zgaruvchan va modernizatsiyalanadigan tabiati tu fayli ulardan dinamik ravishda foydalaniladi. Modulli o'qitish – tartibli o'qitish demakdir. Bunda o'quv materiali bitta o'quv mashg'uloti hajmida, predmetining biror mavzusi yoki biror bo'limi darajasida, ba'zan esa o'quv fanining yirik tarkibiy qismi o'lchamida, ya'ni bloklar tarzida ham modullar yordamida o'qitilishi mumkin. Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida bir necha turdosh o'quv fanlarining tarkibiy bo'laklarini hamda ayrim fanlarni o'qitish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar (bloklar) tarzida o'qitish keng qo'llanilmoqda. Davlat ta'lim standartlarining tarkibiy bo'laklariga mos keladigan bloklardan ham foydalanilmoqda. O'quv reja va dasturlarning tarkibiy bo'laklarini hamda ularning bajarilishini ta'minlaydigan texnologiyaga xizmat qiluvchi modullar ham mavjud. Ta'lim usullari, metodlari va vositalari uchun qo'llaniladigan modullar ham yaratilmoqda. Modullar, birinchi navbatda, ta'lim mazmuniga daxldor tushunchalar, qoidalar, nazariyalar, qonunlar va ular orasidagi umumiy bog'lanishni ifodalovchi qonuniyatlarni tushuntirishga samarali xizmat qiladi. Bilim oluvchilarning o'quv bilish faoliyatlari hamda ularning o'zlashtirishini nazorat qilishda ham modullardan foydalaniladi. Modullashtirish va o'quv jarayonini texnologiyalash yuzasidan keyingi yillarda ilmiy-pedagogik tadqiqotlar o'tkazilmoqda. Lekin bu borada o'quv tarbiya jarayonini modullashtirish va algoritmlashtirish ishlari nihoyasiga yetkazilgan emas. Bu holatning genezisi va takomillashuvini atroflicha tadqiq etish orqali va tajriba-sinov ishlari hamda pedagogik eksperimentning qat'iy xulosalariga tayanib ta'lim jarayoniga modulli yondashuvni kuchaytirish mumkin. Ta'lim-tarbiya jarayonlariga modullashtirish va algoritmlash madaniyati to'la kirib borganida pedagogik texnologiyalarning yaratilishi va ularning amalda qo'llanilishi

borasida sezilarli yutuqlarga erishish imkoniyati kuchayadi.

O'quv jarayoniga zamonaviy texnik vositalarini qo'llash tarafdorlari o'qitish sifatini yaxshilash, aynan ana shu vositalarga bog'liq deb hisoblaydilar.

Tegishli uslubiy tavsiyalar ta'lim jarayonida texnik muxitni yaratishga, ya'ni texnologiya tushunchasini o'qitish jarayoniga qo'llash masalalariga qaratildi.

Dastlab "kompyuterli texnologiya" va "yangi axborot texnologiyasi" kabi tushunchalar vujudga keldi. Bular pedagogik texnologiyani amalga oshirish uchun zamonaviy texnik vosita sifatida qo'llanila boshlandi.

3.O'rta va yuqori sinflarda tarbiya darsliklarining tahlili/

Umumta'lim maktablari o'quv darsliklari asosida tahlil o'tkaziladi.

Adabiyotlar:

- 1.N.Muslimov., M.Usmonboyeva., D.Sayfurov., A.To'rayev Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. T.: Sano-standart. 2015.
- 2.M.Usmonboyeva., A.To'rayev Kreativ pedagogika asoslari. T.: 2016.
- 3.V.Utemov, M.Zinovkina, P.Gorev. Pedagogika kreativnosti. K.: Kirov AHOO, 2013.
4. V. Utemov, M. Zinovkina, P. Gorev. Kreativnaya pedagogika. M., "Yurayt". 2019.

**14-15-MAVZU: TARBIIYA FANI DARS LIKLARIGA KREATIV
YONDASHUV**
(amaliy mashg'ulot)

1- **topshiriq:**

Kreativ ta'lim usullari ifodalangan pedagogik masalalar yechish

Pedagogik masalalar yechish	Kreativ ta'lim usullari ishtirokida muammoli vaziyatlarning kreativ yechimini topish. Bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilgan zamonaviy kreativ talablar qanday?
------------------------------------	---

2- **topshiriq:**

O'rta sinflarda tarbiya fani darsligini kreativ yondashgan tarzda tahlil qilish

3- **topshiriq:**

Umumta'lim maktabi tarbiya fani darsiga kreativ yondashgan holda dars ishlanmasi va taqdimot yoki videorolik tayyorlash.

Tarqatma materiallar, mustaqil ta'lim uchun materiallar

1. KEYS

Fan: "Kreativ pedagogika"

1- **Mavzu: "Kreativ pedagogika" fanining predmeti, maqsad va vazifalari**

"Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasidan "Kreativ pedagogika" fanining predmeti, maqsad va vazifalari" mavzusini tayanch konspekt qiling

Mavzuning talaba tomonidan namunaviy yoritilishi:

A) Talaba dastlab mavzuni to'liq o'qib, tanishib chiqadi

B) Talaba mavzudan rejaga mos keladigan ma'lumotlarni ajratib, saralab chiqadi

V) Ma'lumotlarni tizimlashtirib konspektlashtirish uchun reja tuzib oladi

G) Tizimlashtirilgan ma'lumotlarni rejaga tayangan holda ko'chirib chiqadi

Yuqoridagi holatda bajarilgan mustaqil ta'lim quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

Mavzu: "Kreativ pedagogika" fanining predmeti, maqsad va vazifalari

Reja:

1. Kreativ pedagogika fanining predmeti, maqsad va vazifalari.
2. Kreativ pedagogika fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi.
3. Kreativ pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari.

Tayanch tushunchalar: *kreativlik, pedagogika, "Kreativ pedagogika" fani, fanning maqsadi, fanning vazifalari, fanning ob'ekti, fanning predmeti, fanning tarkibiy tuzilmasi, fanning asosiy kategoriyalari, Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, ilmiy-tadqiqot metodlari.*

Zamonaviy pedagogikada "kreativ pedagogika" tushunchasi qo'llanila boshlaganiga hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, o'qitish jarayoniga innovatsion hamda ijodkorlik yondashuvlarini qaror toptirishga bo'lgan ehtiyoj "Kreativ pedagogika"ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta'minladi. Ushbu predmet asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning metodologik g'oyalari tashkil etadi. "Kreativ pedagogika" fanining umumiy asoslari mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kamol topishlari uchun zarur shart-sharoitni yaratishga xizmat qiladi.

Birgina Ken Robinson tomonidan 2007-yilda tayyorlangan "Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?" nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o'qituvchilar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013). O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma,

malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta'lim departamenti, 2013).

Darsdan tashqari faoliyat tizimi ko'p komponentli bo'lib, o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini quyidagi tarkibda, tartibda, shaklda va joylarda o'tishi mumkin:

- o'quv guruhi tarkibida;
- o'quv yurti jamoasi tarkibida;
- individual (yakka tartibda);
- ijtimoiy birlashmalar va tashkilotlarda;
- klublar, to'garaklar, muzeylarda;
- mehnat jamoalarida;
- alohida fanlarni chuqur mustaqil o'rganish chog'ida;
- ta'lim muassasasidan tashqaridagi madaniy dam olishning turli shakllarida. O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyat tizimining o'ziga xosligi shundaki, uning har bir komponenti alohida loyihalashtiriladi va har doim ham pedagogik ta'sir doirasi bilan qamrab olinmaydi.

O'quvchilarning darsdan tashqari faoliyat tizimini rejalashtirish shakllari:

- o'quv yurtining ish rejasi;
- o'quv yurtining o'quvchilar bilan olib boradigan ma'naviy-ma'rifiy ishlari rejasi;
- o'quv guruhleri o'quvchilari bilan olib boriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasi va boshqalar.

O'quvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar rejasini tuzishning asosiy tartib va qoidalari:

- diagnostik asos;
- o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini, jamoaning mahorat darajasi va shakllanganligini hisobga olish;
- tarbiyaviy jarayonda asosiy mazmuniy komponentlarga muvofiq faoliyat aniq yo'nalishlarini belgilash;
- tadbirlarni o'tkazishning muddatlarini, shakllarini, ishtirokchilarini aniq belgilash;
- tarbiyaviy ishlar rejasining qulayligi, hayotiyliги va aniqligi;

-tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda o'quvchilarning shaxsan ishtiroki. Darsdan tashqari faoliyatni zamonaviy tashkil etish ijodiy jarayon bo'lib, tarbiyachidan chuqur bilim, malaka va hohish talab qilgani kabi o'quvchilardan ham ularning intilishlari va ehtiyojlarini talab etadi. Darsdan tashqari faoliyat (dam olishni tashkil etish) esa shaxsning ijodiy imkoniyatlarini yuqoriga ko'tarish (birinchi navbatda tarbiyachining), uning ijtimoiy faolligini amalga oshirish maydoni sifatida tasavvur etilishi mumkin.

5. **IJODIY TOPSHIRIQLAR**

Fan: "Kreativ pedagogika"

IJODIY TOPSHIRIQLAR: Kreativ pedagogikani boshq

Kreativ pedagogika tushunchalari

Kreativ pedagogika tushunchalari	Kreativ pedagogikaning tadqiqot metodlari

6. **INFOGRAFIKA**

Fan: "Kreativ pedagogika "

Infografika axborotlarni grafik, jadval, chizma, rasm tarzida, aniq asosiy va muhim jihatlarini taqdimot orqali yaratishdir.

Mavzu yuzasidan olgan ma'lumotlarni grafik, jadval, chizma, rasm tarzida tahlil qilish.

TA'LIM METODLARI

1. "Munosabat" metodi

Texnologiya ta'lim oluvchilarga ular tomonidan mavzu bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarni erkin bayon qilish, mazmunini o'z fikri, hayotiy misollar yordamida yoritilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'quv jarayonida texnologiyadan foydalanish o'rganilayotgan muammo bo'yicha muayyan masalalarni hal etish, ma'lum jarayon (voqelik, hodisa)ning kelib chiqish sabablari, ularni bartaraf etish yo'llarini topish asosida ta'lim oluvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, fikrini isbotlash va turli vaziyatlardan chiqa olish ko'nikma, malakalarini hosil qiladi.

Texnologiya tarbiyaviy xarakterga ega bo'lib, ta'lim oluvchilarga o'zlarida ijobiy fazilatlarini ko'proq shakllantirish, salbiy xislatlardan esa voz kechishlarida yordam beradi.

2. "Reja" metodi

Metod ta'lim oluvchilar tomonidan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida pedagogik faoliyatni tashkil etishga oid rejani ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Uni qo'llash ta'lim oluvchilardan o'rganilayotgan mavzu mazmunini puxta o'zlashtirish, asosiy g'oyalarni umumlashtirish, ma'lum tizimga solish layoqatiga ega bo'lishni taqozo etadi.

Metod ta'lim oluvchilar faoliyatini juftlik, guruh va jamoa asosida tashkil etish imkonini beradi. Uni ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish, volontyorlik harakatlarini olib borish, pedagogik amaliyotni tashkil etishda qo'llash yanada samarali hisoblanadi.

3. "Keys-stadi" texnologiyasi

"Keys-stadi" (ingliz tilida "case" – metod, "study" – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) texnologiyasi ta'lim oluvchilarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. U ta'lim oluvchilarni bevosita har qanday mazmunga ega vaziyatni

o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi.

Texnologiyaning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

4. "T-jadval" GO

Grafik organayzer tayanch tushunchalarni bir-biri bilan o'zaro solishtirish, qiyoslash asosida o'rganilayotgan mavzu yoki masalaning muayyan jihatini bir necha asosiy belgilarga ko'ra batafsil yoritish maqsadida qo'llaniladi. Ko'p hollarda grafik organayzer mavzu mazmunida yoritiladigan bir necha holatlarning afzallik yoki kamchiliklarini, samaradorli yoki samarasizligini, bugungi kun va istiqbol uchun ahamiyatini taqqoslash maqsadida qo'llaniladi.

5. "Klaster" GO

"Klaster" (g'uncha, to'plam, bog'lam) grafik organayzeri puxta o'ylangan strategiya bo'lib, uni ta'lim oluvchilar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlarda qo'llash mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

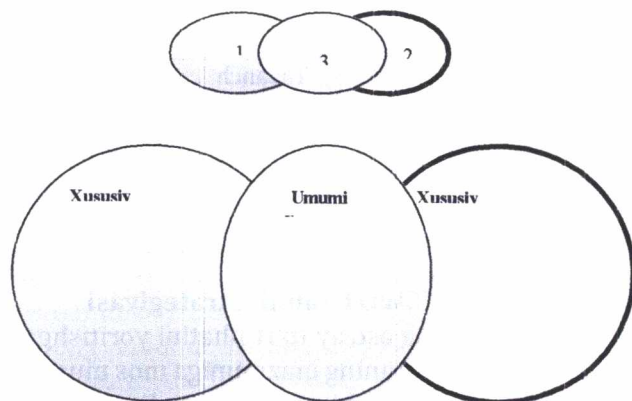
6. "Konseptual jadval" GO

Ta'lim oluvchilarni o'rganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatlari bo'yicha taqqoslashga o'rgatadi. Undan foydalanishda ta'lim oluvchilarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

8. "VENN DIAGRAMMASI" GRAFIK ORGANAYZERI (GO)

Ta'lim oluvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv,

ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish (sintezlash) ko'nikmalarini hosil qilishga yo'naltiriladi. U kichik guruhlarni shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi. GO quyidagi sxema (grafik tasvir)ga ega bo'lib, topshiriq shu sxema asosida bajariladi:

Grafik organayzer ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'zaro yaqin nazariy bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yakuniy darslarni tashkil etishda foydalanish yanada samaralidir.

8. "Nilufar guli" GO

Texnologiya didaktik muammolarni yechishning samarali vositalaridan bo'lib, nilufar guli ko'rinishiga ega. Asos, unga birikkan to'qqizta "gulbarg" (kvadrat, to'rtburchak yoki aylanalar)larni o'z ichiga oladigan bu metod yordamida asosiy muammo va uning mazmunini yoritishga imkon beradigan xususiy masalalar hal etiladi.

Odatda rejani ishlab chiqishda pedagogik vaziyat, ta'lim oluvchilarning yosh, psixologik xususiyatlari, ma'naviy-ma'rifiy ishning yo'nalishi, mazmuni hamda samaradorlikka erishish imkoniyatiga egalik inobatga olinadi.

9. "Qarama-qarshi munosabat" strategiyasi

Strategiya o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim oluvchilar tomonidan

o'zlashtirilgan bilimlarni tahlil hamda sintez qilish asosida mavzuni yoritishda ahamiyatli bo'lgan tayanch tushunchalarni asosiy va ikkinchi darajali sifatida guruhlarga ajratish imkonini beradi.

Ta'lim oluvchilar faoliyatining samaradorligini ta'minlash uchun ularning e'tiboriga quyidagi jadvalni taqdim etish maqsadga muvofiq:

Tayanch tushunchalar			
№	Muhim tushunchalar	№	Muhim bo'lmagan tushunchalar
1.		1. 2.	

10. "SWOT-tahlil" strategiyasi

Strategiya muammoning asosiy to'rt jihatini yoritishga xizmat qiladi. Ta'lim oluvchilar mavzuning mazmuniga mos muammolarni atroficha o'rganish orqali mohiyatini yoritadi, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni izlab, hal qilish imkoniyatlarini topadi.

U yordamida muammoning quyidagi to'rt jihatini tahlil qilinadi:

S		Kuchli (ustun) jihatlari (hal etilayotgan muammoning afzalliklarini yoritish)
W		Kuchsiz (zaif) jihatlari (maqsadga erishish yo'lida tashkil etilayotgan harakatlarga ichki omillarining ta'sirini o'rganish)
O		Imkoniyatlarni chamalash (belgilangan vazifalarni hal etishning usullarini izlash)
T		Tahdidni o'rganish (maqsadga erishish yo'lida tashkil etilayotgan harakatlarga tashqi omillarining ta'siri aniqlash)

11. "FSMU" STRTEGIYASI

Grafik organayzer ta'lim oluvchilarda o'rganilayotgan mavzu yuzasidan fikrlarni mustaqil bayon etish, shaxsiy mulohazalarni dalillash (misollar bilan asoslash), bahslashish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim oluvchilarga quyidagi sxema bilan ishlash tavsiya etiladi:

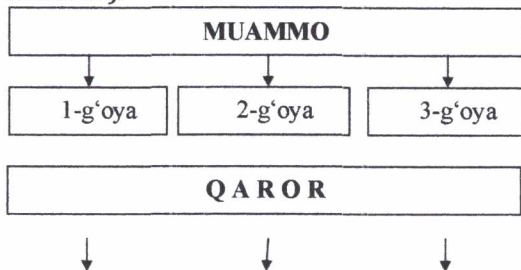
N ^o	Tushunchalar	(F)	(S)	(M)	(U)
1.	Ta'lim metodlari				
2.	Ta'lim vositalari				
3.	Ta'limni tashxis qilish				

12. “Qarorlar shajarasi” (“qaror qabul qilish”) strategiyasi

Strategiya muayyan fan asoslariga oid bir qadar murakkab mavzularni o'zlashtirish, ma'lum masalalarni har tomonlama, puxta tahlil etish asosida ular yuzasidan muayyan xulosalarga kelish, muammo yuzasidan bildirilayotgan bir nechta xulosa orasidan eng maqbul hamda to'g'risini topishga yo'naltirilgan texnik yondashuvdir. U avvalgi vaziyatlarda qabul qilingan qarorlarni yana bir bora tahlil qilish, uni mukammal tushunishga xizmat qiladi.

Ta'limda strategiyani qo'llash o'rganilayotgan muammo yuzasidan oqilona qaror qabul qilish (xulosaga kelish) uchun ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilayotgan har bir variantni tahlil qilish, maqbul va nomaqbul jihatlarini aniqlash imkoniyatini yaratadi.

Unga ko'ra mashg'ulotlarda ta'lim oluvchilar quyidagi chizma asosida ishlaydi (u yoki bu tartibdagi faoliyatni olib borishda yozuv taxtasidan foydalanadi):

KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI BO'YICHA SLAYD TAYYORLASH

KEYS

Vaziyat-baholash. Ijtimoiy pedagogik darsi. O'quvchilarga "Kreativ pedagogika fanini o'qitishning o'ziga xos jihatlari" bo'yicha slayd tayyorlash berilgan. O'quvchilar mustakil ta'lim bo'yicha berilgan vazifani tayyorlamagah yoki chala tayyorlagan, bundan tashqati shovqin, o'ransiz savollar ko'p. Bu jarayonda bir o'quvchi alohida ajralib turibdi.

O'qituvchi o'quvchilarga berilgan topshiriqni nazorat qilishda bunday vaziyatlarga e'tibor bermasdan, vazifani izohlagan holda past ball qo'yishini va bu kelgusi vazifani baholanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ogohlantirib vazifalarni nazorat qildi.

Navbatdagi vazifa – salayd tayyorlash.

Bir oz vaqtdan keyin, o'qituvchi eng ko'p savol bergan o'quvchidan slayd tayyorladingmi deb so'ramoqda. "Men slayd tayyorlay olmayman", deb javob berdi o'quvchi.

O'qituvchi: "Demak, senga "nol" ball qo'yaman".

O'quvchi: "Yo'q, u holda slayd tayyorlashga harakat qilaman", dedi. O'qituvchi: "Endi kech bo'ldi. Vaqtlitiroq o'ylash kerak edi".

O'quvchi: "Men hammasini tayyorlayman, deyapman-ku".

Janjal yana bir necha daqiqa davom etgandan so'ng, o'qituvchi o'quvchiga "nol" ball qo'yadi, o'quvchi esa eshikni qattiq yopib sinf xonasidan chiqib ketadi. O'qituvchi hech nima demay, darsni davom ettiradi.

Vaziyatni baholash. Bu yerda qator pedagogik vaziyatlar to'plami mavjud. Ko'rinib turibdiki, o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi munosabat anchadan beri bo'shashib ketgan. Agar oxirgi vaziyat haqida gapiradigan bo'lsak, o'qituvchi o'zining jahlini ochiqchasiga namoyon etdi.

Bunday holda uning nohaqligi yana shundan iboratki, o'quvchiga hatto javob berishga imkoniyat bermay, "nol" ballni uning xulqiga emas (juda bo'lmaganda, to'g'ri bo'lar edi), balki bilimiga (aniqrog'i, bilimsizligiga) qo'yishni ma'qul ko'rdi. Agar baho talabani haqiqiy qiliqlari uchun belgilansa, jazo haqqoniy

bo'lardi. O'qituvchi o'quvchiga, hatto barcha sinf o'quvchilariga ham, agar u nimadadir kuchsiz bo'lsa, o'zining mavqeidan foydalanib, boshqa vaziyatda ham jahlini ko'rsatishga qodir ekanligini ko'rsatdi.

O'quvchi o'zining kuchsizligidan xafa bo'lgan va ichki hissiyot bilan o'qituvchini yomon ko'rgan, shuningdek, chuqur nohaqlik tuyg'usidan kamsitilgan holatda sinfdan chiqib ketgan.

Nima bo'lishini oldindan aytish. O'qituvchi va o'quvchining ikki tomonlama nafratlari tobora kuchayadi. Bunday vaziyatlar keyin ham davom etadi. O'qituvchining na o'quvchi, na barcha sinf o'quvchilari oldida hurmati bo'lmaydi.

Keysga savol-vazifa:

Sizning harakatlaringiz qanday bo'lar edi?

Yechim. O'quvchi o'zini sinab ko'rmoqchi ekan, o'qituvchi unga imkon berishi kerak edi. O'qituvchi darsni qiziqarli va yangi zamonaviy usullardan foydalangan holda o'tishga harakat qilish kerak.

Talaba quyidagilarni bilishi kerak:

- Tayanch konspekt tuzishda asosiy savollarni ajratish va baholash;

- chizma tasviriy modellar, intellekt kart, freym, mantiqiy graf va boshqalar yaratish kengaytirilgan shaklda taqdim etish;

- tadqiqiy ravishda ijodiy yondashuv namoyon qilish.

-

ILMIY ADABIYOTLAR TAHLILI

Fan: Kreativ pedagogika

2-mavzu: Papov V.V., Bashmakov A.V., Kruglov Yu.G.

"Kreativ pedagogika " o'quv qo'llanmasi

Papov V.V., Bashmakov A.V., Kruglov Yu.G. "Kreativ pedagogika " o'quv qo'llanmasini umumiy tarzda tahlil qiling.

Mavzuning talaba tomonidan namunaviy yoritilishi:

- talaba dastlab o'quv qo'llanmaning mundarijasi bilan tanishib chiqadi;

- so'ng mustaqil ta'limni bajarish uchun reja tuzib oladi;

- talaba o'quv qo'llanmadan rejaga mos keladigan

ma'lumotlarni ajratib, saralab chiqadi;

- saralangan ma'lumotlarga tayangan holda asosiy mazmun mohiyatni yozma bayon etadi;

- mustaqil ta'limni xulosalash uchun tavsiya etilgan adabiyot bilan tanishib chiqish davomida o'zi o'zlashtirgan bilimlar, ko'nikma va malakalarni yoritadi.

Reja

Kirish

Asosiy qism:

1. "Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasining nazariy ahamiyati. 2. "Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasining amaliy ahamiyati.

Xulosa ("Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasini
o'qish jarayonida egallagan BKMLar yoritiladi)

Yuqoridagi holatda bajarilgan mustaqil ta'lim quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

Kirish. Milliy mafkura vazifalari tarbiyaviy jarayonda maxsus tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlar orqali amalga oshiriladi. Tarbiyaviy jarayon ta'lim muassasalarida o'ziga xos ma'no kasb etadi. Ilg'or milliy, ma'naviy-ahloqiy qadriyatlar va mezonlar, xalq pedagogikasi, marosimlar, bayramlar, o'yinlar va boshqalar ta'lim muassasalarida tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish asosiga qo'yilishi kerak.

Asosiy qism:

"Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasining nazariy ahamiyati

Ta'lim muassasalari tarbiyachi-o'kituvchilari milliy istiqloq g'oyasi bilan qurollangan bo'lib, uni har bir fuqaro ongiga yetkazish malakalariga ega bo'lishlari lozim. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo'lib kelgan. O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi ta'lim muassasalarining oldiga yangi demokratik davlatning fuqarolarini shakllantirishdek muhim vazifani qo'ydi. Tabiiyki, hozirgi ta'lim islohotlari sharoitida ham barkamol shaxs tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

"Kreativ pedagogika" o'quv qo'llanmasining amaliy ahamiyati

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim tizimida shaxsning ma'naviy-ma'rifiy shakllanishi bilan bog'liq savollarga javob berish, uzluksiz ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan xodimlarni shu yo'nalishdagi ko'nikma va malakalarini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar berish, ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish uslublarini taklif etish, ularda treninglar va ochiq munozaralar o'tkazish, shuningdek, mashg'ulotlarni yakka, juftlik, kichik guruhlar va jamoa tartibida tashkil qilish va o'tkazish hamda o'quvchilarni tarbiyaviy jarayonga jalb etish masalalariga bag'ishlangan kerakli uslubiy tavsiyalar va maslahatlarni pedagog kadrlarga yetkazish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridir.

(Shu taxlit davom ettiriladi) Mazkur o'quv qo'llanma mana shu kabi malakarni nazariy jihatdan yoritib berishga xizmat qiladi.

Xulosa

"Kreativ pedagogika " o'quv qo'llanmasini o'qish jarayonida men:

Kreativ pedagogikaga tegishli qonuniyatlar

Kreativ pedagogika haqida olimlarning ta'riflari va fikrlari

Kreativ pedagogika vazifalari va tomonlari

Kreativ pedagogika turlari va darajalari

Kreativ pedagogikani yoshga oid o'ziga xosliklari

Kreativ pedagogika haqida BKMLga ega bo'ldim.

ESSE

Fan: Kreativ pedagogika

Mavzu: Kreativ pedagogika fanini o'qitish mazmuni.

Tarbiyachilar o'z ish faoliyatlari davomida asosiy e'tiborni doimiy ravishda o'quvchilar tarbiyasi, xulq-atvori, tartib-intizomiga tuzatishlar kiritishlari, ulardagi kerakli shaxsiy xislatlar va xarakterlaridagi qirralarni rivojlantirishlari, mavjud kamchiliklarini bartaraf qilishga kreativ yodashishlari lozim. Bunday jarayonni tashkil etishda tarbiyachilar pedagogik ta'sirning kreativ usullaridan foydalanishlari mumkin.

Pedagogik kreativ ta'sir usuli – bu aniq pedagogik holatlarni tashkil qilish usulidan iborat bo'lib, unda ma'lum qonuniyatlar asosida o'quvchilarning ijobiy ishlarida o'z kamchiliklarini yo'qotishga undovchi yangi fikrlar va hissiyotlar uyg'onadi.

Tarbiya jarayonida zarur pedagogik ta'sir usulni tanlash uchun o'quvchining hissiy holati, harakatining xarakteri va sababi oldindan aniqlanishi lozim. Bu o'z navbatida ushbu harakatning psixologik tahlili, uni o'quvchi shaxsiyati bilan yaqin aloqasini ko'rib chiqishni talab qiladi.

Pedagogik holat tarbiyachining kreativ ijodiy fikrlariga binoan yaratiladi. *Birinchi*dan, tarbiyachi foydalanishni mo'ljallagan kreativ ta'sir usulini amalga oshirish uchun mos sharoitlarni hayolan tanlashi kerak. *Ikkinchi*dan, tarbiyachi o'z mo'ljallagan ishi va xulqini o'quvchining harakatiga bo'lgan munosabatiga binoan mos ravishda o'ylab chiqishi lozim.

KEYSLAR BANKI

1-keys. XXI asr boshida Rossiya aholisining 3/2 qismi qashshoqlikda yashagan. Shunisi qiziqki, BMT olib borgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra dunyo boyliklarining 50 % Rossiyada joylashgan. Qolaversa, Rossiya – ziyolilar yurti bo'lib, butun jahonda oliy va o'rta texnik ma'lumotli mutaxassislar bo'yicha oldingi o'rinlardan birini egallagan (Г. “Аргументы и факты”).

Savollar:

1. Muammo nimadan iborat?
2. Mazkur muammoni yechishda hukumat qanday ishlar olib bormoqda?
3. Siz bu muammoga qanday yechimlar taklif qilaisiz?

Manba: shaxs imkoniyatlari va ulardan to'g'ri foydalanishga doir adabiyotlar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1- omil: Rossiya aholisining aksariyati o'z ichki imkoniyatlarini to'g'ri yo'naltira olmagan.

2- omil: jamiyat taraqqiyoti moddiy boyliklarning ko'pligi emas, balki ulardan oqilona foydalana olishga imkonberadigan inson salohiyati, qobiliyati va uning ijtimoiy faolligi asosida ta'minlanadi. Muammo mavjudligining sababi har bir shaxs ham o'zi ega bo'lgan nazariy bilimlarni amaliyotga samarali tatbiq eta olmaydi. YOki o'z bilimlarini amalda qo'llash borasida yetarli darajada faollik ko'rsata olmaydi. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchi va talaba o'quvchilarda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikma, malakalarini shakllantirishga e'tibor qaratishni taqozo etadi.

2- **keys.** Sobir o'rta maktabning 9-sinfini tamomladi. Shahodatnomasida "uch" baholar ko'p bo'lganligi, salbiy xulqqa egaligi sababli, Sobir hech bir kasb-hunar kollejiga qabul qilinmadi. Har bir kollejning rahbari Sobirni boshqa akademik litsey va kasb-hunar kollejiga kirishini tavsiya etdi. Biroq, Sobirning ota-onasi har gal o'g'illarini o'zlari yashaydigan tumandagi kasb-hunar kollejida ta'lim olishini, shundagina uni nazorat qilib turishlari mumkinligi aytishardi.

Savollar:

1. Ayting-chi, kasb-hunar kollejlarning rahbarlari Sobirni o'qishga

qabul qilmaslikka haqlimilar?

2. Sobirning ota-onalari-chi?

3. Ayni vaziyatda Sobirning qanday huquqlari buzilyapti?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

"Inson huquqlari deklaratsiyasi", "Bola huquqlari haqida"gi Konvensiya, O'zbekiston

Respublikasining Konstitutsiyasi va “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni.

Tinglovchilar uchun ko’rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.

3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko’proq dahldor bo’lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.

4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.

5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko’proq dahldor bo’lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O’qituvchining yechimi

Kasb-hunar kolleji rahbarlari ijtimoiy xavf bo’lmagan holda “uch” bahoga o’qiganligi va xulqida salbiy holatlar ko’zga tashlanishi uchungina Sobirni o’qitishga qabul qilmaslikka haqli emaslar. Ular shaxsning bilim olishga bo’lgan huquqini poymol etishgan. Qolaversa, kasb-hunar kollejarida ta’lim olish majburiy-ixtiyoriy xarakterga ega. Shu sababli Sobir va uning ota-onasi kasb-hunar kollejini o’zlari tanlay oladi.

Bordi-yu, kollejga qabul qilish sinov, imtihonlar asosida olib borilsa va Sobirning o’zi ularga puxta tayyorlanmaganligi sababli sinovdan o’ta olmasa, u holda ana shu kasb-hunar kollejiga qabul

qilinmaydi.

Bu vaziyatda Sobirning bilim olish huquqi (O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasi) poymol etganliklari sababli kasb-hunar kollejlarining rahbarlari ma'muriy javobgarlikka tortiladi.

3- **keys.** Pedagogik kengash yig'ilishida maktab direktori o'qituvchilarning e'tiborlariga quyidagi ma'lumotni aytib o'tdi: 6 nafar ota-ona tomonidan farzandini ingliz tili chuqurlashtirilib o'tiladigan 5-sinfga qabul qilinishi so'ralgan ariza berildi. Sinfga faqatgina bir nafar o'quvchini qabul qilish imkoniyati bor. Sizlar qanday fikrdasizlar, kimni qabul qilamiz?

Ariza bergan o'quvchilarning ijtimoiy ahvoli va tabaqalashtirilgan sinfga qabul qilinishni asoslovchi holatlari:

1- o'quvchi: boshqa tumanda istiqomat qiladi, maktab yonida uning buvisi yashaydi, qolaversa, u tabiiy fanlardan a'lo baholarga o'qiydi.

2- o'quvchi: maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi, uning mahalladagi barcha do'stlari ana shu sinfda ta'lim olishganligi sababli shu maktabga o'tishga qaror qilgan.

3- o'quvchi: boshqa shahardan kelgan, uning ota-onasi diplomat, shu sababli o'quvchi ingliz tilini mukammal biladi, qolaversa, 3 oydan so'ng ular boshqa davlatga ko'chib ketadi.

4- o'quvchi: ikkinchi yilga qolgan, 4 fanni "qoniqarsiz" bahoga o'zlashtiradi, qolaversa, ichki ishlar bo'limda ro'yxatda turadi, biroq, maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi.

5- o'quvchi: qishloqdan ko'chib kelgan, u yerdagi maktabda esa ingliz tili o'qitilmagan, maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi, ko'p vaqtini bekor o'tkazadi.

6- o'quvchi: bolalikdan 2-guruh nogironi, bolalar selebral paralichi (BTSP) tashxisiga ega, fanlarni "4" va "5" baholarga o'zlashtiradi, yolg'iz onaning qo'lida tarbiyalanadi, shu bilan birga maktab joylashgan hududda istiqomat qiladi.

Sizningcha, ingliz tiliga ixtisoslashtirilgan sinfga qaysi o'quvchi qabul qilinadi?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarni ijtimoiy

muhofazalash to'g'risida"gi Qonuni.

3. Ta'lim muassasalarining "Tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etish to'g'risida"gi Nizomi.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Fuqarolarni ijtimoiy muhofazalash to'g'risida"gi Qonunlarida bayon etilgan me'yoriy talablarga muvofiq ingliz tiliga ixtisoslashtirilgan sinfga bolalikdan ikkinchi guruh nogironi bo'lgan o'quvchi qabul qilinadi.

4- **keys.** Bir kuni algebra darsida, - deb o'quvchi qiz hikoya qiladi, - men darsga quloq solmay, hech narsaga e'tibor qilmay, kitob o'qib o'tirgan edim. Birdan o'qituvchi meni doskaning oldiga chaqirdi. Men buni eshitmadim, ammo orqa partada o'tirgan

sinfdozlarim mening yelkamga niqtay boshlashdi. Avval bundan jahlim chiqdim va hech narsaga tushunmay atrofga alanglab qaray boshladim. Butun sinf o'quvchilari mening ustimdan kulishdi. O'qituvchi: "Nima bo'ldi?", deb so'radi. Men xotirjam holda "Bilmadim" dedim va doskaning oldiga chiqdim. O'qituvchining savolari juda yaxshi javob berdim va joyimga o'tirdim. O'qituvchi esa men u to'g'risida sinfdoshlarimga nimadir deganligim uchun ular kulishdi, deb o'ylagan bo'lsa kerak, o'sha kundan boshlab menga g'alati qaraydigan bo'ldi. Men ham bolalar nima uchun kulishganligini o'qituvchiga ochiq ayta olmadim va o'qituvchidan qochib yuradigan bo'ldim. Bu holat deyarli bir yil davom etdi. Men algebra fani asoslarini puxta o'zlashtirdim, biroq, bu fandan bo'ladigan darslarga borish men uchun azob bo'ldi".

Savollar:

1. O'qituvchining pedagogik xatosi nimada edi?
2. Bu vaziyatda o'qituvchi qanday yo'l tutishi zarur?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

Pedagogik faoliyat, ta'limni tashkil etish va yosh xususiyatlariga oid manbalar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdozhlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadozhlari (jamoad) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdozhlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadozhlari (jamoad) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1. O'qituvchining pedagogik xatosi vaziyatni to'g'ri baholay olmaganligida. Avvalo, yumor yordamida vaziyatni aniqlashtirib olishi zarur edi.

2. Bu vaziyatda o'qituvchi o'quvchilarning kulgusini bartaraf etish uchun insonning diqqati bir obyektidan ikkinchi obyektga tez ko'chishini, fikrlash tezligi esa optik tezlikka nisbatan sust ekanligini, shu sababli miya tomonidan axborotlarni

qabul qilishda ba'zan noqulay holatlar ro'y berishi mumkinligini tushuntirib o'tishi, nima uchun kulgu ko'tarilganligining sababini esa tanaffusda o'quvchi bilan muloqotni tashkil etgan holda aniqlab olishi mumkin edi.

5- keys. Pedagogika bo'yicha yaratilgan adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, ularda "ta'lim jarayoni" tushunchasining mohiyati turlicha yoritilgan.

Ta'lim jarayoni bu:

1. O'quvchilarga bilimlarni berib, ularda ko'nikma, malakalarni berish orqali u yoki bu darajada ularning o'zlashtirilishini ta'minlash (o'qitish)ga qaratilgan faoliyat.

2. O'quvchilar tomonidan BKMning o'zlashtirilishi (o'qishi)ni ta'minlovchi jarayonini boshqarishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati (chunki o'qitish va o'qitish - ta'limning o'zaro aloqador va o'zaro shartlangan tomonlaridir).

3. O'qituvchining o'quvchilar tomonidan BKMni ongli va puxta o'zlashtirilishiga yo'naltirilib, bu jarayonda bilimlarning mustahkamlanishi, aqliy va jismoniy mehnat madaniyati elementlarini o'zlashtirish, dunyoqarashni boyitish va o'quvchilar xulq-atvorining shakllanishini ta'minlovchi rahbarligi va harakatlarining izchilligi.

4. O'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida BKMni

o'zlashtirish, qobiliyatlarini rivojlantirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga qaratilgan faol bilish faoliyati.

Savollar:

1. Ulardan qaysi biri ta'lim jarayonining mohiyatini to'la yoritadi?
2. Fikringizni qanday asoslaysiz?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

“Pedagogika” faniga oid bir necha manbalar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1. Mazmuniga ko'ra barcha ta'riflar ham ta'lim jarayonining

mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Biroq, muayyan fan har bir kategoriya bo'yicha o'zining aniq terminologiyasiga ega bo'lishi, tushunchalar voqea, hodisa yoki jarayonning umumiy tavsifini, obyekt va predmetlarga xos muhim belgilarni yoritishga xizmat qilishi zarur.

2. Keltirilgan ta'riflar asosida tegishli jarayonga xos umumiy tavsiflar negizida tushunchani quyidagicha sharhlash maqsadga muvofiq: ta'lim jarayoni – o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etilgan holda ilmiy bilim, ularni amaliyotda qo'llash ko'nikma, malakalarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

6- keys. Nodir o'zini o'rtoqlari kutishayotganligi sababli, ko'chaga chiqmoqchi. Dadasi bo'lsa, bunga ruxsat bermayapti. Nodir esa darslarini tayyorlab bo'lganligini aytib ruxsat so'rayapti. Biroq dadasi kutilmaganda "Bunday daydi va beboshlar bilan ko'chada tentirab yurgandan ko'ra uyda o'tirib, kitob o'qi!" – dedi.

Savollar:

1. Bu vaziyatda kim haq?
2. Dadasi qanday pedagogik xatoga yo'l qo'ydi?
3. Sizningcha, Nodirning keyingi harakatlari qanday bo'ladi?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

"Pedagogika" va "Psixologiya"ga oid adabiyotlar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda

muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Har bir shaxs ijtimoiy, xususan, mikromuhitda shakllanadi va rivojlanadi. Bolalar o'z tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'qish, o'ynash, bellashish, baxslashish ehtiyojiga ega. Ular tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatlarda o'zidagi kamchilik va nuqsonlarni sezadi, ularni bartaraf etish haqida o'ylab ko'radi. Tengdoshlarining ta'siri bilan mehnatga munosabatlari shakllanadi. O'smirlar esa deyarli barcha hayotiy vaziyatlarda tengdoshlaridan namuna olishga intilishadi. O'zlari mansub bo'lgan muhitda lider bo'lishga harakat qiladi. Shu sababli Nodirning dadasi nohaq.

Dadasi Nodirni kitob o'qishga o'rtoqlarini haqorat qilmagan holda undashi zarur edi. Qolaversa, dadasi o'g'lining o'rtoqlari kimlar ekanligini bilishga intilmagani holda ular haqida noto'g'ri xulosa chiqardi.

Eng to'g'ri yo'l Nodirga ko'chaga chiqishi uchun ruxsat berish, biroq, uzoq qolib ketmasligini eslatib qo'yish, u qaytib kelganidan keyin esa o'rtoqlari kimlar ekanligini, vaqtini tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatlarga ham sarflashi mumkinligini, ammo, ko'proq vaqtini tejashga e'tibor qaratishi zarurligini tushuntirishi lozim.

7- keys. Birinchi sinfda o'qiyotgan Dilshod she'rni ifodali o'qib bergani uchun "besh" baho oldi. O'qituvchi uni buning uchun maqtadi. Dilshod uyga qaytgach, shoshganicha, bu xabarni oyisiga aytdi. U, hatto, o'zi yod olgan she'rni oyisiga ham o'qib bermoqchi bo'ldi. Ammo, oyisi

Dilshodning xabarini sovuqqonlik bilan tingladi va o'g'liga qayrilab ham qaramasdan dedi:

- Besh oldingmi? Juda soz, barakalla, endi ovqat tayyorlashimga xalaqit bermagin-da, o'ynab kel!
Dilshod tushlik ham qilmay ko'chaga chiqib ketdi.

Savollar:

1. Vaziyatni qanday baholaysiz?
2. Dilshodning onasi tarbiyaning qaysi tamoyillariga zid ish qildi?
3. Shu kabi vaziyatlar Dilshodning tarbiyasiga qanday ta'sir o'tkazadi.

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

“Pedagogika” va “Psixologiya” ga oid adabiyotlar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi tarbiya tamoyillarini aniqlang.
3. Aniqlangan tarbiya tamoyillari orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan, eng muhim tamoyil (yoki ikkita tamoyil)ni ajrating.
4. Ana shu tamoyil (tamoyillar) asosida yechimni asoslashga uring.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi tarbiya tamoyillarini aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan tarbiya tamoyillari orasidan muammoga barchasidan eng muhim tamoyil (yoki ikkita tamoyil)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan tarbiya tamoyili (ikkita tamoyil) asosida bayon etadi.
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida

muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1. Nihoyatda yoqimsiz vaziyat. Onasi Dilshodning maktabga qanday borib kelganligi bilan ham qiziqmadi.

2. Dilshodning onasi tarbiyada bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish, tarbiya jarayonida rag'batlantirish tamoyillariga zid ish qildi.

3. Shu kabi vaziyatlar Dilshodning tarbiyasiga salbiy ta'sir o'tkazadi, asta-sekin unda qo'rslik, befarqlik, o'z-o'zini past baholash, o'ziga va atrofdagilarga ishonmaslik kabi xislatlar shakllanadi.

8- keys. Rus tili darsida o'qituvchi o'quvchilarga: "O'rtog'ingdan ko'chirma!", "O'zing yoz, birovlarining daftariga qarama!", "Obbo, ko'chiradigan odamingni ham topibsanmi-a! Uning o'zi hatto ko'chirib olishni ham qoyillata olmaydi-yu!" singari zaharxanda so'zlar bilan bir necha bor qattiq tanbeh berdi.

Boshqa sinfda esa o'qituvchi darsiga yo'l-yo'lakay, albatta, ammo ta'sirli qilib: "Bolalar bir-biringizdan berkitmanglar, bu yaxshi emas, hech kim sizlardan ko'chirayotgani yo'q!", - dedi.

Savollar:

Ta'lim jarayonida individual nazorat topshiriqlarini har bir o'quvchi mustaqil bajarishi lozim.

1. Birinchi o'qituvchining o'quvchilarga bu boradagi yondashuvi to'g'rimi? Pedagogik talabni shunday tarzda qo'yish qanchalik to'g'ri?

2. Ikkinchi o'qituvchi tomonidan pedagogik talab buzilmoqda. O'qituvchining xatti-harakatini oqlash mumkinmi?

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan material:

"Pedagogik talab" va uning mohiyatini yoritishga oid materiallar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.

4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1. Birinchi o'qituvchi tomonidan garchi pedagogik talab qo'yilayotgan bo'lsa-da, biroq bu talabning yuqoridagi kabi ifodalash mumkin emas. Aslida o'qituvchining yondashuvi pedagogik talabni ifodalashi lozim. Ammo qo'pollik, qo'rslik bilan qo'yilgan pedagogik talab hech qanday tarbiyaviy ahamiyat kasb etmaydi, aksincha, ta'sir ko'rsatadi. Qolaversa, o'qituvchining yondashuvi bilan o'quvchilarda bir-birlariga nisbatan ishonchsizlik, bir-birini hurmat qilmaslik kabi sifatlar qaror topishiga zamin yaratib beradi.

2. Bir qaraganda ikkinchi o'qituvchi tomonidan pedagogik talab buzilmoqda. Ammo, o'quvchilarga nisbatan xayrixohlik, samimiylik o'quvchilarga, aksincha, ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining o'zlariga nisbatan xayrixohligini his etgan o'quvchilar pedagogik talabga zid ish qilmaslikka harakat qilishadi.

9- keys.

1. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakllarni aniqlash.

2. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali metodlarni tanlash.

3. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi tarbiya vositalari belgilash.

Tinglovchilar uchun metodik ko'rsatmalar

1. Tegishli adabiyotlardan shakl, metod va vosita tushunchalari qanday ma'no anglatishini yodga oling.

2. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari va shaxs ma'naviyatini shakllantirish jarayonlarining mohiyatini chuqur o'rganing.

3. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakl, metod va vositalarni aniqlang.

4. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakl, metod va vositalarini tizimlashtiring.

5. "Ko'zgzama" metodi yordamida oila tarbiyasining talabalar ma'naviyatini yuksaltirishdagi samarali shakl, metod va vositalari asosida plakat ishlang.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

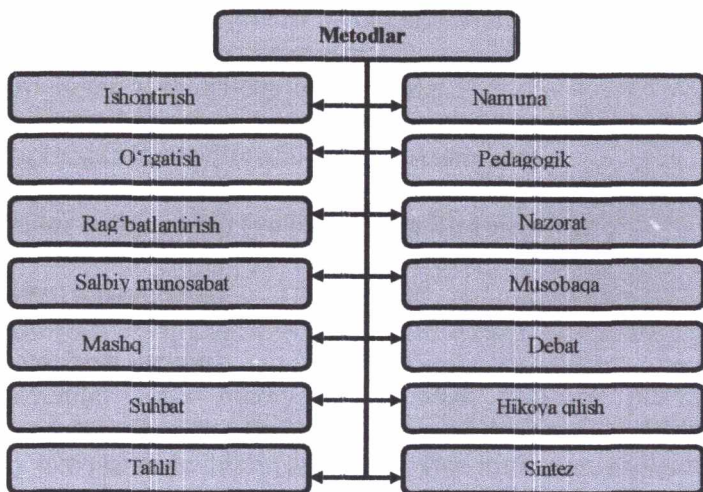
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

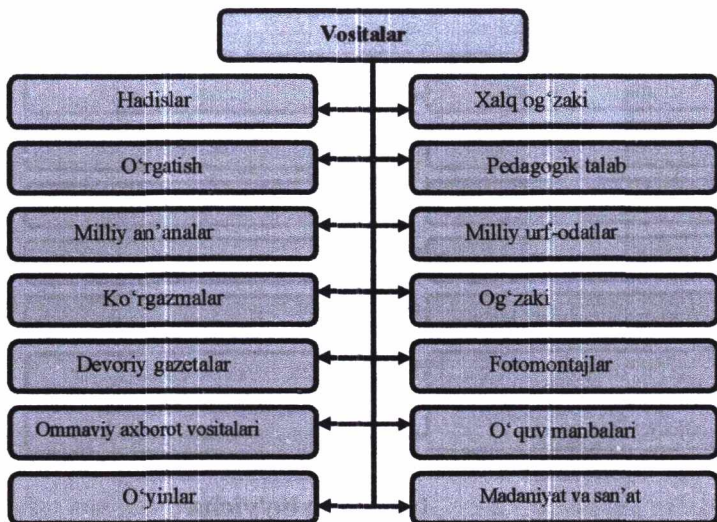
1-topshiriq bo'yicha

2- topshiriq bo'yicha

3- topshiriq bo'yicha

10- keys.

1. Quyida berilgan ta'riflar qanday tushunchalar mohiyatini yoritishini toping.
2. Ta'riflar va ularning mohiyatini yorituvchi tushunchalar asosida jadval shakllantiring.

Ta'riflar:

1. Shaxsni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, uning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.
2. Shaxsning tabiatga, jamiyatga va o'zining ijtimoiy muhitdagi o'rniga, o'z- o'ziga, turli voqeliklarga munosabatini belgilab beradigan qarashlari, e'tiqodi, hayotiy tajribasi va faoliyat tamoyillarining tizimi.
3. Muayyan, aniq maqsad va ijtimoiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tinglovchilarga tavsiya etiladigan manbalar:

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Didaktika" va "Ta'lim menejmenti"ga oid materiallar.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga urining.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jaryoni:

1. Tinglovchilar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Tinglovchilar sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan

holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.

3. Tinglovchilar (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.

4. Tinglovchilar (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.

5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Muayyan, aniq maqsad va ijtimoiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni	Shaxsni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, uning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon	Shaxsning tabiatga, jamiyatga va o'zining ijtimoiy muhitdagi o'rniga, o'z-o'ziga, turli voqeliklarga munosabatini belgilab beradigan qarashlari, e'tiqodi, hayotiy tajribasi va faoliyat tamoyillarining tizimi
Tarbiya	Ta'lim	Dunyoqarash

“Venn diagrammasi” qo‘llashga oid misollar

“Ta’lim va tarbiya jarayonlarining mohiyati” mavzusidagi Venn diagrammasi

Ta’lim jarayoni:

1. Ilmiy bilimlar beriladi.
2. O‘qituvchi va o‘quvchilar ishtirok etadi.
3. Uzlaksiz ta’limning Muayyan bosqichini aks ettiradi.
4. Reyting sinovi ta’lim natijasini belgilaydi.
5. Natijani belgilangan muddatlarda ko‘rish mumkin.
6. Natija – ma’lumotga ega bo‘lish

Umumiy jihatlar

1. Shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.
2. Subyekt lar ishtirokida tashkil etiladi.
3. Davriylik xususiyatiga ko‘ra o‘zaro farqlanadi.
4. Turli vositalar yordamida kutilgan natijaga erishganlik aniqlanadi.
5. Muayyan natijalarni kafolatlaydi.
6. Natija – har tomonlama rivojlangan, komil shaxs

Tarbiya jarayoni:

1. Axloqiy sifatlar shakllantiriladi.
2. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar ishtirok etadi.
3. Uzoq muddatli.
4. Natijani qisqa muddatda ko‘rish mumkin emas.
5. Tashxis shaxsning tarbiyalanganlik darajasini belgilaydi.
6. Natija – shaxsning ijtimoiy ong va axloqiy sifatlarga ega bo‘lish

Asosiy adabiyotlar

1. Muslimov N., Usmonboyeva M., D.Sayfurov., A.To'rayev. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. T.: Sano-standart. 2015.

2. Usmonboyeva., A.To'rayev. Kreativ pedagogika asoslari. T.: 2016.

3. В.Утемов, М.Зиновкина, П.Горев. Педагогика креативности. К.: Киров. АХОО, 2013.

4. В.Утемов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. М., "Юрайт". 2019.

5. Toxtaxodjayeva M., Nishonova S. "Pedagogika" 1-qism. Toshkent, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010, 400 b.

6. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Matnazarova K., Shirinov M., Hafizov S. "Umumiy pedagogika" darslik. Toshkent, 2018. 528-b.

7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. T.: Sano-standart, 2010.

8. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. O'quv qo'll. T.: Fan va texnologiya, 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabr "O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son, 70-modd.

3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. "O'zbekiston", 2017.

4. Yo'ldoshev J. Ta'lim yangilanish yo'lida. T.: O'qituvchi. 2000.

5. Кукушкин В.А. Теория и методика воспитания. Ростов-на-Дону: "Феникс", 2006.

6. Поляков С.Д. В поисках педагогической инноватики. - М., 1993.

7. Советова О.С. Основы социальной психологии и н н о в а ц и и . SPB.: Издательство С.Петербургского университета, 2000.

8. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика - инновационная деятельность. М.: Магистр, 1997.

9. Teshaboyev T.Z. Oliy o'quv yurtlarida innovacion faoliyatni takomillashtirish yo'llari. - T.: "Fan va texnologiya", 2007.

10. Умерики О.Г., Поташник М.М., Лоренсов А.В. Развитие школы как инновационный процесс. М., 1994.

11. Худоминский В.Р. Управление современной общеобразовательной школой. М., 1995.

Axborot manbaalari

1. www.tdpu.uz

2. www.pedagog.uz

3. www.ziynet.uz

4. www.edu.uz

5. tdpu-INTRANET.uz

MUHDARIJA

	Kirish.....	3
1-mavzu	“Kreativ pedagogika” fanining predmeti, maqsad va vazifalari.....	4
2-mavzu	Kreativ yondashuv asosida didaktik ta’minotni yaratish.....	28
3-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitish mazmuni va mohiyati.....	61
4-mavzu	Kreativ ta’lim muhiti: mohiyati, xususiyatlari...	91
5-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitish shakllari.....	96
6-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitishda metod va vositalar.....	119
7-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish.....	146
8-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish zarurati.....	170
9-mavzu	Kreativ pedagogika fanini o’qitishda o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalari tashxis etish.....	190
10-11-mavzu	O’rta sinflarda tarbiya fanini o’qitishda kreativ yondashuv.....	219
12-13- mavzu	Yuqori sinflarda tarbiya fanini o’qitishda kreativ yondashuv.....	236
14-15- mavzu	Tarbiya fani darsliklariga kreativ yondashuv	267
	Tarqatma materiallar, mustaqil ta’lim uchun materiallar.....	280
	Keyslar banki.....	295
	Foydalanilgan adabiyotlar.....	314

Karimova Barno Ergashevna

KREATIV PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma

Toshkent - "Innovatsiya-Ziyo" - 2022

Muharrir: Xolsaidov F. B.

Nashriyot litsenziyasi AI №023, 27.10.2018.

Bosishga 14.09.2022. da ruxsat etildi.

Bichimi 60x90. "Times New Roman" garniturası.

Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 20. Nashr bosma tabog'i 19,75.

Adadi 200 nusxa.

"Innovatsiya-Ziyo" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahri, Farhod ko'chasi, 6-a uy.

+99893 552-11-21

Muallif va nashriyot roziligisiz chop etish ta'qiqlanadi.

ISBN 978-9943-7261-4-7

9 789943 726147